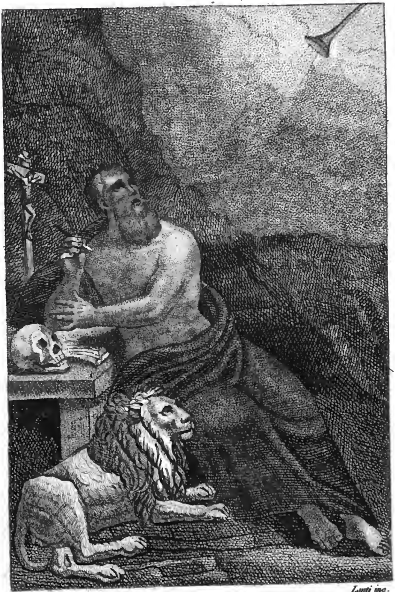

Bramati dis. *Lanti inc.*

SANCTI HIERONYMI

PRESBYTERI

SELECTAE EPISTOLAE

AD EDITIONEM VALLARSII EXACTAE

ADJECTIS NOTULIS

EDITIO NOVISSIMA

MEDIOLANI
SUMPTIBUS CAROLI SCHIEPATTI
MDCCCXXXIII.

EXCUDEBAT VINCENTIUS FERRARIUS

VITA
SANCTI HIERONYMI

Hieronymus, quae vox *sacrum nomen* significat, Stridonis oppido natus est, quod, a Gothis eversum, Dalmatiae quondam Pannoniaeque confinium fuit. Parentes ejus ambo, ut ipse scribit, christiani fuerunt: a quibus Romam, tanquam ad primam religionis et doctrinae urbem, missus est. Et hîc quidem, praeceptore usus Donato, in saeculari literatura magnos statim fecit progressus, ac scholastico more lusit in controversiis declamandis. Ibi, adulta aetate, sacro baptismo initiatus, paulo solutiorem vitam, quam gesserat, continuo emendavit; et cum priorem amisisset corporis integritatem, secundam, quam vocat continentiam, post baptismum servavit immaculatam: piisque officiis deditus, diebus dominicis, Apostolorum et martyrum sepulcra una cum aliis ejusdem aetatis et propositi adolescentibus circuibat. Didicit autem Romae non solum latinas ac graecas pariter literas, sed nullum doctrinae saecularis genus intactum reliquit. Quibus omnibus cum plene esset eruditus, ad theologiam et graviora studia adjiciens animum, instar eorum philosophorum qui discendi gratia varias regiones lustrarunt, Gallias primum, comite Bonoso collactaneo suo adolescente, contendit, ut ex omnibus doctis viris quibus tunc Gallia abundabat, cunctisque bibliothecis thesaurum sibi scientiae compararet: ita scilicet sancti Hilarii librum *De synodis* Treviris sua manu descripsit, aliosque ibi positos antiquos codices sibi describendos curavit.

Reversus a Gallia non minus moribus quam literis locuples, Aquilejam pervenit, ibique aliquo

temporis spatio consedit, fruiturus suavissimo consortio sanctissimorum virorum qui illic erant, Valeriani ejus civitatis episcopi, Heliodori, Nepotiani, Ruffini, Florentii, Chromatii aliorumque ad quos exstant, intimae necessitudinis testes, ejusdem epistolae: sed recedere coactus nescio quo inopinato rerum eventu, in Dalmatiam patrium solum venit; sororemque juvenculam, aetatis lubrico lapsam, primum viro maxime pio, Juliano diacono, qui eam ad meliorem frugem restituit, deinde etiam per literas Chromatio commendavit. Post haec, mundo renuncians, lucupletissima bibliotheca, quam sibi summo studio, labore ac impendio Romae aliisque locis comparaverat, una cum viatico tantae peregrinationi necessario assumptis, e patria (relictis, ut ipse testatur, ibi utroque parente, sorore et cognatis) Hierosolymam pergit. Comites itineris ei fuerunt Heliodorus, Ruffinus aquilejensis, Innocentius, Evagrius et Hylas, ex quibus primus omnium ab eo discessit Ruffinus. Ille vero, postquam aliquandiu in sanctis Hierosolymae locis mansisset, peragratis etiam discendi gratia Thracia, Ponto, Bithynia, Galatia, Cappadocia et Cilicia, horridam tandem illam quae est in Chalcide Syriae solitudinem ingreditur, adferens secum suam insignem bibliothecam, ne scilicet orationi ejus lectio deesset.

Ingressum in eremum sanctum adolescentem variis machinis hostis humani generis, ut eum a proposito dimoveret, aggredi coepit. In primis aufert ei, quos secum duxerat, sodales omnes; deinde et addit omnis generis morbos, et simul venereos stimulos subdit acutissimos atque perpetuos: quos tamen egregius miles precibus et jejuniis durissimisque corporis afflictationibus ac jugi literarum studio refraenare consuevit. Omnium vero aerumnarum illa maxima ei visa est, quod occidentalis ipse homo, sociis monachis orientalibus pa-

rum cognitus, suspectae fidei haberetur, magnumque ei negotium fieret ob nomen *hypostasis*, de quo aliisque, quibus vexatus est ob schisma antiochenum, molestiis consulendus ei fuit romanus pontifex Damasus duabus iteratis epistolis.

Elapso quadriennio, occultis arianorum persecutionibus, veluti sabellianus, inde ejectus, Antiochiam, Hierosolymamque repetiit. Adhaesit autem Antiochiae, ex tribus illis qui tunc eam ecclesiam exercebant episcopis, Paulino, quod ita ei a Damaso summo pontifice, ad quem ea de re scripserat, imperatum fuerat. Monachi ac solitarii hominis professionem nunquam omisit, etiam ne tunc quidem cum, triginta annorum vir factus, a Paulino presbyter est ordinatus; cui sic ipse assensit ut nihilominus contestaretur se nolle alicui adscribi ecclesiae, quippe qui, nolens deserere monachatum, liberum sibi esse vellet quo luberet pergere: id enim ipse testatus est ad Pammachium scribens, cum a Joanne episcopo hierosolymitano ei ecclesiae subjici tentaretur; aitque de illo Epiphanius nec precibus adduci unquam potuisse ut vel saltem in monasterio sacerdotis muneri alligaretur. Unde satis constat quam gravissime lapsi sint qui Hieronymum cardinalem voluerunt a Damaso ecclesiae tituli sanctae Anastasiae adscriptum.

Non semper Hieronymus Antiochiae mansit, sed partim etiam Hierosolymae, in agris tamen et solitudinibus, adeo ut jam tunc Bethlehem ab eo electa et habitari coepta sit: quin et hoc tempore contendit Constantinopolim ad audiendum Gregorium nazianzenum, cujus doctrinae et sanctitatis celebris tunc erat fama. Res plane admiratione digna, hominem quem ob insignem eruditionem consulerent occidentales episcopi, inter quos magnum Ecclesiae lumen Augustinus, ipseque etiam romanus pontifex, tam longa difficiliaque itinera suscepisse ut Gregorii esse mereretur auditor in sacris

Scripturis; quo postea semper magistro gloriatus est.

Cum autem ob dissensiones ecclesiae antiochenae aliaque Ecclesiae negotia omnes occidentis orientisque episcopi Romam celebrandi concilii gratia a Damaso vocarentur, venit una cum sanctis pontificibus Paulino antiocheno et Epiphanio cyprio Hieronymus, ecclesiastica, ut ipse loquitur, tractus necessitate; quem videns summus pontifex, velut alterum Paulum Petro adjutorem, in urbem venisse, remissis demum ad propria episcopis, Hieronymum, ut se in chartis ecclesiasticis juvaret, orientisque ac occidentis synodicis consultationibus responderet, secum retinuit. Cui muneri ille insistens, non tamen propterea arctam suam vivendi omisit consuetudinem: exemplo omnes, verbo eos qui ad eum audiendum concurrerant, instruens. Ad haec etiam, dum Romae versaretur, quod per triennium fere fuit, multos convertit vitiis et sceleribus vinctos: varii generis edidit libros, quibus et haereticos profligavit et ad sanctioris vitae propositum perduxit matronas nobiliores plurimas; inter quas Marcella, Melania, Asella, Albina, Marcellina, Felicitasque celebrantur, sed et caeteris praestantior Paula, Eustochii et Blaesillae mater, quas in his aedibus una cum Hieronymo habitasse, ubi longo post tempore sacra minorum familia et saeculis ab hinc duobus egregii sacerdotes, vulgo Patres sancti Hieronymi Caritatis, ad publicam utilitatem commorantur, scriptores quamplurimi tradiderunt.

Cum tot et tanta vir sanctus praeclara facinora Romae perageret, et omnium ore dignus summo pontificatu acclamaretur, clerici, in quorum vitia ille saepius invectus fuerat, et, quod durius illis videbatur, exemplo sanctioris vitae et obfuscabat quotidie et viliores reddebat, una cum laicis nonnullis ipsius famae detrahere coeperunt, capta occasione quod nobiles ac divites matronas, lucri et

amoris inhonesti causa, sanctioris vitae praetextu deceperat. Moritur interea Damasus; nec multo post Hieronymus, occasionem regrediendi Hierosolymam cum ex pontificis morte, tum ex impia hominum persecutione commode nactus, relicta Roma, adolescentem fratrem Paulianum secum ducens, Hierosolymam et suam revertitur Bethleem. Advenit autem eo non multo post Paula cum Eustochio filia et Mefauia Marcellini consulis nepte, multis comitata virginibus, Hieronymi navigationem secuta, manens ibi per triennium satis angusto hospitiolo, quousque scilicet latius exstrueret pro se et virginibus monasterium, et aliud item pro Hieronymo et viris ac diversorium seu potius xenodochium pro hominibus ad ea loca pietatis et religionis causa advenientibus.

Ipse autem Hieronymus, qui usque ab adolescentia monachi egerat vitam, die noctuque studiis, nunc legendo, nunc scribendo, vacabat et cum aliis fratribus in monasterio labore desudabat; vivebat in paupertate et, ut Ruffino ipse testatur, pecunias nec habebat nec habere volebat; hospites benigne excipiebat; haereticos adeo persequebatur ut coram eo haereses, veluti coram sole nebulae, evanescerent. Canis jam caput ejus spargebatur, ipseque, nihil propterea ex studiorum assiduitate remittens, primo Didymum alexandrinum adiit, ut eum videret et dubiorum quae in Scripturis habebat ab eo solutiones audiret; deinde et Bethleem suam reversus, magno labore et impendio Barrabanum, seu verius Barhanina, hebraeum praeceptorem noctu audit; timebat enim ille Judaeos, propthereaque, instar Nicodemi, clam, ne factum a Judaeis resciretur, hoc est noctu tantum, Bethleem veniens, Hieronymum edocebat, magno pretio ab eo conductus: tantum nimirum viro sancto studium erat ut Ecclesiae, ejus linguae adjumento, Sacrorum Librorum genuinas relinque-

ret versiones. Longum esset percurrere illius pro Ecclesia sudores, tum et contradictiones quas a variis sustinuit, praesertim a Joanne hierosolymitano et Ruffino, quae ex ipsius scriptis cognoscenda relinquimus.

Venerabatur alioqui beatum senem totus orbis. Cujus rei in primis testes sunt magnus Augustinus et Severus Sulpitius: quorum ille, ut loco sui multa ab eo discerent, ad eum misit Paulum Orosium Alipium et Profuturum, vehementerque dolebat se eo ad discendum proficisci non posse; hic vero Severus etiam ipse propterea eum invisit, mansitque cum eo mensibus sex, mansissetque, ut ait, perpetuo, si potuisset; ut interim taceam de frequentibus et pene innumeris epistolis quae undique ad eum ferebantur, quarum bajulos, sicut et omnes christianos, potissimum vero Romanos, qui, post eversam a Gothis urbem pauperrimi effecti, ad ea loca veniebant, tanta cum caritate suscipiebat ut pedes etiam eis lavaret. Porro ad decrepitam et ultimam venerat aetatem, cum, nihil de consuetis relinquens, in levem tandem febriculam incidit, qua aliquandiu exercitatus, cum eos qui aderant, monachos potissimum et Christo dicatas virgines, ut Deo omni servirent nisu, diligenter fuisset hortatus, versus ad sponsum, quem sibi jam adesse videbat, illîque spiritum suum commendans, ad superos evolavit, die ultimo septembris, sub Honorio et Theodosio juniore, anno, ut docet Baronius, Christi 420, aetatis suae septuagesimo nono. Vir cui nec Graeci nec Latini, quem comparent, habeant aliquem; dum illum omnes fere uno ore magistrum catholicorum et lampadem mundi nominant. Sepultus fuit in Bethleem, exsequiis illî christiano more celebratis: inde Romam postea translatus una cum Christi Salvatoris nostri praesepi apud sanctam Mariam majorem, ubi magno populi concursu colitur.

B. HIERONYMI

EPISTOLAE SELECTAE

Ad Innocentium, de muliere septies icta.

(anno 370.)

Refert historiam cujusdam mulieris, quae, a viro Vercellis adulterii falso accusata, quum, confitente ob tormenta delato juvene, ipsa nulla vi ad confessionem non admissi sceleris adduci posset, occiso juvene, septies icta mori non potuit. Demum, quum videretur nece occubuisse, sublatum cadaver revivit; et quum denno ad supplicium requireretur, Evagrius ei ab imperatore veniam impetrat.

Saepe a me, Innocenti carissime, postulasti ut de ejus rei miraculo quae nostra aetate acciderat non tacerem. Quumque ego id verecunde et vere, ut nunc experior, negarem, meque assequi posse diffiderem, sive quia omnis sermo humanus inferior est laude caelesti, sive quia otium, quasi quaedam ingenii rubigo, parvulam licet facultatem pristini siccasset eloquii, tu e contrario asserebas in Dei rebus non possibilitatem inspici debere, sed animum, neque posse eum verba deficere qui credidisset iu verbo. Quid igitur faciam? Quod implere non possum, denegare non audeo. Super onerariam navem rudis vector imponor; et homo qui necdum scalmum in lacu rexi, Euxini maris credor fragoribus. Nunc mihi, evanescentibus terris, caelum undique et undique pontus, nunc unda tenebris inhorrescens et caeca nocte nimborum spumei fluctus canescunt. Hortaris ut tumida malo vela suspendam, rudentes explicem, clavum regam. Pareo jam jubenti: et quia caritas omnia potest, Spiritu

Sancto cursum prosequente confidam, habiturus in utraque parte solatium: si me ad optatos portus aestus impulerit, gubernator putabor infirmior; si inter asperos orationis anfractus imperitus sermo substiterit, facultatem forsitan requires, voluntatem certe flagitare non poteris. Igitur Vercellae Ligurum civitas, haud procul a radicibus alpium sita, olim potens, nunc raro est habitatore semiruta. Hanc quum ex more consularis inviseret, oblatam sibi quamdam mulierculam una cum adultero (nam hoc crimen maritus impegerat) poenali carceris horrore circumdedit. Neque multo post, quum lividas carnes ungula cruenta pulsaret, et sulcatis lateribus dolor quaereret veritatem, infelicissimus juvenis, volens compendio mortis longos cruciatus vitare, dum in suum mentitur sanguinem, accusavit alienum, solusque omnium miser, merito visus est percuti quia non reliquit innoxiae unde posset negare. At vero mulier, sexu infirmior, virtute fortior, suum quum eculeus corpus extenderet, et sordidas foetore carceris manus post tergum vincula cohiberent, oculis, quos tantum tortor alligare non poterat, suspexit ad caelum et, evolutis per ora lacrymis, Tu, inquit, testis es, Domine Jesu, cui occultum nihil est, qui es scrutator renum et cordis, non ideo me negare velle ne peream, sed ideo mentiri nolle ne peccem. At tu, miserrime homo, si interire festinas, cur duos interimis innocentes? Equidem et ipsa cupio mori, cupio invisum hoc corpus exuere, sed non quasi adultera. Praesto jugulum, micantem intrepida excipio mucronem; innocentiam tamen mecum feram. Non moritur quisquis sic victurus occiditur. Igitur consularis, pastis cruore luminibus, ut fera quae gustatum semel sanguinem semper sitit, duplicari tormenta jubet, et, saevum dentibus frendens, similem carnifici minitatus est poenam, nisi confiteretur sexus infirmior quod non potuerat robor virile reticere. Succurre, Domine Jesu: ad unum hominem tuum quam plura sunt inventa supplicia. Crines ligantur ad stipitem, et, toto corpore ad eculeum

fortius alligato, vicinus pedibus ignis apponitur, utrumque latus carnifex fodit, nec papillis dantur induciae: immota mulier manet, et, a dolore corporis spiritu superato, dum conscientiae bono fruitur, vetuit circa se saevire tormenta. Judex crudelis, quasi superatus, attollitur; illa Deum deprecatur: solvuntur membra compaginibus; illa oculos ad caelum tendit: quasi de communi scelere alius confitetur; illa pro confitente negat, et periclitans ipsa alium vindicat periclitantem. Una interim vox est: Caede, ure, lacera; non feci. Si dictis tollitur fides, veniet dies quae hoc crimen diligenter discutiat: habeo judicem meum. Jam lassus tortor suspirabat in gemitum: nec erat novo vulneri locus. Jam victa saevitia corpus quod laniarat horrebat. Extemplo ira excitus consularis, Quid miramini, inquit, circumstantes, si torqueri mulier mavult quam perire? Adulterium certe sine duobus committi non potest, et esse credibilius reor noxiam ream negare de scelere quam innocentem juvenem confiteri. Pari igitur prolata in utrumque sententia, damnatos carnifex trahit. Totus ad spectaculum populus effunditur, ut prorsus quasi migrare civitas putaretur: stipatis proruens portis turba densatur. Et quidem miserrimi juvenis ad primum statim ictum amputatur gladio caput, truncumque in suo sanguine volutatur cadaver. Postquam vero ad foeminam ventum est, et, flexis in terram poplitibus, super trementem cervicem micans elevatus est gladius, et exsertam carnifex dexteram totis viribus concitavit, ad primum corporis tactum stetit mucro letalis et, leviter perstringens cutem, rasurae modicae sanguinem aspersit. Imbellem manum percussor expavit et victam dexteram gladio marcescente miratus in secundos impetus torquet. Languidus rursus in foeminam mucro delabitur, et quasi ferrum eam timeret attingere, circa cervicem torpet innoxium. Itaque furens et anhelans lictor, paludamento in cervicem retorto, dum totas exserit vires, fibulam quae chlamydis mordebat oras in humum excussit, ignarusque rei ensem librabat in vul-

nus. En tibi, ait mulier, ex humero aurum ruit: collige multo quaesitum labore, ne pereat. Proh, rogo, quae est ista securitas? Impendentem non timet mortem, laetatur percussa; carnifex pallet: oculi, gladium non videntes, tantum fibulam vident; et ne parum esset quod non formidabat interitum, praestat beneficium saevienti. Jam igitur et tertium ictum sacramentum frustraverat Trinitatis. Jam spiculator, exterritus et non credens ferro, mucronem aptabat in jugulum, ut, qui secare non poterat, saltem premente manu corpori conderetur. O omnibus res inaudita saeculis! Ad capulum gladius reflectitur, et, velut dominum suum victus aspiciens, confessus est se ferire non posse. Huc huc mihi trium exempla puerorum qui inter rigidos flammarum globos hymnos edidere pro fletibus, circa quorum saraballa (1) sanctamque caesariem innoxium lusit incendium. Huc beati Danielis revocetur historia, juxta quem, adulantibus caudis, praedam suam leonum ora timuerunt. Nunc Susanna, nobilis fide, omnium subeat mentibus, quae, iniquo damnata judicio, Spiritu Sancto puerum replente, servata est. Ecce non dispar in utraque misericordia Domini. Illa liberata per judicem, ne iret ad gladium: haec a judice damnata, absoluta per gladium est. Tandem ergo ad foeminam vindicandam populus armatur. Omnis aetas, omnis sexus carnificem fugat, et coetu in circulum coeunte exclamat. Non credit pene unusquisque quod videt. Turbatur tali nuncio urbs propinqua, et tota lictorum turma glomeratur. E quibus medius, ad quem damnatorum cura pertinebat, erumpens et canitiem immundam perfuso pulvere turpans, Quin meum, inquit, o cives, petitis caput? me illi vicarium datis? Si estis misericordes, si clementes estis, si vultis servare damnatam, innocens certe perire non debeo. Quo fletu vulgi concussus est animus, moestusque se per omnes torpor insinuat: et mirum in modum voluntate mutata, quum pietatis fuisset quod ante defenderant, pietatis visum est ge-

(1) *Haec vox tegmina quaedam capitum significat.*

nus ut paterentur occidi. Novus igitur ensis, novus percussor apponitur Stat victima, Christo tantum favente, munita. Semel percussa concutitur, iterum repetita quassatur, tertio vulnerata prosternitur. O divinae potentiae sublimanda majestas! Quae prius fuerat quarto percussa, nec laesa, ideo post paululum visa est mori, ne pro ea periret innoxius. Clerici, quibus id officii erat (1), cruentum linteo cadaver obvolvunt et, fossam humum lapidibus exstruentes, ex more tumulum parant. Festinato sol cursu occasum petit, et, misericordia Domini, celeriore cursu naturae, nox advenit. Subito feminaepalpitat pectus, et, oculis quaerentibus lucem, corpus animatur advitam: jam spirat, jam videt, jam sublevatur et loquitur. Jam in illam potest vocem erumpere: *Dominus auxiliator meus, non timebo quid faciat mihi homo (Ps. 117).* Anus interim quaedam, quae Ecclesiae sustentabatur opibus, debitum caelo spiritum reddidit, et, quasi de industria ordine currente rerum, vicarium tumulo corpus operitur. Dubia adhuc luce, in lictore diabolus occurrit, quaerit cadaver occisae, sepulcrum sibi monstrari petit: vivere putat quam mori potuisse miratur. Recens a clericis cespes ostenditur, et dudum superjecta humus cum his vocibus ingeritur flagitanti. Erue scilicet ossa jam condita. Infer novum sepulcro bellum; et si hoc parum est, avibus ferisque lanianda membra discerpe. Septies percussa debet aliquid plus morte perpeti. Tali ergo invidia carnifice confuso, clam domi mulier refocillatur. Et ne forte creber medici ad ecclesiam commeatus suspicionis panderet viam, cum quibusdam virginibus ad secretiorem villulam secto crine transmittitur. Ibi paulatim virili habitu, veste mutata, in cicatricem vulnus obducitur. Et, o vere jus summum, summa malitia! post tanta miracula adhuc saeviunt leges. En quo me gestorum ordo protraxit. Jam enim ad Evagrii (2) nostri nomen advenimus. Cujus ego

(1) Fossarii *appellabantur.*
(2) *Presbyter antiochenus erat, postea ejusdem ecclesiae episcopus factus.*

pro Christo laborem, si arbitrer a me dici posse, non sapiam; si penitus tacere velim, voce in gaudium erumpente, non possim. Quis enim valeat digno canere praeconio, Auxentium Mediolani incubantem hujus excubiis sepultum pene ante quam mortuum (1)? Romanum episcopum jam pene factionis (2) laqueis irretitum et vicisse adversarios et non nocuisse superatis? « Verum haec ipse equidem, spatiis exclusus iniquis, praetereo atque aliis post me memoranda relinquo (*Georg.* 4). » Praesentis tantum rei fine contentus sum. Imperatorem (3) de industria adit, precibus fatigat, merito lenit, sollicitudine promeretur, ut redditam vitae redderet libertati.

Ad Theodosium et alios anachoretas.

(a. 372.)

Theodosium et caeteros sub eo anachoretas rogat ut suis precibus a Deo impetrent ut cum ipsis, sicut habet in votis, in deserto vivere possit.

Quam vellem nunc vestro interesse conventui et admirandum consortium, licet isti oculi non mereantur aspicere, tota cum exsultatione complecti! Spectarem desertum omni amoenius civitate: viderem desolata ab accolis loca, quasi ad quoddam paradisi instar, sanctorum coetibus obsideri. Verum quia hoc mea fecere delicta, ne consortio beatorum insereretur obsessum omni crimine caput, idcirco obsecro (quia vos impetrare posse non ambigo) ut me ex istius tenebris saeculi vestro liberetis oratu. Et

(1) *Auxentium arianum, hominem factiosissimum damnavit romana synodus et deposuit a.* 369. *Evagrius in eum labores suos forte contulerat; quem mox etiam laudat Hieronymus quod Damasi partes contra Ursicinum utatus sit.*

(2) *Nimirum Ursini sive Ursicini, qui a.* 367, *imperatoris edicto, in Galliam relegatus est.*

(3) *Valentinianum.*

ante dixeram praesens, et nunc per litteras votum indicare non cesso, quod meos mea omni ad id studium cupiditate rapiatur. Nunc vestrum est ut voluntatem sequatur effectus. Meum est ut velim: obsecrationum vestrarum est ut velim et possim. Ego ita sum quasi a cuncto grege morbida aberrans ovis. Quod nisi me bonus pastor ad sua stabula humeris impositum reportarit (*Luc.* 15), lababunt gressus, et in ipso conamine vestigia concident assurgentis. Ego sum ille prodigus filius qui, omni, quam mihi pater crediderat, portione profusa, necdum me ad genitoris genua submisi, necdum coepi prioris a me luxuriae blandimenta depellere. Et quia paululum non tam desivi a vitiis quam coepi velle desinere, nunc me novis diabolus ligat retibus; nunc nova impedimenta proponens « maria undique circumdat et undique pontum » (*Æn.* 5) nunc, in medio constitutus elemento, nec regredi volo, nec progredi possum. Superest ut, oratu vestro, sancti Spiritus aura me provehat et ad portum optati litoris prosequatur.

Ad Ruffinum monachum.

(a. 372.)

Ruffinum aquilejensem, quem in Ægyptum concessisse audierat, ut ad se in Syriam pergat, invitat, asserens se, uno Evagrio excepto, ab hominibus derelictum fuisse, Innocentio scilicet Hylaque defunctis, et Bonoso insulam quandam, poenitentiae peragendae causa, incolente.

Plus Deum tribuere quam rogatur, et ea saepe concedere quae nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt (1 *Cor.* 2), licet ex sacrorum mysterio voluminum ante cognoverim, tamen in causa propria nunc probavi, Ruffine carissime. Ego enim, qui audacia satis vota credebam, si vicissitudine litterarum imaginem nobis praesentiae mentiremur, audio te

Ægypti secreta penetrare, monachorum invisere choros et caelestem in terris circumire familiam. O si nunc mihi Dominus Jesus Christus vel Philippi ad eunuchum (*Act.* 2) vel Abacuc ad Danielem (*Dan.* 14) translationem repente concederet! Quam ego nunc tua arctis stringerem colla complexibus, quam illud os, quod mecum vel erravit aliquando vel sapuit, impressis figerem labiis! Verum, quia non tam te sic ad me venire quam ad te sic ire non mereor, et invalidum, etiam quum sanum est, corpusculum crebri fregere morbi, has mei vicarias et tibi obvias mitto, quae te, copula amoris innexum, ad me usque perducant. Prima inopinati gaudii ab Heliodoro fratre mihi est nuntiata felicitas. Non credam certum, quod certum esse cupiebam, praesertim quum et ille ab alio se audisse diceret, et rei novitas fidem sermonis auferret. Rursum suspensa vota nutantemque mentem quidam alexandrinus monachus, qui ad aegyptios confessores et voluntate jam martyres pio plebis jam dudum fuerat transmissus obsequio, manifestus ad credulitatem nuncii auctor impulerat. Fateor et in hoc meam labasse sententiam. Nam quum et patriam tuam ignoraret et nomen, in eo tamen plus videbatur afferre quod eadem asserebat quae jam alius indicaverat. Tandem plenum veritatis pondus erupit. Ruffinum enim Nitriae esse et ad beatum perrexisse Macarium crebra commeantium multitudo referebat. Hic vero tota credulitatis frena laxavi, et tunc vere aegrotum esse me dolui. Et nisi me attenuati corporis vires quadam compede praepedissent, nec mediae fervor aestatis, nec navigantibus semper incertum mare pia festinatione gradienti valuisset obsistere. Credas mihi, frater: non sic tempestate jactatus portum nauta prospectat, non sic sitientia imbres arva desiderant, nec sic curvo assidens litori anxia filium mater exspectat. Postquam me a tuo latere subitus turbo convulsit, postquam glutino caritatis haerentem impia distraxit avulsio, « Tunc mihi caeruleus supra caput astitit imber; tunc maria undique, et undique caelum (*Æn.* 3). » Tandem in incerto peregrina-

tionis erranti, quum me Thracia, Pontus atque Bithynia totumque Galatiae et Cappadociae iter et fervido Cilicum terra fregisset aestu, Syria mihi, velut fidissimus naufrago portus, occurrit; ubi ego, quidquid morborum esse poterat expertus, ex duobus oculis unum perdidi. Innocentium enim, partem animae meae, repentinus febrium ardor abstraxit. Nunc uno et toto mihi lumine, Evagrio nostro, fruor, cui ego semper infirmus ad laborem cumulus accessi. Erat nobiscum et Hylas, sanctae Melanii famulus, qui puritate morum maculam servitutis abluerat, et hic necdum obductam rescidit cicatricem. Verum, quia de dormientibus contristari Apostoli voce prohibemur, et nimia vis moeroris laeto superveniente nuncio temperata est, indicamus haec tibi, ut, si nescis, discas; si ante cognovisti, pariter gaudeamus. Bonosus tuus, immo meus et, ut verius dicam, noster, scalam praesagatam Jacob somniante jam scandit, portat crucem suam, nec de crastino cogitat, nec post tergum respicit. Seminat in lacrymis, ut in gaudio metat. Et sacramento Moysi serpentem in eremo suspendit (*Num.* 21). Cedant huic veritati, tam graeco quam romano stilo, mendaciis ficta miracula. Ecce puer honestis saeculi nobiscum artibus institutus, cui opes affatim, dignitas apprime inter aequales erat, contemta matre, sororibus et carissimo sibi germano, insulam pelago circumsonante naufragam, cui asperae cautes et nuda saxa et solitudo terrori est, quasi quidam novus paradisi colonus, insedit. Nullus ibi agricolarum, nullus monachorum; ne parvulus quidem, quem nosti, Onesimus, quo velut fratre in osculo fruebatur, in tanta vastitate adhaeret lateri comes. Solus ibi, immo jam, Cristo comitante, non solus, videt gloriam Dei, quam etiam Apostoli, nisi in deserto, non viderant. Non quidem conspicit turritas urbes, sed in novae civitatis censu dedit nomen suum. Horrent sacco membra deformi: sed sic melius obviam Christo rapietur in nubibus. Nulla euriporum amoenitate perfruitur, sed de latere Domini aquam vitae bibit. Propone haec tibi ante oculos, amice

dulcissime, et in praesentiam rei totus animo ac mente convertere. Tunc poteris laudare victoriam quum laborem praeliantis agnoveris. Totam circa insulam fremit insanum mare, et sinuosis montium illisum scopulis aequor reclamat. Nullo terra gramine viret, nullis vernans campus densatur umbraculis. Abruptae rupes quasi quemdam horrore carcerem claudunt. Ille securus, intrepidus et totus de Apostolo armatus (*Eph.* 6), nunc Deum audit dum divina relegit, nunc cum Deo loquitur quum Dominum rogat; et fortasse, ad exemplum Joannis (*Apoc.* 1), aliquid videt dum in insula commoratur. Quas nunc diabolum nectere credis tricas? quas parare arbitraris insidias? Forsitan, antiquae fraudis memor, famem suadere tentabit. Sed jam illi responsum est: *Non in solo pane vivit homo* (*Matth.* 4). Opes forsitan gloriamque proponet. Sed dicetur illi· *Qui cupiunt divites fieri, incidunt in muscipulam et tentationes* (1 *Tim.* 6); et: *Mihi omnis gloriatio in Cristo est* (*Gal.* 6). Fessa membra jejuniis, morbo gravante concutiet. Sed Apostoli repercutietur eloquio (2 *Cor.* 12): *Quando enim infirmor, tunc fortior sum;* et *Virtus in infirmitate perficitur* (*ib.*) Minabitur mortem; sed audiet: *Cupio dissolvi et esse cum Cristo* (*Philipp.* 1). Ignita jacula vibrabit; sed excipientur scuto fidei. Et ne multa replicem, impugnabit Satanas, sed tutabitur Christus (*Eph.* 6). Gratias tibi, Domine Jesu, quod in die tua habeo qui pro me te possit rogare. Scis ipse (tibi enim patent pectora singulorum, qui cordis arcana rimaris, qui tantae bestiae alvo inclusum prophetam (*Jon.* 2) in profundo vides) ut ego et ille a tenera infantia pariter ad florentem usque adoleverimus aetatem; ut iidem nos nutricum sinus, iidem amplexus foverint bajulorum; et, quum post romana studia ad Rheni semibarbaras ripas eodem cibo, pari fueremur hospitio, ut ego primus coeperim velle te colere. Memento, quaeso hunc bellatorem tuum mecum quondam fuisse tyronem. Habeo promissum majestatis tuae: *Qui docuerit et non fecerit minimus vocabitur in regno caelorum*

(*Matth.* 5). Fruatur ille virtutis corona et ob quotidiana martyria stolatus agnum sequatur (*Apoc.* 14). *Multae enim sunt mansiones apud Patrem* (*Jo.* 14). Et *Stella a stella differt in claritate* (1 *Cor.* 15). Mihi concede ut inter sanctorum calcanea caput possim levare: ut quum ego voluerim, ille perfecerit, mihi ignoscas quia implere non potui, illi tribuas praemium quod meretur. Plura fortasse, quam epistolae brevitas patiebatur, longo sermone protraxerim, quod mihi semper accidere consuevit quando aliquid de Bonosi nostri laude dicendum fuit. Sed, ut ad illud redeam unde discesseram, obsecro te ne amicum, qui diu quaeritur, vix invenitur, difficile servatur, pariter cum oculis mens amittat. Fulgeat cui libet auro, et pompaticis ferculis corusca ex sarcinis metalla radient. Caritas non potest comparari. Dilectio pretium non habet. Amicitia quae desiuere potest vera numquam fuit. Vale in Christo.

Ad Florentium.

(a. 372)

Laudat Florentium Jerosolymae degentem quod multorum pauperum necessitatibus subvenerit: et quia huic epistolae alteram, quae erat ad Ruffinum, reddendam jusserat, Ruffini etiam laudes admiscet.

Quantus beatitudinis tuae rumor diversa populorum ora compleverit, hinc poteris aestimare, quod ego te ante incipio amare quam nosse. Ut enim ait Apostolus (1 *Tim.* 5), *quorundam hominum peccata manifesta sunt, praecedentia ad judicium*, ita e contrario tuae dilectionis fama dispergitur, ut non tam laudandus sit ille qui te amat quam scelus putetur facere ille qui non amat. Praetermitto innumerabiles in quibus Christum sustentasti, pavisti, vestisti, visitasti. Heliodori fratris a te adjuta necessitas mutorum etiam potest ora laxare: quibus gratiis, quo ille praeconio peregrinationis incommoda a te fota referebat! Ita at ego ille tardis-

simus, quem intolerabilis languor exedit, pennatis, ut ajunt, pedibus, gestu caritatis et voto te salutaverim et etiam complexus sim. Gratulor itaque tibi et, nascentem amicitiam ut Dominus confoederare dignetur, precor. Et quia frater Ruffinus, qui cum sancta Melania ab Ægypto Jerosolymam venisse narratur, individua mihi germanitatis caritate connexus est, quaeso ut epistolam meam, huic epistolae tuae copulatam, ei reddere non graveris. Noli nos ejus aestimare virtutibus: in illo conspicies expressa sanctitatis insignia: et ego, cinis et vilissima pars luti et jam favilla dum vertor, satis habeo, si splendorem morum illius imbecillitas oculorum meorum ferre sustineat. Ille modo se lavit et mundus est et tamquam nix dealbatus: ego, cunctis peccatorum sordibus inquinatus, diebus ac noctibus opperior cum tremore reddere novissimum quadrantem. Sed tamen, quia *Dominus solvit compeditos* (*Ps.* 45) et super humilem et trementem verba sua requiescit (*Is.* 66), forsitan et mihi in sepulcro scelerum jacenti dicat: Hieronyme, *veni foras* (*Jo.* 11). Sanctus presbyter Evagrius plurimum te salutat: et Martinianum (1) fratrem juncto salutamus obsequio; quem ego videre desiderans, catena languoris innector. Vale in Christo.

Ad eundem.

(a. 373.)

Scribit ejus litteris respondens; petitque ab eo libros quosdam, offerens ipse interea quos habebat de sua bibliotheca.

In ea mihi parte eremi commoranti quae juxta Syriam Saracenis jungitur dilectionis tuae scripta perlata sunt. Quibus lectis, ita reaccensus est animus Jerosolymam proficiscendi ut pene nocuerit proposito quod profuerit cari-

(1) *Forte est celebris ille inter Graecos anachoreta qui in quodam monte apud Caesaream Palaestinae solitariam vitam tunc temporis degisse traditur.*

tati. Nunc igitur, quo modo valeo, pro me tibi litteras repraesento, et si corpore absens, amore tamen et spiritu venios impendio exposcens ne nascentes amicitias, quae Christi glutino cohaeserunt, aut temporis aut locorum magnitudo divellat; quin potius foederemus eas reciprocis epistolis. Illae inter nos currant, illae sibi obvient, illae nobiscum loquantur. Non multum perditura erit caritas, si tali secum sermone fabuletur. Ruffinus autem frater, ut scribis, necdum venit; et si venerit, non multum proderit desiderio meo, quum eum jam visurus non sim. Ita enim et ille longo intervallo a me separatus est ut huc non possit excurrere, et ego arreptae solitudinis terminis arceor ut coeperit jam mihi non licere quod volui. Ob hoc et ego obsecro et, tu ut petas, plurimum quaeso, ut tibi beati Rheticii augustodunensis episcopi (1) commentarios ad describendum largiatur, in quibus Canticum Canticorum sublimi ore disseruit. Scripsit et mihi quidam de patria supradicti fratris Ruffini, Paulus senex, Tertulliani suum codicem apud eum esse, quem vehementer reposcit. Et ex hoc quaeso ut eos libros, quos me non habere brevis (2) subditus edocebit, librarii manu in charta scribi jubeas. Interpretationem quoque psalmorum davidicorum et prolixum valde de Synodis librum sancti Hilarii (3), quem ei apud Treviros manu mea ipse descripseram, ut mihi transferas peto. Nosti hoc esse animae christianae pabulum, si in lege Domini meditetur die ac nocte Caeteros hospitio recipis, solatio foves, sumptibus juvas; mihi, si rogata praestiteris, cuncta largitus es. Et quoniam, largiente Domino, multis sacrae Bibliothecae (4) codicibus abundamus, impera vicissim; quodcumque vis,

(1) *Hujus meminit in* Catal. scriptor. *Ejusdem vero aliquas interpretationes alibi taxat.*
(2) *Id. catalogus.*
(3) *Episcopus fuit pictaviensis: floruit a* 355; *inter alia opera scripsit* de synodis *adversus arianos.*
(4) *Scil. Bibliorum.*

mittam. Nec putes mihi grave esse, si jubeas. Habeo alumnos qui antiquariae arti (1) serviant. Neque vero beneficium, pro eo quod postulo, polliceor. Heliodorus frater mihi indicavit te multa de Scripturis quaerere nec invenire; aut si omnia habes, incipit sibi plus caritas vendicare, plus petere. Magistrum autem pueri tui, de quo dignatus es scribere (quem plagiatorem ejus esse non dubium est), saepe Evagrius presbyter, dum adhuc Antiochiae essem, me praesente corripuit. Cui ille respondit: Ego nihil timeo. Dicit se a domino suo fuisse dimissum: et si vobis placet, ecce hic est; transmittite quo vultis. In hoc arbitror me non peccare, si hominem vagum non sinam longius fugere. Quapropter, quia ego, in hac solitudine constitutus, non possum agere quod jussisti, rogavi carissimum mihi Evagrium ut tam tui quam mei causa instanter negotium prosequatur. Cupio te valere in Christo.

Ad Julianum diaconum.

(a. 373)

Julianum diaconum stridonensem salutat, excusans se quod ejus litteras non habuerit: rogat deinde ut, an soror in proposito virginitatis perseveret, certiorem illum reddat, addens se obtrectatorem suum interea non timere.

Antiquus sermo est: « Mendaces faciunt ut nec sibi vera dicentibus credatur (2). » Quod mihi a te ego, objurgatus de silentio litterarum, accidisse video. Dicam: saepe scripsi, sed negligentia bajulorum fuit? Respondebis: omnium non scribentium vetus ista excusatio est. Dicam: non reperi qui epistolas ferret? Dices hinc istuc isse quamplurimos. Contendam me etiam his dedisse? At illi, quia non reddiderunt, negabunt: et erit in-

(1) *Ea nempe quae in describendis antiquorum operibus exercetur.*
(2) *Aristotelis apud Laertium.*

ter absentes incerta cognitio. Quid igitur faciam? Sine culpa veniam postulabo, rectius arbitrans pacem loco motum petere quam aequo gradu certamina concitare: quamquam ita me jugis tam corporis aegrotatio quam animae aegritudo consumsit ut, morte imminente, nec mei pene memor fuerim. Quod ne falsum putes, oratorio more, post argumenta testes vocabo. Sanctus (1) frater Heliodorus hic adfuit; qui, quum mecum eremum vellet incolere, meis sceleribus fugatus abscessit (2). Verum omnem culpam praesens verbositas excusabit. Nam, ut ait Flaccus in satyra (3 *lib.* 1): « Omnibus hoc vitium est cantoribus inter amicos », rogati ut numquam cantent, « Injussi numquam desistant »; ita te deinceps fascibus obruam litterarum ut e contrario incipias rogare ne scribam. Sororem meam, filiam in Christo tuam, gaudeo, te primum nunciante, in eo permanere quod coeperat. Hic enim, ubi nunc sum, non solum quid agatur in patria, sed, an ipsa patria perstet, ignoro. Et licet me sinistro hibera excetra (3) ore dilaniet, non timebo hominum judicium, habiturus judicem Deum; juxta illud quod quidam (*Hor. od.* 3, l. 3) ait: « Si fractus illabatur orbis, Impavidum ferient ruinae. » Quapropter quaeso ut, apo-

(1) Sancti *olim omnes christiani vocabantur, ut a Paulo saepe ac Luca posterisque Ignatio, Polycarpo, Tertulliano et aliis. Ea appellatio postea remansit eminentioris sanctitatis viris, potissimum vero monachis, clericis et episcopis, qui passim* sanctissimi *dicebantur; atque ita etiam nominati aliquando a piis viris principes ethnici et haeretici episcopi, non ex meritis eorum, sed ex communibus titulis, eis alioquin tribui consuetis. Sic Dionysius alex., apud Euseb., imperatores Valerianum et Gallienum, sic S. Augustinus donatistas episcopos Emeritum et Petilianum* sanctissimos *appellavere; idque exemplo apostoli Pauli, quum nefarium hominem, praefecturam tamen gerentem, consueta nomenclatura* optimum *vocavit Felicem, Act.* 24.

(2) *Vide humilitatem Hieronymi, qui, ut socium a levitatis suspicione liberet, sibi culpam adscribit.*

(3) Excetra *dicta est hydra quod illi, uno caeso capite, tria excrescebant.*

stolici memor praecepti (1. *Cor.* 3), quo docet opus nostrum permanere debere, et tibi a Domino praemium in illius salute pares, et me de communi in Christo gloria crebris reddas sermonibus laetiorem.

Ad Chromatium, Jovinum et Eusebium

(a. 373.)

Chromatium et Eusebium fratres, una cum Jovino amico nec non matre et sororibus virginibus, eadem in domo sancte viventes, cum eorum contubernio, resalutat; Bonosum laudat, et sororem suam illis commendat.

Non debet charta dividere quos amor mutuus copulavit: nec per singulos officia mei sunt partienda sermonis, quum sic invicem vos ametis ut non minus tres caritas jungat quam duos natura sociavit: quin potius, si rei conditio pateretur, sub uno litterulae apice nomina indivisa concluderem, vestris quoque ita me litteris provocantibus ut et in uno tres, et in tribus unum putarem. Nam postquam, sancto Evagrio transmittente, in ea ad me eremi parte delatae sunt quae inter Syros ac Saracenos vastum limitem ducit, sic gravisus sum ut illum diem romanae felicitatis quo primum Marcelli apud Nolam praelio post cannensem pugnam Hannibalis agmina conciderunt ego vicerim. Et licet supradictus frater saepe me visitet atque me ita ut sua in Christo viscera foveat, tamen, longo a me spatio sejunctus, non minus mihi dereliquit abeundo desiderium quam attulerit veniendo laetitiam. Nunc cum vestris litteris fabulor, illas amplector, illae mecum loquuntur, illae hîc tantum latine sciunt: hîc enim aut barbarus semisermo discendus est aut tacendum. Quotiescumque carissimos mihi vultus notae manus referunt impressa vestigia, toties aut ego hîc non sum, aut vos hîc estis. Credite amori vera dicenti: et quum has scriberem, vos videbam. De

quibus hoc primum queror, cur, tot interjacentibus spatiis maris atque terrarum, tam parvam epistolam miseritis, nisi quod ita merui, qui vobis, ut scribitis, ante non scripsi. Chartam defuisse non puto, Ægypto ministrante commercia. Et si alicubi Ptolemaeus maria clausisset, tamen rex Attalus membranas a Pergamo miserat ut penuria chartae pellibus pensaretur. Unde et pergamenarum nomen ad hunc usque diem, tradente sibi invicem posteritate, servatum est. Quid igitur? Arbitrer bajulam festinasse? Quamvis longae epistolae una nox sufficit. An vos aliqua occupatione detentos? Nulla necessitas major est caritate. Restant duo: ut aut vos piguerit, aut ego non meruerim. E quibus malo vos incusare tarditatis quam me condemnare non meritum; facilius enim negligentia emendari potest quam amor nasci. Bonosus, ut scribitis, quasi filius ἰχθύος id est *piscis*, aquosa petit; nos pristina contagione sordentes, quasi reguli et scorpiones, arentia quaeque sectamur. Ille jam calcat super colubri caput; nos serpenti, terram ex divina sententia comedenti, adhuc cibus sumus. Ille jam potest summum graduum psalmum scandere; nobis, adhuc in primo ascensu flentibus, nescio an dicere aliquando contingat: *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi* (*Ps.* 120). Ille inter minaces saeculi fluctus, in tuto insulae, hoc est Ecclesiae, gremio sedens, ad exemplum Joannis, librum forte jam devorat; ego, in scelerum meorum sepulcro jacens et peccatorum vinculis colligatus, dominicum de Evangelio exspecto clamorem: Hieronyme, *veni foras* (*Jo.* 21). Bonosus, inquam, (quia, secundum prophetam, omnis diaboli virtus in lumbis est) trans Euphratem *tulit lumbare suum* (*Jer.* 13), *ubi illud in foramine petrae abscondens*, et postea scissum reperiens cecinit: *Domine, tu possedisti renes meos* (*Ps.* 138). *Dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis* (*Ps.* 105). Me vero Nabuchodonosor ad Babylonem (*Is.* 37), id est confusionem mentis meae, catenatum duxit; ibi mihi captivitatis jugum imposuit;

ibi, *ferri circulum naribus meis* innectens, de canticis Sion cantare praecepit. Cui ego dixi: *Dominus solvit compeditos; Dominus illuminat caecos* (*Ps.* 145). Ut breviter coeptam dissimilitudinem finiam, ego veniam deprecor, ille exspectat coronam. Soror mea sancti Juliani in Christo fructus est. Ille plantavit (1 *Cor.* 6), vos rigate: Dominus incrementum dabit. Hanc mihi Jesus, pro eo vulnere quod diabolus inflixerat, praestitit, vivam reddendo pro mortua. Huic ego, ut ait gentilis poeta (*Virg. Æn.* 4), omnia, etiam tuta, timeo. Scitis ipsi lubricum adolescentiae iter; in quo et ego lapsus sum, et vos non sine timore transitis. Hoc illa nunc maxime ingrediens, omnium est fulcienda praeceptis, omnium est sustentanda solatiis, idest crebris vestrae sanctitudinis epistolis roboranda. Et quia charitas omnia sustinet, obsecro ut etiam a papa Valeriano (1) ad eam confortandam litteras exigatis. Nostis puellares animos his rebus plerumque solidari, si se intelligant curae esse majoribus. In mea enim patria rusticitatis vernacula Deus venter est, et in diem vivitur, et sanctior est ille qui ditior est. Accessit huic patellae, juxta tritum populi sermone proverbium, dignum operculum, Lupicinus sacerdos, secundum illud quoque de quo semel in vita Crassum ait risisse Lucilius (2): Similem habent labra lactucam, asino carduos comedente: videlicet ut perforatam navem debilis gubernator regat, et caecus caecos ducat in foveam, talisque sit rector, quales illi qui reguntur. Matrem communem (quae, quum vobis sanctitate societur, in eo vos praevenit, quia tales genuit, cujus vere venter aureus potest dici) eo salutamus honore quo nostis: una quoque suscipiendas cunctas sorores, quae sexum vicere cum saeculo, quae, oleo ad lampadas largiter praeparato, sponsi opperiuntur adventum. O beata domus in qua morantur Anna vidua, virgines prophetissae,

(1) *Episcopo aquilejensi.*
(2) *V. Cic.* de finibus, *l.* 5.

geminus Samuel nutritus in templo! O tecta felicia in quibus cernimus Machabaeorum martyrum coronis cinctam martyrem matrem! Nam licet quotidie Christum confiteamini, dum ejus praecepta servatis; tamen ad privatam gloriam publica haec accessit vobis et aperta confessio, quod per vos ab urbe vestra ariani quondam dogmatis virus exclusum est. Et miramini forsitan quod in fine jam epistolae rursum exorsus sim. Quid faciam? Vocem pectori negare non valeo. Epistolae brevitas compellit tacere: desiderium vestri cogit loqui. Praeproperus sermo, confusa turbatur oratio, amor ordinem nescit.

Ad Niceam (1) hypodiaconum Aquilejae.

(a. 373.)

Niceam, veterem sodalem, ut ad se aliquando scribat, exemplo Chromatii et Eusebii fratrum, hortatur.

Turpilius comicus (2), tractans de vicissitudine litterarum, « Sola, inquit, res est quae homines absentes, praesentes facit. » Nec falsam dedit, quamquam in re non vera, sententiam. Quid enim est, ut ita dicam, tam praesens inter absentes quam per epistolas et alloqui et audire quos diligas? Nam et rudes illi Italiae homines quos Cascos (3) Ennius appellat, qui sibi, ut in Rhetoricis Cicero ait, ritu ferino victum quaerebant, ante chartae et membranarum usum, aut in dedolatis e ligno

(1) *Hic Niceas idem esse creditur quem sub Nicetae nomine non semel laudat s. Paulinus, fuitque postea Daciae episcopus.*

(2) *Vixisse hunc temporibus Pompeji, tradit Eusebius in* Chronico; *exstantque ejus exigua fragmenta inter ea vett. poetarum quae Robertus et Henricus Stephani collegerunt.*

(3) Cascum *lingua Sabinorum dicebat senem; unde proverbium:* Cascus Cascam ducit, *idest vetulus vetulam.*

codicillis aut in corticibus arborum mutuo epistolarum alloquia missitabant. Unde et portitores earum tabellarios, et scriptores a libris arborum librarios vocavere. Quanto magis igitur nos, expolito jam artibus mundo, id non debemus omittere quod illi sibi praestiterunt apud quos erat cruda rusticitas et qui humanitatem quodammodo nesciebant! Ecce beatus Chromatius cum sancto Eusebio, non plus natura quam morum aequalitate germano, litterario me provocavit officio. Tu modo, a nobis abiens, recentem amicitiam scindis potius quam dissuis. Quod prudenter apud Ciceronem (*de amicit.*) Laelius vetat. Nisi forte ita tibi exosus est oriens ut litteras quoque tuas huc venire formides. Expergiscere, expergiscere, evigila de somno, praesta unam chartae schedulam caritati. Inter delicias patriae et communes, quas habuimus, peregrinationes aliquando suspira. Si amas, scribe obsecranti: si irasceris, iratus licet, scribe. Magnum et hoc desiderii solamen habebo, si amici litteras, vel indignantis, accipiam.

Ad Chrysogonum monachum Aquilejae.

(a. 373.)

Cum Chrysogono recenti amico, quod nihil ad se scripserit, expostulat.

Qui circa te affectus meus sit, carissimus ambobus Heliodorus tibi potuit fideliter nunciare, qui non minore te diligit amore quam ego diligo: ut ego semper in ore meo nomen tuum sonem, ut ad primam quamque confabulationem jucundissimi mihi consortii recorder, ut humilitatem admirer, virtutem efferam, praedicem caritatem. Verum tu, quod natura lynces insitum habent, ne, post tergum respicientes, meminerint priorum, et mens perdat quod oculi videre desierint, ita nostrae es necessitudinis penitus oblitus ut illam epistolam, quam

in corde christianorum scriptam Apostolus (1 *Cor.* 3) refert, non parva litura, sed imis, ut ajunt, ceris eraseris. Et illae quidem, quas diximus, ferae, sub frondente captantes arboris ramo fugaces capreas aut timidum, cervos, animal, comprehendunt; currentemque frustra praedam, dum hostem suum secum vehit, rabido desuper ore dilaniant, ettandiu meminere praedandi, quandiu venter vacuus siccum fame guttur exasperat. Ubi vero sanguine pasta feritas viscera distenta compleverit, cum saturitate succedit oblivio, tandiu nescitura quid capiat, donec memoriam revocaverit esuries. Tu, necdum satiatus e nobis, cur finem jungis exordio? cur amittis antequam teneas? Nisi forte, negligentiae semper excusatione socia, afferas te non habuisse quod scriberes; quum hoc ipsum debueris scribere, te non habuisse quod scriberes.

Ad Paulum senem Concordiae (1).

(a. 373.)

Paulum concordiensem, centesimum agentem annum, virenti tamen integroque corpore, laudat ; petitque ab eo libros quosdam, mittens ei interea vitam Pauli eremitae, quam nuper adornaverat.

Humanae vitae brevitas damnatio delictorum est: et in ipso saepe lucis exordio mors sequuta nascentem labentia quotidie in vitium saecula profitetur. Nam quum primum paradisi colonum viperinis nexibus praepeditum coluber deduxisset ad terras, aeternitas, mortalitate mutata, in nongentos et eo amplius annos, secundam quodammodo immortalitatem maledicti hominis distulerat elogium. Exinde, paulatim recrudescente peccato, totius orbis naufragium gigantum adduxit impietas: post illud, ut ita dixerim, purgati baptisma mundi in breve tempus

(1) *Concordia Pauli patria erat longe notissima Italiae civitas Aquilejam inter et Altinum.*

hominum vita contracta est. Hoc quoque spatium, sceleribus nostris semper contra divina pugnantibus, pene perdidimus. Quotus enim quisque aut centenariam transgreditur aetatem, aut non ad eam sic pervenit ut pervenisse poeniteat, secundum quod in libro psalmorum Scriptura testatur: *Dies vitae nostrae septuaginta anni; si autem multum, octoginta: quidquid reliquum est, labor et dolor* (*Ps.* 89). Quorsum, ais, ista tam alto repetita principio et ita procul coepta ut merito quis horatiano de nobis possit sale ludere « Et gemino bellum trojanum orditur ab ovo (*Art. poet.*) »? Videlicet, ut senectutem tuam et caput ad Christi similitudinem candidum (*Apoc.* 1) dignis vocibus praedicemus. Ecce jam centenus aetatis circulus volvitur, et tu, semper Domini praecepta custodiens, futurae beatitudinem vitae per praesentia exempla meditaris. Oculi puro lumine vigent; pedes imprimunt certa vestigia; auditus penetrabilis, dentes candidi, vox canora, corpus solidum et succi plenum; cani cum rubore discrepant, vires cum aetate dissentiunt; non memoriae tenacitatem, ut in plerisque cernimus, antiquior senecta dissolvit; non calidi acumen ingenii frigidus sanguis obtundit; non contractam rugis faciem arata frons asperat; non denique tremula manus per curvos cerae tramites errantem stilum ducit. Futurae nobis resurrectionis virorem in te nobis Dominus ostendit: ut peccati sciamus esse quod ceteri adhuc viventes praemoriuntur in carne; justitiae, quod tu adolescentiam in aliena aetate mentiris. Et quamquam multis istam corporis sanitatem etiam peccatoribus evenire videamus, tamen illis hoc diabolus ministrat ut peccent, tibi Dominus praestat ut gaudeas. Doctissimi quique Graecorum (de quibus pro Flacco agens luculenter Tullius ait: « ingenita levitas et erudita vanitas ») regum suorum ac principum laudes, accepta mercede, dicebant. Hoc ego nunc faciens, pretium posco pro laudibus. Et ne putes modica esse quae deprecor, margaritam de Evangelio postularis. *Eloquia Domini, eloquia casta; argentum igne*

examinatum, *probatum terrae*, *purgatum septuplum* (*Ps.* 11): scilicet commentarios Fortunatiani (1) et, propter notitiam persecutorum, Aurelii Victoris historiam (2), simulque epistolas Novatiani (3), ut, dum schismatici hominis venena cognoscimus, libentius sancti martyris Cypriani bibamus antidotum. Misimus interim te tibi, id est Paulo seni Paulum seniorem (4): in quo propter simpliciores quosque multum in dejiciendo sermone laboravimus. Sed, nescio quomodo, etiamsi aqua plena sit, tamen eumdem odorem lagena servat quo, dum rudis esset, imbuta est. Si hoc munusculum placuerit, habemus etiam alia condita, quae cum plurimis orientalibus mercibus ad te, si Spiritus Sanctus afflaverit, navigabunt.

Ad Antonium monachum.

(a 373.)

Antonium, quod toties rogatus numquam rescripserit, reprehendit, rursumque hortatur ut diligentem se diligat et scribenti rescribat.

Dominus noster, humilitatis magister, disceptantibus de dignitate discipulis, unum apprehendit e parvulis, dicens: *Quicumque vestrum non fuerit conversus sicut infans*, *non potest introire in regnum coelorum* (*Matth.* 18). Quod, ne tantum docere, nec facere videretur, implevit exemplo: dum discipulorum pedes lavat (*Jo.* 13); dum traditorem osculo excipit (*Luc.* 22); dum loquitur cum Samaritana (*Jo.* 4); dum, ad pedes sibi

(1) *Fuit episcopus aquilejensis, Constantino imperante; commentarios in Evangelia scripsit.*
(2) *Ea persecutiones Ecclesiae ad Diocletianum usque complectitur.*
(3) *Primi in Ecclesia antipapae adversus Cornelium.*
(4) *Id. vitam Pauli primi eremitae.*

sedente Maria, de caelorum disputat regno (*Luc.* 10); dum, ab inferis resurgens, primum mulierculis apparescit (*Matth.* 16). Satanas autem ex archangelico fastigio non aliam ob causam, nisi ob contrariam humilitati superbiam, ruit. Et judaicus populus, primas sibi cathedras et salutationes in foro vendicans, deputato antea in stillam situlae (*Jo.* 40) gentili populo succedente, deletus est. Contra sophistas quoque saeculi et sapientes mundi Petrus et Jacobus piscatores mittuntur: Cujus rei causa Scriptura ait: (*Petr.* 5) *Superbis Deus resistit, humilibus autem dat gratiam.* Vide, frater, quale malum sit quod adversarium habet Deum. Ob quod in Evangelio et pharisaeus arrogans spernitur, et humilis publicanus auditur (*Luc.* 18). Decem jam, nisi fallor, epistolas (1), plenas tam officii quam precum, misi, quum tu ne mu quidem facere (2) dignaris et, Domino loquente cum servis, frater cum fratre non loqueris. Nimis, inquies, contumeliose. Crede mihi; nisi stili verecundia prohiberet, tanta laesus ingererem ut inciperes mihi rescribere vel iratus. Sed quoniam et irasci hominis est, et injuriam non facere christiani, ad antiquum morem revertens, rursus precor ut et diligentem te diligas et conservo sermonem conservus impertias. Vale in Domino.

Ad Castorinam materteram.

(a. 373.)

Castorinam, materteram suam, cum qua nescio quid dissidii fuerat, ad pacem et concordiam, quod per alias etiam fecerat litteras, adhortatur.

Joannes idem apostolus et evangelista in epistola sua ait: *Quicumque odit fratrem suum homicida est* (1 *Jo.* 3).

(1) *Hae decem epistolae interciderunt.*
(2) *Id. ne minimam quidem voculam proferre. De* mu *interjectione consule Varronem l.* 6.

Et recte. Quum enim homicidium ex odio saepe nascatur, quicumque odit, etiam si necdum gladio percusserit, animo tamen homicida est. Cur, ais, tale principium? Scilicet ut, veteri rancore deposito, mundum pectoris Deo paremus habitaculum. *Irascimini*, inquit David, *et nolite peccare* (*Ps.* 4). Hoc quid velit intelligi, Apostolus plenius interpretatur: *Sol non occidat super iracundiam vestram* (*Eph.* 4). Quid agemus nos in die judicii, super quorum iram non unius diei, sed tantorum annorum sol testis occubuit? Dominus loquitur in Evangelio: *Si offers munus tuum ad altare, ibique recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare et vade reconciliari prius fratri tuo: et tunc veniens offeres munus tuum* (*Matth.* 5). Vae mihi misero, ne dicam et tibi, qui tanto tempore aut non obtulimus munus ad altare, aut, ira permanente, sine causa obtulimus. Quomodo in quotidiana prece unquam diximus: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (*ib.* 6), animo discrepante cum verbis, oratione dissidente cum factis? Precor itaque, quod et ante annum prioribus litteris rogaveram, ut pacem, quam nobis reliquit Dominus, habeamus, et meum desiderium et tuam mentem Christus intueatur. In brevi ante tribunal ejus reconciliata seu scissa concordia aut praemium recuperabit aut poenam. Quod si tu, quod procul absit, nolueris, ego liber ero: epistola me haec mea, quum lecta fuerit, absolvet.

Ad Heliodorum monachum.

(a. 373.)

Heliodorum peregrinationis suae comitem, quem frustra conatus erat apud se in eremo detinere propositi socium, datis litteris, quemadmodum discedenti promiserat, ad se invitat, et vitae eremiticae beatitudinem praedicat.

Quanto amore et studio contenderim ut pariter in eremo moraremur, conscium mutuae caritatis pectus agnoscit.

Quibus lamentis, quo dolore, quo gemitu te abeuntem prosequutus sim, istae quoque litterae testes sunt, quas lacrymis cernis interlitas. Verum tu, quasi parvulus delicatus, contemtum rogantis per blandimenta fovisti: et ego incautus, quid tunc agerem, nesciebam. Tacerem? sed quod ardenter volebam, moderate dissimulare non poteram. Impensius obsecrarem? sed audire nolebas, quia similiter non amabas. Quod unum potuit, spreta caritas fecit. Quem praesentem retinere non valuit, nunc quaerit absentem. Quoniam igitur et tu ipse abiens postularas ut, postea quam ad deserta migrassem, invitatoria ad te scripta transmitterem, et ego me facturum promiseram, invito; jam propera. Nolo pristinarum necessitatum recorderis. Nudos amat eremus. Nolo te antiquae peregrinationis terreat difficultas. Qui in Christum credis, et ejus crede sermonibus. *Quaerite primum regnum Dei, et haec omnia apponentur vobis* (*Matth.* 6). Non pera tibi sumenda, non virga est. Affatim dives est qui cum Christo pauper est. Sed quid ago? rursus improvidus obsecro? ab eant preces, blandimenta discedant. Debet amor laesus irasci. Qui rogantem contemseras, forsitan audies objurgantem. Quid facis in paterna domo, delicate miles? ubi vallum? ubi fossa? ubi hiems acta sub pellibus? Ecce de caelo tuba canit: ecce cum nubibus debellaturus orbem imperator armatus egreditur: ecce bis acutus gladius, ex regis ore procedens, obvia quaeque metit: et tu mihi de cubiculo ad aciem, tu de umbra egrederis ad solem? Corpus assuetum tunica loricae onus non fert. Caput opertum linteo galeam recusat. Mollem otio manum durus exasperat capulus. Audi edictum regis tui: *Qui non est mecum, contra me est* (*Luc.* 11); et *Qui mecum non colligit, spargit* (*Matth.* 12). Recordare tyrocinii tui diem, quo, Christo in baptismate consepultus, in sacramenti verba jurasti: pro nomine ejus non te matri parciturum esse non patri. Ecce adversarius in pectore tuo Christum conatur occidere. Ecce donativum, quod militaturus acceperas, hostilia castra suspirant. Licet parvulus ex collo

pendeat nepos (1); licet, sparso crine et scissis vestibus, ubera, quibus te nutrierat, mater ostendat; licet in limine pater jaceat; per calcatum perge patrem, siccis oculis ad vexillum crucis evola. Solum pietatis genus est in hac re esse crudelem. Veniet, veniet postea dies quo victor revertaris in patriam, quo per Jerosolymam caelestem vir fortis coronatus incedas. Tunc municipatum cum Paulo capies: tunc et parentibus tuis ejusdem civitatis jus petes: tunc et pro me rogabis, qui te, ut vinceres, incitavi. Neque vero nescio qua te dicas nunc compede praepediri. Non est nobis ferreum pectus, nec dura praecordia. Non ex silice natos hyrcanae nutriera tigrides. Et nos per ista transivimus. Nunc tibi blandis vidua soror haeret lacertis; nunc illi, cum quibus adolevisti, vernaculi ajunt: Cui nos serlituros relinquis? Nunc et gerula quondam, jam anus, et nutritius, secundus post naturalem pietatem pater, clamitat: Morituros exspecta paulisper et sepeli. Forsitan et laxis uberum pellibus mater, arata rugis fronte, antiquum referens mammae lallare, congeminet. Dicant, si volunt, et grammatici: « In te omnis domus inclinata recumbit (*Virg. Æn.* 12). » Facile rumpit haec vincula amor Dei et timor gehennae. At contra Scriptura praecipit, parentibus obsequendum. Sed quicumque eos supra Christum amat, perdit animam suam. Gladium tenet hostis, ut me perimat, et ego de matris lacrymis cogitabo? Propter patrem militiam Christi deseram, cui sepulturam Christi causa non debeo, quam etiam omnibus ejus causa debeo? Domino passuro timide Petrus consulens scandalum fuit. Paulus retinentibus se fratribus ne Jerosolymam pergeret respondit: *Quid facitis plorantes et conturbantes cor meum? Ego enim non solum ligari, sed et mori in Jerusalem paratus sum pro nomine Domini Jesu Christi* (*Act.* 21). Aries iste pietatis, quo fides quatitur, Evangelii retundendus est muro. *Mater mea et fratres mei hi sunt, quicum-*

(1). *Nepotianus.*

que faciunt voluntatem Patris mei, qui in caelis est (*Matth.* 12). Si credunt in Christum, faveant mihi pro ejus nomine pugnaturo: si non credunt, mortui sepeliant mortuos suos. Sed hoc, ais, martyrio. Erras, frater, erras, si putas unquam christianum persecutionem non pati: et tunc maxime oppugnaris, si te oppugnari nescis. Adversarius noster, tamquam leo rugiens, aliquem devorare quaerens, circumit; et tu pacem putas? *Sedet in insidiis cum divitibus, ut in occultis interficiat innocentem. Oculi ejus in pauperem respiciunt. Insidiatur in occulto, sicut leo in spelunca sua; insidiatur ut rapiat pauperem* (*Ps.* 9): et tu frondosae arboris tectus umbraculo; molles somnos, futura praeda, carpis? Inde me persequitur luxuria, inde avaritia conatur irrumpere, inde venter meus vult mihi Deus esse pro Christo. Compellit libido, ut habitantem in me Spiritum Sanctum fugem, ut templum ejus violem; persequitur, inquam, me hostis, « cui nomina mille, mille nocendi artes (*Æn.* 7) »: et ego infelix victorem me putabo dum capior? Nolo, frater carissime, examinato pondere delictorum, minora arbitreris idololatriae crimine esse quae diximus. Immo Apostoli disce sententiam, qui ait: *Hoc enim scitote intelligentes, quia omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, aut fraudator, quod est idolorum servitus, non habet haereditatem in regno Christi et Dei* (*Eph.* 5). Et quamquam generaliter adversus Deum sapiat quidquid diaboli est; et quod diaboli est, idololatria sit, cui omnia idola mancipantur: tamen et in alio loco speciatim nominatimque determinat, dicens: *Mortificate membra vestra quae sunt super terram, deponentes fornicationem, immunditiam et concupiscentiam malam et cupiditatem, quae sunt idolorum servitus, propter quae venit ira Dei* (1 *Col.* 3). Non est tantum in eo servitus idoli, si quis duobus digitulis thura in bustum arae jaciat, aut haustum paterae poculo fundat merum. Neget avaritiam esse idololatriam qui potest triginta argenteis Dominum venditum appellare justi-

tiam. Neget sacrilegium in libidine, sed is qui membra Christi et hostiam vivam, placentem Deo, cum publicarum libidinum victimis, nefaria colluvione violavit. Non fateatur fraudem idololatriam esse, sed similis eorum qui in Actibus Apostolorum, ex patrimonio suo partem pretii reservantes, praesenti periere vindicta. Animadverte, frater, non tibi licere de tuis quidquam habere rebus. *Omnis*, inquit Dominus, *qui non renunciaverit cunctis quae possidet, non potest meus esse discipulus* (*Luc.* 2). Cur timido animo christianus es? Respice Petro relictum rete: respice surgentem de teloneo publicanum, statim apostolum. Filius hominis non habet ubi caput reclinet: et tu amplas porticus et ingentia tectorum spatia metiris? Haereditatem exspectans saeculi, cohaeres Christi esse non poteris. Interpretare vocabulum monachi, hoc est nomen tuum. Quid facis in turba qui solus es? Et hoc ego non, integris rate vel mercibus, nec quasi ignarus fluctuum doctus nauta, praemoneo, sed quasi nuper naufragio ejectus in litus timida navigaturis voce denuncio. In illo aestu Carybdis luxuriae salutem vorat. Ibi ore virgineo, ad pudicitiae perpetranda naufragia, scyllaeum renidens libido blanditur. Hic barbarum litus, hic diabolus pirata, cum sociis portat vincula capiendis. Nolite credere, nolite esse securi. Licet in modum stagni fusum aequor arrideat, licet vix summa jacentis elementi terga spiritu crispentur, magnos hic campus montes habet, intus inclusum est periculum, intus est hostis: expedite rudentes, vela suspendite. Crucis antennae figatur in frontibus: tranquillitas ista tempestas est. Sed forsitan dicturus es: Quid ergo? quicumque in civitate sunt, christiani non sunt? Non est tibi eadem causa quae caeteris. Dominum ausculta dicentem: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia tua et da pauperibus; et veni, sequere me* (*Matth.* 19). Tu autem perfectum te fore pollicitus es. Nam quum, derelicta militia, te castrasti propter regna caelorum, quid aliud quam perfectam sequutus es vitam? Perfectus autem servus Christi nihil, praeter Christum,

habet; aut, si quid praeter Christum habet, perfectus non est: et si perfectus non est, quum se perfectum fore Deo pollicitus sit, ante mentitus est. *Os autem quod mentitur, occidit animam* (*Sap.* 1). Igitur, ut concludam, si perfectus es, cur bona paterna desideras? si perfectus non es, Dominum fefellisti. Divinis Evangelium vocibus contonat: *Non potestis duobus dominis servire* (*Luc.* 16): et audet quisquam mendacem Christum facere, mammonae et Domino serviendo? Vociferatur ille saepe: *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum sibi et tollat crucem suam et sequatur me* (*ib.* 9). Et ego onustus auro arbitror me Christum sequi? Qui dicit se in Christum credere, debet, quomodo ille ambulavit, et ipse ambulare. Quod si nihil habes, ut te responsurum scio, cur, tam bene paratus ad bella, non militas? Nisi forte in patria tua te arbitraris hoc facere, quum in sua Dominus signa non fecerit. Et cur id? cum auctoritate sume rationem: *Nemo propheta in patria sua honorem habet* (*Luc.* 4). Non quaero, inquies, honorem: sufficit mihi conscientia mea. Neque Dominus quaerebat; quippe qui, ne a turbis rex constitueretur, aufugit. Sed ubi honor non est, ibi contemtus est: ubi contemtus, ibi frequens injuria: ubi autem injuria, ibi et indignatio: ubi indignatio, ibi quies nulla: ubi quies non est, ibi mens a proposito saepe deducitur: ubi autem per inquietudinem aliquid aufertur ex studio, minus fit ab eo quod tollitur: et ubi minus est, perfectum non potest dici. Ex hac supputatione summa illa nascitur: monachum perfectum in patria sua esse non posse; perfectum autem esse nolle, delinquere est. Sed de hoc gradu pulsus provocabis ad clericos. An de his aliquid audeam dicere qui certe in suis urbibus commorantur? Absit ut de his quidquam sinistrum loquar qui, apostolico gradui succedentes, Christi corpus sacro ore conficiunt; per quos et nos christiani sumus; qui, claves regni caelorum habentes, quodammodo ante judicii diem judicant; qui sponsam Domini sobria castitate conservant.

Sed alia, ut ante perstrinxi, monachorum est causa, alia clericorum. Clerici pascunt oves: ego pascor. Illi de altario vivunt: mihi, quasi infructuosae arbori, securis ponitur ad radicem, si munus ad altare non defero. Nec possum obtendere paupertatem, quum in Evangelio anum viduam duo, quae sola sibi supererant, aera mittentem in gazophylacium laudaverit Dominus. Mihi ante presbyterum sedere non licet: illi, si peccavero, licet tradere me Satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus sit. Et in veteri quidem lege quicumque sacerdotibus non obtemperasset aut extra castra positus lapidabatur a populo, aut gladio cervice subjecta contemtum expiabat cruore. Nunc vero inobediens spirituali mucrone truncatur, aut, ejectus de Ecclesia, rabido daemonum ore discerpitur. Quod si te quoque ad eumdem ordinem pia fratrum blandimenta sollicitant, gaudebo de ascensu, sed timebo de lapsu. *Qui episcopatum desiderat, bonum opus desiderat* (1 *Cor.* 3). Scimus ista; sed junge quod sequitur: *Oportet autem hujusmodi irreprehensibilem esse, unius uxoris virum, sobrium, pudicum, prudentem, ornatum, hospitalem, docibilem, non vinolentum, non percussorem, sed modestum.* Et caeteris, quae de eo sequuntur, explicitis, non minorem in tertio gradu (1) adhibuit diligentiam, dicens: *Diaconos similiter pudicos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpilucros, habentes ministerium fidei in conscientia pura. Et hi autem probentur primum: et sic ministrent, nullum crimen habentes.* Vae illi homini qui, vestem non habens nuptialem, ingreditur in coenam! Nihil superest, nisi ut statim audiat: *Amice, quomodo huc intrasti* (*Matth.* 22)*?* et, illo obmute-

(1) *Quum tertium gradum diaconum dicat, vide quam aperte episcoporum praeeminentiam hinc et a presbyteris fateatur, contra quam sensisse illum toties blaterant eterodoxi. — Diligenter adnotandus est etiam superior locus de presbyterorum dignitate contra haereticorum calumnias.*

secute, dicatur ministris: *Tollite illum, ligatis manibus et pedibus, et mittite eum in tenebras exteriores, ubi erit fletus et stridor dentium.* Vae illi qui, acceptum talentum in sudario ligans, caeteris lucra facientibus, id tantum quod acceperat reservavit! Illico indignantis. Domini clamore ferietur: *Serve nequam, quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, et ego veniens cum usuris exegissem eam* (*ib.* 25)? Idest, deposuisses ad altare quod ferre non poteras. Dum enim tu, ignavus negotiator, denarium tenes, alterius locum, qui pecuniam duplicare poterat, occupasti. Quamobrem sicut qui bene ministrat, bonum gradum sibi acquirit; ita qui indigne ad calicem Domini accedit, reus erit dominici corporis et sanguinis. Non omnes episcopi episcopi sunt. Attendis Petrum: sed et Judam considera. Stephanum suspicis: sed et Nicolaum respice, quem Dominus in Apocalypsi sua damnat sententia: qui tam turpia et nefanda commentus est ut nicolaitarum haeresis ex illa radice nascatur. Probet se unusquisque et sic accedat. Non facit ecclesiastica dignitas christianum. Cornelius centurio, adhuc ethnicus, dono Sancti Spiritus mundatur. Presbyteros Daniel puer judicat. Amos, ruborum mora distringens, repente propheta effectus est. David pastor eligitur in regem. Minimum discipulum Jesus amat plurimum. Inferius, frater, accumbe, ut, minore adveniente, sursum jubearis ascendere. Super quem Dominus requiescit, nisi super humilem et quietum et trementem verba sua? Cui plus creditur, plus ab eo exigitur. Potentes potenter tormenta patientur. Nec sibi quisquam de corporis tantum mundi castitate supplaudat, quum omne verbum otiosum quodcumque locuti fuerint homines, reddituri sint de eo rationem in die judicii, quum etiam convicium in fratrem homicidii sit reatus. Non est facile stare loco Pauli, tenere gradum Petri, jam cum Christo regnantium: ne forte veniat angelus, *qui scindat velum templi tui, qui candelabrum tuum de loco moveat* (*Apoc.* 2). Aedificaturus turrim, futuri operis sumtus supputa. Infatua-

tum sal ad nihil est utile, nisi ut projiciatur foras et a porcis conculcetur. Monachus si ceciderit, rogabit pro eo sacerdos. Pro sacerdotis lapsu quis rogaturus est? Sed quoniam e scopulosis locis enavigavit oratio, et inter canas spumeis fluctibus cautes fragilis in altum cymba processit, pandenda vela sunt ventis, et, quaestionum scopulis transvadatis, laetantium more nautarum, epilogi celeuma (1) cantandum est: O desertum, Christi floribus vernans! o solitudo, in qua illi nascuntur lapides de quibus in Apocalypsi civitas magni regis exstruitur! o eremus familiarius Deo gaudens! Quid agis, frater, in saeculo qui major es mundo? quamdiu te tectorum umbrae premunt? quamdiu fumosarum urbium carcer includit? Crede mihi, nescio quid plus lucis aspicio. Libet, sarcina corporis abjecta, ad purum aetheris evolare fulgorem. Paupertatem times? sed beatos Christus pauperes appellat. Labore terreris? at nemo athleta sine sudore coronatur. De cibo cogitas? sed fides famem non timet. Super nudam metuis humum exesa jejuniis membra collidere? sed Dominus tecum jacet. Squallidi capitis horret inculta caesaries? sed caput tuum Christus est. Infinita eremi vastitas te terret? sed tu paradisum mente deambula. Quotiescumque illuc cogitatione conscenderis, toties in eremo non eris. Scabra sine balneis attrahitur cutis: sed qui in Christo semel lotus est, non illi necesse est iterum lavare. Et ut breviter, ad cuncta audias Apostolum respondentem: *Non sunt*, inquit, *condignae passiones hujus saeculi ad superventuram gloriam quae revelabitur in nobis* (*Rom.* 8). Delicatus es, frater, si et hic vis gaudere cum saeculo et postea regnare cum Christo. Veniet, veniet illa dies qua corruptivum hoc et mortale incorruptionem induat et immortalitatem. Tunc beatus servus quem Dominus invenerit vigilantem. Tunc ad vocem tubae pavebit terra cum po-

(1) *Nautarum proprie acclamatio est, quam maxime insonant quum portui proximi sunt.*

pulis, et tu gaudebis. Judicaturo Domino lugubre mundus immugiet: tribus ad tribum pectora ferient: potentissimi quondam reges nudo latere palpitabunt: exhibebitur cum prole sua Venus: tunc ignitus Jupiter adducetur et cum suis stultus Plato discipulis: Aristotelis argumenta non proderunt. Tunc tu rusticanus et pauper exsultabis et ridebis et dices: Ecce crucifixus meus, ecce judex, qui obvolutus pannis in praesepio vagiit. Hic est ille operarii et questuariae filius: hic qui, matris gestatus sinu, hominem Deus fugit in Ægyptum: hic vestitus coccino, hic sentibus coronatus, hic magus, daemonium habens et samarites. Cerne manus, Judaee, quas fixeras: cerne latus, Romane, quod foderas: videte corpus an idem sit quod dicebatis clam nocte sustulisse discipulos. Dilectio tua me compulit ut haec tibi, frater, dicerem; ut his interesse contingat cui nunc labor durus est.

Ad Damasum papam.

(a. 376.)

Quamquam ariana haeresis profligata jam esset, reliquiae tamen ejus adhuc in aliquibus orientis ecclesiis vigebant, eamque antiochenus episcopus una cum campensibus fovens, apud Hieronymum, ut tres confiteretur hypostases, acriter instabat. Nunc vir sanctus pro ea re romanam ecclesiam, veluti caeterarum matrem et ad quam majores fidei quaestiones referuntur, consulens, quid credere debeat, postulat; et, quomodo venenum eo maneat in verbo, docet.

Quoniam vetusto oriens inter se populorum furore collisus indiscissam Domini tunicam et desuper textam minutatim per frusta discerpit, et Christi vineam exterminant vulpes, ut, inter lacus contritos qui aquam non habent, difficile, ubi fons signatus et hortus ille conclusus sit, possit intelligi; ideo mihi cathedram Petri et fidem apostolico ore laudatam censui consulendam, inde nunc meae animae postulans cibum unde olim Christi vesti-

menta suscepi (1). Neque vero tanta vastitas elementi liquentis et interjacens longitudo terrarum me a pretiosae margaritae potuit inquisitione prohibere. *Ubicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilae* (*Luc.* 17). Profligato a sobole mala patrimonio, apud vos solos incorrupta patrum servatur haereditas. Ibi cespite terra foecundo dominici seminis puritatem centeno fructu refert. Hic obruta sulcis frumenta in lolium avenasque degenerant. Nunc in occidente sol justitiae oritur, in oriente autem Lucifer ille qui ceciderat supra sidera posuit thronum suum. Vos estis lux mundi, vos sal terrae, vos aurea vasa et argentea: hic testacea vasa vel lignea virgam ferream et aeternum opperiuntur incendium. Quamquam igitur tui me terreat magnitudo, invitat tamen humanitas. A sacerdote victima salutem, a pastore praesidium ovis flagito. Facessat invidia: romani culminis recedat ambitio; cum successore piscatoris et discipulo crucis loquor. Ego nullum primum, nisi Christum, sequens, Beatitudini tuae, idest cathedrae Petri, communione consocior: super illam petram aedificatam Ecclesiam scio. Quicumque extra hanc domum agnum comederit profanus est. Si quis in arca Noe non fuerit, peribit regnante diluvio. Et quia pro meis facinoribus ad eam solitudinem (2) commigravi quae Syriam juncto Barbariae fine determinat, nec possum sanctum Domini (3), tot interjacentibus spatiis, a Sanctimonia tua semper expetere, ideo hic collegas tuos aegyptios confessores (4) sequor et sub onerariis navibus parva navicula delitesco. Non novi Vitalem, Meletium respuo, ignoro

(1) *Innuit se Romae baptizatum: nam candida vestimenta ii qui baptizantur solent induere.*

(2) *Chalcidis dictam.*

(3) *Eucharistiam intelligit, quam christiani antiqui mutuo sibi mittebant in signum catholicae communionis.*

(4) *Ægyptios scil. episcopos illos qui, a Valente Diocaesaream in Palaestina antea relegati, in exsilio perseverabant.*

Paulinum (1). Quicumque tecum non colligit, spargit: hoc est, qui Christi non est, antichristi est. Nunc igitur, proh dolor! post nicaenam fidem, post alexandrinum juncto pariter occidente decretum, trium hypostaseon ab arianorum prole et campensibus (2) novellum a me homine romano nomen exigitur. Qui, quaeso, ista apostoli prodidere? quis novus magister gentium Paulus haec docuit? Interrogamus quid tres hypostases posse arbitrentur intelligi (3): tres personas subsistentes, ajunt. Respondemus nos ita credere. Non sufficit sensus, ipsum nomen efflagitant; quia nescio quid veneni in syllabis latet. Clamamus: si quis tres hypostases aut tria en hypostata, hoc est tres subsistentes personas, non confitetur, anathema sit. Et quia vocabula non ediscimus, haeretici judicamur. Si quis autem, hypostasim *usian* intelligens, non in tribus personis unam hypostasim dicit, alienus a Christo est: et sub hac confessione vobiscum pariter cauterio unionis inurimur (4). Decernite, obsecro, si placet, et non timebo tres hypostases dicere. Si jubetis, condatur nova post nicaenam fides, et, similibus verbis, cum arianis confiteamur orthodoxi. Tota saecularium litterarum schola nihil aliud *hypostasim*, nisi *usian* (5), no-

(1) *Paulinus primum, mox Meletius, postremo Vitalis, eodem omnes tempore Antiochiae fuerunt episcopi, quilibet factionum suarum.*

(2) *Scil. meletiani; dicti autem campenses fuere quod conventus in campis agere cogerentur.*

(3) *Magna fuit olim apud veteres concertatio quidnam significaret* hypostasis, *aliis pro* essentia, *aliis pro* subsistentia *illam interpretantibus.*

(4) *Scil. quod unam ac singularem personam dicerentur profiteri.*

(5) *Iis sane et retro temporibus hypostasis vocabulum* οὐσίαν *apud Graecos, et apud Latinos* substantiam *significabat; unde haud raro occurrit* οὐσίαν *et* ὑπόστασιν *pro una eademque re sumi apud veteres. Verum quum Graeci, trium hypostaseon assertores, ingenue aperuissent quid sibi vellent eo vocabulo, quod pro* subsistentia *accipi commode poterat, Latini* personae *nomen substituerunt.*

vit. Et quisquam, rogo, ore sacrilego tres *substantias* praedicabit? Una est Dei et sola natura, quae vere est: id enim quod subsistit non habet aliunde, sed suum est. Caetera quae creata sunt, etiamsi videntur esse, non sunt, quia aliquando non fuerunt, et potest rursum non esse quod non fuit. Deus solus, qui aeternus est, hoc est, qui exordium non habet, essentiae nomen vere tenet. Idcirco et ad Moysen de rubo loquitur: *Ego sum qui sum* (*Ex.* 3). Et rursum: *Qui est me misit.* Erant utique tunc angeli, coelum, terra, maria: et quomodo commune nomen essentiae proprie sibi vindicat Deus? Sed quia illa sola natura est perfecta, et in tribus personis deitas una subsistit, quae est vere, et una natura est: quisquis tria esse, hoc est tres esse hypostases, id est usias, dicit, sub nomine pietatis tres naturas conatur asserere. Et si ita est, cur ab Ario parietibus separamur, perfidia copulati? Jungatur cum Beatitudine tua Ursinus (1), cum Ambrosio societur Auxentius (2). Absit hoc a romana fide: sacrilegium tantum religiosa populorum corda non hauriant. Sufficiat nobis dicere unam substantiam, tres personas subsistentes, perfectas, aequales, coaeternas. Taceantur tres hypostases, si placet, et una teneatur. Non bonae suspicionis est, quum in eodem sensu verba dissentiunt. Sufficiat nobis memorata credulitas. Aut si rectum putatis tres hypostases cum suis interpretationibus debere nos dicere, non negamus. Sed, mihi credite, venenum sub melle latet; transfiguravit se angelus Satanae in angelum lucis. Bene interpretantur hypostasim: et quum id quod ipsi exponunt habere me dicam, haereticus judicor. Quid tam anxie unum verbum tenent? quid sub ambiguo sermone latitant? Si sic credunt ut interpretantur, non damno quod retinent. Si sic credo ut ipsi sentire se simulant, permittant et mihi meis verbis suum sensum loqui. Quamobrem obtestor Beatitudinem

(1) *Diaconus romanae ecclesiae, contra Damasum antipapa.*

(2) *Arianus, Mediolani ante s. Ambrosium episcopus.*

quam per crucifixum, mundi salutem, per homousian Trinitatem, ut mihi epistolis tuis sive tacendarum sive dicendarum hypostaseon detur auctoritas. Et ne forte obscuritas loci in quo dego fallat bajulos litterarum, ad Evagrium presbyterum, quem optime nosti, dignare scripta transmittere. Simul etiam, cui apud Antiochiam debeam communicare, significes: quia campenses cum tharsensibus haereticis (1) copulati nihil aliud ambiunt quam ut, auctoritate communionis vestrae fulti, tres hypostases cum antiquo sensu praedicent.

Ad Damasum papam.

(a. 377.)

Apud quem ex tribus qui antiochenam ecclesiam scindunt debeat communicare, ut sibi significet, iterum obtestatur.

Importuna in Evangelio mulier tandem meruit audiri: et clauso cum servis ostio, media licet nocte, ab amico panem amicus accepit. Deus ipse, qui nullis contra se viribus superari potest, publicani precibus vincitur. Ninive civitas, quae peccato periit, fletibus stetit. Quorsum ista tam longo repetita principio? videlicet ut parvum magnus aspicias, ut dives pastor morbidam non contemnas ovem. Christus in paradisum de cruce latronem intulit: et ne quis aliquando seram conversionem putaret, fecit homicidii poena martyrium. Christus, inquam, prodigum filium revertentem laetus amplectitur: nonaginta novem pecudibus derelictis, una ovicula, quae remanserat, humeris boni pastoris advehitur. Paulus ex persecutore fit praedicator; oculis carnalibus excaecatur ut mente plus videat; et qui vinctos Christi famulos ducebat ad concilium Judaeorum, ipse postea etiam de Chri-

(1) *Tharsenses haeretici erant Sylvani tharsensis episcopi asseclae, semiariani aut macedoniani.*

sti vinculis gloriatur. Ego igitur, ut ante jam scripsi, Christi vestem in romana urbe suscipiens, nunc barbaro Syriae limite teneor. Et ne putes alterius hanc de me fuisse sententiam, quid mererer, ipse constitui. Verum, ut ait gentilis poeta, « caelum, non animum, mutat qui trans mare currit (*Hor. ep.* 11, *l.* 1) »; ita me incessabilis inimicus post tergum sequutus est ut majora in solitudine bella nunc patiar. Hinc enim praesidiis fulta mundi ariana rabies fremit. Hinc in tres partes scissa Ecclesia ad se rapere me festinat. Monachorum circa manentium antiqua in me surgit auctoritas. Ego interim clamito : si quis cathedrae Petri jungitur, meus est. Meletius, Vitalis atque Paulinus tibi haerere se dicunt. Possem credere, si hoc unus assereret. Nunc aut duo mentiuntur aut omnes. Idcirco obtestor Beatitudinem tuam, per crucem Domini, per necessarium fidei nostrae decus, passionem Christi, ut, qui apostolos honore sequeris, sequaris et merito; ita in solio cum duodecim judicaturus sedeas, ita te alius senem cum Petro cingat, ita municipatum caeli cum Paulo consequaris, ut mihi litteris tuis, apud quem in Syria debeam communicare, significes. Noli despicere animam pro qua Christus mortuus est.

Ad Marcum presbyterum.

(a. 380.)

Marco fidei suae de Trinitate professionem cum romana et alexandrina ecclesiis congruentem exponit, dolens interea quod arianorum factione amici sui discesserint ex eremo, ipseque ad relinquenda ea loca quotidie expetatur.

Decreveram quidem utendum mihi Psalmistae voce dicentis: *Quum consisteret adversum me peccator, obmutui, et humiliatus sum, et silui a bonis* (*Ps.* 38). Et iterum: *Ego vero tamquam surdus non audiebam, et tamquam mutus non aperiens os suum; et factus sum ut homo non audiens* (*Ps.* 37). Sed quia caritas omnia superat, et propositum

vincit affectus, non tam injuriam facientibus reddo vicem quam tibi respondeo postulanti. Apud christianos enim non qui patitur, ut ait quidam, sed qui facit contumeliam miser est. Et primo quidem, antequam de fide mea, quam optime nosti, tecum loquar, adversus barbariem istius loci versu cogor clamare vulgato :

«Quod genus hoc hominum, quaeve hunc tam barbara morem
Permittit patria? hospitio prohibemur arenae;
Bella cient primaque vetant consistere terra etc. »

Quae idcirco de gentili poeta sumsimus ut qui Christi pacem non servat, pacem saltem discat ab ethnico. Haereticus vocor, homousian (1) praedicans Trinitatem. Sabellianae impietatis arguor, tres subsistentes, veras, integras, perfectasque personas indefessa voce pronuncians. Si ab arianis, merito: si ab orthodoxis, qui hujusmodi arguunt fidem orthodoxi esse desierunt; aut, si eis placet, haereticum me cum occidente, haereticum cum Ægypto, hoc est, cum Damaso Petroque, condemnent. Quid unum hominem, exceptis sociis, criminantur? Si rivus tenuiter fluit, non est alvei culpa, sed fontis. Pudet dicere: de cavernis cellularum damnamus orbem. In sacco et cinere volutati de episcopis sententiam ferimus. Quid facit sub tunica poenitentis regius animus? Catenae, sordes et comae non sunt diadematis signa, sed fletus. Permittant me, quaeso, nihil loqui. Cur eum lacerant qui non meretur invidiam? Haereticus sum; quid ad te? quiesce, jam dictum est. Plane times ne eloquentissimus homo in syro sermone vel graeco ecclesias circumeam, populos seducam, schisma conficiam. Nihil alicui praeripui, nihil otiosus accipio. Manu quotidie et proprio sudore quaerimus cibum, scientes ab Apostolo scriptum esse: *Qui autem non operatur, nec manducet* (2 *Thess.* 3). Haec, venerabilis et sancte pater, cum quali gemitu, cum quali dolore conscripserim, testis est Jesus. *Tacui; numquid semper tacebo? dicit Dominus* (*Ps.* 49, *Is.* 42). Non

(1) *Graeca vox* consubstantialem *significans*, *seu* ejusdem essentiae.

mihi conceditur unus angulus eremi: quotidie exposcor fidem, quasi sine fide renatus sim. Confiteor ut volunt, non placet: subscribo, non credunt. Unum tantum placet, ut hinc recedam. Jam jam cedo: abruperunt partem a me animae meae, carissimos fratres; ecce discedere cupiunt, immo discedunt, melius esse dicentes inter feras habitare quam cum talibus christianis: et ego ipse, nisi me et corporis imbecillitas et hyemis retineret asperitas, jam modo fugerem. Veruntamen, dum vernum tempus adveniat, obsecro ut paucis mihi mensibus eremi concedatur hospitium: aut, si hoc tardum videtur, abscedo. *Domini est terra et plenitudo ejus* (*Ps.* 23). Ascendant soli caelum, propter illos tantum Christus mortuus sit, habeant, possideant, glorientur. *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo* (*Gal.* 6). De fide autem quod dignatus es scribere, sancto Cyrillo dedi conscriptam fidem. Qui sic non credit, alienus a Christo est. Caeterum, ego fidei meae testes habeo aures tuas et beati fratris Zenobii: quem tecum omnes qui hic sumus plurimum salutamus.

Ad Eustochium Paulae filiam.

(a. 384.)

Eustochium, nobilem apud Romanos matronam, docet quomodo virginitatem custodire debeat quam professa erat; atque eos qui, castitatis specie, ventri avaritiaeque inserviunt, acriter insectatur.

Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum et domum patris tui; et concupiscet rex decorem tuum. In quadragesimo quarto psalmo Deus ad animam loquitur humanam, ut, secundum exemplum Abrahae, exiens de terra sua et de cognatione sua, relinquat Chaldaeos, qui quasi daemonia interpretantur, et habitet in regione viventium, quam alibi propheta suspirat, dicens: *Credo videre bona Domini in terra*

viventium (*Ps.* 26). Verum non sufficit tibi exire de terra tua, nisi obliviscaris populi tui et domus patris tui, ut, carne contemta, sponsi jungaris amplexibus. *Ne respexeris*, inquit, *retro nec steteris in omni circa regione: sed in monte salvum te fac, ne forte comprehendaris* (*Gen.* 19). Non expedit, apprehenso aratro, respicere post tergum, nec de agro reverti domum, nec post Christi tunicam, ad tollendum aliud vestimentum, tecto descendere. Grande miraculum: pater filiam cohortatur ne meminerit patris sui. *Vos de patre diabolo estis et desideria patris vestri vultis facere* (*Jo.* 8), dicitur ad Judaeos. Et alibi: *Qui facit peccatum de diabolo est* (*Jo.* 3). Tali primum parente generati, nigri sumus; et post poenitentiam, necdum culmine virtutis ascenso, dicimus: *Nigra sum, sed speciosa, filiae Jerusalem* (*Cant.* 1). Exivi de domo infantiae meae, oblita sum patris mei, renascor in Christo. Quid pro hoc mercedis accipio? Sequitur: *Et concupiscet rex decorem tuum.* Hoc ergo illud magnum est sacramentum. Propter hoc relinquet homo patrem et matrem suam, et adhaerebit uxori suae: et erunt ambo jam non, ut ibi, in una carne, sed in uno spiritu. Non est sponsus tuus arrogans, non superbus, aethiopissam duxit uxorem: statim ut volueris sapientiam audire veri Salomonis et ad eum veneris, confitebitur tibi cuncta quae novit, et inducet te rex in cubiculum suum, et mirum in modum, colore mutato, sermo tibi ille conveniet: *Quae est ista quae ascendit dealbata* (*ib.* 3 *et* 8)? Haec idcirco, mi domina Eustochium, scribo (dominam quippe vocare debeo sponsam Domini mei) ut ex ipso principio lectionis agnosceres non me nunc laudem virginitatis esse dicturum, quam probasti optimam et consequuta es, nec enumeraturum molestias nuptiarum, quomodo uterus intumescat, infans vagiat, cruciet pellex, domus cura sollicitet, et omnia, quae putantur bona, mors extrema praecidat; habent enim et maritatae ordinem suum, honorabiles nuptias et cubile immaculatum: sed ut intelligeres tibi exeunti de

Sodoma timendum esse Lot uxoris exemplum. Nulla est enim in hoc libello adulatio: adulator quippe blandus inimicus est. Nulla erit rhetorici pompa sermonis, quae te etiam inter angelos statuat, et, beatitudine virginitatis exposita, mundum subjiciat pedibus tuis. Nolo tibi venire superbiam de proposito, sed timorem. Onusta incedis auro: latro tibi vitandus est. Stadium est haec vita mortalibus: hic contendimus, ut alibi coronemur. Nemo inter serpentes et scorpiones securus ingreditur. *Et inebriatus est*, inquit Dominus, *gladius meus in caelo* (*Is.* 34), et tu pacem arbitraris in terra, quae tribulos generat: et spinas, quam serpens comedit? *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus et potestates hujus mundi et rectores harum tenebrarum, adversus spiritualia nequitiae in caelestibus* (*Eph.* 6). Magnis inimicorum circumdamur agminibus: hostium plena sunt omnia. Caro, fragilis et cinis futura post modicum, pugnat sola cum pluribus. Quum autem fuerit dissoluta, et venerit princeps mundi hujus et invenerit in ea peccati nihil, tunc secura audies per prophetam: *Non timebis a timore nocturno: a sagitta volante per diem, a negotio perambulante in tenebris, ab incursu et daemonio meridiano. Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis; ad te autem non appropinquabunt* (*Ps.* 90). Quod si eorum te multitudo turbaverit, et ad singula incitamenta vitiorum coeperis aestuare, et dixerit tibi cogitatio tua: Quid faciemus? Respondebit tibi Elisaeus: *Noli timere, quia plures nobiscum sunt quam cum illis* (4 *Reg.* 6), et orabit et dicet: *Domine, aperi oculos puellae tuae ut videat* (*ib.*): apertis oculis videbis igneum currum, qui te ad exemplum Eliae in astra sustollat, et tunc laeta cantabis: *Anima nostra, sicut passer, erepta est de laqueo venantium: laqueus contritus est, et nos liberati sumus* (*Ps.* 123). Quamdiu hoc fragili corpore detinemur, quamdiu habemus thesaurum istum in vasis fictilibus, et concupiscit spiritus adversus carnem, et caro adversus spiri-

tum, nulla est certa victoria. Adversarius noster diabolus, tanquam leo rugiens, aliquem devorare quaerens, circumit. *Posuisti, tenebras*, ait David, *et facta est nox. In ipsa pertransibunt omnes bestiae silvae. Catuli leonum rugientes ut rapiant et quaerant a Deo escam sibi* (*Ps.* 103). Non quaerit diabolus homines infideles, non eos qui foris sunt et quorum carnes rex assyrius in olla succendit; de ecclesia Christi rapere festinat. Escae ejus, secundum Abacuc, electae sunt. Job subvertere cupit, et, devorato Juda, ad cribrandos apostolos expetit potestatem. Non venit salvator pacem mittere super terram, sed gladium. Cecidit Lucifer, qui mane oriebatur; et ille qui in paradiso deliciarum nutritus est meruit audire: *Si exaltatus fueris ut aquila, inde detraham te, dicit Dominus* (*Abd.*). Dixerat enim in corde suo: *Super sidera caeli ponam sedem meam et ero similis Altissimo* (*Is.* 14). Unde quotidie ad eos qui per scalam Jacob somniantis descendunt loquitur Deus: *Ego dixi: dii estis et filii Altissimi omnes: vos autem sicut homines moriemini et tamquam unus de principibus cadetis* (*Ps.* 81). Cecidit enim primus diabolus; et quum stet Deus in synagoga deorum, in medio autem deos discernat, Apostolus iis qui dii esse desinunt scribit: *Ubi enim in nobis sunt dissensiones et aemulationes, nonne homines estis et secundum hominem ambulatis* (1 *Cor.* 3)? Si Apostolus, vas electionis et separatus in evangelium Christi, ob carnis aculeos et incentiva vitiorum, reprimit corpus suum et servituti subjicit, ne, aliis praedicans, ipse reprobus inveniatur; et tamen videt aliam legem in membris suis repugnantem legi mentis suae et captivum se in legem duci peccati: si, post nuditatem, jejunia, fames, carcerem, flagella, supplicia, in semetipsum reversus exclamat: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus* (*Rom.* 7)? tu te putas securam esse debere? Cave, quaeso, ne quando de te dicat Deus: *Virgo Israel cecidit, et non est qui suscitet eam* (*Amos* 5). Audenter loquar: quum omnia possit Deus,

suscitare virginem non potest post ruinam. Valet quidem liberare de poena, sed non vult coronare corruptam. Timeamus illam prophetiam, ne in nobis etiam compleatur: *Virgines bonae deficient* (*Ib.* 8). Observa quid dicat: *Et virgines bonae deficient;* quia sunt et virgines malae. *Qui viderit*, inquit, *mulierem ad concupiscendum eam, jam moechatus est eam in corde suo* (*Matth.* 5). Perit ergo et mente virginitas. Istae sunt virgines malae; virgines carne, non spiritu; virgines stultae, quae, oleum non habentes, excluduntur a sponso. Si autem et illae quae virgines sunt, ob alias tamen culpas virginitate corporum non salvantur, quid fiet illis quae prostituerunt membra Christi et mutaverunt templum Sancti Spiritus in lupanar? Illico audient: *Descende, sede in terra, virgo filia Babylonis; sede in terra: non est solium filiae Chaldaeorum: non vocaberis ultra mollis et delicata. Accipe molam, mole farinam, discooperi velamen tuum, denuda crura, transi flumina: revelabitur ignominia tua, apparebunt opprobria tua* (*Is.* 47). Et hoc post Dei filii thalamos, post oscula fratruelis et sponsi, illa, de qua quondam sermo propheticus concinebat: *Astitit regina a dextris tuis, in vestitu deaurato, circumdata varietate* (*Ps.* 44), nudabitur, et posteriora ejus ponentur in faciem ipsius: sedebit ad aquas solitudinis, posito vase, et divaricabit pedes suos omni transeunti, et usque ad verticem polluetur. Rectius fuerat homini subiisse conjugium, ambulasse per plana quam ad altiora tendentem in profundum inferni cadere. Ne fiat, obsecro, civitas meretrix, fidelis Sion; ne post Trinitatis hospitium ibi daemones saltent, et sirenae nidificent et hericii. Non solvatur fascia pectoralis; sed statim ut libido titillaverit sensum, aut blandum voluptatis incendium dulci nos calore perfuderit, erumpamus in vocem: *Dominus auxiliator meus, non timebo quid faciat mihi caro* (*Ps.* 55 et 117). Quum paululum interior homo inter vitia atque virtutes coeperit fluctuare, dicito: *Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me? Spera in Domino, quia confi-*

tebor illi salutare vultus mei et Deus meus (*Ps.* 41). Nolo sinas cogitationem crescere. Nihil in te babylonium, nihil confusionis adolescat. Dum parvus est hostis, interfice; nequitia, ne zizania crescant, elidatur in semine. Audi Psalmistam dicentem: *Filia Babylonis misera, beatus qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis. Beatus qui tenebit et allidet parvulos tuos ad petram* (*Ps.* 136). Quia enim impossibile est in sensum hominis non irruere innatum medullarum calorem, ille laudatur, ille praedicatur beatus qui, ut coeperit cogitare sordida, statim interficit cogitatus et allidit ad petram: *petra autem Christus est* (1 *Cor.* 10). O quoties ego ipse, in eremo constitutus et in illa vasta solitudine quae exusta solis ardoribus horridum monachis praestat habitaculum, putabam me romanis interesse deliciis! Sedebam solus, quia amaritudine repletus eram. Horrebant sacco membra deformia, et squalida cutis situm aethiopicae carnis obduxerat. Quotidie lacrymae, quotidie gemitus; et si quando repugnantem somnus imminens oppressisset, nuda humo ossa vix haerentia collidebam. De cibis vero et potu taceo, quum etiam languentes monachi aqua frigida utantur, et coctum aliquid accepisse luxuria sit. Ille igitur ego qui ob gehennae metum tali me carcere ipse damnaveram, scorpionum tantum socius et ferarum, saepe choris intereram puellarum. Pallebant ora jejuniis, et mens desideriis aestuabat in frigido corpore; et ante hominem sua jam in carne praemortuum sola libidinum incendia bulliebant. Itaque, omni auxilio destitutus, ad Jesu jacebam pedes, rigabam lacrymis, crine tergebam, et repugnantem carnem hebdomadarum inedia subjugabam. Non erubesco infelicitatis meae miseriam confiteri: quin potius plango me non esse quod fuerim. Memini me, clamantem, diem crebro junxisse cum nocte, nec prius a pectoris cessasse verberibus quam rediret, Domino increpante, tranquillitas. Ipsam quoque cellulam meam, quasi cogitationum mearum consciam, pertimescebam: et mihimet iratus et ri-

gidus, solus deserta penetrabam. Sicubi concava vallium, aspera montium, rupium praerupta cernebam, ibi meae orationis locus, ibi illud miserrimae carnis ergastulum; et, ut ipse mihi testis est Dominus, post multas lacrymas, post caelo inhaerentes oculos, nonnumquam videbar mihi interesse agminibus angelorum et laetus gaudensque cantabam : *Post te in odorem unguentorum tuorum curremus* (*Cant.* 1). Si autem hoc sustinent illi qui, exeso corpore, solis cogitationibus oppugnantur, quid patitur puella quae deliciis fruitur? nempe illud Apostoli: *Vivens mortua est* (1 *Tim.* 5). Si quid itaque in me potest esse consilii, si experto creditur, hoc primum moneo, hoc obtestor, ut sponsa Christi vinum fugiat pro veneno. Haec adversus adolescentiam prima arma sunt daemonum. Non sic avaritia quatit, inflat superbia, delectat ambitio. Facile aliis caremus vitiis: hic hostis nobis inclusus est. Quocumque pergimus, nobiscum portamus inimicum. Vinum et adolescentia, duplex incendium voluptatis est. Quid oleum flammae adjicimus? quid ardenti corpusculo fomenta ignium ministramus? Paulus ad Timotheum, *Jam noli*, inquit, *aquam bibere*, *sed vino modico utere propter stomachum tuum et frequentes tuas infirmitates* (*ib.*). Vide quibus causis vini potio concedatur; ut ex hoc stomachi dolor et frequens mederetur infirmitas. Et ne nobis forsitan de aegrotationibus blandiremur, modicum praecepit esse sumendum, medici potius consilio quam apostoli, licet et apostolus sit medicus spiritualis: et ne Timotheus, imbecillitate superatus, Evangelii praedicandi non posset implere discursus, alioquin se dixisse meminerat: *Vinum, in quo est luxuria* (*Eph.* 5); et *Bonum est homini vinum non bibere, et carnem non manducare* (*Rom.* 14). Noe vinum bibit, et inebriatus est. Post diluvium, rudi adhuc saeculo et tunc primum plantata vinea, inebriare vinum forsitan nesciebat. Et ut intelligas Scripturae in omnibus sacramentum, margarita quippe est sermo Dei et ex omni parte forari potest, post ebrietatem nudatio femorum subsequuta est, libido juncta luxu-

riae. Prius enim venter extenditur, et sic caetera membra concitantur: *Manducavit enim populus et bibit, et surrexerunt ludere* (*Ex.* 32). Lot, amicus Dei, in monte salvatus et de tot millibus populis solus justus inventus, inebriatur a filiabus suis: et licet illae putarent genus hominum defecisse, et hoc facerent liberorum magis desiderio quam libidinis, tamen sciebant virum justum hoc, nisi ebrium, non esse facturum. Denique, quid fecerit, ignoravit: et quamquam voluntas non sit in crimine, tamen error in culpa est. Inde nascuntur Moabitae et Ammonitae, inimici Israel; qui usque ad quartam et decimam progeniem et usque in aeternum non ingrediuntur in ecclesiam Dei. Elias, quum Jezabel fugeret et sub quercu jaceret lassus in solitudine, veniente ad se angelo suscitatur, et dicitur ei: *Surge et manduca. Respexit, et ecce ad caput ejus panis collyrida et vas aquae* (3 *Reg.* 19). Revera numquid non poterat Deus conditum ei merum mittere et electos cibos et carnes contusione mutatas? Elisaeus filios prophetarum invitat ad prandium, et, herbis agrestibus eos alens, consonum prandentium audit clamorem: *Mors in olla* (4 *Reg.* 4). Homo Dei non iratus est cocis, lautioris enim mensae consuetudinem non habebat: sed, farina desuper jacta, amaritudinem dulcoravit, eadem spiritus virtute qua Moyses mutaverat Maram in dulcedinem. Necnon et illos qui ad eum comprehendendum venerant, oculis pariter ac mente caecatos, quum in Samariam nescios induxisset, qualibus eos epulis refici imperaverit, ausculta: *Pone eis*, inquit, *panem et aquam: manducent et bibant et remittantur ad Dominum suum* (*ib.*) Potuit et Danieli de regiis ferculis opulentior mensa transferri; sed Abacuc ei messorum prandium portat, arbitror rusticanum. Ideoque et *desideriorum vir* appellatus est, quia panem desiderii non manducavit, et vinum concupiscentiae non bibit. Innumerabilia sunt de Scripturis divina responsa quae gulam damnent, et simplices cibos probent. Verum, quia nunc non est propositum de jejuniis disputare, et universa exsequi sui et tituli sit et volu-

minis, haec sufficiant pauca de plurimis. Alioquin, ad exemplum horum, poteris tibi ipsa colligere quomodo primus de paradiso homo, ventri magis obediens quam Deo, in hanc lacrymarum dejectus est vallem; et ipsum Dominum Satanas fame tentaverit in deserto; et Apostolus clamitet: *Escae ventri, et venter escis: Deus autem et hunc et illas destruet* (1 *Cor.* 6). Et de luxuriosis: *quorum Deus venter est* (*Philipp.* 3). Id enim colit unusquisque quod diligit. Ex quo sollicite providendum est ut quos saturitas de paradiso expulit, reducat esuries. Quod si volueris respondere, te, nobili stirpe generatam, semper in deliciis, semper in plumis, non posse a vino et esculentioribus cibis abstinere nec his legibus vivere districtius, respondebo: Vive ergo lege tua, quae Dei non potes. Non quod Deus, universitatis creator et Dominus, intestinorum nostrorum rugitu et inanitate ventris, pulmonisque delectetur ardore; sed quod aliter pudicitia tuta esse non possit. Job, Deo carus et testimonio ipsius immaculatus et simplex, audi quid de diabolo suspicetur: *Virtus ejus in lumbis, et potestas ejus in umbilico* (*Job.* 40). Honeste viri mulierisque genitalia immutatis sunt appellata nominibus. Unde et de lumbis David super sedem ejus promittitur esse sessurus. Et septuagintaquinque animae introierunt in Ægyptum, quae exierunt de femore Jacob. At postquam, colluctante Domino, latitudo femoris ejus emarcuit, a liberorum opere cessavit. Et qui pascha facturus est, accinctis mortificatisque lumbis facere praecipitur. Et ad Job dicit Deus: *Accinge sicut vir lumbos tuos* (*ib.* 38). Et Joannes zona pellicea cingitur; et apostoli jubentur, accinctis lumbis, Evangelii tenere lucernas. Ad Jerusalem vero, quae respersa sanguine in campo invenitur erroris, in Ezechiele dicitur: *Non est praecisus umbilicus tuus* (*c.* 16). Omnis igitur adversus viros diaboli virtus in lumbis est; omnis in umbilico contra foeminas fortitudo. Vis scire ita esse ut dicimus? accipe exempla. Samson, leone fortior et saxo durior, qui et unus et nudus mille persequutus

4

est armatos, in Dalilae mollescit amplexibus. David, secundum cor Domini electus et qui venturum Christum sancto saepe ore cantaverat, postquam, deambulans super tectum domus suae, Bethsabeae captus est nuditate, adulterio junxit homicidium. Ubi et illud breviter attende, quod nullus sit etiam in domo tutus adspectus. Quapropter ad Dominum poenitens loquitur: *Tibi soli peccavi et malum coram te feci* (*Ps.* 50). Rex enim erat, alium non timebat. Salomon, per quem se cecinit ipsa Sapientia, qui disputavit a cedro Libani usque ad hyssopum quae exit per parietem, recessit a Domino quia amator mulierum fuit. Et ne quis sibi de sanguinis propinquitate confideret, illicito Thamar sororis Amnon frater exarsit incendio. Pudet dicere quot quotidie virgines ruant, quantas de suo gremio mater perdat Ecclesia, super quae sidera inimicus superbus ponat thronum suum, quot petras excavet, et habitet coluber in foraminibus earum. Videas plerasque, viduas antequam nuptas, infelicem conscientiam mentita tantum veste protegere. Quas nisi tumor uteri, et infantium prodiderit vagitus, erecta cervice et ludentibus pedibus incedunt. Aliae vero sterilitatem praebibunt et nec dum sati hominis homicidium faciunt. Nonnullae, quum se senserint concepisse de scelere, abortii venena meditantur; et frequenter etiam ipsae commortuae, trium criminum reae, ad inferos perducuntur, homicidae sui, Christi adulterae, nec dum nati filii parricidae. Istae sunt quae solent dicere: *Omnia munda mundis* (*Rom.* 14). Sufficit mihi conscientia mea. Cor mundum desiderat Deus. Cur me abstineam a cibis quos creavit Deus ad utendum? Et si quando lepidae et festivae volunt videri, ubi se mero ingurgitaverint, ebrietati sacrilegium copulantes, ajunt: Absit ut ego me a Christi sanguine abstineam. Et quam viderint pallentem atque tristem, miseram et manichaeam vocant: (1) et consequenter; tali enim

(1) *Manichaei, licet turpissimis flagitiis dediti, abstinebant se a carnibus et ovis, asserentes nullo vescendum esse corpore, quod inde divina recessisset substantia. Sed nec vinum bibebant.*

proposito jejunium haeresis est. Hae sunt quae per publicum notabiliter incedunt et furtivis oculorum nutibus adolescentium greges post se trahunt, quae semper audiunt per prophetam: *Facies meretricis facta est tibi, impudorata es tu* (*Jer.* 3). Purpura tantum in veste tenuis, et laxius, ut crines decidant, ligatum caput, soccus vilior, et super humeros hyacinthina laena maforte volitans, succinctae manicae, brachiis adhaerentes, et solutis genubus fractus incessus. Haec est apud illas tota virginitas. Habeant istiusmodi laudatores suos, ut sub virginali nomine lucrosius pereant. Libenter talibus non placemus. Pudet dicere, proh nefas! triste, sed verum est: unde in ecclesias agapetarum (1) pestis introiit? unde sine nuptiis aliud nomen uxorum? immo unde novum concubinarum genus? Plus inferam: unde meretrices univirae? eadem domo, uno cubiculo, saepe uno tenentur et lectulo; et suspiciosos nos vocant, si aliquid existimamus. Frater sororem virginem deserit, caelibem spernit virgo germanum, fratrem quaerit extraneum; et quum in eodem proposito esse se simulent, quaerunt alienorum spiritale solatium, ut domi habeant carnale commercium. Istiusmodi homines Salomon in Proverbiis (*c.* 6) spernit, dicens: *Alligabit quis in sinu ignem, et vestimenta ejus non comburentur? aut ambulabit super carbones ignis, et pedes illius non ardebunt?* Explosis igitur et exterminatis his quae nolunt esse virgines, sed videri, nunc ad te mihi omnis dirigatur oratio: quae quanto prima romanae urbis virgo nobilis esse coepisti, tanto tibi amplius laborandum est ne et praesentibus bonis careas et futuris. Et quidem molestias nuptiarum et incerta conjugii domestico exemplo didicisti quum soror tua Blesilla, aetate major, sed proposito minor, post acceptum mari-

(1) *Agapae convivium erant inter fideles in ecclesia solitum exhiberi post sacra peracta mysteria, jam inde ab apostolorum aevo usitatum. Quia tamen in luxum et inhonestas epulas ea convivia versa fuerant, ideo Hieronymus reprehendit.*

tum, septimo mense viduata est. O infelix humana conditio et futuri nescia! Et virginitatis coronam et nuptiarum perdidit voluptatem. Et quamquam secundum pudicitiae gradum teneat viduitas, tamen quas illam per momenta sustinere existimas cruces, spectantem quotidie in sorore quod ipsa perdiderit, et, quum difficilius experta careat voluptate, minorem continentiae habere mercedem? Sit tamen et illa secura, sit gaudens. Centesimus et sexagesimus fructus de uno sunt semine castitatis. Nolo habeas consortium matronarum: nolo ad nobilium domos accedas: nolo te frequenter videre, quod contemnens, virgo esse voluisti. Sic sibi solent applaudere mulierculae de judicibus viris et in aliqua positis dignitate. Si ad imperatoris uxorem concurrit ambitio salutantium, cur tu facis injuriam viro tuo? Ad hominis conjugem Dei sponsa quid properas? Disce in hac parte superbiam sanctam: scito te illis esse meliorem. Neque vero earum tantum te cupio declinare congressus quae maritorum inflantur honoribus, quas eunuchorum greges sepiunt et in quarum vestibus attenuata in filum auri metalla texuntur; sed etiam eas fuge quas viduas necessitas fecit, non voluntas: non quod mortem optare debuerint maritorum, sed quod datam occasionem pudicitiae non libenter acceperint. Nunc vero tantum veste mutata pristina non mutatur ambitio. Praecedit caveas basternarum (1) ordo semivirorum; et rubentibus buccis cutis farta distenditur; ut eas putes maritos non amisisse, sed quaerere. Plena adulatoribus domus, plena convivis. Clerici ipsi, quos in magisterio esse oportuerat doctrinae pariter et timoris, osculantur capita matronarum et, extenta manu, ut benedicere eos putes velle, si nescias, pretia accipiunt salutandi. Illae interim, quae sacerdotes suo viderint indigere praesidio, eriguntur in superbiam: et quia, maritorum expertae dominatum, viduitatis praeferunt libertatem, castae

(1) *Vehiculi genus.*

vocantur et nonnae, et post coenam dubiam (1) apostolos somniant. Sint tibi sociae quas jejunia tenuant, quibus pallor in facie est, quas et aetas probavit et vita, quae quotidie in cordibus suis canunt: *Ubi pascis? ubi cubas in meridie* (*Cant.* 1)? Quae ex affectu dicunt: *Cupio dissolvi et esse cum Christo* (*Philipp.* 1). Esto subjecta parentibus, imitare sponsum tuum. Rarus sit egressus in publicum. Martyres tibi quaerantur in cubiculo tuo. Numquam causa deerit procedendi, si semper, quando necesse est, processura sis. Sit tibi moderatus cibus et numquam venter expletus. Plures quippe sunt quae, quum vino sint sobriae, ciborum largitate sunt ebriae. Ad orationem tibi nocte surgenti non indigestio ructum faciat, sed inanitas. Crebrius lege, disce quamplurima. Tenenti codicem somnus obrepat, et cadentem faciem pagina sancta suscipiat. Sint tibi quotidiana jejunia et refectio satietatem fugiens. Nihil prodest, biduo triduoque transmisso, vacuum portare ventrem, si pariter obruatur, si compensetur saturitate jejunium. Illico mens repleta torpescit, et irrigata humus spinas libidinum germinat. Si quando senseris exteriorem hominem florem adolescentiae suspirare, et, accepto cibo, quum te in lectulo compositam dulcis libidinum pompa concusserit, arripe scutum fidei, in quo ignitae diaboli extinguuntur sagittae. *Omnes adulterantes, quasi clibanus* (*Os.* 7) corda eorum. At tu, Christi comitata vestigiis et sermonibus ejus intenta, dic: *Nonne cor nostrum ardens erat in via quum aperiret nobis Jesus Scripturas* (*Luc.* 24)? Et illud: *Ignitum eloquium tuum vehementer, et servus tuus dilexit illud* (*Ps.* 118). Difficile est humanam animam aliquid non amare; et necesse est ut in quoscumque mens nostra trahatur affectus. Carnis amor spiritus amore superatur: desiderium desiderio restinguitur. Quidquid inde minuitur, hinc crescit. Quin potius semper in-

(1) *Quod ita esset opipara ut conviva merito dubitaret quibusnam primum epulis manum admovere deberet.*

gemina et dicito super lectulum tuum : *In noctibus quaesivi quem dilexit anima mea* (*Cant.* 3). *Mortificate ergo,* inquit Apostolus, *membra vestra, quae sunt super terram* (*Col.* 3). Unde et ipse postea confidenter ajebat: *Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus* (*Gal.* 2). Qui mortificat membra sua et in imagine perambulat, non timet dicere : *Factus sum sicut uter in pruina* (*Ps.* 118). Quidquid in me fuit humoris libidinis excoctum est; et: *Infirmata sunt in jejunio genua mea ;* et : *Oblitus sum manducare panem meum.* (*Ps.* 101). *A voce gemitus mei adhaesit os meum carni meae* (*Ps.* 6). Esto cicada noctium. Lava per singulas noctes lectum tuum, lacrymis tuis stratum tuum riga. Vigila et sis sicut passer in solitudine. Psalle spiritu, psalle et sensu : *Benedic, anima mea, Dominum, et ne obliviscaris omnes retributiones ejus* : *qui propitiatur cunctis iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas, et redimit ex corruptione vitam tuam* (*Ps.* 102). Et quis nostrum ex corde dicere potest : *Quia cinerem tamquam panem manducabam, et potionem meam cum fletu miscebam* (*Ps.* 101)? Au non flendum est, non gemendum, quum me rursus serpens invitat ad illicitos cibos? Quum de paradiso virginitatis ejectos tunicis vult vestire pelliceis, quas Elias, ad paradisum rediens, projecit in terram? Quid mihi et voluptati, quae brevi perit? Quid cum hoc dulci et mortifero carmine sirenarum? Nolo te illi subjacere sententiae qua in hominem est illata damnatio : *In doloribus et in anxietatibus paries* (*Gen.* 3). Mulieris lex ista est, non mea. *Et ad virum conversio tua.* Sit conversio illius ad maritum, quae virum non habet Christum. Et ad extremum : *Morte morieris.* Finis iste conjugii ; meum propositum sine sexu est. Habeant nuptae suum tempus et titulum. Mihi virginitas in Maria dedicatur et Christo. Dicat aliquis : Et audes nuptiis detrahere, quae a Deo benedictae sunt? Non est detrahere nuptiis quum illis virginitas antefertur. Nemo malum bono comparat. Glorientur et

nuptae, quum a virginibus sint secundae: *Crescite*, ait, *et multiplicamini et replete terram* (*Gen.* 1). Crescat et multiplicetur ille qui impleturus est terram. Tuum agmen in caelis est. *Crescite et multiplicamini*; hoc expletur edictum post paradisum et nuditatem et ficus folia, auspicantia pruriginem nuptiarum. Nubat et nubatur ille qui in sudore faciei comedit panem suum, cujus terra tribulos et spinas generat, et cujus herba sentibus suffocatur. Meum semen centenaria fruge foecundum est. *Non omnes capiunt verbum Dei, sed ii quibus datum est* (*Matth.* 19). Alium eunuchum necessitas faciat, me voluntas. *Tempus amplexandi et tempus abstinendi a complexibus: tempus mittendi lapides et tempus colligendi* (*Eccles.* 3). Postquam de duritia nationum generati sunt filii Abrahae, coeperunt *sancti lapides volvi super terram* (*Zach.* 9). Pertranseunt quippe mundi istius turbines et in curru Dei rotarum celeritate volvuntur. Consuant tunicas qui inconsutam desursum tunicam perdiderunt, quos vagitus delectat infantium in ipso lucis exordio fletu lugentium quod nati sunt. Eva in paradiso virgo fuit; post pelliceas tunicas initium sumsit nuptiarum. Tua regio paradisus est. Serva quod nata es et dic: *Revertere, anima mea, in requiem tuam* (*Ps.* 114). Et ut scias virginitatem esse naturae, nuptias post delictum: virgo nascitur caro de nuptiis, in fructu reddens quod in radice perdiderat. *Exiet virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet* (*Is.* 11). Virga mater est Domini, simplex, pura, sincera, nullo extrinsecus germine cohaerente, et ad similitudinem Dei unione foecunda. Virgae flos Christus est, dicens: *Ego flos campi et lilium convallium* (*Cant.* 2). Qui et in alio loco lapis praedicatur abscissus de monte sine manibus: significante propheta, virginem nasciturum esse de virgine. Manus quippe accipiuntur pro opere nuptiarum, ut ibi: *Sinistra ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me* (*ib.* 8). In hujus sensus congruit voluntatem etiam illud quod animalia quae in arcam Noe bina inducuntur immunda

sunt. Impar enim numerus est mundus. Et Moyses et Jesus Nave nudis in sanctam terram pedibus jubentur incedere. Et discipuli sine calceamentorum onere et vinculis pellium ad praedicationem novi evangelii destinantur: et milites, vestimentis Jesu sorte divisis, caligas non habebant quas tollerent. Nec enim poterat habere Dominus quod prohibuerat servis. Laudo nuptias, laudo conjugium; sed quia mihi virgines generant: lego de spinis rosam, de terra aurum, de concha margaritam. Numquid qui arat tota die arabit? nonne et laboris sui fruge lactabitur? Plus honorantur nuptiae quando quod de illis nascitur plus amatur. Quid invides, mater, filiae? Tuo lacte nutrita est, tuis educata visceribus, in tuo adolevit sinu. Tu illam virginem sedula pietate servasti. Indignaris quod noluit militis esse uxor, sed regis? Grande tibi beneficium praestitit. Socrus Dei esse coepisti. *De virginibus*, inquit Apostolus, *praeceptum Domini non habeo* (1 *Cor.* 7). Cur? quia, et ipse ut esset virgo, non fuit imperii sed propriae voluntatis. Neque enim audiendi sunt qui eum uxorem habuisse confingunt: quum de continentia disserens, et suadens perpetuam castitatem, intulerit: *Volo autem omnes esse sicut me ipsum* (*ib.*). Et infra: *Dico autem innuptis et viduis: bonum est illis, si sic permaneant, sicut et ego.* Et in alio loco: *Numquid non habemus potestatem circumducendi mulieres, sicut et caeteri apostoli* (*ib.* 9)? Quare ergo non habet Domini de virginitate praeceptum? Quia maioris est mercedis quod non cogitur et offertur. Quia si fuisset virginitas imperata, nuptiae videbantur ablatae: et durissimum erat contra naturam cogere, angelorumque vitam ab hominibus extorquere, et id quodam modo damnare quod conditum est. Alia fuit in veteri lege felicitas. Ibi dicitur: *Beatus qui habet semen in Sion et domesticos in Jerusalem* (*Is.* 31). Et: *Maledicta sterilis, quae non pariebat.* Et: *Filii tui sicut novellae olivarum in circuitu mensae tuae* (*Ps.* 127). Et repromissio divitiarum. Et: *Non erit infirmus in tribubus tuis* (*Is.* 56).

Nunc dicitur, ne te lignum arbitreris aridum: habes locum pro filiis et filiabus in caelestibus sempiternum. Nunc benedicuntur pauperes, et Lazarus diviti praefertur in purpura. Nunc qui infirmus est, fortior est. Vacuus erat orbis: et, ut de typicis taceam, sola erat benedictio liberorum. Propterea et Abraham jam senex Cethurae copulatur: et Jacob mandragoris redimitur: et conclusam vulvam in Ecclesiae figuram Rachel pulchra conqueritur. Paulatim vero increscente segete, messor immissus est. Virgo Elias, Elisaeus virgo, virgines multi filii prophetarum. Jeremiae dicitur: *Et tu ne accipias uxorem* (*Jer.* 16). Sanctificatus in utero, captivitate propinqua, uxorem prohibetur accipere. Aliis verbis idipsum Apostolus loquitur: *Existimo hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse* (1 *Cor.* 7). Quae est ista necessitas quae aufert gaudia nuptiarum? *Tempus breviatum est: reliquum est ut et qui habent uxores, sic sint quasi non habeant* (*ib.*). In proximo est Nabuchodonosor. Promovit se leo de cubili suo. Quo mihi superbissimo regi servitura conjugia? Quos parvulos, quos propheta complorat dicens: *Adhaesit lingua lactentis ad faucem ipsius in siti. Parvuli postulaverunt panem, et qui frangeret eis non erat* (*Thren.* 4). Inveniebatur ergo, ut diximus, in viris tantum hoc continentiae bonum, et in doloribus jugiter Eva parturiebat. Postquam vero virgo concepit in utero et peperit nobis puerum *cujus principatus in humeros ejus* (*Is.* 9), Deum, fortem, patrem futuri saeculi, soluta maledictio est. Mors per Evam, vita per Mariam. Ideoque et ditius virginitatis donum fluxit in foeminas quia coepit a foemina. Statim ut filius Dei ingressus est super terram, novam sibi familiam instituit; ut qui ab angelis adorabatur in caelo, haberet angelos et in terris. Tunc Holofernis caput Judith continens amputavit. Tunc Aman, qui interpretatur *iniquitas*, suo combustus est igni. Tunc Jacobus et Joannes, relicto patre, rete, navicula, sequuti sunt Salvatorem, affectum sanguinis et vincula saeculi et curam domus pa-

riter relinquentes. Tunc primum auditum est: *Qui vult venire post me, abneget semetipsum et tollat crucem suam et sequatur me* (*Matth.* 6). Nemo enim miles cum uxore pergit ad praelium. Discipulo, ad sepulturam patris ire cupienti, non permittitur. Vulpes foveas habent, et volucres caeli nidos, ubi requiescant: filius autem hominis non habet ubi caput suum recliuet. Ne forsitan contristeris, si anguste manseris. *Qui sine uxore est, solicitus est quae Domini sunt, quomodo placeat Domino. Qui autem cum uxore est, solicitus est quae sunt mundi, quomodo placeat uxori. Divisa est mulier et virgo. Quae non est nupta cogitat quae sunt Domini, ut sit sancta corpore et spiritu* (1 *Cor.* 7). Nam quae nupta est cogitat quae sunt mundi, quomodo placeat viro. Quantas molestias habeant nuptiae et quot solicitudinibus vinciantur, in eo libro quem adversus Helvidium de beatae Mariae perpetua virginitate edidimus puto breviter expressum. Nunc eadem replicare perlongum esset: et si cui placet, de illo potest haurire fonticulo. Verum, ne penitus videar omisisse, nunc dicam quod, quum Apostolus sine intermissione orare nos jubeat, et qui in conjugio debitum solvit, orare non possit, aut oramus semper, et virgines sumus; aut orare desinimus, ut conjugio serviamus. *Et si nupserit*, inquit, *virgo, non peccat: tribulationem tamen carnis habebunt hujusmodi* (*ib.*). Et in principio libelli praefatus sum me de angustiis nuptiarum aut nihil omnino aut pauca dicturum: et nunc eadem admoneo; ut, si tibi placet scire quot molestiis virgo libera, quot uxor adstricta sit, legas Tertullianum ad amicum philosophum, et de virginitate alios libellos, et beati Cypriani volumen egregium, et papae Damasi super hac re versu prosaque composita, et Ambrosii nostri quae nuper scripsit ad sororem opuscula, in quibus tanto se effudit eloquio ut quidquid ad laudes virginum pertinet exquisierit, expresserit, ordinarit. Nobis diverso tramite incedendum. Virginitatem non tantum efferimus, sed servamus. Nec sufficit scire quod bonum est, nisi

custodiatur attentius quod electum est: quia illud judicii est, hoc laboris; et illud commune cum pluribus, hoc cum paucis. *Qui perseveraverit*, inquit, *usque in finem, hic salvus erit* (*Matth* 24). Et: *Multi vocati, pauci vero electi* (*ib.* 20). Itaque obtestor te coram Deo et Christo Jesu et electis angelis ejus ut custodias quae coepisti; ne vasa templi Domini, quae solis sacerdotibus videre concessum est, facile in publicum proferas; ne sacrarium Dei quisquam profanus aspiciat. Oza, arcam, quam non licebat tangere, attingens, subita morte prostratus est. Neque enim vas aureum et argentum tam carum Deo fuit quam templum corporis virginalis. Praecessit umbra, nunc veritas est. Tu quidem simpliciter loqueris et ignotos quosque blanda non despicis: sed aliter vident impudici oculi. Non norunt animae pulchritudinem considerare, sed corporum. Ezechias thesaurum Dei monstrat Assyriis: sed Assyrii non debuerunt videre quod cuperent. Denique, frequentibus bellis Judaea convulsa, vasa primum Domini capta atque translata sunt. Inter epulas et concubinarum greges (quia palma vitiorum est honesta polluere) Balthassar potat in phialis. Ne declines aurem tuam in verba malitiae. Saepe enim indecens aliquid loquentes tentant mentis arbitrium, si libenter audias virgo quod dicitur, si ad ridicula quaeque solvaris; quidquid dixeris, laudant; quidquid negaveris, negant: facetam vocant et sanctam et in qua nullus sit dolus: Ecce vere ancilla Christi, dicentes; ecce tota simplicitas. Non ut illa horrida, turpis, rusticana, terribilis et quae ideo forsitan maritum non habuit quia invenire non potuit. Naturali ducimur malo. Adulatoribus nostris libenter favemus: et quamquam nos respondeamus indignos, et calidus rubor ora perfundat, attamen ad laudem suam intrinsecus anima laetatur. Sponsa Christi arca est Testamenti, intrinsecus et extrinsecus deaurata, custos legis Domini. Sicut in illa nihil aliud fuit, nisi tabulae Testamenti, ita et in te nullus sit extrinsecus cogitatus. Super hoc propitiatorium, quasi super Cheru-

bim, sedere vult Dominus. Mittit discipulos suos, ut in te, sicut in pullo asinae, sedeat, curis te saecularibus solvat; ut, paleas ac lateres Ægypti derelinquens, Moysen sequaris in eremo et terram repromissionis introeas. Nemo sit qui prohibeat: non mater, non soror, non cognata, non germanus: Dominus te necessariam habet. Quod si voluerint impedire, timeant flagella Pharaonis, qui, populum Dei ad colendum eum nolens dimittere, passus est ea quae scripta sunt. Jesus ingressus in templum ea quae templi non erant projecit. Deus enim zelotes est et non vult patris domum fieri speluncam latronum. Alioquin, ubi aera numerantur, ubi sunt caveae columbarum et simplicitas enecatur, ubi in pectore virginali saecularium negotiorum cura aestuat, statim velum templi scinditur, sponsus consurgit iratus et dicit: *Relinquetur vobis domus vestra deserta* (*Matth.* 13). Lege Evangelium et vide quomodo Maria ad pedes Domini sedens Marthae studio praeferatur. Et certe Martha, sedulo hospitalitatis officio, Domino atque discipulis ejus convivium praeparabat; cui Jesus, *Martha*, inquit, *Martha, solicita es et turbaris erga plurima: pauca autem necessaria sunt ut unum. Maria bonam partem elegit, quae non auferetur ab ea* (*Luc.* 10). Esto et tu Maria, cibis praeferto doctrinam. Sorores tuae cursitent et quaerant quomodo Christum hospitem suscipiant. Tu, semel saeculi onere projecto, sede ad pedes Domini et dic: *Inveni eum quem quaerebat anima mea: tenebo eum et non dimittam* (*Cant.* 3): et ille respondeat: *Una est columba mea, perfecta mea: una est matri suae, electa genitrici suae* (*ib.* 6), caelesti videlicet Jerusalem. Semper te cubiculi tui secreta custodiant, semper tecum sponsus ludat intrinsecus. Oras, loqueris ad sponsum. Legis, ille tibi loquitur: et quum te somnus oppresserit, veniet post parietem et mittet manum suam per foramen et tanget ventrem tuum: et expergefacta consurges et dices: *Vulnerata caritate ego sum* (*ib.* 4); et rursus ab eo audies: *Hortus conclusus, soror mea sponsa: hortus conclusus,*

fons signatus. Cave ne domum exeas et velis videre filias regionis alienae, quamvis fratres habeas patriarchas, et Israel parente laeteris: Dina egressa corrumpitur. Nolo te sponsum quaerere per plateas: nolo te circumire angulos civitatis, dicas licet: *Surgam et circumibo civitatem, et in foro et in plateis quaeram quem dilexit anima mea* (*ib.* 3); et interroges: *Num quem dilexit anima mea vidistis* (*ib.*)? nemo tibi respondere dignabitur. Sponsus in plateis non potest inveniri. *Arcta et angusta via est quae ducit ad vitam* (*Matth.* 7). Denique sequitur: *Quaesivi eum, et non inveni: vocavi eum, et non respondit mihi* (*Cant.* 5). Atque utinam non invenisse sufficiat! Vulneraberis, nudaberis et gemebunda narrabis: *Invenerunt me custodes qui circumeunt civitatem: percusserunt me et vulneraverunt me, tulerunt theristrum meum mihi* (*ib.*). Si autem hoc exiens patitur illa quae dixerat: *Ego dormio, et cor meum vigilat* (*ib.* 5); et *fasciculus stactes fratruelis meus mihi, in medio uberum meorum commorabitur;* quid de nobis fiet, quae adhuc adolescentulae sumus, quae, sponsa intrante cum sponso, remanemus extrinsecus? Zelotypus est Jesus, non vult ab aliis videri faciem tuam. Excuses licet atque causeris: Obducto velamine ora contexi, et quaesivi te ibi et dixi: *Annuncia mihi, quem dilexit anima mea: ubi pascis, ubi cubas in meridie, ne quando efficiar sicut operta super greges sodalium tuorum* (*ib.* 1); indignabitur, tumebit et dicet: *Si non cognoveris te ipsam, o pulchra inter mulieres, egredere tu in vestigiis gregum, et pasce haedos tuos in tabernaculis pastorum.* Sis licet pulchra, et inter omnes mulieres species tua diligatur a sponso: nisi te cognoveris et omni custodia servaveris cor tuum, nisi oculos juvenum fugeris, egredieris de thalamo meo et pasces haedos qui statuendi sunt a sinistris. Itaque, mi Eustochium, filia, domina, conserva, germana (aliud enim aetatis, aliud meriti, aliud religionis, hoc caritatis est nomen), audi Isaiam loquentem: *Populus meus, intra cubiculum tuum. Claude*

ostium tuum, abscondere pusillum aliquantulum, donec transeat ira Domini (*c.* 26). Foris vagentur virgines stultae, tu intrinsecus esto cum sponso: quia si ostium clauseris et secundum Evangelii praeceptum in occulto oraveris patrem tuum, veniet, pulsabit et dicet: *Ecce ego sto ante januam et pulso. Si quis mihi aperuerit, introibo et coenabo cum eo, et ipse mecum* (*Apoc.* 3). Et tu statim solicita respondebis: *Vox fratruelis mei pulsantis. Aperi mihi, soror mea, proxima mea, perfecta mea, columba mea* (*Cant.* 5). Nec est ut dicas, *Despoliavi me tunica mea, quomodo induam illam? lavi pedes meos, quomodo inquinabo eos* (*ib.*)? Illico consurge et aperi: ne te remorante pertranseat, et postea conqueraris et dicas: *Aperui ergo fratrueli meo; fratruelis meus pertransivit.* Quid enim necesse est ut cordis tui ostia clausa sint sponso? Pateant Christo, claudantur diabolo, secundum illud: *Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, ne dimiseris locum tuum* (*Eccl.* 10). Daniel in sublimi coenaculo suo (neque enim manere poterat in humili) fenestras apertas ad Jerusalem habuit: et tu habeto apertas fenestras sed unde lumen introeat, unde videas civitatem Domini. Ne aperias illas fenestras, de quibus dicitur: *Intravit mors per fenestras vestras* (*Jer.* 9). Illud quoque tibi vitandum est cautius, ne inanis gloriae ardore capiaris. *Quomodo*, inquit Jesus, *potestis credere, gloriam ab hominibus accipientes* (*Jo.* 5)? Vide quale malum sit quod qui habuerit non potest credere. Nos vero dicamus: *Quoniam gloriatio mea tu es* (*Ps.* 3). Et: *Qui gloriatur, in Domino glorietur* (1 *Cor.* 10). Et: *Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem* (*Gal.* 1). Et: *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.* Et illud: *In te laudabimur tota die; in Domino laudabitur anima mea* (*Ps.* 33). Quum facis eleemosynam, Deus solus videat. Quum jejunas, laeta sit facies tua. Vestis nec satis munda, nec sordida, et nulla

diversitate notabilis; ne ad te obviam praetereuntium turba consistat, et digito monstreris. Frater est mortuus, sororis est corpusculum deducendum: cave ne, dum haec saepius facies, ipsa moriaris. Nec satis religiosa velis videri nec plus humilis quam necesse est, ne gloriam, fugiendo, quaeras. Plures enim paupertatis, misericordiae atque jejunii arbitros declinantes, hoc ipso cupiunt placere quod placere contemnunt; et mirum in modum laus, dum vitatur, appetitur. Caeteris perturbationibus, quibus hominis mens gaudet, aegrescit, sperat et metuit, plures invenio extraneos: hoc vitio pauci admodum sunt qui caruerint; et ille est optimus qui, quasi in pulchro corpore, rara naevorum sorde respergitur. Neque vero moneo ne de divitiis glorieris, ne de generis nobilitate te jactes, ne te caeteris praeferas: scio humilitatem tuam, scio te ex affectu dicere: *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei* (*Ps.* 130). Novi, apud te et apud matrem tuam, superbiam, per quam diabolus cecidit, penitus locum non habere: unde ad te super ea scribere superfluum sit; stultissimum quippe est docere quod noverit ille quem doceas. Sed ne hoc ipsum tibi jactantiam generet quod saeculi jactantiam contempsisti; ne cogitatio tacita subrepat ut, quia in auratis vestibus placere desisti, placere coneris in sordidis; et si quando in conventum fratrum veneris vel sororum, humilis sedeas, scabello te causeris indignam. Vocem ex industria, quasi confecta jejuniis, non tenues, et, deficientis imitata gressum, humeris innitaris alterius. Sunt quippe nonnullae exterminantes facies suas ut appareant hominibus jejunantes: quae statim ut aliquem viderint, ingemiscunt, dimittunt supercilium et, operta facie, vix unum oculum liberant ad videndum. Vestis pulla, cingulum sacceum, et sordidis manibus pedibusque, venter solus, quia videri non potest, aestuat cibo. His quotidie psalmus ille canitur: *Dominus dissipabit ossa hominum sibi placentium* (*Ps.* 52). Aliae virili habitu, veste mutata, erubescunt

esse foeminae quod natae sunt; crinem amputant, et impudenter erigunt facies eunuchinas. Sunt quae ciliciis vestiuntur, et cucullis fabrefactis, ut ad infantiam redeant, imitantur noctuas et bubones. Sed ne tantum videar disputare de foeminis, viros quoque fuge quos videris catenatos: quibus foeminei contra Apostolum crines, hircorum barba, nigrum pallium et nudi in patientia frigoris pedes. Haec omnia argumenta sunt diaboli. Talem olim Anthimum, talem nuper Sophronium Roma congemuit. Qui, postquam nobilium introierunt domos et deceperunt mulierculas oneratas peccatis, semper discentes et numquam ad scientiam veritatis pervenientes, tristitiam simulant et, quasi longa jejunia, furtivis noctium cibis protrahunt. Pudet dicere reliqua, ne videar potius invehi quam monere. Sunt alii (de mei ordinis hominibus loquor) qui ideo presbyteratum et diaconatum ambiunt ut mulieres licentius videant. Omnis his cura de vestibus, si bene oleant; si pes, laxa pelle, non folleat. Crines calamistri vestigio rotantur: digiti de annulis radiant; et ne plantas humidior via spargat, vix imprimunt summa vestigia. Tales quum videris, sponsos magis existimato quam clericos. Quidam in hoc omne studium vitamque posuerunt ut matronarum nomina, domos, moresque cognoscant. Ex quibus unum, qui hujus artis est princeps, breviter strictimque describam; quo facilius, magistro cognito, discipulos recognoscas. Cum sole festinus exsurgit: salutandi ei ordo disponitur; viarum compendia requiruntur; et pene usque ad cubicula dormientium senex importunus ingreditur. Si pulvillum viderit, si mantile elegans, si aliquid domesticae suppellectilis, laudat, miratur, attrectat; et se his indigere conquerens, non tam impetrat quam extorquet: quia singulae metuunt veredarium urbis offendere. Huic inimica castitas, inimica jejunia: prandium nidoribus probat, et altili geranopepa, (1) quae vulgo pippizo nominatur. Os barbarum et pro-

(1) *Senem effoeminatum ac mollem significat, qui illud tantum prandium probat quod nidorem et altilium*

cax et in convicia semper armatum. Quocumque te verteris, primus in facie est. Quidquid novum insonuerit, aut auctor aut exaggerator est famae. Equi per horarum momenta mutantur, tam nitidi tamque feroces ut thracii regis (1) illum putes esse germanum. Variis callidus hostis pugnat insidiis. Sapientior erat coluber omnibus bestiis quas creaverat Dominus super terram. Unde et Apostolus, *Non*, inquit, *ignoramus ejus astutias* (2 *Cor.* 2). Nec affectatae sordes, nec exquisitae munditiae conveniunt christiano. Si quid ignoras, si quid de Scripturis dubitas, interroga eum quem vita commendat, excusat aetas, fama non reprobat, qui possit dicere: *Desponsavi enim vos uni viro, virginem castam exhibere Christo* (2 *Cor.* 11). Aut si non est qui possit exponere, melius est aliquid nescire secure quam cum periculo discere. Memento quia in medio laqueorum ambulas: et multae veteranae virgines, castitatis indubitatae, in ipso mortis limine coronam perdidere de manibus. Si quae ancillulae sunt comites propositi tui, ne erigaris adversus eas, ne infleris ut domina. Unum sponsum habere coepistis, simul psallitis, Christi simul corpus accipitis: cur mensa diversa sit? Provocentur et aliae. Honor virginum sit invitatio caeterarum. Quod si aliquam senseris infirmiorem in fide, suscipe, consolare, blandire et pudicitiam illius fac lucrum tuum. Si qua simulat fugiens servitutem, huic aperte Apostolum lege: *Melius est nubere quam uri* (1 *Cor.* 7). Eas autem virgines et viduas quae otiosae et curiosae domos circumeunt matronarum, quae, rubore frontis attrito, parasitos vincunt mimorum, quasi quasdam pestes, abjice. *Corrumpunt mores bonos confabulationes pessimae* (*ib.* 15). Nulla illis, nisi ventris, cura est, et quae ventri sunt proxima. Istiusmodi hortari so-

ac saginatarum avium escas habeat: et propterea pippizo *vulgo appellabatur;* pippi *enim cortalium avium vox est.*

(1) *Diomedis nempe, qui ferocissimos habebat equos eosque hospitum carne pascebat.*

lent et dicere : Mi catella, rebus tuis utere et vive dum vivis: et numquid filiis tuis servas? Vinosae atque lascivae quidvis mali insinuant, ac ferreas quoque mentes ad delicias emolliunt. *Et quum luxuriatae fuerint in Christo, nubere volunt, habentes damnationem, quod primam fidem irritam fecerunt* (1 *Tim*. 5). Nec tibi diserta multum velis videri aut lyricis festiva carminibus metro ludere. Non delumbem matronarum salivam delicata secteris, quae, nunc strictis dentibus, nunc labiis dissolutis, balbutientem linguam in dimidiata verba moderantur, rusticum putantes omne quod nascitur. Adeo illis adulterium etiam linguae placet. *Quae enim communicatio luci ad tenebras? qui consensus Christo cum Belial* (2 *Cor*. 6)? quid facit cum psalterio Horatius? cum Evangeliis Maro? cum Apostolo Cicero? Nonne scandalizatur frater, si te viderit in idolio recumbentem? Et licet omnia munda mundis, et nihil rejiciendum quod cum gratiarum actione percipitur; tamen simul bibere non debemus calicem Christi et calicem daemoniorum. Referam tibi meae infelicitatis historiam. Quum ante annos plurimos domo, parentibus, sorore, cognatis et, quod his difficilius est, consuetudine lautioris cibi propter caelorum me regna castrassem et Jerosolymam militaturus pergerem, bibliotheca, quam mihi Romae summo studio ac labore confeceram, carere omnino non poteram. Itaque miser ego, lecturus Tullium, jejunabam. Post noctium crebras vigilias, post lacrymas, quas mihi praeteritorum recordatio peccatorum ex imis visceribus eruebat, Plautus sumebatur in manus. Si quando, in memetipsum reversus, prophetas legere coepissem, sermo horrebat incultus: et quia lumen caecis oculis non videbam, non oculorum putabam culpam esse, sed solis. Quum ita me antiquus serpens illuderet, in media ferme quadragesima medullis infusa febris corpus invasit exhaustum, et sine ulla requie (quod dictu quoque incredibile sit) sic infelicia membra depasta est ut ossibus vix haererem. Interim parantur exsequiae, et vitalis animae ca-

lor, toto frigescente jam corpore, in solo tantum tepente pectusculo palpitabat, quum subito, raptus in spiritu, ad tribunal judicis pertrahor; ubi tantum luminis et tantum erat ex circumstantium claritate fulgoris ut, projectus in terram, sursum aspicere non auderem. Interrogatus de conditione, christianum me esse respondi. Et ille qui praesidebat, Mentiris, ait; ciceronianus es, non christianus. Ubi enim thesaurus tuus, ibi et cor tuum. Illico obmutui, et inter verbera (nam caedi me jusserat) conscientiae magis igne torquebar, illum mecum versiculum reputans: *In inferno autem quis confitebitur tibi* (*Ps.* 6)? Clamare tamen coepi et ejulans dicere: Miserere mei, Domine, miserere mei. Haec vox inter flagella resonabat. Tandem ad praesidentis genua provoluti qui adstabant, precabantur ut veniam tribueret adolescentiae, et errori locum poenitentiae commodaret, exacturus deinde cruciatum, si gentilium literarum libros aliquando legissem. Ego, qui, in tanto constrictus articulo, vellem etiam majora promittere, dejerare coepi et, nomen ejus obtestans, dicere: Domine, si unquam habuero codices saeculares, si legero, te negavi. In haec sacramenti verba dimissus, revertor ad superos; et, mirantibus cunctis, oculos aperio tanto lacrymarum imbre perfusos ut etiam incredulis fidem facerem ex dolore. Nec vero sopor ille fuerat aut vana somnia, quibus saepe deludimur. Testis est tribunal illud ante quod jacui; testis judicium triste quod timui: ita mihi numquam contingat in talem incidere quaestionem. Liventes fateor habuisse me scapulas, plagas sensisse post somnum, et tanto dehinc studio divina legisse, quanto non ante mortalia legeram. Avaritiae tibi quoque vitandum est malum, non ut aliena non appetas (hoc enim et publicae leges puniunt), sed quo tua, quae tibi sunt aliena, non serves. *Si in alieno*, inquit, *fideles non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis* (*Luc.* 16)? Aliena nobis auri argentique sunt pondera: nostra possessio spiritalis est; de qua alibi dicitur: *Redemptio animae viri, propriae divitiae* (*Prov.* 13). *Nemo*

potest duobus dominis servire: aut enim unum odiet, et alterum amabit; aut unum patietur, et alterum contemnet (*Luc.* 16). *Non potestis Deo servire et mammonae* (*Matth.* 6), id est *divitiis.* Nam, gentili Syrorum lingua, mammona divitiae nuncupantur. Cogitatio victus, spinae sunt fidei. Radix avaritiae, cura gentilium. At dicis: Puella sum delicata et quae manibus meis laborare non possim: si ad senectam venero, si aegrotare coepero, quis mei miserebitur? Audi apostolis loquentem Jesum: *Ne cogitetis in corde vestro quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini. Nonne anima plus est quam esca, et corpus plus quam vestimentum* (*Matth.* 6)? *Respicite volatilia caeli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea; et pater vester caelestis pascit illa* (*ib.*). Si vestis defuerit, lilia proponantur. Si esurieris, audias beatos pauperes et esurientes. Si aliquis te afflixerit dolor, legito: *Propter hoc complaceo mihi in infirmitatibus meis. Et datus est mihi stimulus carnis meae, angelus Satanae, qui me colaphizet* (2 *Cor.* 12), ne extollar. Laetare in omnibus judiciis Dei. *Exsultaverunt enim filiae Judae in omnibus judiciis tuis, Domine.* Illa tibi semper in ore vox resonet: *Nudus exivi de utero matris meae, nudus redeam* (*Job.* 1). Et, *Nihil intulimus in hunc mundum, neque auferre quid possumus* (1 *Tim.* 6). At nunc plerasque videas armaria vestibus stipare, tunicas mutare quotidie, et tamen timeas non posse superare. Quae religiosior fuerit, unum exterit vestimentum et plenis arcis pannos trahit. Inficiuntur membranae colore purpureo. Aurum liquescit in literas, gemmis codices vestiuntur, et nudus ante fores earum Christus emoritur. Quum manum egenti porrexerint, buccinant. Quum ad agapem vocaverint, praeco conducitur. Vidi nuper (nomen taceo, ne satyram putes) nobilissimam mulierum romanarum in basilica beati Petri, semiviris antecedentibus, propria manu, quo religiosior putaretur, singulos nummos dispertire pauperibus. Interea, ut usu nosse perfacile est, anus quaedam annis pannisque obsita praecu-

currit ut alterum nummum acciperet: ad quam quum ordine pervenisset, pugnus porrigitur pro denario, et tanti criminis reus sanguis effunditur. Radix omnium malorum est avaritia, ideoque ab Apostolo idolorum servitus appellatur. Quaere primum regnum Dei, et haec omnia apponentur tibi. Non occidet fame animam justam Dominus. *Junior fui et senui, et non vidi justum derelictum, neque semen ejus quaerens panem* (*Ps.* 36). Elias corvis ministrantibus pascitur. Vidua sareptana, ipsa cum filiis nocte moritura, prophetam pascit esuriens: et, mirum in modum capsace completo, qui alendus venerat, alit. Petrus apostol usinquit: *Argentum et aurum non habeo; quod autem habeo, hoc tibi do: in nomine Domini Jesu surge et ambula* (*Act.* 3). At nunc multi, licet sermone taceant, opere loquuntur: Fidem et misericordiam non habeo: quod autem habeo, argentum et aurum, hoc tibi non do. *Habentes autem victum et vestitum, his contenti sumus* (1 *Tim.* 6). Audi Jacob quid sua oratione postulet. *Si fuerit Dominus meus mecum et servaverit me in via hac per quam ego iter facio et dederit mihi panem ad manducandum et vestitum ad vestiendum* (*Gen.* 28). Tantum necessaria deprecatus est: et post annos viginti dives dominus et ditior pater ad terram revertitur Chanaan. Infinita de Scripturis exempla suppetunt quae avaritiam doceant esse fugiendam. Verum, quia nunc ex parte de ea dicitur, et suo, si Christus annuerit, volumini reservatur, quid ante non plures annos Nitriae gestum sit referemus. Quidam ex fratribus, parcior magis quam avarior et nesciens triginta argenteis Dominum venditum, centum solidos, quos lina texendo acquisierat, moriens dereliquit. Initum est inter monachos consilium (nam in eodem loco circiter quinque millia divisis cellulis habitabant) quid facto opus esset. Alii pauperibus distribuendos esse dicebant, alii dandos ecclesiae, nonnulli parentibus remittendos. Macarius vero et Pambo et Isidorus et caeteri quos patres vocant, sancto in eis loquente spiritu, decreverunt infodiendos esse cum

domino suo, dicentes: *Pecunia tua tecum sit in perditionem* (*Act.* 8). Nec hoc crudeliter quisquam putet factum: tantus cunctos per totam Ægyptum terror invasit ut unum solidum dimisisse sit criminis. Et quoniam monachorum fecimus mentionem, et te scio libenter audire quae sancta sunt, aurem paulisper accommoda. Tria sunt in Ægypto genera monachorum. Unum *coenobitae*, quod illi *sauses* gentili lingua vocant, nos *in commune viventes* possumus appellare. Secundum *anachoretae*, qui soli habitant per deserta et ab eo quod procul ab hominibus recesserint nuncupantur. Tertium genus est quod *remoboth* dicunt, deterrimum atque neglectum et quod in nostra provincia aut solum aut primum est. Hi bini vel terni, nec multo plures, simul habitant, suo arbitratu ac ditione viventes; et de eo quod laboraverint in medium partes conferunt, ut habeant alimenta communia. Habitant autem quam plurimum in urbibus et castellis: et quasi ars sit sancta, non vita, quidquid vendiderint, majoris est pretii. Inter hos saepe sunt jurgia: quia, suo viventes cibo, non patiuntur se alicui esse subjectos. Revera solent certare jejuniis, et rem secreti victoriae faciunt. Apud hos affectata sunt omnia: laxae manicae, caligae follicantes, vestis crassior, crebra suspiria, visitatio virginum, detractio clericorum; et si quando dies festus venerit, saturantur ad vomitum. His igitur, quasi quibusdam pestibus, exterminatis, veniamus ad eos qui plures sunt et in commune habitant, id est quos vocari coenobitas diximus. Prima apud eos confoederatio est obedire majoribus et, quidquid jusserint, facere. Divisi sunt per decurias atque centurias, ita ut novem hominibus decimus praesit; et rursus decem praepositos sub se centesimus habeat. Manent separati, sed junctis cellulis. Usque ad horam nonam, ut institutum est, nemo pergit ad alium, exceptis his decanis quos diximus, ut, si cogitationibus forte quis fluctuat, illius consoletur alloquiis. Post horam nonam in commune concurritur; psalmi resonant, Scripturae recitantur ex more. Et, completis ora-

tionibus, cunctisque residentibus, medius, quem patrem vocant, incipit disputare. Quo loquente tantum silentium fit ut nemo alium respicere, nemo audeat excreare. Dicentis laus in fletu est audientium. Tacite volvuntur per ora lacrymae, et ne in singultus quidem erumpit dolor. Quum vero de regno Christi et de futura beatitudine et de gloria coeperit annunciare ventura, videas cunctos, moderato suspirio et oculis ad caelum levatis, intra se dicere: *Quis dabit mihi pennas sicut columbae, et volabo et requiescam* (*Ps.* 54)? Post haec concilium solvitur, et unaquaeque decuria cum suo parente pergit ad mensas, quibus per singulas hebdomadas vicissim ministrant. Nullus in cibo strepitus est: nemo comedens loquitur. Vivitur pane, leguminibus et oleribus, quae sale solo condiuntur. Vinum tantum senes accipiunt, quibus cum parvulis saepe fit prandium, ut aliorum fessa sustentetur aetas, aliorum non frangatur incipiens. Dehinc consurgunt pariter et, hymno dicto, ad praesepia redeunt: ibi usque ad vesperam cum suis unusquisque loquitur et dicit: Vidistis illum et illum? quanta in ipso sit gratia? quantum silentium? quam moderatus incessus? Si infirmum viderint, consolantur: si in Dei amore ferventem, cohortantur ad studium. Et quia nocte extra orationes publicas in suo cubili unusquisque vigilat, circumeunt cellulas singulorum et, aure apposita, quid faciant, diligenter explorant. Quem tardiorem deprehenderint, non increpant, sed, dissimulato quod norunt, eum saepius visitant et, prius incipientes, provocant magis orare quam cogunt. Opus diei statum est: quod decano redditum fertur ad oeconomum, qui et ipse per singulos menses patri omnium cum magno tremore reddit rationem. A quo etiam cibi, quum facti fuerint, praegustantur: et quia non licet dicere cuiquam: Tunicam et sagum textaque juncis strata non habeo; ille ita universa moderatur ut nemo quid postulet, nemo dehabeat. Si quis vero coeperit aegrotare, transfertur ad exedram latiorem et tanto senum ministerio confovetur ut nec delicias urbium, nec matris

quaerat affectum. Dominicis diebus orationi tantum et lectionibus vacant: quod quidem et omni tempore, completis opusculis, faciunt. Quotidie aliquid de Scripturis discitur. Jejunium totius anni aequale est, excepta quadragesima, in qua sola conceditur districtius vivere. A pascha ad pentecostem coenae mutantur in prandia: quo et traditioni ecclesiasticae satisfiat, et ventrem cibo non onerent duplicato. Tales Philo, platonici sermonis imitator, tales Josephus, graecus Livius, in secunda judaicae captivitatis historia essenos refert. Verum quia nunc, de virginibus scribens, pene superfluum de monachis disputavi, ad tertium genus veniam, quos anachoretas vocant: qui et coenobiis exeuntes, excepto pane et sale, ad deserta nihil perferunt amplius. Hujus vitae auctor Paulus, illustrator Antonius, et, ut ad superiora conscendam, princeps Joannes Baptista fuit. Talem vero virum Jeremias quoque propheta describit, dicens: *Bonum est viro quum portaverit jugum ab adolescentia sua. Sedebit solitarius et tacebit; quoniam sustulit super se jugum et dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis; quia non in sempiternum abjiciet Dominus* (*Thren.* 3). Horum laborem et conversationem in carne non carnis, alio tempore, si volueris, explicabo. Nunc ad propositum redeam: quia, de avaritia disserens, ad monachos veneram. Quorum tibi exempla proponens, non dico aurum atque argentum et caeteras opes, sed, ipsam terram et caelum despiciens et Christo copulata, cantabis: *Pars mea Dominus* (*ib.*). Post haec, quamquam Apostolus orare nos semper jubeat, et sanctis etiam ipse sit somnus oratio, sic tamen divisas orandi horas debemus habere ut, si forte aliquo fuerimus opere detenti, ipsum nos ad officium tempus admoneat. Horam tertiam, sextam, nonam, diluculum quoque et vesperam nemo est qui nesciat. Nec cibi sumantur, nisi oratione praemissa: nec recedatur a mensa, nisi referatur creatori gratia. Noctibus bis terque surgendum, revolvenda quae de Scripturis memoriter retinemus. Egredientes de hospitio armet

oratio: regredientibus de platea oratio occurrat antequam sessio: nec prius corpusculum requiescat quam anima pascatur. Ad omnem actum, ad omnem incessum manus pingat Domini crucem. Nullî detrahas, nec adversus filium matris tuae ponas scandalum. Tu quae es, ut alienum servum judices? *Suo domino stat aut cadit. Stabit autem: potens est enim Dominus statuere illum* (*Rom.* 14). Nec si biduo triduoque jejunaveris, putes te non jejunantibus esse meliorem. Tu jejunas et irasceris: ille comedit et fronte blanditur. Tu vexationem mentis et ventris esuriem rixando digeris: ille moderatius alitur et Deo gratias agit. Unde quotidie clamat Isaias: *Non tale jejunium elegi, dicit Dominus* (*Is.* 58). Et iterum: *In diebus jejuniorum vestrorum inveniuntur voluntates vestrae, et omnes qui sub vestra potestate sunt stimulatis. In judiciis et litibus jejunatis, et percutitis pugnis humilem.* Ut quid mihi jejunatis? Quale illud potest esse jejunium cujus iram non dicam nox occupat, sed luna integram derelinquit? Te ipsam considerans, noli in alterius ruina, sed in tuo opere gloriari. Nec illarum tibi exempla proponas quae, carnis curam facientes, possessionem, redditus et quotidianas domus impensas supputant. Neque enim undecim Apostoli Judae proditione sunt fracti: nec, Phygelo et Alexandro facientibus naufragium, caeteri a cursu fidei substiterunt. Nec dicas: Illa et illa suis rebus fruitur; honoratur ab hominibus; fratres ad eam conveniunt et sorores. Numquid ideo virgo esse desiit? Primo dubium est an virgo sit talis. *Non enim quomodo videt homo, videt Deus. Homo videt in facie, Deus autem videt in corde* (1 *Reg.* 16). Dehinc, etiam si corpore virgo est, spiritu virgo sit, nescio. Apostolus autem ita virginem definivit: *Ut sit sancta corpore et spiritu* (1 *Cor.* 7). Ad extremum habeat sibi gloriam suam. Vincat Pauli sententiam, deliciis fruatur et vivat. Nos meliorum exempla sectemur. Propone tibi beatam Mariam, quae tantae exstitit puritatis ut mater Domini esse mereretur. Ad quam quum angelus Gabriel

in viri specie descendisset, dicens: *Ave, gratia plena, Dominus tecum* (*Luc.* 1), consternata et perterrita respondere non potuit. Numquam enim a viro fuerat salutata. Denique nuncium discit et loquitur; et quae hominem formidabat, cum angelo fabulatur intrepida. Potes et tu esse mater Domini. Accipe tibi tomum magnum, novum, et scribe in eo stilo hominis: *Velociter spolia detrahe*; et postquam accesseris ad prophetissam et conceperis in utero et pepereris filium, dic: *A timore tuo, Domine, concepimus et doluimus; et peperimus spiritum salvationis tuae, quem fecimus super terram* (*Is.* 26). Tunc et filius tuus tibi respondebit et dicet: *Ecce mater mea et fratres mei* (*Marc.* 3). Et mirum in modum ille, quem in latitudine pectoris tui paulo ante descripseras, quem in novitate cordis stylo signaveras, postquam spolia ex hostibus receperit, postquam denudaverit principatus et potestates, et affixerit eas cruci, conceptus adolescit, et major effectus sponsam te incipit habere de matre. Grandis labor, sed grande praemium, esse quod martyres, esse quod apostoli, esse quod Christus est. Quae quidem universa tunc prosunt quum in ecclesia fiunt, quum in una domo pascha celebramus: si arcam ingredimur cum Noe, si pereunte Hierico, Rahab meretrix justificata nos continet. Caeterum virgines, quales apud diversas haereses et quales apud impurissimum manichaeum esse dicuntur, scorta sunt existimandae non virgines. Si enim corporis earum auctor est diabolus, quo modo possunt honorare plasmationem hostis sui? Sed quia sciunt virginale vocabulum gloriosum, sub ovium pellibus lupos tegunt. Christum mentitur antichristus, et turpitudinem vitae falso nominis honore convestiunt. Gaude, soror, gaude, filia, gaude, mi virgo; quia, quod aliae simulant, tu vere esse coepisti. Haec omnia quae digessimus dura videbuntur ei quae non amat Christum. Qui autem omnem saeculi pompam pro purgamento habuerit, et vana duxerit universa sub sole, ut Christum lucrifaciat; qui commortuus est Domino suo

et consurrexit, et crucifixit carnem cum vitiis et concupiscentiis, libere proclamabit: *Quis nos separabit a caritate Dei? an tribulatio? an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius* (*Rom.* 8)? Et iterum: *Certus sum, quia neque mors, neque vita, neque angelus, neque principatus, neque potestates, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque excelsum, neque profundum, neque alia creatura poterit nos separare a caritate Dei, quae est in Christo Jesu Domino nostro.* Dei filius pro nostra salute hominis factus est filius. Novem mensibus in utero, ut nascatur, exspectat, fastidia sustinet, cruentus egreditur, pannis involvitur, blanditiis delinitur: et ille pugillo mundum includens praesepis continetur angustiis. Taceo quod, usque ad triginta annos ignobilis, parentum paupertate contentus est: verberatur et tacet; crucifigitur et pro crucifigentibus deprecatur. *Quid igitur retribuam Domino pro omnibus, quae retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo. Pretiosa est in conspectu Domini mors sanctorum ejus* (*Ps.* 115). Haec est sola digna retributio, quum sanguis sanguine compensatur; et redempti cruore Christi pro Redemptore libenter occumbimus. Quis sanctorum sine certamine coronatus est? Abel justus occiditur; Abraham uxorem periclitatur amittere. Et ne in immensum volumen extendam, quaere, et invenies singulos adversa perpessos. Solus in deliciis Salomon fuit, et forsitan ideo corruit. *Quem enim diligit Dominus corripit; castigat autem omnem filium quem recipit* (*Prov.* 3). Nonne melius est brevi tempore dimicare, ferre vallum, arma sumere, lassescere sub lorica et postea gaudere victorem quam impatientia unius horae servire perpetuo? Nihil amantibus durum est, nullus difficilis cupienti labor est. Respice quanta Jacob pro Rachel pacta uxore sustinuit. *Et servivit,* inquit Scriptura, *Jacob pro Rachel annis septem. Et erant in conspectu ejus quasi dies pauci, quia amabat illam* (*Gen.* 29). Unde et ipse postea memorat: *In*

die urebar aestu, et gelu nocte (*ib.* 31). Amemus et nos Christum, ejusque semper quaeramus amplexus: et facile videbitur omne difficile; brevia putabimus universa quae longa sunt; et, jaculo illius vulnerati, per horarum momenta dicemus: *Heu me! quia peregrinatio mea prolongata est a me* (*Ps.* 119). *Non sunt enim condignae passiones hujus temporis ad futuram gloriam quae revelabitur in nobis* (*Rom.* 8). *Quia tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio autem spem, spes autem non confundit* (*ib.* 5). Quando tibi grave videbitur esse quod sustines, Pauli secundam epistolam ad Corinthios (*c.* 11) lege: *In laboribus plurimum, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. A Judaeis quinquies quadragenas, una minus, accepi: ter virgis caesus sum: semel lapidatus sum: ter naufragium feci: nocte et die in profundo maris fui. In itineribus saepius, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis in falsis fratribus: in laboribus, in miseriis, in vigiliis multis, in fame et siti, in jejuniis plurimis, in frigore et nuditate.* Quis nostrum saltem minimam portionem de catalogo harum sibi potest vindicare virtutum? Ob quae ille postea confidenter ajebat: *Cursum consummavi, fidem servavi; superest mihi corona justitiae, quam retribuet mihi in illa die Dominus, justus judex* (2 *Tim.* 4). Si cibus insulsior fuerit, contristamur, et putamus Deo nos aliquod praestare beneficium quum aquatius vinum bibimus. Calix frangitur, mensa subvertitur, verbera resonant, et aqua tepidior sanguine vindicatur. *Regnum caelorum vim patitur, et violenti rapiunt illud* (*Matth.* 11). Nisi vim feceris, caelorum regna non capies. Nisi pulsaveris importune, panem non accipies sacramenti. An non tibi videtur violentia quum caro cupit esse quod Deus est, et illuc, unde angeli corruerunt, angelos judicatura conscendit? Egredere, quaeso, paulisper de carcere, et prae-

sentis laboris ante oculos tuos tibi pinge mercedem, quam nec oculus vidit nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit. Qualis erit illa dies quum tibi Maria mater Domini choris occurret comitata virgineis? quum post rubrum mare, submerso cum suo exercitu Pharaone, tympanum tenens Maria soror Aaron in sua manu praecinet responsuris: *Cantemus Domino, gloriose enim honorificatus est; equum et ascensorem projecit in mare* (*Ex.* 15). Tunc Thecla in tuos laeta volabit amplexus. Tunc et ipse sponsus occurret et dicet: *Surge, veni, proxima mea, speciosa mea, columba mea; quia ecce hyems transivit, pluvia abiit sibi* (*Cant.* 2). Tunc et angeli mirabuntur et dicent: *Quae est ista prospiciens quasi diluculum, speciosa ut luna, electa ut sol* (*ib.* 6)? Videbunt te filiae, et laudabunt reginae, et concubinae praedicabunt. Hinc et alius castitatis chorus occurret: Sara cum nuptis veniet: filia Phanuelis Anna cum viduis. Erunt in diversis gregibus carnis et spiritus matres tuae. Laetabitur illa quod genuit, exsultabit ista quod docuit. Tunc vere super asinam Dominus ascendet et caelestem ingredietur Jerusalem. Tunc parvuli, de quibus in Isaia Salvator affatur: *Ecce ego et pueri mei, quos mihi dedit Deus* (*c.* 8.), palmas victoriae sublevantes, consono ore cantabunt. *Osanna in excelsis: benedictus qui venit in nomine Domini, osanna in excelsis* (*Jo.* 12). Tunc centum quadraginta quatuor millia in conspectu throni et seniorum tenebunt citharas et cantabunt canticum novum: et nemo poterit dicere canticum illud, nisi numerus definitus. *Hi sunt qui cum mulieribus se non coinquinaverunt: virgines enim permanserunt. Hi sunt qui sequuntur agnum quocumque vadit* (*Apoc.* 14). Quotiescumque te vana saeculi delectaverit ambitio, quoties in mundo aliquid videris gloriosum, ad paradisum mente transgredere, esse incipe quod futura es; et audies a sponso tuo: *Pone me sicut umbraculum in corde tuo, sicut signaculum in brachio tuo* (*Cant.* 8); et corpore pariter ac mente munita clamabis et dices: *Aquae mul-*

tae non poterunt extinguere caritatem, et flumina non operient eam (ib.).

Ad Marcellam.

(a. 384.)

Asellam virginem, quae Romae veluti in eremo solitariam vitam sanctissime degeret, laudat apud Marcellam, a qua de illius sanctitate audierat.

Nemo reprehendat quod in epistolis aliquos aut laudamus aut carpimus; quum et in arguendis malis sit correptio caeterorum, et in optimis praedicandis bonorum ad virtutem studia concitentur. Nudius tertius de beatae memoriae Lea aliqua dixeramus: illico pupugit animum et mihi venit in mentem non debere nos tacere de virgine, qui de secundo ordine castitatis loquuti sumus. Igitur Asellae nostrae vita breviter explicanda est: qui quaeso ne hanc epistolam legas; gravatur quippe laudibus suis: sed his potius quae adolescentulae sunt legere dignare, ut, ad exemplum ejus se instituentes, conversationem illius, perfectae vitae normam arbitrentur. Praetermitto quod in matris utero benedicitur ei antequam nascatur; quod in phiala nitentis vitri et omni speculo purioris patri virgo traditur per quietem; quod adhuc infantiae involuta pannis et vix annum decimum aetatis excedens honore futurae beatitudinis consecratur (1). Sit gratiae omne quod ante laborem fuit; licet Deus praescius futurorum et Jeremiam sanctificet in utero, et Joannem in alvo matris faciat exsultare, et Paulum ante constitutionem mundi separet in Evangelium Filii sui. Ad ea venio quae post duodecimum annum sudore proprio elegit, arripuit, tenuit, coepit, implevit. Unius cellulae clausa angustiis, latitudine pa-

(1) *Privatam quamdam consecrationem intellige, non solemnem; nam ex carthag. synodo III ante annos 25 virgines consecrare haud licebat: quod tempus postea Leo I in antiquo pontificali ad quadragenariam usque aetatem produxit.*

radisi fruebatur. Idem terrae solum et orationis locus exstitit et quietis. Jejunium pro ludo habuit, inediam pro refectione. Et quum eam non vescendi desiderium, sed humana confectio ad cibum traheret, pane et sale et aqua frigida concitabat magis esuriens quam restinguebat. Et quia pene oblitus sum quod in principio debui dicere, quum primum hoc propositum arripuit, aurum colli sui, quod quidem murenulam vulgus vocat, quod scilicet, metallo in virgulas letescente, quaedam ordinis flexuosi catena contexitur, absque parentibus vendidit, et tunicam fusciorem, quam a matre impetrare non poterat, induta, pio negotiationis auspicio, se repente Domino consecravit, ut intelligeret universa cognatio non posse aliud ei extorqueri quae jam saeculum damnasset in vestibus. Sed, ut dicere coeperamus, ita se semper moderate habuit et intra cubiculi sui secreta custodivit ut numquam pedem proferret in publicum, numquam viri nosset alloquium, et, quod magis sit admirandum, sororem virginem amaret potius quam videret. Operabatur manibus suis, sciens scriptum esse: *Qui non operatur non manducet* (2 *Thess.* 3). Sponso aut orans loquebatur aut psallens. Ad martyrum limina pene invisa properabat. Et quum gauderet proposito suo, in eo vehementius exsultabat quod se nullus cognosceret. Quumque per omnem annum jugi jejunio pasceretur, biduo triduoque sic permanens, tum vero in quadragesima navigii sui vela tendebat, omnes pene hebdomadas vultu laetante conjungens. Et quod impossibile forsitan est hominibus ad credendum, Deo autem praestante possibile est, ita ad quinquagenariam pervenit aetatem ut non doleret stomachum, non viscerum cruciaretur injuria, non sicca humus jacentia membra confringeret, non sacco asperata cutis foetorem aliquem situmque contraheret; sed, sana corpore, anima sanior, solitudinem putaret esse delicias et in urbe turbida inveniret eremum monachorum. Et haec quidem tu melius nosti, a qua pauca didicimus, et cujus oculis duritics de genubus camelorum in illo sancto corpusculo prae

orandi frequentia obcalluisse perspecta est. Nos, quod scire possumus, explicamus. Nihil illius severitate jucundius, nihil jucunditate severius, nihil severitate tristius, nihil tristitia suavius. Ita pallor in facie est ut, quum continentiam indicet, non redoleat ostentationem. Sermo silens et silentium loquens. Nec citus nec tardus incessus. Idem semper habitus. Neglecta mundities et in culta veste cultus ipse sine cultu. Sola vitae suae aequalitate promeruit ut in urbe pompae, lasciviae, deliciarum, in qua humilem esse miseria est, et boni eam praedicent, et mali detrahere non audeant; viduae eam imitentur et virgines, maritae colant, noxiae timeant, suspiciant sacerdotes.

Ad eandem.

(a. 384)

Respondet iis qui sibi obtrectabant quod quaedam ex novo Testamento jam recepta mutasset, et virginum cum viris consuetudinem vituperasset.

Post priorem epistolam, in qua de hebraeis verbis pauca perstrinxeram, ad me repente perlatum est quosdam homunculos mihi studiose detrahere cur, adversum auctoritatem veterum et totius mundi opinionem, aliqua in Evangeliis emendare tentaverim. Quos ego quum possem meo jure contemnere (asino quippe lyra superflue canit) tamen, ne nos superbiae, ut facere solent, arguant, ita responsum habeant: non adeo me hebetis fuisse cordis et tam crassae rusticitatis (quam illi solam pro sanctitate habent, piscatorum se discipulos asserentes; quasi idcirco sancti sint, si nihil scierint) ut aliquid de dominicis verbis aut corrigendum putaverim aut non divinitus inspiratum, sed latinorum codicum vitiositatem, quae ex diversitate librorum omnium comprobatur, ad graecam originem, unde et ipsi translata non denegant, voluisse revocare. Quibus si displicet fontis unda purissimi, cae-

nosos rivulos bibant, et diligentiam qua avium silvas et concharum gurgites norunt in Scripturis legendis abjiciant; sintque in hac re, tantum simplices ut Christi verba existiment rusticana, in quibus per tanta jam saecula tantorum ingenia sudaverunt ut rationem verbi uniuscujusque magis opinati sint quam expresserint. Apostolum arguant imperitiae, qui ob multas litteras insanire dicatur. Scio te, quum ista legeris, rugare frontem, et libertatem meam rursum seminarium timere rixarum, ac meum, si fieri potest, os digito velle comprimere, ne audeam dicere quae alii facere non erubescunt. Rogo: quid a nobis libere dictum est? Numquid in lancibus idola caelata descripsi? numquid inter epulas christianas virginalibus oculis baccharum satyrorumque complexus innexui? aut unquam aliquem amarior sermo pulsavit? Numquid ex mendicis divites fieri doluimus? numquid reprehendi haereditarias sepulturas? Unum miser loquutus, quod virgines saepius deberent cum mulieribus esse quam cum masculis, totius oculos urbis offendi, cunctorum digitis notor. *Multiplicati sunt super capillos capitis mei qui oderunt me gratis, et factus sum eis in parabolam* (*Ps.* 68): et tu putas me aliquid deinceps locuturum? Verum, ne Flaccus de nobis rideat: « Amphora coepit institui, currente rota cur urceus exit (*Art. poet.*)? » revertimur ad nostros bipedes asellos, et illorum in aure buccina magis quam cithara concrepamus. Illi legant: *Spe gaudentes, tempori servientes*; nos legamus: *Spe gaudentes, Domino servientes* (*Rom.* 12). Illi adversus presbyterum accusationem omnino putent recipiendam; nos legamus: *Adversus presbyterum accusationem ne receperis, nisi sub duobus aut tribus testibus: peccantes autem coram omnibus argue* (1 *Tim.* 5). Illis placeat. *Humanus sermo et omni acceptione dignus*; nos cum Graecis, id est, cum Apostolo, qui graece locutus est, erremus: *Fidelis sermo et omni acceptione dignus* (*ib.* 1). Ad extremum illi gaudeant gallicis cantheriis; nos solutus vinculis et in Salvatoris ministerium praeparatus Zacha-

riae asellus ille delectet qui, postquam Domino terga praebuit, coepit Isaiae consonare vaticinio: *Beatus qui seminat secus omnem aquam., ubi. bos et asinus calcant* (*c.* 52) *!*

AD EUSTOCHIUM, de munusculis.

(a. 384)

Quaedam munuscula sibi in natali S. Petri ab Eustochio missa, mystica interpretatione, trahit ad morum institutionem.

Parva specie, sed caritate sunt magna, munera accepisse a virgine, armillas, epistolam et columbas. Et quoniam mel (*Levit.* 2) in Dei sacrificiis non offertur (1), nimia dulcedo arte mutata est et quadam, ut ita dicam, piperis austeritate condita. Apud Deum enim nihil voluptuosum; nihil tantum suave placet, nisi quod in se habet mordacis aliquid veritatis. Pascha Christi cum amaritudinibus manducatur. Festus est dies et natalis beati Petri: festivius est solito condiendus; ita tamen ut Scripturarum cardinem jocularis sermo non fugiat, nec a praescripto palaestrae nostrae longius evagemur. Armillis in Ezechiele ornatur Jerusalem. Baruch epistolas accipit ab Jeremia. In columbae specie Spiritus sanctus allabitur. Itaque, ut te aliquid et piperis mordeat, et pristini libelli (2) etiam nunc recorderis, cave ne operis ornamenta dimittas, quae verae armillae sunt brachiorum: ne epistolam pectoris tui scindas, quam a Baruch traditam novacula rex (3) profanus incidit, ne, ad similitudinem Ephraim, per Osee audias: *Facta es insipiens ut columba* (c. 7).

Nimium, respondebis, austere et quod festo non conveniat diei. Talibus ipsa muneribus provocasti, dum dulcibus amara sociata sunt; et a nobis paria recipies. Laudem amaritudo comitabitur. Verum, ne videar dona

(1) *Utpote symbolum salacium voluptatum.*
(2) *Epistolae de virginitate servanda.*
(3) *Joachimus rex Judae..*

minuisse, accepimus et canistrum cerasis refertum talibus et tam virginali verecundia rubentibus ut ea nunc a Lucullo delata existimarim. Si quidem hoc genus pomi, Ponto et Armenia subjugatis, de Cerasunto (1) primus Romam pertulit. Unde et de patria arbor nomen accepit. Igitur, quia in Scripturis canistrum ficis plenum legimus, cerasa vero non invenimus, in eo quo allatum est, id quod allatum non est praedicamus; optamusque te de illis pomis fieri quae contra templum Dei sunt et de quibus Deus dicit: *Quia bona bona valde.* Nihil quippe Salvator medium amat. Et sicuti, frigidum non refugiens, calidis delectatur, ita tepidos in Apocalypsi evomere se loquitur. Unde nobis sollicitius providendum est ut solemnem diem non tam ciborum abundantia quam spiritus exsultatione celebremus. Quia valde absurdum est nimia saturitate velle honorare martyrem quem scias Deo placuisse jejuniis. Ita semper comedendum est ut cibum et oratio sequatur et lectio. Quod si aliquibus displicet, Apostoli verba cantabo: *Si adhuc hominibus placerem, Christi ancilla non essem.*

Ad Marcellam.

(a. 384)

Excusat se quod paucis scripserit, nimirum conferendis cum Aquilae translatione hebraeis voluminibus occupatus. Brevitatem vero hujus epistolae compensat duabus epistolis Paulae et Eustochio directis quas Marcellae legendas mittit.

Ut tam parvam epistolam scriberem, causae duplicis fuit, quod et tabellarius festinabat, et ego, alio opere detentus, hoc quasi παρεργῳ (2) me occupare nolui. Quaeris quidnam illud sit tam grande, tam necessarium quo epistolicae confabulationis munus exclusum sit. Jampridem cum voluminibus Hebraeorum editionem Aquilae

(1) *V. Plin. lib. 16 histor., c. 25.*
(2) *Id. operis appendix seu accessio.*

confero, ne quid forsitan, propter odium Christi, synagoga mutaverit; et, ut amicae menti fatear, quae ad nostram fidem pertineant roborandam, plura reperio. Nunc a Prophetis, Salomone, Psalterio Regnorumque libris examussim recensitis, Exodum teneo, quem illi *Elle smoth* vocant, ad Leviticum transiturus. Vides igitur quod nullum officium huic operi praeponendum sit: attamen, ne Currentius noster forte frustra cucurrerit, duas epistolas, quas ad sororem tuam Paulam ejusque pignus Eustochium miseram, huic sermunculo annexui; ut, dum illas legeris, et in his aliquid doctrinae pariter ac leporis inveneris, putes tibi quoque scripta esse quae illis scripta sunt. Albinam, communem matrem, valere cupio; de corpore loquor, ut spiritu valeat non ignorans: eamque per te salutari obsecro et duplici pietatis officio focillari, quod in una atque eadem christiana simul diligatur et mater.

Ad Paulam, super obitu Blaesillae filiae.

(a. 384)

Blaesilla paulo post mortem mariti suamque conversionem defuncta, Paulam matrem consolatur Hieronymus atque nimium ejus dolorem objurgat; admiscetque interim Blaesillae virtutes et vitam.

Quis dabit capiti meo aquam et oculis meis fontem lacrymarum, et plorabo, non, ut Jeremias ait, *vulneratos populi mei* (c. 9), nec, ut Jesus, miseriam Jerusalem; sed plorabo sanctitatem, misericordiam, innocentiam, castitatem, plorabo omnes pariter in unius morte defecisse virtutes. Non quod lugenda sit illa quae abiit, sed quod nobis impatientius sit dolendum quod talem videre desivimus. Quis enim siccis oculis recordetur viginti annorum adolescentulam tam ardenti fide crucis levasse vexillum ut magis amissam virginitatem quam mariti doleret interitum? Quis sine singultibus transeat orandi instantiam, nitorem linguae, memoriae tenacitatem, acumen ingenii? Si graece loquentem audisses, latine eam

nescire putares: si in romanum sonum lingua se verterat, nihil omnino peregrini sermo redolebat. Jam vero, quod in Origene quoque illo Graecia tota miratur, in paucis non dicam mensibus sed diebus ita hebreae linguae vicerat difficultatem ut in discendis canendisque psalmis cum matre contenderet. Humilitas vestium non (ut in plerisque solet) tumentes animos arguebat, sed cum interiori se mente dejecerat: inter ancillarum virginum cultum dominamque nihil medium, nisi quod in eo facilius dignoscebatur quod neglectius incedebat. Vacillabant aegrotatione gressus et pallentem ac trementem faciem vix collum tenue sustinebat; et tamen aut prophetam aut Evangelium semper in manibus tenebat. Lacrymis ora complentur, singultus occupat vocem; et haerentem linguam viscera commota non laxant. Quum sanctum corpusculum febrium ardor excoqueret, et semianimis lectulum vallaret circulus propinquorum, haec extrema verba mandabat: Orate Dominum Jesum ut mihi ignoscat, quia implere non potui quod volebam. Secura esto, mi Blaesilla, sentiens omni tempore vestimenta tua candida. Candor vestium sempiternae virginitatis est puritas. Confidimus probare vera esse quae dicimus: numquam est sera conversio. Vox haec primum dedicata est in latrone: *Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso* (*Luc.* 23). Postquam autem, sarcina carnis abjecta, ad suum anima revolavit auctorem et in antiquam possessionem diu peregrinata conscendit, ex more parantur exsequiae et, nobilium ordine praecunte, aureum feretro velamen obtenditur. Videbatur mihi tunc clamare de coelo: Non agnosco vestes; amictus iste non est meus; hic ornatus alienus est. Sed quid agimus? Matris prohibituri lacrymas ipsi plangimus. Confiteor affectus meos, totus hic liber fletibus scribitur. Flevit et Jesus Lazarum quia amabat illum. Non est optimus consolator quem proprii vincunt gemitus, cujus visceribus emollitis, fracta in lacrymis verba desudant. Testor, mi Paula, Jesum, quem Blaesilla nunc sequitur; testor sanctos angelos,

quorum consortio fruitur, eadem me dolorum perpeti tormenta quae pateris; patrem esse spiritu, nutricium caritate et interdum dicere: *Pereat dies illa in qua natus sum* (*Jer.* 20). Et: *Hei mihi, mater, ut quid genuisti me virum qui dicerer discrimen omni terrae* (*ib.* 15)! Et illud: *Iustus es, Domine; verumtamen judicia loquar ad te. Quid est quod viae peccatorum prosperantur* (*Ps.* 118)? Et: *Mei quoque pene moti sunt pedes, pene effusi sunt gressus mei. Quia zelavi in peccatoribus, pacem peccatorum videns. Et dixi: quomodo cognovit Deus et si est scientia in excelso? Ecce ipsi peccatores et abundantes in saeculo obtinuerunt divitias* (*Ps.* 71). Sed rursus illud occurrit: *Si narravero sic, ecce generationem filiorum tuorum praevaricatus sum* (*Ps.* 15). Numquid et in meam mentem non hic saepius fluctus illiditur? Quare senes impii saeculi divitiis perfruuntur? quare adolescentia rudis, et sine peccato pueritia immaturo flore metitur. Quid causae est ut saepe bimuli trimulique et ubera materna lactentes a daemonio corripiantur, repleantur lepra, morbo regio devorentur; et e contrario impii, adulteri, homicidae, sacrilegi, vegeti atque securi de sua sanitate, in Deum blasphement? Praesertim quum injustitia patris non redundet ad filium, et anima quae peccaverit ipsa moriatur. Aut si manet vetus illa sententia, peccata patrum in filios oportere restitui, iniquum sit longaevi patris innumera delicta in innocentem infantiam repensare. *Et dixi: ergo sine causa justificavi cor meum* (*Ps.* 72) *et lavi inter innocentes manus meas: et factus sum flagellatus tota die.* Sed quum hoc cogitarem, statim didici cum propheta: *Et suscepi ut cognoscerem: hic labor est in conspectu meo, donec ingrediar sanctuarium Dei et intelligam in novissima eorum. Judicia enim Domini abyssus multa.* Et: *O profundum divitiarum sapientiae et scientiae Dei! quam inscrutabilia sunt judicia ejus et investigabiles viae ejus* (*Rom.* 11)! Bonus est Deus, et omnia quae bonus facit bona sint necesse est. Mariti

orbitas irrogatur; plango quod accidit, sed, quia sic placet Domino, aequo animo sustinebo. Unicus raptus est filius; durum quidem, sed tolerabile, quia sustulit ille qui dederat. Si caecus fuero, amici me lectio consolabitur; si auditum quoque surdae aures negaverint, vacabo a vitiis: nihil aliud nisi Dominum cogitabo. Imminebit super haec et dura pauperies, frigus, languor et nuditas; extremam exspectabo mortem, et breve putabo malum quod finis melior subsequetur. Consideremus quid ethicus ille psalmus sonet: *Justus es, Domine, et rectum judicium tuum* (*Ps.* 118). Hoc non potest dicere nisi ille qui ad universa quae patitur magnificat Dominum et, suo merito imputans, in adversis de ejus clementia gloriatur. Exsultaverunt enim filiae Judae in omnibus judiciis Domini. Si Juda *confessio* interpretatur, confitens autem omnis anima credentis est, necesse est ut qui se credere dicit in Christo, in omnibus Chisti judiciis gaudeat. Sanus sum; gratias refero creatori. Langueo; et in hoc laudo Domini voluntatem. *Quando enim infirmor, tunc fortis sum* (2 *Cor.* 12); et virtus spiritus in carnis infirmitate perficitur. Patitur et Apostolus aliquid quod non vult, pro quo ter Dominum deprecatur. Sed dicitur ei: *Sufficit tibi gratia mea, quia virtus in infirmitate perficitur* (*ib.*); et ad revelationum humiliandam superbiam monitor quidam humanae imbecillitatis apponitur, in similitudinem triumphantium, quibus in curru retro comes adhaerebat per singulas acclamationes civium, dicens: « Hominem te esse memento. » Cur autem durum sit quod quandoque patiendum est? et cur dolemus quemquam mortuum? Ad hoc enim nati non sumus ut maneamus aeterni. Abraham, Moyses, Isaias, Petrus, Jacobus, Joannes, Paulus electionis vas et super omnia Filius Dei moritur: et nos indignamur aliquem exire de corpore qui ad hoc forsitan raptus est, *ne malitia mutaret intellectum ejus? Placita enim erat Deo anima ejus. Propter hoc properavit educere eam de media iniquitate* (*Sap.* 4), ne longo vitae itinere deviis oberraret anfractibus. Lugeatur

mortuus, sed ille quem gehenna suscipit, quem tartarus devorat, in cujus poenam aeternam ignis aestuat. Nos, quorum exitum angelorum turba comitatur, quibus obviam Christus occurrit, gravemur magis si diutius in tabernaculo isto mortis habitemus. Quia quamdiu hic moramur, peregrinamur a Domino. Illa illa nos cupido teneat: *Hei mihi quia peregrinatio mea prolongata est a me, habitavi cum habitantibus Cedar, multum peregrinata est anima mea* (*Ps.* 119). Si Cedar *tenebrae* sunt, et mundus iste sunt tenebrae, quia lux lucet in tenebris, et *tenebrae eam non comprehenderunt* (*Jo.* 1), faveamus Blaesillae nostrae, quae de tenebris migravit ad lucem et inter fidei incipientis ardorem consummati operis percepit coronam. Revera si saeculare desiderium et (quod Deus a suis avertat) delicias vitae hujus cogitantem mors immatura rapuisset, plangenda erat et omni lacrymarum fonte ploranda. Nunc vero, quum, propitio Christo, ante quatuor ferme menses secundo quodammodo propositi se baptismo laverit, et ita deinceps vixerit ut, calcato mundo semper monasterium cogitarit, non vereris ne tibi Salvator dicat: Irasceris, Paula, quia tua filia mea facta est filia? Indignaris de judicio meo et rebellibus lacrymis facis invidiam possidenti? Scis enim quid de te, quid de caeteris tuis cogitem. Cibum tibi denegas non jejuniorum studio sed doloris. Non amo frugalitatem istam; jejunia ista adversarii mei sunt. Nullam animam recipio quae, me nolente, separatur a corpore. Tales stulta philosophia habeat martyres; habeat Zenonem, Cleobrotum vel Catonem. Super nullum requiescit spiritus meus, nisi *super humilem et quietum et trementem verba mea* (*Is.* 66). Hoc est quod mihi monasterium promittebas? quod, habitu a matronis caeteris separato, tibi quasi religiosior videbaris? Mens ista quae plangit sericarum vestium est. Interciperis et emoreris et, quasi non in meas manus ventura sis, crudelem judicem fugis. Fugerat quondam et Jonas animosus propheta, sed in profundo maris meus fuit. Si viventem crederes filiam, numquam plangeres ad meliora migrasse. Hoc est quod

per apostolum meum jusseram, ne pro dormientibus, in similitudinem gentium, tristaremini. Erubesce, ethnicae comparatione superaris. Melior diaboli ancilla quam mea est. Illa infidelem maritum translatum fingit in caelum, tu mecum tuam filiam commorantem aut non credis aut non vis. Sed dicis: quomodo lugere me prohibes, quum et Jacob Joseph in sacco fleverit congregatisque ad se omnibus propinquis noluerit consolari, dicens: *Descendam ad filium meum lugens in infernum* (*Gen.* 57)? Et David Absalon cooperto capite planxerit repetens: ***Fili mi Absalon, Absalon fili mi, quis dabit ut moriar pro te, fili mi Absalon*** (2 *Reg.* 18)? Moysi quoque et Aaron caeterisque sanctorum solemnis sit luctus exhibitus? Perfacilis ad ista responsio est. Luxisse Jacob filium, quem putabat occisum, ad quem et ipse esset ad inferos descensurus, dicens: *Descendam ad filium meum lugens in infernum*, quia nec dum paradisi januam Christus effregerat, nec dum flammeam illam romphaeam et vertiginem praesidentium Cherubim sanguis ejus extinxerat. Unde et Abraham, licet in loco refrigerii, tamen apud inferos cum Lazaro fuisse scribitur. Et David juste flevisse filium parricidam, qui alium parvulum, postquam, ut viveret, impetrare non potuit, quia sciebat non peccasse, non flevit. De Moyse vero et Aaron, quod eis ex veteri more sit planctus exhibitus non mirandum est; quum in Actis apostolorum, jam Evangelio coruscante, Stephano fecerint Jerosolymae fratres planctum magnum; et utique planctus magnus non in plangentium exanimatione, ut tu putas, sed in pompa funeris et exsequiarum frequentia intelligendus sit. Denique de Jacob Scriptura sic loquitur: *Et ascendit Joseph sepelire patrem suum; et ascenderunt cum eo omnes pueri Pharaonis et seniores domus ejus et seniores omnis terrae Ægypti et omnis domus Joseph et fratres ejus* (*Gen.* 50). Et post paululum: *Et ascenderunt cum eo quadrigae et equites, et facta sunt castra grandia nimis.* Ac deinde: *Et planxerunt cum planctu magno et forti nimis.* Planctus

iste solemnis non longas Ægyptiis imperat lacrymas, sed funeris monstrat ornatum. Juxta quem modum Aaron quoque et Moysen fletos esse manifestum est. Nequeo satis Scripturae laudare mysteria, et divinum sensum in verbis licet simplicibus admirari, quid sibi velit quod Moyses plangitur, et Jesus Nave, vir sanctus, sepultus refertur, et tamen fletus esse non scribitur. Nempe illud, quod in Moyse, idest in lege veteri, sub peccati Adam omnes tenebantur elogio (1), et ad inferos descendentes consequenter lacrymae prosequebantur, secundum Apostolum, qui ait: *Et regnavit mors ab Adam usque ad Moysen etiam super eos qui non peccaverunt* (*Rom.* 5). In Jesu vero, id est in Evangelio, per quem paradisus est apertus, mortem gaudia prosequuntur. Flent usque hodie Judaei et nudatis pedibus in cinere volutati sacco incubant. Ac, ne quid desit superstitioni, ex ritu vanissimo pharisaeorum, primum cibum lentis accipiunt, videlicet ostendentes quali edulio primogenita perdiderint. Sed merito; quia, in resurrectionem Domini non credentes, antichristi preparantur adventui. Nos vero, qui Christum induimus et facti sumus, juxta Apostolum, genus regium et sacerdotale, non debemus super mortuos contristari. *Et dixit*, inquit, *Moyses ad Aaron et Eleazar et Ithamar filios ejus, qui relicti erant: Caput vestrum non denudabitis, et vestimenta vestra non scindetis, ne moriamini, et super omnem synagogam veniat ira* (*Levit.* 10). Nolite, inquit, scindere vestimenta vestra et luctum exhibere gentilem, ne moriamini. Mors nostra peccatum est. Et, quod forsitan crudele alicui videatur sed fidei necessarium est, in eodem Levitico scribitur quomodo sacerdos magnus ad patrem fratresque vel liberos mortuos prohibeatur accedere; ne videlicet anima, Dei sacrificiis vacans et tota in illius mysteriis occupata, aliquo impediatur affectu. Nonne aliis verbis idipsum in Evangelio praecipitur, ut non renunciet

(1) *Scil. damnatione.*

domni discipulus? ut mortuo patri non exhibeat sepulturam? *Et de sanctis*, inquit, *non exiet, et non contaminabitur sanctificatio Dei ejus, quia sanctum oleum unctionis a Deo super eum est* (*Levit.* 21). Certe postquam credimus in Christum et, oleo unctionis ejus accepto, illum portamus in nobis, non debemus exire de templo, id est de proposito christiano; non foras egredi, incredulitati videlicet gentilium commisceri, sed esse semper intrinsecus, id est voluntati Domini ministrare. Haec idcirco dicimus ne ignorantia Scripturarum auctoritatem tibi praeberet in luctu, et videreris rationabiliter errare. Et adhuc sic loquutus sum quasi unam de turbis convenerim christianam. Nunc vero quum sciam toti te renunciasse mundo et, abjectis calcatisque deliciis saeculi, orationi, jejuniis, lectioni vacare quotidie; quum, ad exemplum Abraham, cupias exire de terra tua et de cognatione tua, ut, et Chaldaeis et Mesopotamia derelictis, terram repromissionis introeas; quum omnem substantiolam aut pauperibus dilargita sis aut filiis ante mortem mundo mortua dederis, miror te ea facere quasi facerent caeterae, reprehensione dignae viderentur. Redit tibi in memoriam confabulatio ejus, blanditiae, sermo, consortium; et quod his careas, pati non potes. Ignoscimus matris lacrymis, sed modum quaerimus in dolore. Si parentem cogito, non reprehendo quod plangis; si christianam et monacham, istis nominibus mater excluditur. Recens vulnus est, et tactus iste, quo blandior, non tam curat quam exasperat. Attamen quod tempore mitigandum est, cur ratione non vincitur? Nam et Noemi, famem fugiens in terra Moab, et maritum perdidit et filios. Et quum suorum auxilio esset destituta, Ruth alienigena ab ejus latere non recedit. Vide quanti meriti sit desertae praestitisse solatium. Ex ejus semine Christus oritur. Respice Job quanta substinuit, et videbis te nimium delicatam, illum, erectis in coelum oculis, inter ruinas domus, poenas ulceris, innumeras orbitates, et ad extremum uxoris insidias, invi-

ctam tenuisse patientiam. Scio quid responsura sis: hoc illud quasi justo ad probationem evenisse. Et tu e duobus elige quod velis: aut sancta es, et probaris; aut peccatrix, et injuste quereris, minora sustinens quam mereris. Quid vetera replicem? praesentia exempla sectare. Sancta Melania (1), nostri temporis inter christianos vera nobilitas (cum qua tibi Dominus mihique concedat in die sua habere partem), calente adhuc mariti corpusculo et necdum humato, duos simul perdidit filios. Rem sum dicturus incredibilem, sed, teste Christo, non falsam. Quis illam tunc non putaret, more lymphatico, sparsis crinibus, veste conscissa, lacerum pectus invadere? Lacrymae gutta non fluxit; stetit immobilis et, ad pedes advoluta Christi, quasi ipsum teneret, arrisit. Expeditius, inquit, tibi servitura sum, Domine, quia tanto me onere liberasti. Sed forsitan superatur in caeteris. Quinimo qua illos mente contemserit, in unico postea filio probat; cui omni quam habebat possessione concessa, ingruente jam hyeme, Jerosolymam navigavit. Parce, quaeso, tibi, parce filiae cum Christo jam regnanti, parce saltem Eustochio tuae, cujus parva adhuc aetas et rudis pene infantia, te magistra, dirigitur. Saevit nunc diabolus, et quia unam cernit de tuis liberis triumphantem, obtritum se esse condolens, quaerit in remanente victoriam, quam in praeeunte jam perdidit. Grandis in suos pietas, impietas in Deum est. Abraham unicum filium laetus interficit, et tu unam de pluribus quereris coronatam? Non possum sine gemitu eloqui quod dicturus sum. Quum de media pompa funeris te exanimem referrent, hoc inter se populus mussitabat: Nonne illud est quod saepius dicebamus? Dolet filiam jejuniis interfectam, quod non vel de secundo ejus matrimonio te-

(1) *Melania, nobilissima mulierum romanarum et Marcellini quondam consulis filia, unico Praetori tunc Urbano filio derelicto, Jerosolymam navigavit, ubi tanto virtutum praecipueque humilitatis fuit miraculo ut Theclae nomen acceperit. Hieron. in* Chron. *ad a. Christi* 377

nuerit nepotes. Quousque genus detestabile monachorum non urbe pellitur? non lapidibus obruitur? non praecipitatur in fluctus? Matronam miserabilem seduxerunt, quae, quam monacha esse noluerit, hinc probatur quod nulla gentilium ita suos umquam fleverit filios. Qualem putas ad istas voces Christum habuisse tristitiam? Quomodo exsultasse Satanam, qui nunc, tuam animam eripere festinans et pii tibi proponens doloris illecebram, dum ante oculos tuos filiae semper imago versatur, cupit matrem simul necare victricis, et solitudinem sororis invadere relictae. Non ut terream, loquor, sed, ut mihi testis est Dominus, quasi ante tribunal ejus assistens, in haec te verba convenio. Detestandae sunt istae lacrymae, plenae sacrilegio, incredulitate plenissimae, quae non habent modum, quae usque ad viciniam mortis accedunt. Ululas et exclamitas et, quasi quibusdam facibus accensa, quantum in te est, tui semper homicida es. Sed ad talem clemens ingreditur Jesus et dicit: *Quid ploras? Non est mortua puella, sed dormit* (*Marc.* 5). Irrideant circumstantes: ista infidelitas Judaeorum est. Te quoque, si ad sepulchrum filiae volueris volutari, angelus increpabit: *Quid quaeris viventem cum mortuis* (*Luc.* 24)? Quod quia Maria fecerat Magdalene, postquam vocem Domini se clamantis agnovit, ad ejus provoluta pedes, audit: *Ne tetigeris me; necdum enim ascendi ad Patrem meum* (*Jo.* 20); id est non mereris tangere resurgentem quem mortuum existimas in sepulcro. Quas nunc existimas Blaesillam nostram pati cruces, quae ferre tormenta quod tibi Christum videat subiratum? Clamat nunc illa lugenti: Si umquam me amasti, mater, si tua ubera suxi, si tuis instituta sum monitis, ne invideas gloriae meae, nec hoc agas, ut a nobis in perpetuum separemur. Putas esse me solam? Habeo pro te Mariam matrem Domini. Multas hic video quas antea nesciebam. O quanto melior est iste comitatus! Habeo Annam, quondam in Evangelio prophetantem: et, quo magis gaudeas, tantorum annorum labores

ego in tribus mensibus consequuta sum. Unam palmam castitatis accepimus. Misereris mei quia mundum reliqui? At ego vestri sortem doleo, quos adhuc saeculi carcer includit, quos quotidie in acie praeliantes nunc ira, nunc avaritia, nunc libido, nunc variorum incentiva vitiorum pertrahunt ad ruinam. Si vis ut mater mea sis, cura placere Christo. Non agnosco matrem meam Domino displicentem. Loquitur illa et alia multa, quae taceo, et pro te Dominum rogat, mihique, ut de ejus mente securus sum, veniam impetret peccatorum: quod monui, quod hortatus sum, quod invidiam propinquorum, ut salva esset, excepi. Itaque dum spiritus hos artus regit, dum vitae hujus fruimur commeatu, spondeo, promitto, polliceor, illam mea lingua resonabit, illi mei dedicabuntur labores, illi meum sudabit ingenium. Nulla erit pagina quae non Blaesillam sonet. Quocumque sermonis nostri monumenta pervenerint, illa cum meis opusculis peregrinabitur. Hanc in mea mente defixam legent virgines, viduae, monachi, sacerdotes. Brevis vitae spatium aeterna memoria compensabit. Quae cum Christo vivit in caelis, in hominum quoque ore victura est. Transibit et praesens aetas, sequentur saecula post futura, quae sine amore, sine invidia judicabunt. Inter Paulae Eustochiique nomen media ponetur. Numquam in meis moritura est libris. Audiet me semper loquentem cum sorore, cum matre.

Ad Marcellam, de Onaso.

(a. 384)

Onasum obtrectatorem quempiam ridet, qui, quod Hieronymus in suis libris adversus vitia scripserat, ad suam contumeliam pertinere putabat.

Medici quos vocant chirurgicos, crudeles putantur, et miseri sunt. An non est miseria alienis non dolere vulneribus, et mortuas carnes inclementi secare ferro? non

horrere curantem quod horret ipse qui patitur, et inimicum putari? Ita se natura habet ut amara sit veritas, blanda vitia existimentur. Isaias, in exemplum captivitatis futurae, nudus non erubescit incedere. Jeremias de media Jerusalem ad Euphratem fluvium Mesopotamiae mittitur ut inter inimicas gentes, ubi est Assyrius et castra sunt Chaldaeorum, ponat περίζωμα (1) corrumpendum. Ezechiel stercore primum humano, deinde bubulo, panem de omni semente conspersum edere jubetur, et uxoris interitum siccis oculis videt. Amos de Samaria pellitur. Cur? quaeso: nempe ideo pellitur quia chirurgici spirituales, secantes vitia peccatorum, ad poenitentiam cohortantur. Paulus apostolus, *Inimicus*, inquit, *vobis factus sum verum dicens* (*Gal.* 4). Et quia Salvatoris dura videbantur eloquia, plurimi discipulorum retrorsum abierunt. Unde non mirum est si et nos ipsi, vitiis detrahentes, offendimus plurimos. Disposui nasum secare foetentem: timeat qui strumosus est. Volo corniculae detrahere garrienti: rancidulam se intelligat cornix. Numquid unus in urbe romana est qui habeat « truncas inhonesto vulnere nares (*Æn.* 6)? » Numquid solus Onasus segestanus cava verba et in modum vesicarum tumentia buccis trutinatur inflatis? Dico quosdam scelere, perjurio, falsitate ad dignitatem nescio quam pervenisse: quid ad te, qui te intelligis innocentem? Rideo advocatum qui patrono egeat; quadrante dignam eloquentiam nare subsanno: quid ad te, qui disertus es? Volo in nummarios invehi sacerdotes: tu, qui dives es, quid irasceris? Clausum cupio suis ignibus ardere Vulcanum: numquid hospes ejus es aut vicinus, quod a delubris idoli niteris incendium submovere? Placet mihi de larvis, de noctua, de bubone, de niliacis ridere portentis. Quidquid dictum fuerit, in te dictum putas. In quodcumque vitium stili mei mucro contorquetur, te clamitas designari: conserta manu in jus vocas, et satyri-

(1) *Id. lumbare.*

cum scriptorem in prosa stulte arguis. An ideo tibi bellus videris quia fausto vocaris nomine? Quasi non et lucus ideo dicatur quod minime luceat, et Parcae ab eo quod nequaquam parcant, et Eumenides furiae quod non sint benignae, et vulgo Æthiopes vocentur argentei. Quod si in descriptione foedorum semper irasceris, jam tibi cum Persio cantabo: « Optent te generum rex et regina, puellae Te rapiant: quidquid calcaveris, hoc rosa fiat (*Sat.* 2). « Dabo tamen consilium, quibus absconditis possis pulcrior apparere. Nasus non videatur in facie, sermo non sonet ad loquendum: atque ita et formosus et disertus videri poteris.

Ad Marcellam

(a. 384)

Refellit Montani haeretici dogmata, ostenditque quid inter ejus errores atque Ecclesiae sententiam intersit.

Testimonia de Joannis Evangelio congregata, quae tibi quidam Montani sectator ingessit, in quibus Salvator noster se ad Patrem iturum, missurumque Paracletum pollicetur. Quae in quod promissa sint tempus et quo completa sint tempore, apostolorum Acta testantur. Decima die dixit post ascensum Domini, hoc est quinquagesima post resurrectionem, Spiritum Sanctum descendisse, linguasque credentium esse divisas, ita ut unusquisque omnium gentium sermone loqueretur: quando quidam adhuc parum credentium musto eos ebrios asserebant, et Petrus, stans in medio apostolorum omnisque conventus, ait: *Viri Judaei et omnes qui habitatis in Jerusalem, hoc vobis notum sit, et auribus percipite verba mea. Non enim, sicut vos existimatis, hi ebrii sunt; nam est hora diei tertia: sed hoc est quod dictum est per Joel prophetam: In novissimis diebus, dicit Dominus, effundam de spiritu meo in omnem carnem; et prophetabunt filii et filiae eorum, et juvenes visiones videbunt, et seniores somnia somniabunt; et quidem in servos*

meos et ancillas meas effundam de spiritu meo (*Act.* 2, *Joel.* 2). Si igitur apostolus Petrus, super quem Dominus fundavit Ecclesiam, et prophetiam et promissionem Domini illo tempore completam memoravit, quomodo possumus nobis aliud tempus vindicare? Quod si voluerint respondere et Philippi deinceps quatuor filias prophetasse, et prophetam Agabum reperiri, et, in divisionibus spiritus inter apostolos et doctores, prophetas quoque, Apostolo scribente, formatos, ipsumque Paulum apostolum multa de futuris haeresibus et de fine saeculi prophetasse, sciant a nobis non tam prophetiam repelli quae Domini est signata passione quam eos non recipi qui cum Scripturae veteris et novae auctoritate non congruant. Primum in fidei regula discrepamus. Nos patrem et Filium et Spiritum Sanctum in sua unumquemque Persona ponimus, licet substantia copulemus: illi, Sabellii dogma sectantes, Trinitatem in unius personae angustias cogunt. Nos secundas nuptias non tam appetimus quam concedimus, Paulo jubente ut viduae adolescentulae nubant: illi in tantum putant scelerata conjugia iterata ut quicumque hoc fecerit adulter habeatur. Nos unam quadragesimam, secundum traditionem apostolorum, toto nobis orbe congruo, jejunamus: illi tres in anno faciunt quadragesimas, quasi tres passi sint Salvatores. Non quod et per totum annum, excepta Pentecoste, jejunare non liceat; sed quod aliud sit necessitate, aliud voluntate munus offerre. Apud nos apostolorum locum episcopi tenent: apud eos episcopus tertius est. Habent enim primos de Pepusa (1) Phrygiae patriarchas: secundos, quos appellant Cenonas (2): atque ita in tertium, idest pene

(1) *Ignobile Phrygiae oppidum, ipsius Hieronymi temporibus plane dirutum, ubi Cataphryges, qui inde et Pepusiani appellati sunt, conveniebant.*

(2) *Vide num* iconomos *legendum sit ex graeco, uti habent mss. quidam; quod eo intellectu dici potuit ut* dispensatores *secundi ordinis sacerdotes appellarentur: nam* Cenonas *quae vox sit quidve significet, penitus ignoramus.*

ultimum locum, episcopi devolvuntur; quasi exinde ambitiosior religio fiat, si, quod apud nos primum est, apud illos novissimum sit. Illi ad omne pene delictum Ecclesiae obserant fores; nos quotidie legimus: *Malo poenitentiam peccatoris quam mortem* (*Ezech.* 18); et: *Numquid qui cadit non resurget? dicit Dominus* (*Ps.* 40); et: *Convertimini ad me, filii convertentes, et ego curabo contritiones vestras* (*Jer.* 3). Rigidi autem sunt, non quo et ipsi pejora non peccent: sed hoc inter nos et illos interest quod illi erubescunt confiteri peccata, quasi justi: nos, dum poenitentiam agimus, facilius veniam promeremur. Praetermitto scelerata mysteria, quae dicuntur de lactente puero et victuro martyre confarrata. Malo, inquam, non credere: sit falsum omne quod sanguinis est. Aperte est convincenda blasphemia dicentium Deum primum voluisse in veteri Testamento per Moysen et prophetas salvare mundum; sed, quia non potuerit explere, corpus sumpsisse de Virgine et, in Christo sub specie filii praedicantem, mortem obiisse pro nobis. Et quia per duos gradus mundum salvare nequiverit, ad extremum, per Spiritum Sanctum, in Montanum, Priscam et Maximillam, insanas foeminas, descendisse, et plenitudinem, quam Paulus non habuerit, dicens: *Ex parte cognoscimus et ex parte prophetamus* (1 *Cor.* 13), et: *Nunc videmus per speculum in aenigmate*, abscisum et semivirum habuisse Montanum. Haec sunt quae coargutione non indigent: perfidiam eorum exposuisse, superasse est. Nec necesse est ut singula deliramenta quae proferunt brevior epistolae sermo subvertat, quum et tu, ipsas Scripturas apprime tenens, non tam ad eorum mota sis quaestiones quam, quid sentirem, a me volueris sciscitari.

Ad Marcellam

(a. 385)

Marcellam hortatur ut, Roma relicta, se rus conferat, per contentionem ostendens et quantum habeat Roma molestiarum et quantum commoditatum solitudo.

Ambrosius (1), quo chartas, sumtus, notarios ministrante, tam innumerabiles libros vere Adamantius et Chalcenterus noster explicavit, in quadam epistola quam ad eumdem de Athenis scripserat, refert numquam se cibum, Origene praesente, sine lectione sumsisse, numquam inisse somnum, nisi unus e fratribus Sacris Litteris personaret: hoc diebus egisse et noctibus, ut et lectio orationem exciperet, et oratio lectionem. Quid nos, ventris animalia, tale unquam fecimus? quos si vel secunda hora legentes invenerit, oscitamus; manu faciem defricantes, continemus stomachum et, quasi post multum laborem, mundialibus rursum negotiis occupamur. Praetermitto prandia, quibus mens onerata premitur. Pudet dicere frequentiam salutandi, qua aut ipsi quotidie ad alios pergimus, aut ad nos venientes caeteros exspectamus. Deinceps itur in verba, sermo teritur, lacerantur absentes, vita aliena describitur, et mordentes invicem, consumimur ad invicem. Talis nos cibus occupat et dimittit. Quum vero amici recesserint, ratiocinia supputamus. Nunc ira personam leonis nobis inducit; nunc cura superflua in annos plurimos duratura praecogitat. Nec recordamur Evangelii dicentis: *Stulte, hac nocte auferent animam tuam a te: quae autem praeparasti cujus erunt* (*Luc.* 12)? Vestes non ad usus tantum, sed ad delicias conquiruntur. Ubicumque compendium est,

(1) *Hic*, primum marcionites, deinde ab Origene correctus, Ecclesiae diaconus et confessionis dominicae gloria insignis *dicitur in* Catal. scriptor. ecclesiastic., *c.* 56, *et quum, ejus* industria, sumptu et instantia, infinita Origenes dictaverit volumina, ejus operum impulsor *audiit*.

velocior pes, citus sermo, auris attentior. Si damnum, ut saepe in re familiari accidere solet, fuerit nuntiatum, vultus moerore deprimitur. Laetamur ad nummum, obolo contristamur. Unde, quum in uno homine animorum tam diversa sit facies, propheta Dominum deprecatur, dicens: *Domine, in civitate tua imaginem eorum dissipa* (*Ps.* 72). Quum enim ad imaginem et similitudinem Dei conditi simus, ex vitio nostro personas nobis plurimas superinducimus. Et quo modo in theatralibus scenis unus atque idem histrio nunc Herculem robustus ostendit, nunc mollis in Venerem frangitur, nunc tremulus in Cybelem; ita et nos, qui, si de mundo non essemus, odiremur a mundo, tot habemus personarum similitudines, quot peccata. Quapropter, quia multa jam vitae spatia transmisimus fluctuando, et navis nostra nunc procellarum concussa turbine, nunc scopulorum illisionibus perforata est: quum primum licet, quasi portum quemdam, secreta ruris intremus. Ibi cibarius panis et olus nostris manibus irrigatum et lac deliciae rusticanae, viles quidem, sed innocentes cibos praebent. Ita viventes non ab oratione somnus, nec saturitas a lectione revocabit. Si aestas est, secretum arboris umbra praebebit: si autumnus, ipsa aeris temperies et strata subter folia locum quietis ostendent. Vere ager floribus pingitur, et inter querulas aves psalmi dulcius cantabuntur. Si frigus fuerit et brumales nives, ligna non coëmam, et calidus vigilabo vel dormiam: certe, quod sciam, vilius non algebo. Habeat sibi Roma suos tumultus, arena saeviat, circus insaniat, theatra luxurient; et quia de nostris dicendum est, matronarum quotidie visitetur senatus. Nobis adhaerere Domino bonum est et ponere in Domino Deo spem nostram: ut quum paupertatem istam caelorum regna mutaverint, erumpamus in vocem: *Quid enim mihi est in caelo, et a te quid volui super terram* (*ib.*)? Quo scilicet, quum tanta reperiamus in caelo, parva et caduca quaesisse nos doleamus in terra. Vale

Ad Marcellam, de muneribus (1).

(a. 385)

Munuscula missa a Marcella sibi et Paulae filiaeque hujus Eustochio, per jocum, allegorice interpretatur.

Ut absentiam corporum spiritus confabulatione solemur, facit unusquisque quod praevalet. Vos dona transmittitis, nos epistolas remitimus gratiarum; ita tamen ut, quia velatarum virginum munus est, aliqua in ipsis munusculis esse mysteria demonstremus. Saccus, orationis signum atque jejunii est. Stellae, ut foras pedes virgo non moveat. Cerei, ut, accenso lumine, sponsi exspectetur adventus. Calices mortificationem carnis ostendunt et semper animum ad martyrium praeparatum. *Calix* quippe *Domini inebrians quam praeclarus est* (*Ps.* 21)! Quod autem et matronis offertis muscaria parva parvis animalibus eventilandis, elegans significatio est, debere luxuriam cito restinguere, quia muscae moriturae oleum suavitatis exterminant. Hic typus sit virginum, haec figura matronarum. Nobis autem, licet in perversum, munera vestra conveniunt. Sedere aptum est otiosis, in sacco jacere poenitentibus, calices habere potantibus. Licet, et propter nocturnos metus et animos semper malo conscientiae formidantes, cereos quoque accendisse sit gratum.

Ad Asellam

(a 385)

Navem, Roma discessurus, conscendens, purgat se ab obtrectatorum calumniis, apud quos ingens sibi odium conflaverat quod Paulam et Eustochium, primarias foeminas, traxisset ad monachorum institutum.

Si tibi putem gratias a me referri posse, non sapiam. Potens est Deus super persona mea sanctae animae tuae

(1) *Hieronymi quidem ingenio ac manu, sed alterius nomine, et fortasse Paulae et Eustochii, scripta videtur haec epistola ex toto contextu, sed iis maxime verbis quibus ex velatarum virginum nomine suum munus esse constituit mysteria in munusculis invenire.*

restituere quod meretur. Ego enim indignus nec aestimare unquam potui nec optare ut mihi tantum in Christo largireris affectum. Et licet me sceleratum quidam putent et omnibus flagitiis obrutum, et pro peccatis meis etiam haec parva sint; tamen tu benefacis, quod ex tua mente etiam malos bonos putas. Periculosum quippe est de servo alterius judicare; et non facilis venia, prava dixisse de rectis. Veniet, veniet illa dies in qua et mecum dolebis ardere non paucos. Ego probrosus, ego versipellis et lubricus, ego mendax et Satanae arte decipiens. Quid enim est tutius, haec vel credidisse vel finxisse de insontibus, an etiam de noxiis credere noluisse? Osculabantur mihi manus quidam et ore vipereo detrahebant; dolebant labiis, corde gaudebant. Videbat Dominus et subsannabat illos, et miserum me, servum suum, futuro cum eis judicio reservabat. Alius incessum meum calumniabatur et risum; ille vultui detrahebat; hic in simplicitate aliud suspicabatur. Pene certe triennium cum eis vixi. Multa me virginum crebro turba circumdedit. Divinos libros, ut potui, nonnullis saepe disserui. Lectio assiduitatem, assiduitas familiaritatem, familiaritas fiduciam fecerat. Dicant quid umquam in me aliter senserint quam christianum decebat. Pecuniam cujusquam accepi? munera, vel parva, vel magna, non sprevi? in manu mea aes alicujus insonuit? obliquus sermo, oculus petulans fuit? Nihil mihi aliud objicitur, nisi sexus meus: et hoc nunquam objicitur, nisi quum Jerosolymam Paula proficiscitur. Esto: crediderunt mentienti; cur non credunt neganti? Idem est homo ipse qui fuerat: fatetur insontem qui dudum noxium loquebatur, et certe veritatem magis exprimunt tormenta quam risus; nisi quod facilius creditur quod aut fictum libenter auditur, aut non fictum, ut fingatur, impellitur. Antequam domum sanctae Paulae nossem, totius in me urbis studia consonabant: omnium pene judicio dignus summo sacerdotio decernebar. Beatae memoriae Damasus, meus sermo erat: dicebar sanctus, dicebar humilis et disertus.

Numquid domum alicujus lascivioris ingressus sum? numquid me vestes sericae, nitentes gemmae, picta facies, auri rapuit ambitio? Nulla fuit alia Romae matronarum quae meam posset edomare mentem, nisi lugens atque jejunans, squalens sordibus, fletibus pene caecata; quam continuis noctibus misericordiam Domini deprecantem sol saepe deprehendit; cujus canticum Psalmi, sermo Evangelium, deliciae continentia, vita jejunium. Nulla me potuit alia delectare, nisi illa quam manducantem numquam vidi. Sed postquam eam pro suae merito castitatis venerari, colere, suspicere coepi, omnes me illico deseruere virtutes. O invidia, primum mordax tui! o Satanae calliditas, semper sancta persequens! Nullae aliae romanae urbi fabulam praebuerunt, nisi Paula et Melania, quae, contemtis facultatibus, pignoribusque desertis, crucem Domini, quasi quoddam pietatis levavere vexillum. Si balneas peterent, unguenta eligerent, divitias et viduitatem haberent materiem luxuriae et libertatis, dominae vocarentur et sanctae. Nunc in sacco et cinere formosae volunt videri, et in gehennam ignis cum jejuniis et paedore descendere: videlicet non eis licet applaudente populo perire cum turbis. Si gentiles hanc vitam carperent, si Judaei, haberent solatium non placendi eis quibus displicet Christus. Nunc vero, proh nefas! homines christiani, praetermissa domorum suarum cura et proprii oculi trabe neglecta, in alieno oculo festucam quaerunt, lacerant sanctum propositum, et remedium poenae suae arbitrantur si nemo sit sanctus, si omnibus detrahatur, si turba sit pereuntium, si multitudo peccantium. Tibi placet lavare quotidie: alius has munditias sordes putat. Tu attagenem (1) ructas et de comeso acipensere gloriaris: ego faba ventrem impleo. Te delectant cachinnantium greges: me Paula Melaniusque plangentes. Tu aliena desideras: illae contemnunt sua. Te delibuta melle vina delectant:

(1) *Avis in mensarum deliciis commendatissima, de quo Apicius lib. 6, cap. 5; ut et acipenser piscis, de quo videsis Plinium lib. 9, c. 17.*

illae potant aquam frigidam suaviorem. Tu te perdere existimas quidquid in praesenti non habueris, comederis, devoraveris: illae futura desiderant, et credunt vera esse quae scripta sunt. Esto, inepte et inaniter, quibus resurrectio corporum persuasit: quid ad te? Nobis e contrario tua vita displicet. Bono tuo crassus sis: me macies delectat et pallor. Tu tales miseros arbitraris: nos te miserabiliorem putamus. Par pari refertur, et invicem nobis videmur insanire. Haec, mi domina Asella, quum jam navem conscenderem, raptim flens dolensque conscripsi: et gratias ago Deo meo quod dignus sim quem mundus oderit. Ora autem ut de Babylone Jerosolymam regrediar, ne mihi dominetur Nabuchodonosor, sed Jesus filius Josedech: veniat Ezras, qui interpretatur *adjutor*, et reducat me in patriam meam. Stultus ego, qui volebam cantare canticum Domini in terra alienà, et, deserto monte Sina, Ægypti auxilium flagitabam. Non recordabar Evangelii, quia qui de Jerusalem egreditur, statim incidit in latrones, spoliatur, vulneratur, occiditur. Sed licet sacerdos despiciat atque levites, Samaritanus ille misericors est; cui quum diceretur: *Samaritanus es et daemonium habes*, daemonium renuens, samaritem se non negavit; quia quem nos *custodem*, Hebraei *samaritem* vocant. Maleficum quidam me garriunt; titulum fidei servus agnosco. Magum vocant et Judaei Dominum meum. Seductor et Apostolus dictus est. Tentatio me non apprehendat, nisi humana. Quotam partem angustiarum perpessus sum qui cruci milito? Infamiam falsi criminis imputarunt: sed scio per bonam et malam famam perveniri ad regna caelorum. Saluta Paulam et Eustochium, velit, nolit mundus, in Christo meas. Saluta matrem Albinam, sororemque Marcellam, Marcellinam quoque et sanctam Felicitatem, et dic eis: Ante tribunal Christi simul stabimus; ibi apparebit qua mente quis vixerit. Memento mei, exemplum pudicitiae et virginitatis insigne, fluctusque maris tuis precibus mitiga.

PAULA et EUSTOCHIUM ad MARCELLAM, de sanctis locis.

(a. 386)

Paula et Eustochium, quae jam in Bethlehem in monasterio vitam agebant, Marcellam, nobilissimam foeminam, ut, relicta Roma, ad loca sancta se conferat, adhortantur.

Mensuram caritas non habet, et impatientia nescit modum, et desiderium non sustinet. Unde et nos, oblitae virium nostrarum et non quid possumus, sed quid velimus, tantum cogitantes, magistram cupimus docere discipulae et, ut est vulgare proverbium, sus artium repertricem. Tu, quae prima scintillam nostro fomiti subjecisti, quae ad hoc studium nos et sermone hortata es et exemplo, et quasi gallina congregasti sub alas pullos tuos, nunc nos libere absque matre volitare patieris et accipitris pavere formidinem et ad omnem umbram praetervolantium avium formidare? Igitur, quod solum absentes facere possumus, querulas fundimus preces, et desiderium nostrum non tam fletibus quam ejulatibus contestamur: ut Marcellam nostram nobis reddas, et illam mitem, illam suavem, illam omni melle et dulcedine dulciorem non patiaris apud eas esse rigidam, et tristem rugare frontem, quas affabilitate sua ad simile vitae studium provocavit. Certe, si sunt meliora quae poscimus, non est impudens desiderium. Si cunctae Scripturarum voces nostrae sententiae congruunt, non facimus audacter, ad ea te provocantes ad quae tu nos saepissime cohortata es. Prima vox Dei ad Abraham: *Exi*, inquit, *de terra tua et de cognatione tua, et vade in terram quam monstravero tibi* (*Gen* 12). Jubetur patriarchae, ad quem primum de Christo facta est repromissio, ut relinquat Chaldaeos, relinquat confusionis urbem et Rooboth, idest *latitudines* ejus, relinquat campum Sennaar, in quo superbiae usque ad caelum erecta turris est, et post fluctus istius saeculi, post flumina super quae sederunt

sancti et fleverunt quum recordarentur Sion, post gravem gurgitem Chobar, de quo Ezechiel capillo verticis sublevatus Jerusalem usque transfertur; ut habitet terram repromissionis quae non rigatur, ut Ægyptus, de deorsum, sed de sursum, nec facit olera languentium cibos, sed temporaneum et serotinum de caelo exspectat imbrem. Haec terra montuosa et in sublimi sita quantum a deliciis saeculi vacat, tanto majores habet delicias spiritus. Denique et Maria mater Domini, postquam ad eam angeli est facta promissio, et uterum suum intellexit esse domum filii Dei, derelictis campestribus ad montana perrexit. De hac urbe, allophylo (1) quondam hoste superato et diabolicae percussa frontis audacia, postquam ille in faciem corruit, exsultantium animarum turba processit, et concinens chorus decem millium David nostri victoriam praedicavit. In hac angelus, gladium tenens et totam impietatis devastans urbem, in Ornam Jebusaeorum regis area templum Domini designavit: jam tunc significans ecclesiam Christi non in Israel, sed in gentibus consurgentem. Recurre ad Genesim, et Melchisedech regem Salem (2) hujus principem invenies civitatis, qui jam tunc in typo Christi panem et vinum obtulit, et mysterium christianum in Salvatoris sanguine et corpore dedicavit. Tacita forsitan mente reprehendes cur non sequamur ordinem Scripturarum, sed passim et ut quidquid obviam venerit, turbidus sermo perstringat? Et in principio testatae sumus dilectionem ordinem non habere, et impatientiam nescire mensuram. Unde et in Cantico Canticorum quasi difficile praecipitur: *Ordinate in me caritatem* (*c.* 2); et nunc eadem dicimus nos non ignoratione, sed affectu labi. Denique, ut multo inordinatius aliquid proferamus, antiquiora repetenda sunt. In hac urbe, immo

(1) *Scil. extraneo. Intelligitur de Goliath philistaeo.*
(2) *Non ejus Salem quae postea Jerusalem dicta est, sed alterius hujus nominis oppidi juxta Scythopolim, regem fuisse Melchisedech contendit Hieronymus in epist. quadam ad Evangelum.*

in hoc tunc loco et habitasse dicitur et mortuus esse Adam. Unde et locus in quo crucifixus est Dominus noster Calvaria appellatur, scilicet quod ibi sit antiqui hominis calvaria condita (1): ut secundus Adam, idest sanguis Christi de cruce stillans, primi Adam et jacentis protoplasti peccata dilueret; et tunc sermo ille Apostoli compleretur: *Excitare, qui dormis, et exsurge a mortuis, et illuminabit te Christus* (*Eph.* 5). Quantos haec urbs prophetas, quantos emiserit sanctos viros, longum est recensere. Totum mysterium nostrum istius provinciae urbisque vernaculum est. In tribus nominibus Trinitatis demonstrat fidem. Jebus et Salem et Jerusalem appellatur. Primum nomen *calcata*, secundum *pax*, tertium *visio pacis*. Paulatim quippe pervenimus ad fidem, et post conculcationem ad pacis visionem erigimur: ex qua pace Salomon, idest *pacificus*, in ea natus est, *et factus est in pace locus ejus* (*Ps.* 75). Et in figura Christi, sub etymologia urbis, Dominus dominantium et rex regum nomen accepit. Quid referemus de David et tota progenie ejus, quae in hac civitate regnavit? Quanto Judaea caeteris provinciis, tanto haec urbs cuncta sublimior est Judaea. Et ut coactius disseramus, totius provinciae gloria metropoli vindicatur, et quidquid in membris laudis est, omne refertur ad caput. Jamdudum te cupientem in verba prorumpere ipsi litterarum apices sentiunt, et venientem contra charta intelligit quaestionem. Respondebis quippe et dices hoc olim fuisse quando *dilexit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacob* (*Ps.* 86), et fuerunt fundamenta ejus in montibus sanctis: licet et haec possint altius interpretari. Postquam vero consurgentis Domini vox illa pertonuit: *Relinquetur vobis domus vestra deserta* (*Matth.* 29), et flebiliter ruinam ejus prophetavit dicens: *Jerusalem, Jerusalem, quae occidis*

(1) *De hac interpretatione consulendus Hieron. in Ephes. c.* 5, *v.* 14; *ubi, postquam hanc fabulam a quodam in Ecclesia disputante a se auditam narrasset*, haec utrum vera sint nec ne, lectoris arbitrio *relinquit.*

prophetas et lapidas eos qui ad te missi sunt; quoties volui congregare filios tuos sicut gallina congregat pullos suos sub alis, et noluisti? Ecce dimittetur vobis domus vestra deserta (*Luc.* 13): et postquam velum templi scissum est, et circumdata ab exercitu Jerusalem et dominico cruore violata, tunc ab ea etiam angelorum praesidia et Christi gratiam recessisse. Denique etiam Josephum, qui vernaculus scriptor est Judaeorum, asserere, illo tempore quo crucifixus est Dominus (1), ex adytis templi virtutum caelestium erupisse voces dicentium: Transmigremus ex his sedibus. Ex quibus et aliis apparere, ubi abundavit gratia, ibi superabundasse peccatum. Et postquam audierunt apostoli: *Euntes docete omnes gentes* (*Matth.* 28), et ipsi apostoli dixerunt: *Oportebat quidem vobis primum annuntiare verbum Dei: quoniam autem noluistis, ecce transimus ad gentes* (*Act.* 13); tunc omne sacramentum Judaeae et antiquam Dei familiaritatem per apostolos in nationes fuisse translatam. Valida quidem quaestio et quae possit etiam eos qui Scripturarum aliquid attigerunt concutere; sed perfacile solvitur. Numquam enim eam fleret Dominus corruentem, nisi diligeret. Flevit et Lazarum, quia amabat eum. Et hoc tamen prima fronte cognoscito non loci, sed hominum fuisse peccatum. Verum, quia interfectio populi captivitas civitatis est, propterea urbem deletam ut populus puniretur; ideo templum subrutum ut typicae hostiae tollerentur. Caeterum, quantum ad locum pertinet, per profectus temporum multo nunc angustior est quam ante fuit. Venerabantur quondam Judaei Sancta sanctorum, quia ibi erant Cherubim et

(1) *Hoc ex Josepho miraculum alibi saepe Hieronymus memorat. Josephus vero non ad Christi mortem, cum templi velum scissum est, refert, sed quinquennio ante templi ejusdem excidium et annis fere* 32 *a Christi passione, inter monstra quae urbis cladem antecesserunt, enumerat. Imposuit autem, ut videtur, Hieronymo Eusebius in* Chronico, *qui aut in vitiatos Josephi codices incidit, aut ex alio auctore fortasse hausit, certe in Josepho non legit.*

propitiatorium et arca Testamenti, manna et virga Aaron et altare aureum. Nonne tibi venerabilius videtur sepulcrum Domini? quod quotiescumque ingredimur, toties jacere in syndone cernimus Salvatorem: et paululum ibidem commorantes, rursum videmus angelum sedere ad pedes ejus, et ad caput sudarium convolutum. Cujus sepulcri gloriam, multo antequam excideretur a Joseph scimus Isaiae vaticinio prophetatam dicentis: *Et erit requies ejus honor* (c. 11); quod scilicet sepulturae Domini locus esset ab omnibus honorandus. Sed dices: quomodo in Apocalypsi Joannis legimus: *Et occidet illos* (haud dubium quin prophetas) *bestia quae ascendit ex abysso, et corpora eorum jacebunt in plateis civitatis magnae, quae vocatur spiritualiter Sodoma et Ægyptus, ubi et Dominus eorum crucifixus est* (*Apoc.* 13)? Si enim, ais, civitas magna in qua crucifixus est Dominus nulla est alia, nisi Jerusalem: ubi autem crucifixus est Dominus, spiritualiter Sodoma appellatur et Ægyptus: ergo Jerusalem Sodoma est et Ægyptus in qua crucifixus est Dominus. Primum te scire volumus, omnem sanctam Scripturam non posse sibi esse contrariam, et maxime unum adversum se non discrepare librum; et ut plus adjiciamus, eumdem ejusdemque libri locum. In Apocalypsi quippe, de qua nunc testimonium protulisti, ante decem circiter versiculos scribitur: *Surge et metire templum Dei et altare et adorantes in eo; atrium autem quod est foris templum, ejice foras: et ne metiaris illud, quoniam datum est gentibus, et civitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus* (c. 11). Si enim Apocalypsis multo post passionem Domini scripta est a Joanne, et in ea Jerusalem sancta civitas appellatur: quomodo rursum spiritualiter Sodoma vocatur et Ægyptus? Nec statim potes dicere, sanctam dici Jerusalem caelestem, quae futura est, et Sodomam, quae corruit, appellari, quia de futura dicitur quod bestia quae ascensura est de abysso faciet adversus duos prophetas bellum, et vincet illos et occidet, et corpora eorum ja-

cebunt in platea civitatis magnae. De qua civitate et in fine ejusdem libri scribitur: *Et civitas in quadro posita est: et longitudo ejus et latitudo tanta est, quanta et altitudo: et mensus est civitatem de arundine aurea per stadia duodecim millia. Longitudo et latitudo et altitudo ejus aequalia sunt. Et mensus est muros ejus centum quadraginta quatuor cubitorum mensura hominis, quae est angeli. Et erat structura muri ejus ex lapide jaspide; ipsa vero civitas ex auro mundo*, etc. Ubi quadrum est, ibi nec longitudo nec latitudo appellari potest. Et quae est ista mensura ut tanta sit longitudo et latitudo, quanta altitudo ejus, et muri de lapide jaspide, et tota civitas de auro mundo, et fundamenta et plateae ejus de lapidibus pretiosis, et duodecim portae fulgentes margaritis? Quum ergo haec non possint carnaliter accipi, (absurdum quippe est per duodecim millia stadiorum tantam civitatis longitudinem et latitudinem, quantam et altitudinem, praedicari) spiritualiter intelligenda sunt singula. Et civitas magna, quam videlicet prius aedificavit Cain et nominavit eam ex vocabulo filii sui, hic mundus intelligendus est, quem accusator fratrum suorum diabolus et fratricida periturus extruxit vitiis, sceleribus condidit, iniquitate complevit, quae spiritualiter appellatur Sodoma et Ægyptus. De qua Sodoma scribitur: *Restituetur Sodoma in antiquum;* quod scilicet ita restituendus sit mundus ut ante fuit. Neque enim possumus credere rursum aedificandam Sodomam et caeteras, Gomorram scilicet et Adamam et Seboim, sed in perpetuos cineres relinquendas. Ægyptum autem nunquam pro Jerusalem legimus, sed semper pro hoc mundo. Et quia longum est de Scripturis innumerabilia exempla congerere, unum testimonium proferamus, ubi manifestissime mundus hic Ægyptus appellatur. In epistola canonica Judas apostolus frater Jacobi scribit dicens: *Commonere autem vos volo, scientes semel omnia, quoniam Jesus populum de terra Ægypti salvans, secundo eos qui non crediderunt perdidit* (*c.* i). Et ne putares de Jesu dici filio Nave, sta-

tim sequitur: *Angelos vero qui non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in judicium magni diei vinculis aeternis sub caligine reservavit.* Et ut credas, ubicumque simul Ægyptus et Sodoma et Gomorra nominantur, non loca, sed mundum hunc interpretari, statim subjungit exemplum: *Sicut Sodoma et Gomorrha et finitimae civitates, simili modo fornicatae et abeuntes post carnem alteram, factae sunt exemplum, ignis aeterni poenam sustinentes.* Et quid necesse est plura conquirere, quum post passionem et resurrectionem Domini Matthaeus evangelista commemoret: *Et petrae scissae sunt et sepulcra aperta, et plurima corpora dormientium sanctorum surrexerunt: et egredientes de sepulcris post resurrectionem suam ingressi sunt sanctam civitatem et apparuerunt multis* (*Matth.* 27)? Nec statim Jerosolyma caelestis, sicut plerique ridicule arbitrantur, in hoc loco intelligitur, quum signum nullum esse potuerit apud homines Domini resurgentis, si corpora sanctorum in caelesti Jerusalem visa sunt. Quum ergo et evangelistae et omnes Scripturae Jerosolymam sanctam nominent civitatem, et Psalmista praecipiat ut adoremus in loco *ubi steterunt pedes ejus*, ne patiaris eam appellari Sodomam et Ægyptum, per quam Dominus jurare vetat, quia sit civitas magni regis. Maledictam terram nominant quod cruorem Domini hauserit. Et quo modo benedicta loca putant in quibus Petrus et Paulus, christiani exercitus duces, sanguinem fudere pro Christo? Si servorum et hominum confessio gloriosa est, cur Domini et Dei non sit gloriosa confessio? Et martyrum ubique sepulcra veneramur; et sanctam favillam oculis apponentes, si liceat, etiam ore contingimus; et monumentum, in quo Dominus conditus est, quidam aestimant negligendum? Si nobis non credimus, credamus saltem diabolo et angelis ejus; qui quotiescumque ante illud de obsessis corporibus expelluntur, quasi in conspectu tribunalis Christi stantes, con-

tremiscunt, rugiunt et sero dolent crucifixisse quem timeant. Si post passionem Domini (ut scelerata vox concrepat) hic detestabilis locus est, quid voluit Paulus Jerosolymam festinare ut ibi faceret Pentecosten? qui retinentibus se loquutus est dicens: *Quid facitis flentes et conturbantes cor meum? Ego enim non solum ligari, sed et mori in Jerusalem paratus sum pro nomine Domini Jesu* (*Act.* 21). Quid caeteri sancti et illustres viri, quorum vota et oblationes post praedicationem Christi ad fratres qui erant Jerosolymis deferebantur? Longum est nunc ab ascensu Domini usque ad praesentem diem per singulas aetates currere, qui episcoporum, qui martyrum, qui eloquentium in doctrina ecclesiastica virorum venerint Jerosolymam, putantes minus se religionis, minus habere scientiae, nec summam, ut dicitur, manum accepisse virtutum, nisi in illis Christum adorassent locis de quibus primum Evangelium de patibulo coruscaverat. Certe si etiam praeclarus orator reprehendendum nescio quem putat quod litteras graecas non Athenis, sed Lilybaei, latinas non Romae, sed in Sicilia didicerit; quod videlicet unaquaeque provincia habeat aliquid proprium quod alia aeque habere non possit: cur nos putamus absque Athenis nostris quemquam ad studiorum fastigia pervenisse? Nec hoc dicimus quod renuamus regnum Dei intra nos esse, et sanctos viros etiam in caeteris esse regionibus; sed quod hoc asseramus, vel maxime eos qui in toto orbe sunt primi huc pariter congregari. Ad quae nos loca non ut primae, sed ut extremae venimus, ut primos in eis omnium gentium cerneremus. Certe flos quidam et pretiosissimus lapis inter ecclesiastica ornamenta monachorum et virginum chorus est. Quicumque in Gallia fuerit primus, huc properat. Divisus ab orbe nostro Britannus, si in religione processerit, occiduo sole dimisso, quaerit locum fama sibi tantum et Scripturarum relatione cognitum. Quid referamus Armenios, quid Persas, quid Indiae et Æthiopiae populus, ipsamque juxta Ægyptum, fertilem monachorum,

Pontum et Cappadociam, Syriam, Caelen et Mesopotamiam, cunctaque orientis examina? quae, juxta Salvatoris eloquium dicentis: *Ubicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur aquilae* (*Matth.* 24), concurrunt ad haec loca, et diversarum nobis virtutum specimen ostendunt. Vox quidem dissona, sed una religio. Tot pene psallentium chori, quot gentium diversitates. Inter haec, quae vel prima in christianis virtus est, nihil arrogans, nihil sibi de continentia supercilii: humilitatis inter omnes contentio est. Quicumque novissimus fuerit, hic primus putatur. In veste nulla discretio, nulla admiratio. Utcumque placuerit incedere, nec detractionis est nec laudis. Jejunia quoque neminem sublevant; nec defertur inediae, nec moderata saturitas condemnatur. Suo domino stat unusquisque aut cadit. Nemo judicat alterum, ne a Domino judicetur. Et quod in plerisque provinciis familiare est, ut genuino dente se lacerent, hîc penitus non habetur. Procul luxuria, procul voluptas; tanta in ipsa urbe orationum loca ut ad ea peragranda dies sufficere non possit. Verum, ut ad villulam Christi et Mariae diversorium veniamus (plus enim laudat unusquisque quod possidet), quo sermone, qua voce speluncam tibi possumus Salvatoris exponere? Et illud praesepe in quo infantulus vagiit silentio magis quam infirmo sermone honorandum est. Ubi sunt latae porticus? ubi aurata laquearia? ubi domus miserorum poenis et damnatorum labore vestitae? ubi, instar palatii, opibus privatorum exstructae basilicae ut vile corpusculum hominis pretiosius inambulet et, quasi mundo quidquam possit esse ornatius, tecta magis sua velit aspicere quam caelum? Ecce in hoc parvo terrae foramine caelorum conditor natus est: hîc involutus pannis, hîc visus a pastoribus, hîc demonstratus a stella, hîc adoratus a Magis. Et hîc puto locus sanctior est tarpeja rupe, quae de caelo saepius fulminata ostendit quod Domino displiceret. Lege Apocalypsim Joannis, et quid de muliere purpurata, et scripta in ejus fronte blasphemia, septem montibus, aquis multis et Babylonis cantetur exitu,

contuere. *Exite,* inquit Dominus, *de illa populus meus, et ne participes sitis delictorum ejus, et de plagis ejus non accipiatis* (*Is.* 52). Ad Jeremiam quoque regrediens, scriptum pariter attende: *Fugite de medio Babylonis et salvate unusquisque animam suam. Cecidit enim, cecidit Babylon magna, et facta est habitatio daemonum et custodia omnis spiritus immundi* (*c.* 51). Est quidem ibi sancta Ecclesia, sunt trophaea apostolorum et martyrum, est Christi vera confessio, et ab apostolo praedicata fides, et gentilitate calcata, in sublime se quotidie erigens vocabulum christianum: sed ipsa ambitio, potentia, magnitudo urbis, videri et videre, salutari et salutare, laudare et detrahere, vel audire vel proloqui, et tantam frequentiam hominum saltem invitum videre a proposito monachorum et quiete aliena sunt. Aut enim videmus venientes ad nos, et silentium perdimus: aut non videmus, et superbiae arguimur. Interdumque, ut visitantibus reddamus vicem, ad superbas fores pergimus et, inter linguas rodentium ministrorum, postes ingredimur auratos. In Christi vero, ut supra diximus, villula, tota rusticitas et, extra psalmos, silentium est. Quocumque te verteris, arator, stivam tenens, alleluja decantat. Sudans messor psalmis se avocat, et curva attondens vitem falce vinitor aliquid davidicum canit. Haec sunt in hac provincia carmina, hae, ut vulgo dicitur, amatoriae cantationes, hic pastorum sibilus, haec arma culturae. Verum quid agimus, nec, quid deceat cogitantes, solum quod cupimus, hoc videmus? O quando illud tempus adveniet quum anhelus nuncium viator apportet, Marcellam nostram ad Palaestinae litus appulsam, et toti monachorum chori, tota virginum agmina concrepabunt? Obviam jam jam gestimus occurrere et, non exspectato vehiculo, concitum pedibus ferre corpus. Tenebimus manus, ora cernemus et a desiderato vix avellemur amplexu. Ergo ne erit illa dies quando nobis liceat speluncam Salvatoris intrare? in sepulcro Domini flere cum

sorore (1), flere cum matre? crucis deinde lambere lignum et in Oliveti monte, cum ascendente Domino, voto et animo sublevari? videre exire Lazarum fasciis colligatum, et fluenta Jordanis ad lavacrum Domini puriora? inde ad pastorum caulas pergere, in David orare mausoleo? Amos prophetam etiam nunc buccina pastorali in sua conspicere rupe plangentem? ad Abraham, Isaac et Jacob, trium quoque illustrium foeminarum (2), vel tabernacula properare vel memorias? videre fontem in quo a Philippo eunuchus (3) est tinctus? Samariam pergere, et Joannis Baptistae, Elisaei quoque et Abdiae pariter cineres adorare? ingredi speluncas in quibus persecutionis et famis tempore prophetarum agmina sunt nutrita? Ibimus ad Nazareth et, juxta interpretationem nominis ejus, *florem* videbimus Galileae. Haud procul inde cernetur Cana, in qua aquae in vinum versae sunt. Pergemus ad Itabyrium, et tabernacula Salvatoris, non, ut Petrus quondam voluit, cum Moyse et Elia, sed cum Patre cernemus et Spiritu sancto. Inde ad mare veniemus Genezareth, et de quinque et septem panibus videbimus in deserto quinque et quatuor hominum millia saturata (4). Apparebit oppidum Naim, in cujus portis viduae filius suscitatus est. Videbitur et Hermonim et torrens Endor, in quo superatus est Sisara. Capharnaum quoque signorum Domini familiare, et omnis pariter Galilaea cernetur. Et tunc, comitante Christo, quum per Silo et Bethel et cetera loca, in quibus Ecclesiae, quasi quaedam victoriarum Domini, sunt erecta vexilla, ad nostram speluncam redierimus, canemus jugiter, crebro flebimus, indesinenter orabimus et, vulneratae jaculo Salvatoris, in commune dicemus: *Inveni quem quaesivit anima mea: tenebo eum et non dimittam illum* (*Cant.* 3).

(1) *Sororem intellige Mariam, Alphaei conjugem, aut Cleophe, juxta Jo., matrem Jacobi minoris, adeoque sororis Mariae virginis.*

(2) *Saram puta, Rebeccam et Liam.*

(3) *Hic primus Æthiopum apostolus creditur.*

(4) *Duo nempe sunt diversa miracula penes Matth.; alterum* 14, *alterum vero* 15 *capp.*

Ad Desiderium

(a. 393.)

Desiderium et Serenillam sororem, a quibus litteras acceperat, ex nominum etymologia ducto initio, commendat: et quod ad sancta loca, suum implentes propositum, accedant, hortatur: et cur suorum operum interea nihil illis mittat, rationem reddit.

Lecto sermone dignationis tuae, quem mihi nec opinanti tua benevolentia tribuit, gavisus quidem sum testimonio honesti et eloquentis viri, sed, in memet reversus, satis dolui indignum tantis laudibus atque praeconio opprimi me potius quam levari. Scis enim dogma nostrum humilitatis tenere vexillum, et per ima gradientes ad summa nos scandere. Quotus igitur ego vel quantus sum ut eruditae vocis merear testimonium, ut mihi ab eo palma eloquentiae deferatur qui, scribendo disertissime, deterruit ne scriberem? Verumtamen audendum est, ut caritas, quae *non quaerit quae sua sunt* (1 *Cor.* 13), sed quae proximi, reddat salutationis officia, quoniam locum implere non valet praeceptoris. Gratulor tibi et sanctae atque venerabili sorori tuae Serenillae, quae *φερονύμως* (1), calcatis fluctibus saeculi, ad Christi tranquilla pervenit: quamquam hoc nominis vaticinio etiam in te praedestinatum sit. Legimus enim sanctum quoque Danielem appellatum *desideriorum virum* (*Dan.* 9) et amicum Dei quia mysteria ejus scire desideravit. Itaque, quod venerabilis Paula me est deprecata ut facerem, sponte facio, hortorque vos et precor per Domini caritatem ut nobis vestros tribuatis aspectus et per occasionem sanctorum locorum tanto nos ditetis munere. Certe,

(1) *Id. ferens nomen sibi conveniens.*

si consortia nostra displicuerint, adorasse ubi steterunt pedes Domini, pars fidei est, et quasi recentia nativitatis et crucis ac passionis vidisse vestigia. Opusculorum meorum, quia plurima evolaverunt de nidulo suo et temerario editionis honore vulgata sunt, nihil misi, ne eadem forsitan mitterem quae habebas. Quod si exemplaria libuerit mutuari vel a sancta Marcella, quae manet in Aventino, vel a Lot temporis nostri, Domnione, viro sanctissimo, accipere poteris. Ego autem, opperiens praesentiam tuam, aut totum tibi dabo quum affueris, aut, si hoc aliquae impedierint difficultates, quaecumque praeceperis, libens mittam. Scripsi librum de illustribus viris, ab apostolis usque ad nostram aetatem, imitatus Tranquillum graecumque Apollonium: et post catalogum plurimorum, me quoque in calce voluminis, quasi abortivum et minimum omnium christianorum, posui; ubi mihi necesse fuit usque ad decimumquartum annum Theodosii principis, quae scripserim, breviter annotare: quem librum quum a supradictis sumseris, quidquid de indice minus habueris, paulatim scribi faciam, si volueris.

Ad Pammachium

(a. 393.)

Gratulatur Pammachio quod ab omnibus dignus haberetur sacerdotio, eumque invitat ad lectionem translationum suarum ex hebraeo et aliorum opusculorum.

Christiani interdum pudoris est etiam apud amicos tacere et humilitatem suam magis silentio consolari quam, retractando veteres amicitias, ambitionis crimen incurrere. Quamdiu tacuisti, tacui, nec expostulare umquam super hac re volui, ne non amicum quaerere, sed potentiorem viderer expetere. Nunc autem, provocatus officio

litterarum, primas semper partes habere tentabo et non tam rescribere quam scribere, ut et verecunde hucusque tacuisse et verecundius loqui coepisse cognoscar. De opusculis meis contra Jovinianum, quod et prudenter et amanter feceris; exemplaria subtrahendo, optime novi. Sed nihil profuit ista diligentia, quum aliquanti ex urbe venientes mihi eadem lectitarent, quae se Romae excepisse referebant. In hac quoque provincia jam libri fuerant divulgati; et, ut ipse legisti, « Nescit vox missa reverti (*Hor., Art. poet.*). » Non sum tantae felicitatis, quantae plerique hujus temporis tractatores, ut nugas meas, quando voluerim, emendare possim. Statim ut aliquid scripsero, aut amatores mei aut invidi, diverso quidem studio sed pari certamine, in vulgus nostra disseminant, et vel in laude vel in vituperatione nimii sunt, non meritum stili, sed suum stomachum sequentes. Itaque, quod solum facere potui, ἀπολογητικὸν ipsius operis tibi misi, quem προσιφώνησα (1); quem quum legeris, aut ipse pro nobis ceteris satisfacies, aut, si tu quoque narem contraxeris, illam Apostoli περικοπὴν (2), in qua de virginitate et nuptiis disputat, aliter disserere compelleris. Nec hoc dico quod te ad scribendum provocem, cujus in sacris litteris studium mihi prafero, sed ut alios, qui nos lacerant, hoc facere compellas. Norunt litteras, videntur sibi scioli: possunt me non reprehendere, sed docere. Si quid scripserint, magis, ex operis eorum comparatione, mea interpretatio negligetur. Lege, quaeso te, et diligenter Apostoli verba considera: et tunc videbis me propter calumniam declinandam multo plus quam ille voluit in maritos fuisse clementem. Origenes, Dionysius, Pierius, Eusebius caesariensis, Didymus, Apollinarius latissime hanc epistolam interpretati sunt: quorum Pierius quum sensum Apostoli ventilaret atque edissereret, et proposuisset illud exponere: *Volo*

(1) *Id. inscripsi.*
(2) *Id. decisionem.*

autem omnes esse sicut me ipsum, adjecit: ταῦτα λέγων ὁ Παῦλος, ἀντικρὺς ἀγαμίαν κηρύσσει (1). Quod hic, quaeso, peccatum meum, quae duritia? Universa quae scripsi, huic sententiae comparata, lenissima sunt. Revolve omnium quos supra memoravi commentarios, et ecclesiarum bibliothecis fruere, et magis concito gradu ad optata coeptaque pervenies. Audio totius in te urbis studia concitata. Audio pontificis et populi voluntatem pari mente congruere. Minus est tenere sacerdotium quam mereri. Libros sedecim Prophetarum, quos in latinum de hebraeo sermone verti, si legeris, et delectari te hoc opere comperero, provocabis nos etiam caetera clausa armario non tenere. Transtuli nuper Job in linguam nostram, cujus exemplar a sancta Marcella consobrina tua poteris mutuari. Lege eumdem graecum et latinum, et veterem editionem nostrae translationi compara: et liquido pervidebis quantum distet inter veritatem et mendacium. Miseram quaedam τῶν ὑπομνημάτων (2) in prophetas duodecim sancto patri Domnioni, Samuelem quoque et Malachim, idest quatuor Regum libros; quae si legere volueris, probabis quantae difficultatis sit divinam Scripturam et maxime prophetas intelligere, et, interpretum vitio, quae apud suos purissimo cursu orationis labuntur, apud nos scatere vitiis. Porro eloquentiam, quam pro Christo in Cicerone contemnis, in parvulis ne requiras. Ecclesiastica interpretatio, etiamsi habet eloquii venustatem, dissimulare eam debet et fugere, ut non otiosis philosophorum scholis paucisque discipulis, sed universo loquatur hominum generi.

(1) *Scil.: haec dicens Paulus, aperte coelibatum praedicat.*
(2) *Id. commentariorum.*

AD DOMNIONEM

(a. 393)

In monachum quendam, qui libros suos contra Jovinianum haereticum, ab eo alioqui convictum, quasi in eis matrimonio detraxisset, cavillabatur, Domnioni amico respondens, sursum ac deorsum miris illum jocis exagitans, invehitur.

Litterae tuae et amorem pariter sonant et querelam. Amorem tuum, quo, sedulo monens, etiam quae tuta sunt in nobis pertimescis: querelam eorum qui non amant et, quaerentes occasionem in peccatis, garriunt adversus fratrem suum, et contra filium matris suae ponunt scandalum. Scribis enim eos, immo nescio quem de trivio, de compitis, de plateis circumforaneum monachum (1) rumigerulum, rabulam, vafrum tantum ad detrahendum, qui per trabem oculi sui festucam alterius nitatur eruere, concionari adversum me, et libros quos contra Jovinianum scripsi canino dente rodere, lacerare, convellere. Hunc dialecticum urbis vestrae et plautinae familiae columen non legisse quidem κατηγορίας (2) Aristotelis, non περὶ ἑρμηνείς (3), non ἀναλυτικὰ (4), non saltem Ciceronis τόπους (5), sed per imperitorum circulos muliercularumque συμπόσια (6), syllogismos ἀσυλλογίστους texere, et quasi sophismata nostra callida argumentatione dissolvere. Stultus ego, qui me putaverim haec absque philosophis scire non posse, qui meliorem stili partem eam legerim quae deleret quam quae scriberet. Frustra ergo Alexandri verti commentarios; nequidquam me doctus magister per εἰσαγωγὴν (7) Porphyrii in-

(1) *Multi putant Ruffinum.*
(2) *Id. praedicamenta.*
(3) *De interpretatione; ita dictus Aristotelis liber.*
(4) *Id. resolutiones.*
(5) *Locos oratorios.*
(6) *Compotationes.*
(7) *Introductionem.*

troduxit ad logicam; et ut humana contemnam, sine causa Gregorium nazianzenum et Didymum in Scripturis sanctis catechistas habui: nihil mihi profuit Hebraeorum eruditio et ab adolescentia usque ad hanc aetatem quotidiana in Lege, Prophetis, Evangeliis, Apostolisque meditatio. Inventus est homo absque praeceptore perfectus, πνευματοφόρος (1), καὶ αὐτοδίδακτος (2), qui eloquentia Tullium, argumentis Aristotelem, prudentia Platonem, eruditione Aristarchum, multitudine librorum Chalcenterum, Didymum scientia Scripturarum omnesque sui temporis vincat tractatores. Denique dicitur materiam poscere et, Carneadis aliquid referens, in utramque partem, hoc est et pro justitia et contra justitiam disputare. Liberatus est mundus a periculo, et haereditariae vel centumvirales causae de barathro erutae, quod hic, forum negligens, se ad Ecclesiam transtulit. Quis, hoc nolente, non fuisset innoxius? quem criminosum non hujus servasset oratio, quum coepisset in digitis partiri causam et syllogismorum suorum retia tendere? Nam si applosisset pedem, intendisset oculos, rugasset frontem, jactasset manum, barbam tornasset, tenebras illico ob oculos offudisset judicibus. Nec mirum, si me et absentem jamdiu et absque usu latinae linguae semigraeculum barbarumque homo latinissimus et facundissimus superet, quum praesentem Jovinianum (Jesu bone, qualem et quantum virum!) cujus nemo scripta intelligeret, dignum qui sibi tantum caneret et musis, eloquentiae suae mole oppresserit. Quaeso igitur te, pater carissime, ut moneas eum ne loquatur contra propositum suum: ne castitatem habitu pollicens, verbis destruat: ne virgo vel continens (ipse enim viderit quid esse se jactat) maritatas virginibus comparet, et frustra adversus hominem disertissimum tanto tempore digladiatus sit. Audio praeterea eum libenter virginum et viduarum cellulas circum-

(1) *Spiritu afflatus.*
(2) *A se ipso doctus.*

ire et, adducto supercilio, de sacris inter eas litteris philosophari. Quid in secreto, quid in cubiculo mulierculas docet? Ut hoc sciant esse virgines quod maritatae, ut florem aetatis non negligant, ut comedant et bibant et balneas adeant, munditias appetant, unguenta non spernant? an magis pudicitiam et jejunia et illuviem corporis? Utique illa praecipit quae plena virtutis sunt. Fateatur ergo publice quod domi loquitur: aut si et domi eadem docet quae et publice, a puellarum consortio separandus est. Miror autem non erubescere juvenem et monachum, ut sibi videtur, disertum, cujus de ore veneres fluunt; qui tantae in sermocinando elegantiae est ut comico sale ac lepore conspersus sit, lustrare nobilium domos, haerere salutationibus matronarum, religionem nostram pugnam facere, et fidem Christi contentione torquere verborum, atque inter haec fratri suo detrahere. Utique, si errare me arbitratus est (in multis enim offendimus omnes, et *si quis in verbo non peccat, hic perfectus est vir* (*Jac.* 3), debuit vel arguere vel interrogare per litteras; quod vir eruditus et nobilis fecit Pammachius, cui ego responsum dedi, ut potui, et epistola disserui longiore quo unumquodque sensu dixerim. Imitatus saltem fuisset tuam verecundiam, qui ea loca quae scandalum quibusdam facere videbantur, excepta de volumine, per ordinem digessisti, poscens ut vel emendarem vel exponerem, et non tantae me putasset dementiae ut in uno atque eodem libro et pro nuptiis et contra nuptias scriberem. Parcat sibi, parcat mihi, parcat nomini christiano. Monachum se esse non loquendo et discursando, sed tacendo et sedendo noverit. Legat Jeremiam dicentem: *Bonum est viro quum portaverit jugum ab adolescentia sua. Sedebit solus et tacebit: quia tulit super se jugum* (*Thren.* 3). Aut si certe in omnes scriptores censoriam accepit virgulam et idcirco se eruditum putat quia Jovinianum solus intelligit (est quippe proverbium: « balbum melius balbi verba cognoscere »)

πάντες οἱ συγγραφεῖς (1) appellamur Attilio judice. Ipse quoque Jovinianus συγγραφεὺς ἀγράμματος (2) justissimè proclamabit: Quod me damnant episcopi non est ratio, sed conspiratio. Nolo mihi ille vel ille respondeat quorum me auctoritas opprimere potest, docere non potest. Scribat contra me vir cujus et ego linguam intelligo; quem quum vicero, omnes homines simul vicerim. Ego enim bene novi (experto credite) « quantus in clypeum assurgat, quo turbine torquet hastam (*Æn.* 10).» Fortis est et in disputando nodosus et tenax et qui obliquo et arcuato puguet capite. Saepe de nocte usque ad vesperam contra nos in plateis clamavit: habet latera et athletarum robur, et belle corpulentus est. Videtur mihi occulte mei dogmatis esse sectator. Praeterea, numquam erubescit, nec considerat quid, sed quantum dicat; et in tantam venit opinionem eloquentiae ut soleant dicta ejus cirratorum esse dictata. Quoties me iste in circulis stomachari fecit et adduxit ad choleram? quoties conspuit et consputus abscessit? Sed haec vulgaria sunt et a quolibet de sectatoribus meis possunt fieri: ad libros provoco, ad memoriam in posteros transmittendam. Loquamur scriptis, ut de nobis tacitus lector judicet; ut quomodo ego discipulorum gregem ductito, sic ex hujus nomine gnathonici vel phormionici vocentur. Non est grande, mi Domnion, garrire per angulos et medicorum tabernas ac de mundo ferre sententiam: hic bene dixit, ille male; iste Scripturas novit, ille delirat; iste loquax, ille infantissimus est. Ut de omnibus judicet, cujus hoc judicio meruit? Contra quemlibet passim in triviis strepere, et congerere maledicta, non crimina, scurrarum est et paratorum semper ad lites. Moveat manum, figat stilum, commoveat se et, quidquid potest, scriptis ostendat: det nobis occasionem respondendi disertitudini suae. Possum remordere, si velim; possum genuinum laesus infi-

(1) *Id. omnes scriptores.*
(2) *Scil. scriptor illiteratus.*

gere. Et nos didicimus litteras, « et nos saepe manum ferulae subtraximus (*Juv. sat.* 1). » De nobis quoque dici potest: « Foenum habet in cornu (1), longe fuge. » Sed magis volumus esse disciputi ejus qui ait: *Dorsum meum posui ad flagella, et faciem meam non averti a confusione sputorum' Is.* 50). *Qui, quum malediceretur, non remaledixit* (1 *Petr.* 2); et post alapas, crucem, flagella, blasphemias, novissime pro crucifigentibus deprecatus est, dicens: *Pater ignosce eis; quod enim faciunt, nesciunt* (*Luc.* 23). Et ego ignosco errori fratris: intelligo qua diaboli arte deceptus est. Inter mulierculas sciolus sibi et eloquens videbatur. Postquam Romam mea opuscula pervenerunt, quasi aemulum exhorruit, et de me quoque captavit gloriam, ut nullus esset in terris qui non ejus eloquentiae displiceret, exceptis iis quorum potentiae non parcit, sed cedit, immo quos non honorat, sed metuit. Voluit scilicet homo peritissimus, ut veteranus miles, uno rotatu gladii percutere utrumque et ostendere populis quod quidquid ipse vellet, hoc Scriptura sentiret. Dignetur igitur nobis sermonem suum mittere, et non reprehendendo, sed docendo, garrulitatem nostram corrigere. Tunc intelliget aliam vim fori esse, aliam triclinii; non aeque inter fusos et calathos puellarum, et inter eruditos viros de divinae legis dogmatibus disputari. Nunc libere et impudenter jactat in vulgus et perstrepit, damnat nuptias, et inter uteros tumentes, infantium vagitus et lectulos maritorum, quid Apostolus dixerit, tacet, ut me solum in invidiam vocet. Quum autem ad libros venerit et pedem pedi contulerit et vel proposuerit aliud de Scripturis vel audierit proponentem, tunc sudabit, tunc haerebit. Procul Epicurus longe Aristippus; subulci non aderunt, foeta scropha non grunniet. « Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra Spargimus, et nostro sequitur de vulnere sanguis

(1) *Translatio a bove cornupeta', cui, ob signum quod cornu peteret, foenum apponebatur in cornu.*

(*Æn.* 12). » Porro, si non vult, scribere, et tantum maledictis agendum putat, audiat, tot interjacentibus terris, fluctibus, populis, saltem echo clamoris mei : Non damno nuptias, non damno conjugium. Et ut certius sententiam meam teneat, volo omnes qui propter nocturnos forsitan metus soli cubitare non possunt, uxorem ducere.

Ad Nepotianum, de vita clericorum et monachorum.

(a. 394)

Nepotiano, Heliodori ex sorore nepoti, praescribit vivendi formam quam clerici ac monachi sequi debeant; saluberrima per singulas virtutes quae ad eorum vitam pertinent praecepta paraenetice exponens.

Petis a me, Nepotiane carissime, litteris transmarinis, et crebro petis, ut tibi brevi volumine digeram praecepta vivendi, et qua ratione is qui, saeculi militia derelicta, vel monachus coeperit esse vel clericus, rectum Christi tramitem teneat, ne ad diversa vitiorum diverticula rapiatur. Dum essem adolescens, immo pene puer, et primos impetus lascivientis aetatis eremi duritia refrenarem, scripsi ad avunculum tuum sanctum Heliodorum exhortatoriam epistolam, plenam lacrymis querimoniisque et quae deserti sodalis monstraret affectum. Sed in illo opere pro aetate tunc lusimus et, calentibus adhuc rhetorum studiis atque doctrinis, quaedam scholastico flore depinximus. Nunc, jam cano capite et arata rugis fronte et instar boum pendentibus a mento palearibus « Frigidus obsistit circum praecordia sanguis (*Virg., Georg.* 2). » Unde et in alio loco idem poeta canit : « Omnia fert aetas, animum quoque. » Et post modicum : « Nunc oblita mihi tot carmina, vox quoque Moerin Jam fugit ipsa (*Ecl.* 8). » Quod ne de gentili tantum litteratura proferre videamur, divinorum voluminum sacramenta cognosce. David annos natus septuaginta, bellicosus quondam vir, senectute frigescente, non poterat calefieri. Quaeritur itaque puella de universis finibus Israel Abisag

sunamitis, quae cum rege dormiret et senile corpus calefaceret. Nonne tibi videtur, si occidentem sequeris litteram, vel figmentum esse de mimo, vel Atellanarum ludicra (1)? Frigidus senex obvolvitur vestimentis, et nisi complexu adolescentulae non tepescit. Vivebat adhuc Bethsabee; supererat Abigail, et reliquae uxores ejus et concubinae, quas Scriptura commemorat. Omnes quasi frigidae repudiantur, et in unius tantum adolescentulae grandaevus calescit amplexibus. Abraham multo David senior fuit, et tamen, vivente Sara, aliam non quaesivit uxorem. Isaac duplices David annos habuit, et cum Rebecca jam vetula numquam friguit. Taceo de prioribus ante diluvium viris, qui post annos nongentos, non dico senilibus, sed pene jam cariosis artubus, nequaquam puellares quaesiere amplexus. Certe Moyses, dux israelitici populi, centum et viginti annos habebat, et Sephoram non mutavit. Quae est igitur ista Sunamitis, uxor et virgo, tam fervens ut frigidum calefaceret, tam sancta ut calentem ad libidinem non provocaret? Exponat sapientissimus Salomon patris sui delicias, et pacificus bellatoris viri narret amplexus: *Posside sapientiam, posside intelligentiam. Ne obliviscaris, et ne declinaveris a verbis oris mei, neque derelinquas illam, et apprehendet te: ama illam, et servabit te. Principium sapientiae, posside sapientiam: et in omni possessione tua posside intelligentiam: circumda illam, et exaltabit te: honora illam et amplexabitur te; ut det capiti tuo coronam gratiarum. Corona quoque deliciarum protegat te* (*Prov.* 4). Omnes pene virtutes corporis mutantur in senibus, et, crescente sola sapientia, decrescunt caetera, jejunia, vigiliae et eleemosynae, chameuniae (2), huc illucque discursus, peregrinorum susceptio, defensio pauperum, instantia orationum, perseverantia, visitatio lan-

(1) *Notissimum comoediae genus, ab Atellae, Oscorum oppido prope Aversam in Campania, sic appellatum. V. Livium l. 7, c. 2.*

(2) *Graeca vox humi cubationes significans.*

guentium, labor manuum, unde praebeantur eleemosynae. Et ne sermonem longius traham, cuncta quae per corpus exercentur, fracto corpore minora fiunt. Nec hoc dico quod in juvenibus et adhuc solidioris aetatis, his dumtaxat qui labore et ardentissimo studio, vitae quoque sanctimonia et orationis ad Dominum Jesum frequentia, scientiam consecuti sunt, frigeat sapientia, quae in plerisque senibus aetate marcescit: sed quod adolescentia multa corporis sustineat bella, et inter incentiva vitiorum et carnis titillationes, quasi ignis in lignis viridibus, suffocetur et suum non possit explicare fulgorem. Senectus vero eorum qui adolescentiam suam honestis artibus instruxerunt et in lege Domini meditati sunt die ac nocte, aetate fit doctior, usu tritior, processu temporis sapientior, et veterum studiorum dulcissimos fructus metit: unde et sapiens ille vir Graeciae Themistocles (1), quum, expletis centum et septem annis, se mori cerneret, dixisse fertur se dolere quod tunc egrederetur e vita quando sapere coepisset. Plato octogesimo primo anno scribens mortuus est. Isocrates nonaginta et novem annos in docendi scribendique labore complevit. Taceo caeteros philosophos Pythagoram, Democritum, Xenocratem, Zenonem et Cleantem, qui, jam aetate longaeva, in sapientiae studiis floruerunt. Ad poetas venio, Homerum, Hesiodum, Simonidem, Stesichorum: qui grandes natu cygneum nescio quid et solito dulcius, vicina morte, cecinerunt. Sophocles, quum, propter nimiam senectutem et rei familiaris negligentiam, a filiis accusaretur amentiae, Oedipi fabulam, quam nuper scripserat, recitavit judicibus, et tantum sapientiae in aetate jam fracta specimen dedit ut severitatem tribunalium in theatri favorem verteret. Nec mirum, quum etiam Cato censorius, romani generis disertissimus, jam et senex graecas litteras discere nec erubuerit nec disperaverit. Certe

(1) *Verisimillimum est hic, pro* Themistocles, *legendum* Theophrastus, *qui celeberrimus fuit Graeciae philosophus.*

Homerus refert quod de lingua Nestoris jam vetuli et pene decrepiti dulcior melle oratio fluxerit. Sed et ipsius nominis Abisag sacramentum sapientiam senum indicat ampliorem; interpretatur enim *pater meus superfluus*, vel *patris mei rugitus*. Verbum *superflui* ambiguum est, sed in praesenti loco virtutem sonat, quod amplior sit in senibus et redundans ac larga sapientia. In alio autem loco superfluus, quasi non necessarius, ponitur. Abisag autem, idest *rugitus*, proprie nuncupatur, quod, ut maris fluctus, resonat, et, ut ita dicam, de pelago veniens fremitus auditur. Ex quo ostenditur abundantissimum et ultra humanam vocem divini sermonis in senibus tonitruum commorari. Porro *Sunamitis* in lingua nostra *coccinea* dicitur; ut significet calere sapientiam et divina lectione fervere: quod licet dominici sanguinis indicet sacramentum, tamen et fervorem ostendit sapientiae. Unde et obstetrix illa in Genesi coccinum ligat in manu Phares, qui, ab eo quod parietem diviserat duos ante populos separantem, *divisoris*, idest *Phares*, sortitus est nomen. Et Rahab meretrix, in typo Ecclesiae resticulam mysterium sanguinis continentem, ut, Jericho pereunte, domus ejus salvaretur, appendit; unde et in alio loco de viris sanctis Scriptura commemorat: *Hi sunt qui venerunt de calore domus patris Rechab* (1 *Par.* 2). Et Dominus noster in Evangelio, *Ignem*, inquit, *veni mittere in terram, et quam volo ut ardeat* (*Luc.* 12)! Qui in discipulorum' corda succensus cogebat eos dicere: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis dum loqueretur in via et aperiret nobis Scripturas* (*Ib.* 24)? Quorsum haec tam longo repetita principio? Ne a me quaeras pueriles declamationes; sententiarum flosculos, verborum lenocinia, et per fines capitulorum singulorum acuta quaedam breviterque conclusa, quae plausus et clamores excitent audientium. Amplexetur me modo sapientia; et Abisag nostra, quae numquam senescit, in meo requiescat sinu. Impolluta enim est virginitatisque perpetuae, et quae, in similitudinem Mariae, quum quotidie generet

semperque parturiat, incorrupta est. Hinc reor dixisse et Apostolum: *Spiritu ferventes* (*Rom.* 12); et in Evangelio Dominum praedicasse quod in fine mundi, quando, juxta prophetam Zachariam, stultus pastor esse coeperit, sapientia decrescente, refrigescet caritas multorum. Audi igitur, ut beatus Cyprianus ait, non diserta, sed fortia. Audi fratrem collegio, patrem senio, qui te ab incunabulis fidei usque ad perfectam ducat aetatem, et, per singulos gradus vivendi praecepta constituens, in te caeteros erudiat. Scio quidem ab avunculo tuo b. Heliodoro, qui nunc pontifex Christi est, te et didicisse quae sancta sunt et quotidie discere, normamque vitae ejus, exemplum habere virtutum. Sed et nostra, qualiacumque sunt, suscipe, et libellum hunc libello illius copulato; ut, quum ille te monachum erudierit, hic clericum doceat esse perfectum. Igitur clericus qui Christi servit ecclesiae interpretetur primo vocabulum suum et, nominis definitione prolata, nitatur esse quod dicitur. Si enim κλῆρος graece, *sors* latine appellatur, propterea vocantur clerici vel quia de sorte sunt Domini, vel quia ipse Dominus sors, idest pars clericorum est. Qui autem vel ipse pars Domini est, vel Dominum partem habet, talem se exhibere debet ut et ipse possideat Dominum, et possideatur a Domino. Qui Dominum possidet et cum propheta dicit: *Pars mea Dominus* (*Ps.* 15), nihil extra Dominum habere potest. Quod si quippiam aliud habuerit praeter Dominum, pars ejus non erit Dominus. Verbi gratia: si aurum, si argentum, si possessiones, si variam supellectilem; cum istis partibus Dominus pars ejus fieri non dignabitur. Si autem ego pars Domini sum et funiculus haereditatis ejus: nec accipio partem inter caeteras tribus, sed, quasi levita et sacerdos, vivo de decimis et, altari serviens, altaris oblatione sustentor, habens victum et vestitum, his contentus ero, et nudam crucem nudus sequar. Obsecro itaque te « et, repetens, iterum iterumque monebo (*Æn.* 3) » ne officium clericatus, genus antiquae militiae putes, idest ne lucra

saeculi in Christi quaeras militia: ne plus habeas quam quando clericus esse coepisti, et dicatur tibi: *Cleri eorum non proderunt eis* (*Jer.* 12). Mensulam tuam pauperes et peregrini et cum illis Christus conviva noverit. Negotiatorem clericum et ex inope divitem, ex ignobili gloriosum, quasi quandam pestem, fuge. *Corrumpunt mores bonos confabulationes pessimae* (1 *Cor.* 15). Tu aurum contemnis, alius diligit: tu calcas opes, ille sectatur: tibi cordi est silentium, mansuetudo, secretum; illi verbositas, attrita frons, fora placent et plateae ac medicorum tabernae. In tanta morum discordia quae potest esse concordia? Hospitiolum tuum aut raro aut numquam mulierum pedes terant. Omnes puellas et virgines Christi aut aequaliter ignora aut aequaliter dilige. Ne sub eodem tecto mansites, nec in praeterita castitate confidas. Nec David sanctior, nec Salomone potes esse sapientior. Memento semper quod paradisi colonum de possessione sua mulier ejecerit. Ægrotanti tibi quilibet sanctus frater assistat et germana vel mater aut probatae quaelibet apud omnes fidei. Quod si hujuscemodi non fuerint consanguinitatis castimoniaeque personae, multas anus nutrit Ecclesia quae et officium praebeant, et beneficium accipiant ministrando, ut infirmitas quoque tua fructum habeat eleemosynae. Scio quosdam convaluisse corpore, et animo aegrotare coepisse. Periculose tibi ministrat cujus vultum frequenter attendis. Si propter officium clericatus aut vidua a te visitatur aut virgo, numquam domum solus introeas. Tales habeto socios quorum contubernio non infameris. Si lector, si acolythus, si psaltes te sequitur, non ornetur veste, sed moribus: nec calamistro crispent comas, sed pudicitiam habitu polliceantur. Solus cum sola, secreto et absque arbitro vel teste, non sedeas. Si familiarius est aliquid loquendum, habet nutricem majorem domus, virginem, viduam vel maritatam: non est tam inhumana ut nullum, praeter te, habeat cui se audeat credere. Caveto omnes suspiciones, et quidquid probabiliter fingi potest, ne fingatur, ante devita. Crebra

munuscula et sudariola et fasciolas et vestes ori applicitas et oblatos ac degustatos cibos blandasque et dulces litterulas sanctus amor non habet. Mel meum, meum desiderium, omnes delicias et lepores et risu dignas urbanitates et caeteras ineptias amatorum in comoediis erubescimus, in saeculi hominibus detestamur: quanto magis in monachis et in clericis, quorum et sacerdotium proposito, et propositum ornatur sacerdotio? Nec hoc dico quod aut in te aut in sanctis viris ista formidem; sed quod in omni proposito, in omni gradu et sexu et boni et mali reperiantur, malorumque condemnatio, laus bonorum sit. Pudet dicere: sacerdotes idolorum, mimi et aurigae et scorta haereditates capiunt: solis clericis et monachis hoc lege (1) prohibetur; et prohibetur non a persecutoribus, sed a principibus christianis. Nec de lege conqueror, sed doleo cur meruerimus hanc legem. Cauterium bonum est, sed quo mihi vulnus ut indigeam cauterio? Provida severaque legis cautio; et tamen nec sic refraenatur avaritia. Per fideicommissa legibus illudimus, et, quasi majora sint imperatorum scita quam Christi, leges timemus, Evangelia contemnimus. Sit haeres, sed mater filiorum, idest gregis sui, Ecclesia, quae illos genuit, nutrivit et pavit. Quid nos inserimus inter matrem et liberos? Gloria episcopi est pauperum inopiae providere. Ignominia omnium sacerdotum est propriis studere divitiis. Natus in paupere domo et in tugurio rusticano, qui vix milio et cibario pane rugientem saturare ventrem poteram, nunc similam et mella fastidio. Novi et genera et nomina piscium: in quo litore concha lecta sit calleo: saporibus avium discerno provincias, et ciborum pretiosorum me raritas ac novissime damna ipsa delectant. Audio praeterea in senes et anus absque liberis, quorumdam turpe

(1) *Nimirum constitutione Valentiniani imperatoris ad Damasum papam. Illam vero antiquavit Marcianus imp., ejusque ea de re sanctionem probavit Justinianus ac suo Codici inseri voluit, leg.* Generali. *Cod. de episc. et cler.*

servitium. Ipsi apponunt matulam, obsident lectum, purulentiam stomachi et phlegmata pulmonis manu propria suscipiunt. Pavent ad introitum medici, trementibusque labiis, an commodius habeant, sciscitantur; et, si paululum senex vegetior fuerit, periclitantur simulataque laetitia mens intrinsecus avara torquetur. Timent enim ne perdant ministerium, et vivacem senem Mathusalae annis comparant. O quanta apud Deum merces, si in praesenti pretium non sperarent! Quantis sudoribus haereditas cassa expetitur! Minori labore margaritum Christi emi poterat. Divinas Scripturas saepius lege, immo numquam de manibus tuis sacra lectio deponatur. Disce quod doceas: obtine eum qui secundum doctrinam est fidelem sermonem, ut possis exhortari in doctrina sana, et contradicentes revincere. Permane in his quae didicisti et credita sunt tibi, sciens a quo didiceris; paratus semper ad satisfactionem omni poscenti te rationem de ea quae in te est spe et fide. Non confundant opera tua sermonem tuum: ne, quum in Ecclesia loqueris, tacitus quilibet respondeat: Cur ergo haec quae dicis, ipse non facis? Delicatus magister est qui pleno ventre de jejuniis disputat. Accusare avaritiam et latro potest. Sacerdotis Christi os mens, manusque concordent. Esto subjectus pontifici tuo, et quasi animae parentem suscipe. Amare filiorum, timere servorum est. *Si pater sum*, inquit, *ubi est honor meus? Si Dominus ego sum, ubi est timor meus* (*Malach.* 1)? Plura tibi in eodem viro observanda sunt nomina, monachus, pontifex, avunculus, qui te tam in omnibus quae sancta sunt docuit. Illud etiam dico, quod episcopi sacerdotes se esse noverint, non dominos: honorent clericos, quasi clericos, ut et ipsis a clericis, quasi episcopis, honor deferatur. Scitum illud est oratoris Domitii: Cur ego te, inquit, habeam ut principem, quum tu me non habeas ut senatorem? Quod Aaron et filios ejus, hoc esse episcopum et presbyteros noverimus: unus Dominus, unum templum, unum sit etiam ministerium. Recordemur semper quid apostolus Petrus praecipiat sacer-

dotibus: *Pascite eum, qui in vobis est, gregem Domini, providentes non coacte, sed spontanee secundum Deum: neque turpis lucri gratia, sed voluntarie: neque ut dominantes in clerum, sed forma facti gregis ex animo: ut, quum apparuerit princeps pastorum, percipiatis immarcescibilem gloriae coronam* (1 *Petr.* 5). Pessimae consuetudinis est in quibusdam ecclesiis tacere presbyteros et praesentibus episcopis non loqui, quasi aut invideant aut non dignentur audire. *Et, si alii*, inquit apostolus Paulus, *fuerit revelatum sedenti, prior taceat. Potestis enim per singulos prophetare, ut omnes discant, et omnes consolentur: et spiritus prophetarum prophetis subjectus est. Non enim est dissensionis Deus, sed pacis. Gloria patris est filius sapiens* (1 *Cor.* 14). Gaudeat episcopus judicio suo quum tales Christo elegerit sacerdotes. Docente te in ecclesia, non clamor populi, sed gemitus suscitetur. Lacrymae auditorum laudes tuae sint. Sermo presbyteri Scripturarum lectione conditus sit. Nolo te declamatorem esse et rabulam garrulumque sine ratione, sed mysteriorum peritum et sacramentorum Dei tui eruditissimum. Verba volvere et celeritate dicendi apud imperitum vulgus admirationem sui facere, indoctorum hominum est. Attrita frons interpretatur saepe quod nescit; et quum aliis persuaserit, sibi quoque usurpat scientiam. Praeceptor quondam meus Gregorius nazianzenus, rogatus a me ut exponeret quid sibi vellet in Luca sabbathum δευτερόπρωτον, id est *secundo-primum*, eleganter lusit, Docebo te, inquiens, super hac re in ecclesia: in qua, mihi omni populo acclamante, cogeris invitus scire quod nescis. Aut certe, si solus tacueris, solus ab omnibus stultitiae condemnaberis. Nihil tam facile quam vilem plebeculam et indoctam concionem linguae volubilitate decipere, quae, quidquid non intelligit, plus miratur. M. Tullius (in quem pulcherrimum illud elogium est: « Demosthenes tibi praeripuit ne esses primus orator; tu illi, ne solus » in oratione pro Qu. Gallio quid de favore vulgi et de imperitis concionatoribus lo-

quatur, attende, ne his fraudibus ludaris. Loquor enim quae sum ipse nuper expertus. Unus quidam poeta nominatus, homo perlitteratus, cujus sunt illa colloquia poetarum ac philosophorum, quum facit Euripidem et Menandrum inter se, et alio loco Socratem atque Epicurum, disserentes, quorum aetates non annis, sed saeculis scimus esse disjunctas, quantos is plausus et clamores movet? multos enim condiscipulos habet in theatro qui simul litteras non didicerunt. Vestes pullas (1) aeque devita ut candidas. Ornatus, ut sordes, pari modo fugiendae sunt: quia alterum delicias, alterum gloriam redolet. Non absque amictu lineo incedere, sed pretium vestium linearum non habere laudabile est. Alioquin ridiculum et plenum dedecoris est, referto marsupio, quod sudarium, orariumque non habeas, gloriari. Sunt qui pauperibus paulum tribuunt, ut amplius accipiant, et sub praetextu eleemosynae quaerunt divitias, quae magis venatio appellanda est quam eleemosinae genus. Sic bestiae, sic aves, sic capiuntur et pisces. Modica in hamo esca ponitur, ut matronarum in eo sacculi protrahantur. Sciat episcopus cui commissa est ecclesia quem dispensationi pauperum curaeque praeficiat. Melius est non habere quod tribuam quam impudenter petere quod recondam. Sed et genus arrogantiae est clementiorem te velle videri quam pontifex Christi est. Non omnia possumus omnes. Alius in Ecclesia oculus est, alius lingua, alius manus, alius pes, auris, venter et caetera. Lege Pauli epistolam ad Corinthios; quo modo diversa membra unum corpus efficiunt. Nec rusticus tamen et simplex frater ideo se sanctum putet, si nihil noverit: nec peritus et eloquens lingua aestimet sanctitatem. Multoque melius est e duobus im-

(1) *Rectissime Petrus cluniacensis hunc locum exponit, quod tantum admoneatur Nepotianus in nigri albique coloris usu fastum cavere; non, ut alii et praecipue Baronius, ut probent clericos antiquitus neque atra veste indutos neque alba, sed ejus qui inter utrumque est coloris.*

perfectis rusticitatem habere sanctam quam eloquentiam peccatricem. Multi aedificant parietes, et columnas Ecclesiae substruunt; marmora nitent, auro splendent laquearia, gemmis altare distinguitur: et ministrorum Christi nulla electio est. Neque vero mihi aliquis apponat dives in Judaea templum, mensam, lucernas, thuribula, patellas, scyphos, mortariola et caetera ex auro fabrefacta. Tunc haec probabantur a Domino quando sacerdotes hostias immolabant, et sanguis pecudum erat redemptio peccatorum. Quamquam haec omnia praecesserint in figura: *Scripta sunt autem propter nos, in quos fines saeculorum devenerunt* (1 *Cor.* 10). Nunc vero, quum paupertatem domus suae pauper Dominus dedicarit, cogitemus crucem ejus, et divitias lutum putabimus. Quid miramur quod Christus vocat iniquum mammona? quid suspicimus et amamus quod Petrus se non habere gloriose testatur? Alioqui, si tantum litteram sequimur, et in auro atque divitiis simplex nos delectat historia, cum auro observemus et caetera. Ducant pontifices Christi uxores virgines: quamvis bonae mentis sit, qui cicatricem habuerit et deformis est, privetur sacerdotio; lepra corporis, animae vitiis praeferatur. Crescamus, et multiplicemur et repleamus terram; nec immolemus agnum, nec mysticum pascha celebremus, quia haec absque templo fieri lege prohibentur (1). Figamus septimo mense tabernaculum, et solemne jejunium buccina concrepemus. Quod si haec omnia, spiritualibus spiritualia comparantes, scientesque cum Paulo quod lex spiritualis est et David verba cantantis: *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua* (*Ps.* 118), sic intelligimus ut Dominus quoque noster intellexit et interpretatus est sabbathum: aut aurum repudiemus cum ceteris superstitionibus Judaeorum; aut, si aurum placet, placeant et Judaei, quos cum auro aut probare nobis necesse est aut damnare. Con-

(1) *Nempe sancitum est Deuter.* 16 *ne pascha ubivis locorum mactare liceret.*

vivia tibi vitanda sunt saecularium, et maxime eorum qui honoribus tument. Turpe est ante fores sacerdotis Christi crucifixi et pauperis et qui cibo quoque vescebatur alieno, lictores consulum et milites excubare, judicemque provinciae melius apud te prandere quam in palatio. Quod si obtenderis te facere haec ut roges pro miseris atque subjectis, judex saeculi plus deferet clerico continenti quam diviti, et magis sanctitatem tuam venerabitur quam opes. Aut si talis est qui non audiat clericos pro quibuslibet tribulatis nisi inter phialas, libenter carebo hujuscemodi beneficio, et Christum rogabo pro judice, qui magis et citius subvenire potest quam judex. *Melius enim est confidere in Domino quam confidere in homine: melius est sperare in Domino quam sperare in principibus* (*Ps.* 117). Nunquam vinum redoleas, ne audias illud philosophi: Hoc non est osculum porrigere, sed vinum propinare. Vinolentos sacerdotes et Apostolus damnat, et vetus lex prohibet. Qui altario deserviunt, vinum et siceram non bibant. Sicera hebraeo sermone omnis potio nuncupatur quae inebriare potest, sive illa quae frumento conficitur, sive pomorum succo, aut quum favi decoquuntur in dulcem et barbaram potionem, aut palmarum fructus exprimuntur in liquorem, coctisque frugibus aqua pinguior coloratur. Quidquid inebriat et statum mentis evertit, fuge similiter ut vinum. Nec hoc dico quod Dei a nobis creatura damnetur: siquidem et Dominus vini potator est appellatus, et Timotheo dolenti stomachum modica vini sorbitio relaxata est: sed modum pro aetatis et valetudinis et corporum qualitate exigimus in potando. Quod si absque vino ardeo adolescentia, et inflammor calore sanguinis, et succulento validoque sum corpore, libenter carebo poculo, in quo suspicio veneni est. Pulchre dicitur apud Graecos, et nescio an apud nos aeque resonet: Pinguis venter non gignit sensum tenuem. Tantum tibi jejuniorum modum impone, quantum ferre potes. Sint tibi pura, casta, simplicia moderata et non superstitiosa jejunia. Quid prodest oleo non vesci, et

molestias quasdam difficultatesque ciborum quaerere, carycas, piper, nuces, palmarum fructus, similam, mel, pistacia? Tota hortorum cultura vexatur ut cibario non vescamur pane; et dum delicias sectamur, a regno caelorum retrahimur. Audio praeterea quosdam, contra rerum hominumque naturam, aquam non bibere nec vesci pane, sed sorbitiunculas delicatas et contrita olera betarumque succum non calice sorbere, sed concha. Proh pudor! non erubescimus istiusmodi ineptiis, nec taedet superstitionis? Insuper etiam famam abstinentiae in deliciis quaerimus. Fortissimum jejunium est aqua et panis: sed quia gloriam non habet, et omnes pane et aqua vivimus, quasi publicum et commune jejunium non putatur. Cave ne hominum rumusculos aucuperis, ne in offensam Dei populorum laudem commutes. *Si adhuc*, inquit Apostolus, *hominibus placerem, Christi servus non essem* (*Gal.* 1). Desiit placere hominibus, et servus factus est Christi. Per bonam famam et malam, a dexteris et a sinistris, Christi miles graditur, nec laude extollitur, nec vituperatione frangitur: non divitiis tumet, non contrahitur paupertate, et laeta contemnit et tristia: per diem sol non urit eum, neque luna per noctem. Nolo te orare in angulis platearum, ne rectum iter precum tuarum frangat aura popularis. Nolo te dilatare fimbrias, et ostentui habere phylacteria, et, conscientia repugnante, pharisaica ambitione circumdari. Quanto melius erat haec non in corpore, sed in corde gestare, et Deum habere fautorem, non aspectus hominum! Inde pendet Evangelium, inde lex et prophetae, sive sacra et apostolica doctrina. Melius est enim haec omnia in mente portare quam in corpore. Fidelis mecum lector intelligis quid taceam, et quid magis tacendo loquar. Tot te regulae, quot species gloriarum percurrant (1). Vis scire quales

(1) *Tota haec pericope, a* Quanto melius *scil. usque huc, aut Hieronymum auctorem non habet aut nimium depravata est atque inversa a librariis. Eam certe si deleas, optime contextus fluet; si retineas, implexa omnia sunt abruptusque sensus.*

Dominus quaerat ornatus? Habeto prudentiam, justitiam, temperantiam, fortitudinem. His caeli plagis includere: haec te quadriga, velut aurigam Christi, ad metam concitum ferat. Nihil hoc monili pretiosius, nihil hac gemmarum varietate distinctius. Ex omni parte decoraris, cingeris atque protegeris: et ornamento tibi sunt et tutamini: gemmae vertuntur in scuta. Cave quoque ne aut linguam aut aures habeas prurientes, idest ne aut ipse aliis detrahas, aut alios audias detrahentes. *Sedens*, inquit, *adversus fratrem tuum loquebaris, et adversus filium matris tuae ponebas scandalum: haec fecisti, et tacui. Existimasti, inique, quod ero tui similis: arguam te et statuam contra faciem tuam* (*Ps.* 49). Parce a detractione linguae: custodi sermones tuos, et scito quia, per cuncta quae de aliis loqueris, tua sententia judicaris, et in his ipse deprehenderis quae in aliis arguebas. Neque vero illa justa est excusatio: Referentibus aliis injuriam facere non possum. Nemo invito auditori libenter refert. Sagitta in lapidem numquam figitur; interdum resiliens percutit dirigentem. Discat detractor, dum te videt non libenter audire, non facile detrahere. *Cum detractoribus*, ait Salomon, *ne miscearis; quoniam repente veniet perditio eorum, et ruinam utriusque quis novit* (*Prov.* 24)? tam videlicet ejus qui detrahit quam illius qui accommodat aurem detrahenti. Officii tui est visitare languentes, nosse domos matronarum ac liberos earum, et nobilium virorum custodire secreta. Officii tui sit non solum oculos castos servare, sed et linguam. Numquam de formis mulierum disputes; nec, quid agatur in alia, domus alia per te noverit. Hippocrates adjurat discipulos antequam doceat, et in verba sua jurare compellit; extorquet sacramento silentium; sermonem, incessum, habitum, moresque praescribit. Quanto magis nos, quibus animarum medicina commissa est, omnium christianorum domos debemus amare quasi proprias! Consolatores potius nos in moeroribus suis quam convivas in prosperis noverint. Facile contemnitur clericus qui, saepe vocatus ad prandium, ire non

recusat. Numquam petentes, raro accipiamus rogati. *Beatius enim est magis dare quam accipere* (*Act.* 20). Nescio quo enim modo, etiam ipse qui deprecatur ut tribuat, quum acceperis, viliorem te judicat, et mirum in modum, si eum rogantem contempseris, plus te posterius veneratur. Praedicator continentiae nuptias ne conciliet. Qui Apostolum legit dicentem: *Superest ut qui habent uxores sic sint quasi non habeant* (1 *Cor.* 7), cur virginem cogit ut nubat? Qui de monogamia sacerdos est quare viduam hortatur ut digama sint? Procuratores et dispensatores domorum alienarum atque villarum quomodo possunt esse clerici, qui proprias jubentur contemnere facultates? Amico quippiam rapere furtum est. Ecclesiam fraudare sacrilegium est. Accepisse quod pauperibus erogandum est, et esurientibus plurimis vel cautum esse velle vel timidum, aut, quod apertissimi sceleris est, aliquid inde subtrahere, omnium praedonum crudelitatem superat. Ego fame torqueor, et tu judicas quantum ventri meo satis sit? Aut divide statim quod acceperis; aut, si timidus dispensator es, dimitte largitorem, ut sua ipse distribuat. Nolo sub occasione mea sacculus tuus plenus sit. Nemo me melius mea servare potest. Optimus dispensator est qui sibi nihil reservat. Coegisti me, Nepotiane carissime, lapidato jam virginitatis libello, quem sanctae Eustochio Romae scripseram, post annos decem rursus Bethleem ora reserare et confodiendum me linguis omnium prodere. Aut enim nihil scribendum fuit, ne hominum judicium subiremus, quod tu facere prohibuisti; aut scribentes nosse cunctorum adversum nos maledicorum tela esse torquenda. Quos obsecro ut quiescant et desinant maledicere: non enim ut adversariis sed ut amicis scripsimus; nec invecti sumus in eos qui peccant, sed, ne peccent, monuimus. Neque in illos tantum, sed et in nosmetipsos severi judices fuimus: volentesque festucam de oculo alterius tollere, nostram prius trabem ejecimus. Nullum laesi, nullius nomen saltem descriptione signatum est. Neminem specialiter meus sermo pulsavit. Generalis de vitiis dispu-

tatio est. Qui mihi irasci voluerit, prius ipse de se, quod talis sit, confitebitur.

Ad Paulinum, de studio Scripturarum.

(a. 394)

Omnium sapientum exemplis provocat ad studium Litterarum Sacrarum, et in his quantum sit difficultatis ostendit. Deinde, quo magis inflammet ad earum studium, singulos libros, auctores et argumenta elogiis quibusdam breviter commendat. Denique, ut se a saeculi rebus penitus expediat, hortatur.

Frater Ambrosius, tua mihi munuscula perferens, detulit et suavissimas litteras, quae a principio amicitiarum fidem jam probatae fidei et veteris amicitiae praeferebant. Vera enim illa necessitudo est et Christi glutino copulata quam non utilitas rei familiaris, non praesentia tantum corporum, non subdola et palpans adulatio, sed Dei timor et Divinarum Scripturarum studia conciliant. Legimus in veteribus historiis quosdam lustrasse provincias, novos adiisse populos, maria transisse ut eos, quos ex libris noverant, coram quoque viderent. Sic Pythagoras memphiticos vates; sic Plato Ægyptum et Architam tarentinum eamque oram Italiae quae quondam Magna Graecia dicebatur laboriosissime peragravit, ut qui Atbenis magister erat et potens, cujusque doctrinam academiae gymnasia personabant, fieret peregrinus atque discipulus, malens aliena verecunde discere quam sua impudenter ingerere. Denique, dum litteras quasi toto fugientes orbe persequitur, captus a piratis et venumdatus, etiam tyranno crudelissimo paruit, captivus, vinctus et servus: tamen, quia philosophus, major emente se fuit. Ad Tit. Livium, lacteo eloquentiae fonte manantem, de ultimis Hispaniae Galliarumque finibus quosdam venisse nobiles legimus; et quos ad contemplationem sui Roma non traxerat, unius hominis fama perduxit. Habuit illa aetas inauditum omnibus saeculis celebrandum miraculum, ut

urbem tantam ingressi aliud extra urbem quaererent. Apollonius (sive ille magus, ut vulgus loquitur, sive philosophus, ut pythagorici tradunt) intravit Persas, pertransivit Caucasum, Albanos, Scythas, Massagetas, opulentissima Indiae regna penetravit et, ad extremum, latissimo Physon (1) amne transmisso, pervenit ad Brachmanas ut Hiarcham, in throno sedentem aureo et de Tantali fonte potantem, inter paucos discipulos, de natura, de motibus ac siderum cursu audiret docentem: inde, per Elamitas, Babylonios, Chaldaeos, Medos, Assyrios, Parthos, Syros, Phoenices, Arabes, Palaestinos, reversus Alexandriam, perrexit Æthiopiam ut gymnosophistas et famosissimam solis mensam videret in sabulo. Invenit ille vir ubique quod disceret et, semper proficiens, semper se melior fieret. Scripsit super hoc plenissime octo voluminibus Philostratus. Quid loquar de saeculi hominibus? quum apostolus Paulus, vas electionis et magister gentium, qui de conscientia tanti in se hospitis loquebatur: *An experimentum quaeritis ejus qui in me loquitur Christus* (1 *Cor.* 13)? post Damascum Arabiamque lustratam, ascenderit Jerosolymam, ut videret Petrum, et manserit apud eum diebus quindecim. Hoc enim mysterio hebdomadis et ogdoadis futurus gentium praedicator instruendus erat. Rursumque post annos quattuordecim, assumpto Barnaba et Tito, exposuerit apostolis Evangelium, ne forte in vacuum curreret aut cucurrisset. Habet nescio quid latentis energiae viva vox, et in aures discipuli de auctoris ore transfusa fortius sonat. Unde et Æschines, quum Rhodi exsularet, et legeretur illa Demosthenis oratio quam adversus eum habuerat, mirantibus cunctis atque laudantibus, suspirans ait: Quid, si ipsam audissetis bestiam sua verba resonantem? Hoc non dico quod sit in me aliquid tale quod vel possis vel velis discere: sed quod ardor tuus ac discendi studium, etiam absque nobis, per se probari debeat. Ingenium docile et

(1) *Scil. Gange.*

sine doctore laudabile est. Non quid invenias, sed quid quaeras, consideramus. Mollis cera et ad formandum facilis, etiam si artificis et plastae cessent manus, tamen totum est quidquid esse potest. Paulus apostolus ad pedes Gamalielis legem Moysi et prophetas didicisse se gloriatur, ut armatus spiritualibus telis postea diceret confidenter: *Arma militiae nostrae, non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum: consilia destruentes et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei; et captivantes omnem intellectum ad obediendum Christo; et parati subjugare cunctam inobedientiam* (2 *Cor.* 10). Ad Timotheum scribit ab infantia sacris litteris eruditum: et hortatur ad studium lectionis, ne negligat gratiam quae data sit ei per impositionem manus presbyterii. Tito praecipit ut inter caeteras virtutes episcopi, quem brevi sermone depinxit, scientiam quoque eligat Scripturarum. *Obtinentem*, inquit, *eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana et contradicentes revincere* (*Tit.* 1). Sancta quippe rusticitas solum sibi prodest: et quantum aedificat ex vitae merito ecclesiam Christi, tantum nocet, si destruentibus non resistat. Aggaeus propheta, immo per Aggaeum Dominus, *Interroga*, ait, *sacerdotes legem* (*c.* 2). In tantum sacerdotis officium est interrogatum respondere de lege. Et in Deuteronomio legimus: *Interroga patrem tuum, et annunciabit tibi; seniores tuos, et dicent tibi* (*c.* 32). In psalmo quoque centesimo decimo octavo: *Cantabiles mihi erant justificationes tuae in loco peregrinationis meae.* Et in descriptione justi viri, quum eum David arbori vitae quae est in paradiso compararet, inter caeteras virtutes et hoc intulit: *In lege Domini voluntas ejus: et in lege ejus meditabitur die ac nocte* (*Ps.* 1). Daniel in fine sacratissimae visionis justos ait fulgere sicut stellas, et intelligentes, hoc est doctos, quasi firmamentum. Vides quantum inter se distent justa rusticitas et docta justitia? Alii stellis, alii caelo compa-

rantur. Quamquam, juxta hebraicam veritatem, utrumque de eruditis possit intelligi: ita enim apud eos legimus: *Qui autem docti fuerint fulgebunt quasi splendor firmamenti: et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellae in perpetuas aeternitates* (*c.* 12). Cur dicitur Paulus apostolus vas electionis? Nempe quia legis et Sanctarum Scripturarum armarium est. Pharisaei stupent ad doctrinam Domini, et mirantur in Petro et Joanne, quomodo legem sciant, quum litteras non didicerint. Quidquid enim aliis exercitatio et quotidiana in lege meditatio tribuere solet, illis Spiritus Sanctus suggerebat; et erant, juxta quod scriptum est, θεοδίδακτοι. Duodecim annos Salvator impleverat, et, in templo senes de quaestionibus legis interrogans, magis docet dum prudenter interrogat. Nisi forte rusticum Petrum, rusticum dicimus Joannem; quorum uterque dicere poterat: *Etsi imperitus sermone, non tamen scientia* (2 *Cor.* 1). Joannes rusticus, piscator, indoctus? Et unde illa vox, obsecro: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (*c.* 1)? Λόγος enim graece multa significat. Nam et verbum est et ratio et supputatio et causa uniuscujusque rei, per quam sunt singula quae subsistunt. Quae universa recte intelligimus in Christo. Hoc doctus Plato nescivit, hoc Demosthenes eloquens ignoravit. *Perdam*, inquit, *sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo* (1 *Cor.* 1). Vera sapientia perdet falsam sapientiam: et quamquam stultitia praedicationis in cruce sit, tamen Paulus *sapientiam* loquitur *inter perfectos. Sapientiam autem non saeculi hujus, nec principum saeculi istius, qui destruuntur; sed loquitur Dei sapientiam in mysterio absconditam, quam praedestinavit ante saecula* (1 *Cor.* 2). Dei sapientia Christus est. Christus *enim Dei virtus et Dei sapientia* (*ib.*). Haec in sapientia mysterio abscondita est: de qua et noni psalmi titulus praenotatur *pro occultis filii*, in quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi: et qui in mysterio absconditus erat, praedestinatus est ante saecula.

Praedestinatus autem et praefiguratus in lege et prophet is. Unde et prophetae appellabantur *videntes*, quia videbant eum quem caeteri non videbant. *Abraham vidit diem ejus et laetatus est* (*Jo*. 8). Aperiebantur caeli Ezechieli, qui populo peccatori clausi erant. *Revela*, inquit David, *oculos meos* : *et considerabo mirabilia de lege tua* (*Ps*. 118). Lex enim spiritualis est, et revelatione opus est ut intelligatur, ac revelata facie Dei gloriam contemplemur. Liber in Apocalypsi septem sigillis signatus ostenditur: quem si dederis homini scienti litteras ut legat, respondebit tibi: Non possum; signatus est enim. Quanti hodie putant se nosse litteras et tenent signatum librum, nec aperire possunt, nisi ille reseraverit *qui habet clavem David*; *qui aperit, et nemo claudit; claudit, et nemo aperit* (*Apoc*. 5)! In Actis apostolorum sanctus eunuchus, immo vir (sic enim eum Scriptura cognominat), quum legeret Isaiam, interrogatus a Philippo: *Putasne intelligis quae legis?* respondit: *Quomodo possum, nisi aliquis me docuerit* (*c*. 8)? Ego (ut de me interim loquar) nec sanctior sum hoc eunucho nec studiosior; qui de Ethiopia, idest de extremis mundi finibus, venit ad templum, reliquit aulam regiam, et tantus amator legis divinaeque scientiae fuit ut etiam in vehiculo Sacras Litteras legeret: et tamen, quum librum teneret et verba Domini cogitatione conciperet, lingua volveret, labiis personaret, ignorabat eum quem in libro nesciens venerabatur. Venit Philippus, ostendit ei Jesum, qui clausus latebat in littera. O mira doctoris virtus! Eadem hora credit eunuchus, baptizatur, fidelis et sanctus est, ac de discipulo magister; plus in deserto fonte Ecclesiae quam in aurato synagogae templo reperit. Haec a me perstricta sunt breviter (neque enim epistolaris angustia evagari longius patiebatur) ut intelligeres te in Scripturis Sanctis, sine praevio et monstrante semitam, non posse ingredi. Taceo de grammaticis, rhetoribus, philosophis, geometris, dialecticis, musicis, astronomis, astrologis, medicis, quorum scientia mortalibus vel utilissima est et in tres partes scinditur :

τὸ δόγμα, τὴν μέθοδον, τὴν ἐμπειρίαν (1). Ad minores artes veniam et quae non tam λόγῳ quam manu administrantur. Agricolae, caementarii, fabri metallorum, lignorumve caesores, lanarii quoque et fullones et caeteri qui variam supellectilem et vilia opuscula fabricantur, absque doctore non possunt esse quod cupiunt. « Quod medicorum est promittunt medici, tractant fabrilia fabri (*Hor. ep.* 1, *l.* 2) ». Sola Scripturarum ars est quam sibi omnes passim vindicant. « Scribimus, indocti doctique poemata passim (*ib.*). » Hanc garrula anus, hanc delirus senex, hanc sophista verbosus, hanc universi praesumunt, lacerant, docent antequam discant. Alii, adducto supercilio, grandia verba trutinantes, inter mulierculas de sacris litteris philosophantur. Alii discunt, proh pudor! a foeminis quod viros doceant: et ne parum hoc sit, quadam facilitate verborum, immo audacia, edisserunt aliis quod ipsi non intelligunt. Taceo de mei similibus: qui si forte ad Scripturas sanctas post saeculares litteras venerint et sermone composito aurem populi mulserint, quidquid dixerint, hoc legem Dei putant: nec scire dignantur quid prophetae, quid apostoli senserint; sed ad sensum suum incongrua aptant testimonia; quasi grande sit, et non vitiosissimum docendi genus, depravare sententias et ad voluntatem suam Scripturam trahere repugnantem. Quasi non legerimus Homero centonas et Virgilio centonas: ac non sic etiam Maronem sine Christo possumus dicere christianum, qui scripserit: « Jam redit et virgo, redeunt saturnia regna; Jam nova progenies caelo demittitur alto (*Ecl.* 4). » Et patrem loquentem ad filium: « Nate, meae vires, mea magna potentia solus. » Et post verba Salvatoris in cruce: « Talia perstabat memorans fixusque manebat. Puerilia sunt haec et circulatorum ludo similia, docere quid ignores; immo, ut cum stomacho loquar, ne hoc quidem scire quod nescias. Vide licet manifestissima est Genesis, in qua de natura mundi, de exordio generis hu-

(1) *Dogma, seu doctrinam, methodum, experientiam.*

mani, de divisione terrae, de confusione linguarum et descensione usque ad Ægyptum gentis scribitur Hebraeorum. Patet Exodus cum decem plagis, cum decalogo, cum mysticis divinisque praeceptis. In promptu est Leviticus liber, in quo singula sacrificia, immo singulae pene syllabae, et vestes Aaron et totus ordo leviticus spirant caelestia sacramenta. Numeri vero nonne totius arithmeticae et prophetiae Balaam et quadraginta duarum per eremum mansionum mysteria continent? Deuteronomium quoque, secunda lex et evangelicae legis praefiguratio, nonne sic ea habet quae priora sunt ut tamen nova sint omnia de veteribus? Hucusque Pentateuchus: quibus quinque verbis loqui se velle Apostolus in Ecclesia gloriatur. Job, exemplar patientiae, quae non mysteria suo sermone complectitur? Prosa incipit, versu labitur, pedestri sermone finitur: omnesque leges dialecticae, propositione, assumptione, confirmatione, conclusione, determinat: singula in eo verba plena sunt sensibus. Et ut de caeteris sileam, resurrectionem corporum sic prophetat ut nullus de ea vel manifestius vel cautius scripserit: *Scio*, inquit, *quod redemptor meus vivit et in novissimo die de terra resurrecturus sum: et rursum circumdabor pelle mea et in carne mea videbo Deum. Quem visurus sum ego ipse, et oculi Dei conspecturi sunt et non alius. Reposita est haec spes mea in sinu meo* (c. 19). Veniam ad Jesum Nave, qui, typus Domini non solum in gestis sed etiam in nomine, transit Jordanem, hostium regna subvertit, divisit terram victori populo et per singulas urbes, viculos, montes, flumina, torrentes atque confinia, Ecclesiae caelestisque Jerusalem spiritualia regna describit. In Judicum libro quot principes populi, tot figurae sunt. Ruth moabitis Isaiae explet vaticinium dicentis: *Emitte agnum, Domine, dominatorem terrae, de petra deserti ad montem filiae Sion* (c. 16). Samuel in Heli mortuo et in occiso Saul veterem legem abolitam monstrat. Porro in Sadoch atque David novi sacerdotii novique imperii sacramenta testatur. Malachim,

idest. Regum tertius et quartus liber, a Salomone usque ad Jechoniam, et a Jeroboam filio Nabath usque ad Osee, qui ductus est in Assyrios, regnum Juda et regnum describit Israel. Si historiam respicias, verba simplicia sunt: si in litteris sensum latentem inspexeris, Ecclesiae paucitas et haereticorum contra Ecclesiam bella narrantur. Duodecim Prophetae, in unius voluminis augustias coarctati, multo aliud quam sonant in littera praefigurant. Osee crebro nominat Ephraim, Samariam, Joseph, Jezrael et uxorem fornicariam et fornicationis filios et adulteram, cubiculo clausam mariti, multo tempore sedere viduam et sub veste lugubri viri ad se reditum praestolari. Joel filius Phathuel describit terram duodecim tribuum eruca, brucho, locusta, rubigine vastante corruptam; et post eversionem prioris populi effusum iri Spiritum Sanctum super servos Dei et ancillas, idest super centum viginti credentium nomina, qui effundendus erat in caenaculo Sion: qui centum viginti, ab uno usque ad quindecim paulatim et per incrementa surgentes, quindecim graduum numerum efficiunt, qui in Psalterio mystice continentur. Amos, pastor et rusticus et *ruborum mora distringens*, paucis verbis explicari non potest. Quis enim digne exprimat tria aut quatuor scelera Damasci, Gazae et Tyri et Idumeae, et filiorum Ammon et Moab, et in septimo octavoque gradu Judae et Israel? Hic loquitur ad vaccas pingues, quae sunt in montes Samariae, et ruituram domum majorem minoremque testatur. Ipse cernit fictorem locustae, et stantem Dominum super murum litum vel adamantinum, et uncinum pomorum, attrahentem supplicia peccatoribus, et famem in terram; non famem panis, nec sitim aquae, sed audiendi verbum Dei. Abdias, qui interpretatur *servus Domini*, pertonat contra Edom, sanguineum, terrenumque hominem. Fratris quoque Jacob semper aemulum hasta percutit spirituali. Jonas, *columba* pulcherrima, naufragio suo passionem Domini praefigurans, mundum ad poenitentiam revocat et sub nomine Ninive salutem gentibus nuntiat. Michaeas de Morasthi,

cohaeres Christi, vastationem annuntiat filiae latronis, et obsidionem ponit contra eam, quia maxillam percusserit judicis Israel. Nahum, *consolator* orbis, increpat civitatem sanguinum, et post eversionem illius loquitur: *Ecce super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem* (*c.* 1). Habacuc, *luctator* fortis et rigidus, stat super custodiam suam, et figit gradum super munitionem, ut Christum in cruce contempletur et dicat: *Operuit caelos gloria ejus, et laudis ejus plena est terra. Splendor ejus ut lux erit, cornua in manibus ejus: ibi abscondita est fortitudo ejus* (*c.* 3). Sophonias, *speculator* et arcanorum Domini cognitor, audit clamorem a porta piscium et ejulatum a secunda et contritionem a collibus. Indicit quoque ululatum habitatoribus pilae: quia conticuit omnis populus Chanaan; disperierunt universi qui involuti erant argento. Aggaeus, *festivus* et laetus, qui seminavit in lacrymis ut in gaudio meteret, destructum templum reaedificat, Dominumque patrem inducit loquentem: *Adhuc unum modicum, et ego commovebo caelum et terram et mare et aridam, et movebo omnes gentes: et veniet desideratus cunctis gentibus* (*c.* 2). Zacharias, *memor Domini sui*, multiplex in prophetia, Jesum (1) vestibus sordidis indutum, et lapidem oculorum septem candelabrumque aureum cum totidem lucernis, quot oculis, duas quoque olivas a sinistris lampadis cernit et dextris, ut post equos rufos, nigros et albos et varios, et dissipatas quadrigas ex Ephraim, et equum de Jerusalem, pauperem regem vaticinetur et praedicet sedentem super pullum filium asinae subjugalis. Malachias aperte et in fine omnium prophetarum de abjectione Israel et vocatione gentium, *Non est mihi*, ait, *voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum; et munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus: et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda.* Isa-

(1) *Jesum*, *intellige*, *filium Josedech*, *pontificem.*

iam, Jeremiam, Ezechielem et Danielem quis possit vel intelligere vel exponere? Quorum primus non prophetiam mihi videtur texere, sed Evangelium. Secundus virgam nuceam, et ollam succensam a facie aquilonis, et pardum spoliatum suis coloribus, et quadruplex diversis metris nectit alphabetum. Tertius principia et finem tantis habet obscuritatibus involuta ut apud Hebraeos istae partes cum exordio Geneseos ante annos triginta non legantur. Quartus vero, qui et extremus inter quatuor prophetas, temporum conscius et totius mundi φιλοίστωρ, lapidem praecisum de monte sine manibus et regna omnia subvertentem, claro sermone pronuntiat. David, Simonides noster, Pindarus et Alcaeus, Flaccus quoque, Catullus et Serenus, Christum lyra personat et in decachordo psalterio ab inferis suscitat resurgentem. Salomon, pacificus et amabilis Domini, mores corrigit, naturam docet, Ecclesiam jungit et Christum, sanctarumque nuptiarum dulce canit epithalamium. Esther in Ecclesiae typo populum liberat de periculo et, interfecto Aman, qui interpretatur *iniquitas*, partes convivii et diem celebrem mittit in posteros. Paralipomenon liber, idest instrumenti veteris ἐπιτομὴ, tantus ac talis est ut absque illo si quis scientiam Scripturarum sibi voluerit arrogare, seipsum irrideat. Per singula quippe nomina juncturasque verborum et praetermissae in Regum libris tanguntur historiae, et innumerabiles explicantur Evangelii quaestiones. Ezras et Neemias, *adjutor* videlicet et *consolator a Domino*, in unum volumen coarctantur: instaurant templum, muros exstruunt civitatis; omnisque illa turba populi redeuntis in patriam, et descriptio sacerdotum, levitarum, Israelis, proselytorum ac per singulas familias murorum ac turrium opera divisa, aliud in cortice praeferunt, aliud retinent in medulla. Cernis me, Scripturarum amore raptum, excessisse modum epistolae et tamen non implesse quod volui. Audivimus tantum quid nosse, quid cupere debeamus, ut nos quoque possimus dicere: *Concupivit anima mea desiderare justificationes tuas in omni tem-*

pore (*Ps.* 118). Caeterum, socraticum illud impletur in nobis: « Hoc tantum scio, quod nescio. » Tangam et novum breviter Testamentum. Matthaeus, Marcus, Lucas et Joannes, quadriga Domini et verum Cherubim, quod interpretatur *scientiae multitudo*, per totum corpus oculati sunt, scintillae emicant, discurrunt fulgura, pedes habent rectos et in sublime tendentes, terga pennata et ubique volitantia. Tenent se mutuo, sibique perplexi sunt, et quasi rota in rota volvuntur, et pergunt quocumque eos flatus sancti Spiritus perduxerit. Paulus apostolus ad septem ecclesias scripsit (octava enim ad Hebraeos a plerisque extra numerum ponitur). Timotheum instruit ac Titum: Philemonem pro fugitivo famulo deprecatur; super quo tacere melius puto quam pauca scribere. Actus apostolorum nudam quidem sonare videntur historiam et nascentis Ecclesiae infantiam texere; sed, si noverimus scriptorem eorum, Lucam, esse medicum, *cujus laus est in Evangelio*, animadvertemus pariter omnia verba illius animae languentis esse medicinam. Jacobus, Petrus, Joannes, Judas apostoli septem epistolas ediderunt tam mysticas quam succinctas et breves pariter et longas; breves in verbis, longas in sententiis, ut rarus sit qui non in earum lectione caecutiat. Apocalypsis Joannis tot habet sacramenta, quot verba. Parum dixi pro merito voluminis. Laus omnis inferior est: in verbis singulis multiplices latent intelligentiae. Oro te, frater carissime, inter haec vivere, ista meditari, nihil aliud nosse, nihil quaerere. Nonne tibi videtur jam hic in terris regni caelestis habitaculum? Nolo offendaris in Scripturis sanctis simplicitate et quasi vilitate verborum: quae vel vitio interpretum vel de industria sic prolata sunt ut rusticam concionem facilius instruerent, et in una eademque sententia aliter doctus, aliter audiret indoctus. Non sum tam petulans et hebes ut haec me nosse pollicear et eorum fructus in terra capere quorum radices in caelo fixae sunt; sed velle fateor: sedenti me praefero, magistrum renuens, comitem spondeo. Petenti datur, pulsanti aperitur, quae-

rens invenit. Discamus in terris, quorum nobis scientia perseveret in caelo. Obviis te manibus excipiam: et (ut inepte aliquid ac de Hermagorae tumiditate effutiam) quidquid quaesieris, tecum scire conabor. Habes hic amantissimum tui fratrem Eusebium, qui litterarum tuarum mihi gratiam duplicavit, referens honestatem morum tuorum, contemtum saeculi, fidem amicitiae, amorem Christi. Nam prudentiam et eloquii venustatem, etiam absque illo, ipsa epistola praeferebat. Festina, quaeso te, et haerentis in salvo naviculae funem magis praecide quam solve. Nemo renuntiaturus saeculo bene potest vendere quae contemsit ut venderet. Quidquid in sumtus de tuo tuleris, pro lucro computa. Antiquum dictum est: « Avaro tam deest quod habet quam quod non habet. Credenti totus mundus divitiarum est: infidelis autem etiam obolo indiget. » Sic vivamus, tamquam nihil habentes, et omnia possidentes. Victus et vestitus, divitiae christianorum sunt. Si habes in potestate rem tuam, vende: si non habes, projice. Tollenti tunicam, et pallium relinquendum est. Scilicet, nisi tu, semper recrastinans et diem de die trahens, caute et pedetentim tuas possessiunculas vendideris, non habet Christus unde alat pauperes suos. Totum Deo dedit qui se ipsum obtulit. Apostoli navem tantum et retia reliquerunt. Vidua duo aera misit ad gazophylacium, et praefertur Croesi divitiis. Facile contemnit omnia qui se semper cogitat esse moriturum.

Ad Furiam, de viduitate servanda.

(*a.* 394)

Furiam viduam, Titianae filiam, Probi consulis nurum, hortatur ut in viduitate perseveret, nec iteret matrimonium; et quoniam adhuc virenti erat aetate, quibus modis pudicitiam simul ac famam tueri debeat, praecipit.

Obsecras litteris et suppliciter deprecaris ut tibi scribam, immo rescribam, quo modo vivere debeas et vi-

duitatis coronam illaeso pudicitiae nomine conservare. Gaudet animus, exsultant viscera, gestit affectus, hoc te cupere esse post virum, quod sanctae memoriae mater tua Titiana multo tempore fuit sub marito. Exauditae sunt preces et orationes ejus. Imperavit ut adipisceretur in unica filia quod vivens ipsa possederat. Habes praeterea generis tui grande privilegium, quod exinde a Camillo vel nulla vel rara vestrae familiae scribitur secundos nosse concubitus; ut non tam laudanda sis, si vidua perseveres, quam exsecranda, si id christiana non serves quod per tanta saecula gentiles foeminae custodierunt. Taceo de Paula et Eustochio, stirpis vestrae floribus, ne per occasionem exhortationis tuae illas laudare videar. Blaesillamque praetereo, quae maritum suum, tuum secuta germanum, in brevi vitae spatio tempora virtutum multa complevit. Atque utinam praeconia foeminarum imitarentur viri, et rugosa senectus redderet quod sponte offert adolescentia! Sciens et videns in flammam mitto manum: adducentur supercilia, extendetur brachium, « iratusque Chremes tumido desaeviet ore. » Consurgent proceres, et adversus epistolam meam turba patricia detonabit, me magum, me seductorem clamitans et in terras ultimas deportandum. Addant, si volunt, et Samaritem, ut Domini mei titulum recognoscam. Certe filiam a parente non divido, nec dico illud de Evangelio: *Sine ut mortui sepeliant mortuos suos* (*Matth.* 8). Vivit enim qui credit in Christum. Et qui in illum credit, debet utique, quomodo ille ambulavit, et ipse ambulare. Facessat invidia, quam nomini christiano maledicorum semper genuinus infigit: ut dum probra metuunt, ad virtutes non provocentur. Exceptis epistolis, ignoramus alterutrum. Solaque causa pietatis est ubi carnis nulla notitia est. Honora patrem tuum, sed si te a vero patre non separat. Tandiu scito sanguinis copulam, quamdiu ille suum noverit creatorem: alioqui David tibi protinus canet: *Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum et domum patris tui; et concupiscet rex deco-*

rem tuum, quoniam ipse est Dominus Deus tuus. (*Ps.* 44) Grande praemium parentis obliti. *Concupiscet rex decorem tuum*; quia audisti, quia vidisti, quia inclinasti aurem tuam, et populi tui domusque patris tui oblita es, idcirco *concupiscet rex decorem tuum*, et dicet tibi: *Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te* (*Cant.* 4). Quid pulcrius anima quae Dei filia nuncupatur et nullos extrinsecus quaerit ornatus? Credit in Christum, et hac ambitione ditata pergit ad sponsum, eumdem habens dominum quem et virum. Quid angustiarum habeant nuptiae, didicisti in ipsis nuptiis, et quasi coturnicum carnibus usque ad nauseam saturata es: amarissimam choleram tuae sensere fauces. Egessisti acescentes et morbidos cibos: relevasti aestuantem stomachum. Quid vis rursum ingerere quod tibi noxium fuit? *Canis revertens ad vomitum, et sus lota ad volutabrum luti* (*Petr.* 2). Bruta quoque animalia et vagae aves in easdem pedicas retiaque non incidunt. An vereris ne proles furiana deficiat, et ex te parens tuus non habeat pusionem qui reptet in pectore et cervicem ejus stercore liniat? Quippe omnes habent filios qui habuere matrimonia; et quibus nati sunt liberi, suo generi responderunt. Exhibuit Ciceronis filius patrem in eloquentia? Cornelia vestra (1), pudicitiae simul et foecunditatis exemplar, Gracchos suos se genuisse laetata est? Ridiculum est sperare pro certo, quod multos et non habere videas et, quum habuerint, perdidisse. Cui dimittes tantas divitias? Christo, qui mori non potest. Quem habebis haeredem? Ipsum quem et Dominum. Contristabitur pater, sed laetabitur Christus: lugebit familia, sed angeli gratulabuntur. Faciat pater quod vult de substantia sua: non es ejus cui nata es, sed cui renata, et qui te grandi pretio redemit, sanguine suo. Cave nutrices et gerulas et istiusmodi venenata animalia quae de corio tuo saturari

(1) *Scil. Paulae, quam* Graccorum sobolem *in Epitafio vocat Hieronymus, cognata erat Furia, ut ex hac ipsa epist. constat.*

ventrem suum cupiunt. Non suadent quod tibi, sed quod sibi prosit. Et saepe illud obganniunt: « Sola ne perpetua moerens carpere juventa? Nec dulces natos, Veneris nec praemia noris (*Aen.* 4)? » Ubi pudicitiae sanctitas, ibi frugalitas est. Ubi frugalitas, ibi damna servulorum. Quidquid non tulerint, sibi ablatum putant: nec considerant de quanto, sed quantum accipiant. Ubicumque viderint christianum, statim illud de trivio, *ὁ γραικὸς, ὁ ἐπιθέτης*, rumores turpissimos serunt, et quod ab ipsis egressum est, id ab aliis audisse se simulant, iidem auctores et exaggeratores. Exit fama de mendacio, quae, quum ad matronas pervenerit et earum linguis fuerit ventilata, provincias penetrat. Videas plerasque rabido ore saevire, et tincta facie, viperinis orbibus, dentibus pumicatis carpere christianos. Hic aliqua, « cui circa humeros hyacinthina laena est, Rancidulum quiddam balba de nare locuta, Perstrepit ac tenero supplantat verba palato (*Pers. sat.* 1). » Omnis consonat chorus, et latrant universa subsellia. Junguntur nostri ordinis, qui et roduntur et rodunt. Adversus nos loquaces, pro se muti; quasi et ipsi aliud sint quam monachi, et non quidquid in monachos dicitur redundet in clericos, qui patres sunt monachorum. Detrimentum pecoris, pastoris ignominia est: sicut e regione, illius monachi vita laudanda est qui venerationi habet sacerdotes Christi, et non detrahit gradui per quem factus est christianus. Haec locutus sum, in Christo filia, non dubitans de proposito tuo (numquam enim exhortatorias litteras postulares, si ambigeres de bono monogamiae), sed ut nequitiam servulorum, qui te venalem portant, et insidias affinium ac pium parentis errorem intelligeres; cui, ut amorem in te tribuam, amoris scientiam non concedo, dicens aliquid cum Apostolo: *Confiteor, zelum Dei habens, sed non secundum scientiam* (*Rom.* 10). Imitare potius (crebro enim id ipsum repetam) sanctam matrem tuam; cujus ego quoties recordor, venit in mentem ardor in Christum, pallor ex jejuniis, eleemosynae in pauperes,

obsequium in servos Dei, humilitas vestium et cordis, atque in cunctis sermo moderatus. PaterAnus, quem ego honoris causa nomino (non quia consularis et patricius, sed quia christianus est), impleat nomen suum. Laetetur filiam genuisse Christo, non saeculo: quin potius dolrat quod et virginitatem frustra amiseris, et fructus perdideris nuptiarum. Ubi est maritus quem tibi dedit? Etiam si amabilis, etiam si bonus fuisset, mors rapuisset omnia, et copulam carnis solvisset interitus. Arripe, quaeso, occasionem, et fac de necessitate virtutem. Non quaeruntur in christianis initia, sed finis. Paulus male coepit, sed bene finivit. Judae laudantur exordia, sed finis proditione damnatur. Lege Ezechielem: *Justitia justi non liberabit eum in quacumque die peccaverit. Et impietas impii non nocebit ei in quacumque die conversus fuerit ab impietate sua* (*c.* 33). Ista est scala Jacob, per quam angeli ascendunt et descendunt: cui Dominus innititur, lapsis porrigens manum, et fessos ascendentium gradus sui contemplatione sustentans. Sed sicut non vult mortem peccatoris, tantum ut convertatur et vivat; ita tepidos odit, et cito ei nauseam faciunt. Cui plus dimittitur, plus diligit. Meretrix illa in Evangelio, baptizata lacrymis suis, et crine, quo multos ante deceperat, pedes Domini tergens, salvata est. Non habuit crispantes mitras, nec stridentes calceolos, nec orbes stibio fuliginatos. Quanto foedior, tanto pulchrior. Quid facit in facie christianae purpurissus et cerussa? quorum alterum ruborem genarum labiorumque mentitur, alterum candorem oris et colli; ignis iuvenum, fomenta libidinum, impudicae mentis indicia. Quomodo flere potest pro peccatis suis quae lacrymis cutem nudat, et sulcos ducit in facie? Ornatus iste non Domini est; velamen istud antichristi est. Qua fiducia erigit ad coelum vultus, quos conditor non agnoscat? Frustra obtenditur adolescentia, et aetas puellaris asseritur. Vidua quae marito placere desivit et, juxta Apostolum, vere vidua est, nihil habet necessarium, nisi perseverantiam.

Meminit pristinae voluptatis: scit quid amiserit, quo delectata sit. Ardentes diaboli sagittae, jejuniorum et vigiliarum rigore restinguendae sunt. Aut loquendum nobis est ut vestiti sumus; aut vestiendum ut loquimur. Quid aliud pollicemur, et aliud ostendimus? lingua personat castitatem, et totum corpus praefert impudicitiam. Hoc quantum ad habitum pertinet et ornatum. Caeterum *vidua quae in deliciis est* (non est meum, sed Apostoli), *vivens mortua est* (*Tim.* 5). Quid sibi vult hoc quod ait: *Vivens mortua est?* Vivere quidem videtur ignorantibus et non esse peccato mortua; sed Christo, quem secreta non fallunt, mortua est. *Anima quae peccaverit ipsa morietur* (*Ezech.* 18). *Quorundam hominum peccata manifesta sunt, praecedentia ad judicium; quosdam autem et subsequuntur. Similiter et facta bona manifesta sunt; et quae aliter se habent, abscondi non possunt* (1 *Tim.* 5). Quod dicit, istiusmodi est: quidam tam libere et palam peccant ut, postquam eos videris, statim intelligas peccatores; alios autem qui callide occultant vitia sua, ex frequenti conversatione cognoscimus. Similiter et bona apud aliquos in propatulo sunt, in aliis longo usu discimus. Quid ergo necesse est nos jactare pudicitiam quae, sine comitibus et appendiciis suis, continentia et parcitate fidem sui facere non potest? Apostolus macerat corpus suum et animae subjicit imperio, ne quod aliis praecipit, ipse non servet: et adolescentula, fervente cibis corpore, de castitate secura est? Neque vero, haec dicens, condemno cibos, quos Deus creavit ad utendum cum gratiarum actione; sed juvenibus et puellis incentiva aufero voluptatum. Non aetnaei ignes, non vulcania tellus, non Vesevus et Olympus tantis ardoribus aestuant, ut juveniles medullae vino plenae et dapibus inflammatae. Avaritia calcatur a plerisque et cum marsupio deponitur. Maledicam linguam indictum emendat silentium. Cultus corporis et habitus vestium unius horae spatio commutatur. Omnia alia peccata extrinsecus sunt; et quod foris est facile abjicitur. Sola

libido, insita a Deo ob liberorum procreationem, si fines suos egressa fuerit, redundat in vitium, et quadam lege naturae in coitum gestit erumpere. Grandis igitur virtutis est et sollicitae diligentiae superare quod nata sis; in carne non carnaliter vivere, tecum pugnare quotidie, et inclusum hostem Argi (ut fabulae ferunt) centum oculis observare. Hoc est quod Apostolus verbis aliis loquebatur: *Omne peccatum quod fecerit homo extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat* (2 *Cor.* 6). Ajunt medici et qui de humanorum corporum scripsere naturis, praecipueque Galenus in libris quorum titulus περὶ ὑγιεινῶν, puerorum et juvenum ac perfectae aetatis virorum, mulierumque corpora insito calore fervere, et noxios esse his aetatibus cibos qui calorem augeant, sanitatique conducere frigida quaeque in esu et potu sumere: sicut e contrario senibus, qui pituita laborant et frigore, calidos cibos et vetera vina prodesse. Unde et Salvator, *Attendite*, inquit, *vobis, ne forte graventur corda vestra in crapula et ebrietate et curis hujus vitae* (*Luc.* 21). Et Apostolus: *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria* (*Eph.* 5). Nec mirum hoc figulum sensisse de vasculo quod ipse fabricatus est, quum etiam comicus, cujus finis est humanos mores nosse atque describere, dixerit: « Sine Cerere et Libero friget Venus (*Terent.*). » Primum igitur, si tamen stomachi firmitas patitur, donec puellares annos transeas, aquam in potu sume, quae natura frigidissima est: aut, si hoc imbecillitas prohibet, audi cum Timotheo: *Vino modico utere propter stomachum et frequentes tuas infirmitates* (1 *Tim.* 5). Deinde in ipsis cibis calida quaeque devita: non solum de carnibus loquor, super quibus vas electionis profert sententiam: *Bonum est non manducare carnem, et non bibere vinum*; sed etiam in ipsis leguminibus inflantia quaeque et gravia declinanda sunt, nihilque ita scias conducere christianis adolescentibus ut esum olerum. Unde et in alio loco, *Qui infirmus est*, ait, *olera manducet* (*Rom.* 14); ardorque corporum

frigidioribus epulis temperandus est. Sic autem tres pueri et Daniel leguminibus vescebantur. Pueri erant necdum ad sartaginem venerant, in qua rex babylonius senes judices frixit. Nobis non corporis cultus qui in illis (excepto privilegio gratiae Dei) ex hujuscemodi cibis enituerat, sed animae vigor quaeritur, quae carnis infirmitate fit fortior. Inde est quod nonnulli vitam pudicam appetentium in medio itinere corruunt, dum solam abstinentiam carnium putant; et leguminibus onerant stomachum, quae moderate parceque sumpta innoxia sunt. Et ut quod sentio loquar, nihil sic inflammat corpora, et titillat membra genitalia, sicut indigestus cibus, ructusque convulsus. Malo apud te, filia, verecundia parumper quam causa periclitari. Quidquid seminarium voluptatum est, venenum puta. Parcus cibus et venter semper esuriens triduanis jejuniis praefertur; et multo melius est quotidie parum quam raro satis sumere. Pluvia illa optima est quae sensim descendit in terram. Subitus et nimius imber in praeceps arva subvertit. Quando comedis, cogita quod statim tibi orandum illico et legendum sit. De Scripturis sanctis habeto fixum versuum numerum; istud pensum Domino tuo redde. Nec ante quieti membra concedas quam calathum pectoris tui hoc subtegmine impleveris. Post Scripturas sanctas, doctorum hominum tractatus lege; eorum dumtaxat quorum fides nota est. Non necesse habes aurum in luto quaerere, multis margaritis unam redime margaritam. Sta, juxta Jeremiam, in viis pluribus, ut ad illam viam quae ad Patrem ducit pervenias. Amorem monilium atque gemmarum sericarumque vestium transfer ad scientiam Scripturarum. Ingredere terram repromissionis lacte et melle manantem. Comede similam et oleum: vestire cum Joseph variis indumentis: perforentur aures tuae cum Jerusalem sermone Dei, ut pretiosa ex illis novarum segetum grana dependeant. Habes sanctum Exsuperium (1), probatae

(1) *Est hic Exsuperius tolosanus episcopus, cui etiam commentarios in Zachariam nuncupavit Hieronymus.*

aetatis et fidei, qui te monitis suis frequenter instituat. Fac tibi amicos de iniquo mammona, qui te recipiant in aeterna tabernacula. Illis tribue divitias tuas qui non phasides aves, sed cibarium panem comedant; qui famem expellat, non qui augeat luxuriam. Intellige super egenum et pauperem. Omni petenti te da, sed maxime domesticis fidei. Nudum vesti, esurientem ciba, aegrotantem visita. Quotiescumque manum extendis, Christum cogita. Cave ne, mendicante Domino Deo tuo, alienas divitias augeas. Juvenum fuge consortia. Comatulos, comptos atque lascivos domus tuae tecta non videant. Cantor pellatur, ut noxius. Fidicinas et psaltrias et istiusmodi chorum diaboli, quasi mortifera sirenarum carmina, proturba ex aedibus tuis. Noli ad publicum subinde procedere et, spadonum exercitu praeeunte, viduarum circumferri libertate. Pessimae consuetudinis est quum fragilis sexus et imbecilla aetas suo arbitrio abutitur et putat licere quod libet. *Omnia quidem licent, sed non omnia expediunt* (1 *Cor.* 6). Non procurator calamistratus, nec formosus collactaneus, nec candidus et rubicundus assecla adhaereat lateri tuo. Interdum animus dominarum ex ancillarum habitu judicatur. Sanctarum virginum et viduarum societatem appete. Et si sermocinandi cum viris incubuerit necessitas, arbitros ne devites: tantaque confabulandi fiducia sit ut, intrante alio, nec paveas, nec erubescas. Speculum mentis est facies; et taciti oculi cordis fatentur arcana. Vidimus nuper ignominiosum quemdam per totum orientem volitasse rumorem. Et aetas et cultus et habitus et incessus et indiscreta societas, exquisitae epulae, regius apparatus, Neronis et Sardanapali nuptias loquebantur. Aliorum vulnus nostra sit cautio. *Pestilente flagellato, stultus sapientior erit* (*Prov.* 19). Sanctus amor impatientiam non habet. Falsus rumor cito opprimitur, et vita posterior judicat de priore. Fieri quidem non potest ut absque morsu hominum vitae hujus curricula quis pertranseat: malorumque solatium est bonos carpere, dum peccantium multitudine putant culpam mi-

nui peccatorum. Sed tamen cito ignis stipulae conquiescit; et exundans flamma, deficientibus nutrimentis, paulatim emoritur. Si anno praeterito fama mentita est, aut si certe verum dixit, cesset vitium, cessabit et rumor. Haec dico, non quod de te sinistrum quid metuam, sed quod pietatis affectu etiam quae tuta sunt pertimescam. O si videris sororem tuam (1), et illud sacri oris eloquium coram te audire contingeret! Cerneres in parvo corpusculo ingentes animos. Audires totam veteris et novi Testamenti supellectilem ex illius corde fervere. Jejunia pro ludo habet, orationem pro deliciis. Tenet tympanum, in exemplum Mariae, et, Pharaone merso, virginum choro praecinit: *Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est; equum et ascensorem dejecit in mare* (*Ex.* 15). Has docet psaltrias Christo, has fidicinas erudit Salvatori. Sic dies, sic nox ducitur: et, oleo ad lampades praeparato, sponsi exspectatur adventus. Imitare ergo et tu consanguineam tuam. Habeat Roma quod angustior urbe romana possidet Bethleem. Habes opes; facile tibi est indigentibus victus subsidia ministrare. Quod luxuriae parabatur, virtus insumat: nullam nuptias contemptura timeat egestatem. Redime virgines, quas in cubiculum regis inducas. Suscipe viduas, quas inter virginum lilia et martyrum rosas, quasi quasdam violas, misceas: pro corona spinea, in qua Christus mundi delicta portavit, talia serta compone. Laetetur et adjuvetur nobilissimus pater tuus: discat a filia quod didicerat ab uxore. Jam incanuit caput, tremunt genua, dentes cadunt, et, fronte ob senium rugis arata, vicina est mors in foribus, designatur rogus prope. Velimus, nolimus, senescimus. Paret sibi viaticum quod longo itineri necessarium est. Secum portet quod invitus dimissurus est; immo praemittat in caelum, quod, si negaverit, terra sumptura est. Solent adolescentulae viduae, quarum nonnullae abie-

(1) *Eustochium videtur intelligenda, quae consanguinea quidem erat Furiae.*

runt retro post Satanam, quum luxuriatae fuerint in Christo, nubentes dicere: Patrimoniolum meum quotidie perit, majorum haereditas dissipatur, servus contumeliose locutus est, imperium ancilla neglexit. Quis procedet ad publicum? quis respondebit pro agrorum tributis? parvulos meos quis erudiet, et vernulas quis educabit? Et hanc, proh nefas! causam opponunt matrimonii, quae vel sola debuit nuptias impedire. Superducit mater filiis non nutritium, sed hostem; non parentem, sed tyrannum. Inflammata libidine, obliviscitur uteri sui: et inter parvulos, suas miserias nescientes, lugens dudum, nova nupta componitur. Quid obtendis patrimonium? quid superbiam servulorum? Confitere turpitudinem. Nulla idcirco maritum ducit ut cum marito non dormiat. Aut, si certe libido non stimulat, quae tanta insania est in morem scortorum prostituere castitatem ut augeantur divitiae, et propter rem vilem atque perituram pudicitia, quae et pretiosa et aeterna est, polluatur? Si habes liberos, nuptias quid requiris? si non habes, quare expertam non metuis sterilitatem, et rem incertam certo praefers pudori? Scribuntur tibi nunc sponsales tabulae, ut post paululum testamentum facere compellaris. Simulabitur mariti infirmitas; et, quod te morituram facere volet, ipse victurus faciet: aut, si evenerit ut ex secundo marito habeas filios, domestica oritur pugna, intestinum praelium. Non licebit tibi amare liberos, nec aequis aspicere oculis quos genuisti. Clam porriges cibos, invidebit mortuo: et nisi oderis filios, adhuc eorum amare videberis patrem. Quod si de priore uxore sobolem habens domum te introduxerit, etiam si clementissima fueris, omnes comoedi et mimographi et communes rhetorum loci in novercam saevissimam declamabunt. Si privignus languerit, et condoluerit caput, infamaberis ut venefica: si non dederis cibos, crudelis; si dederis, malefica diceris. Oro te, quid habent tantum boni secundae nuptiae ut haec mala valeant compensare? Volumus scire quales esse

debeant viduae? Legamus Evangelium secundum Lucam? *Et erat*, inquit, *Anna prophetissa*, *filia Phanuel de tribu Aser* (*c.* 2). Anna interpretatur *gratia*. Phanuel in lingua nostra resonat *vultum Dei*. Aser vel in *beatitudinem*, vel in *divitias* vertitur. Quia igitur ab adolescentia usque ad octoginta quatuor annos viduitatis onus sustinuerat, et non recedebat de templo Dei, diebus ac noctibus insistens, jejuniis et obsecrationibus; idcirco meruit gratiam spiritualem, et nuncupari filia vultus Dei, et ab atavis beatitudine divitiisque censetur. Recordemur viduae sareptanae, quae et suae et filiorum saluti Eliae praetulit famem, ut in ipsa nocte moritura cum filio superstitem hospitem relinqueret, malens vitam perdere quam eleemosynam, et in pugillo farinae seminarium sibi messis dominicae praeparavit. Farina seritur, et olei capsaces nascitur. In Judaea frumenti est penuria; granum enim tritici ibi mortuum fuerat, et in gentium vidua olei fluenta manabant. Legimus in Judith (si cui tamen placet volumen recipere) viduam confectam jejuniis et habitu lugubri sordidatam, quae non lugebat mortuum virum, sed squalore corporis, sponsi quaerebat adventum. Video armatam gladio manum, cruentam dexteram. Recognosco caput Holophernis de mediis hostibus reportatum. Vincit viros foemina, et castitas truncat libidinem, habituque repente mutato, ad victrices sordes redit, omnibus saeculi cultibus mundiores. Quidam imperite et Deboram inter viduas numerant, ducemque Barach arbitrantur Deborae filium, quum aliud Scriptura commemoret. Nobis ad hoc nominabitur quod prophetissa fuerit et in ordine Judicum supputetur. Et quia dicere poterat: *Quam dulcia gutturi meo eloquia tua! super mel et favum ori meo* (*Ps.* 118), apis nomen accepit, Scripturarum floribus pasta, Spiritus Sancti odore perfusa, et dulces ambrosiae succos prophetali ore componens, Noemi (quae nobiscum sonat παρακεκλημένη, quam interpretari possumus *consolatam*), marito et liberis peregre mortuis, pudicitiam reportavit in patriam, et hoc sustentata

viatico nurum Moabitidem tenuit, ut illud Isaiae vaticinium compleretur: *Emitte agnum, Domine, dominatorem terrae, de petra deserti ad montem filiae Sion* (c. 16). Venio ad viduam de Evangelio, viduam pauperculam, omni israelitico populo ditiorem, quae, accipiens granum sinapis, et mittens fermentum in farinae satis tribus, Patris et Filii confessionem Spiritus sancti gratia temperavit, et duo minuta misit in gazophylacium. Quidquid habere poterat in substantia sua, universasque divitias in utroque fidei suae obtulit Testamento. Haec sunt duo Seraphim ter glorificantia Trinitatem et in thesauros Ecclesiae condita. Unde et forcipe utriusque Testamenti ardens carbo comprehensus purgat labia peccatoris. Quid vetera repetam, et virtutes foeminarum de libris proferam, quum possis multas ante oculos tibi proponere, in urbe qua vivis, quarum imitari exemplum debeas? Et ne videar adulatione per singulas currere, sufficit tibi sancta Marcella, quae, respondens generi suo, aliquid nobis de Evangelio retulit. Anna septem annis a virginitate sua vixerat cum marito, ista septem mensibus. Illa Christi exspectabat adventum, ista tenet quem illa susceperat. Illa vagientem canebat, ista praedicat triumphantem. Illa loquebatur de eo omnibus qui exspectabant redemptionem Israel, haec cum redemptis gentibus clamitat: *Frater non redimit, redimet homo* (*Ps.* 48). Et in alio psalmo: *Homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus* (86). Scio me ante hoc ferme biennium edidisse libros contra Jovinianum, quibus venientes e contrario quaestiones, ubi Apostolus concedit secunda matrimonia, Scripturarum auctoritate contrivi. Et non est necesse eadem ex integro scribere, quum possis inde quae scripta sunt mutuari. Hoc tantum, ne modum egrediar epistolae, admonitum te volo: cogita quotidie te esse morituram, et numquam de secundis nuptiis cogitabis.

Ad Paulinum.

(*a.* 395)

Recusans ob humilitatem christianam laudes Paulini, vicissimque laudes laudibus repensans, ob eloquentiam ejus et morum honestatem, hortatur ipsum ad studia divinarum litterarum, normamque illi vitae sancte et caste peragendae proponit.

Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert ea quae bona sunt, et ex fructibus arbor cognoscitur. Metiris nos virtutibus tuis, et parvos magnus extollis; ultimamque partem convivii occupas, ut patrisfamilias judicio proveharis. Quid enim in nobis, aut quantulum est, ut doctae vocis mereamur praeconium? ut illo ore, quo religiosissimus princeps defenditur, humiles modicique laudemur? Noli igitur, frater carissime, annorum nos aestimare numero: nec sapientiam canos reputes, sed canos sapientiam, Salomone testante: *Cani hominis prudentia ejus* (*Sap.* 4). Nam et Moyses septuaginta presbyteros jubetur eligere, quos ipse sciret esse presbyteros; utique non aevo, sed prudentia judicandos. Et Daniel adhuc puer longaevos judicat, atque impudicos senes aetas lasciva condemnat. Noli, inquam, fidem pensare temporibus; ne me idcirco meliorem putes quod prior in Christi exercitu coeperim militare. Paulus Apostolus, vas electionis, de persecutore mutatus, novissimus in ordine, primus in meritis est, quia, extremus licet, plus omnibus laboravit. Judas, qui quondam audierat: *Tu autem, homo qui simul mecum dulces capiebas cibos, dux meus et notus meus; in domo Dei ambulavimus cum consensu* (*Ps.* 54), proditor amici et magistri, Salvatoris arguitur voce « Et nodum informis lethi trabe nectit ab alta (*Aen.* 12). » E contrario latro crucem mutat paradiso, et facit homicidii poenam martyrium. Quanti hodie diu vivendo portant funera sua, et, quasi sepulcra dealbata, plena sunt ossibus mortuorum! Subitus calor longum

vincit teporem. Denique et tu, audita sententia Salvatoris: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quae habes et da pauperibus, et veni, sequere me* (*Matth.* 19); verba vertis in opera, et nudam crucem nudus sequens, expeditior et levior scandis scalam Jacob. Tunicam mutas cum animo: nec pleno marsupio gloriosas sordes appetis, sed, puris manibus et candido pectore, pauperem te et spiritu et operibus gloriaris. Nihil est enim grande, tristi et lurida facie vel simulare vel ostentare jejunia, possessionum redditibus abundare et vile jactare palliolum. Crates ille thebanus, homo quondam ditissimus, quum ad philosophandum Athenas pergeret, magnum auri pondus abjecit, nec putavit se simul posse et virtutes et divitias possidere. Nos, suffarcinati auro, Christum pauperem sequimur, et sub praetextu eleemosynae, pristinis opibus incubantes, quomodo possumus aliena fideliter distribuere, qui nostra timide reservamus? Plenus venter facile de jejuniis disputat. Non Jerosolymis fuisse, sed Jerosolymis bene vixisse laudandum est. Illa expetenda, illa laudanda est civitas, non quae occidit prophetas et Christi sanguinem fudit, sed quam fluminis impetus laetificat; quae in monte sita celari non potest; quam matrem sanctorum Apostolus clamitat; in qua se municipatum cum justis laetatur habere. Neque vero hoc dicens memetipsum inconstantiae redarguo, damnoque quod facio, ut frustra videar, ad exemplum Abraham, et meos et patriam reliquisse: sed non audeo Dei omnipotentiam angusto fine concludere, et coarctare parvo terrae loco quem non capit coelum. Singuli quique credentium non locorum diversitatibus, sed fidei merito ponderantur. Et veri adoratores neque Jerosolymis neque in monte Garizim adorant patrem; quia Deus spiritus est, et adoratores ejus in spiritu et veritate adorare oportet. *Spiritus autem spirat ubi vult* (*Is.* 3): *Domini est terra et plenitudo ejus* (*Ps.* 23). Postquam, siccato Judaeae vellere, universus orbis coelesti rore perfusus est, et multi, de oriente et occidente venientes, recubuerunt

in sinu Abrahae, desiit notus esse tantum in Judaea Deus, et in Israel magnum nomen ejus: sed in omnem terram exivit sonus apostolorum, et in fines orbis terrae verba eorum. Salvator ad discipulos loquens, quum esset in templo, *Surgite*, inquit, *abeamus hinc* (*Jo.* 14). Et ad Judaeos: *Relinquetur vobis domus vestra deserta* (*Matth.* 23). Si coelum et terra transibunt, utique transibunt omnia quae terrena sunt. Et crucis igitur et resurrectionis loca prosunt his qui portant crucem suam, et cum Christo resurgunt quotidie qui dignos se tanto exhibent habitaculo. Caeterum qui dicunt: *Templum Domini, templum Domini* (*Jer.* 7), audiant ab Apostolo: *Vos estis templum Domini, et Spiritus Sanctus habitat in vobis* (2 *Cor.* 6). Et de Jerosolymis et de Britannia aequaliter patet aula coelestis: *Regnum enim Dei intra vos est.* Antonius et cuncta Ægypti et Mesopotamiae Ponti, Cappadociae et Armeniae examina monachorum non viderunt Jerosolymam: et patet illis absque hac urbe paradisi janua. Beatus Hilarion, quum palaestinus esset et in Palaestina viveret, uno tantum die vidit Jerosolymam, ut nec contemnere loca sancta propter viciniam nec rursus Dominum loco claudere videretur. Ab Hadriani temporibus usque ad imperium Constantini, per annos circiter centum octoginta, in loco resurrectionis simulacrum Jovis; in crucis rupe statua ex marmore Veneris a gentibus posita colebatur, existimantibus persecutionis auctoribus quod tollerent nobis fidem resurrectionis et crucis, si loca sancta per idola polluissent. Bethleem nunc nostram et augustissimum orbis locum, de quo Psalmista canit: *Veritas de terra orta est* (*Ps.* 14), lucus inumbrabat Thamuz, idest Adonidis: et in specu ubi quondam Christus parvulus vagiit, Veneris amasius plangebatur. Cur, inquies, haec tam longo repetita principio? Videlicet, ne quidquam fidei tuae deesse putes, quia Jerosolymam non vidisti, nec nos idcirco meliores aestimes quod hujus loci habitaculo fruimur: sed, sive hic, sive alibi, aequalem te pro operibus tuis apud Dominum

habere mercedem. Re vera, ut simpliciter motus mentis meae fatear, considerans et propositum tuum et ardorem quo saeculo renunciasti, differentias in locis arbitror, si, urbibus et frequentia urbium derelicta, in agello habites et Christum quaeras in solitudine, et ores solus in monte cum Jesu, sanctorumque tantum locorum vicinitatibus perfruaris, idest, ut et urbe careas, et propositum monachi non amittas. Quod loquor, non de episcopis, non de presbyteris, non de clericis loquor, quorum aliud officium est; sed de monacho, et monacho quondam apud saeculum nobili: qui idcirco pretium possessionum suarum ad pedes apostolorum posuit, docens pecuniam esse calcandam, ut, humiliter et secreto victitans, semper contemnat quod semel contemsit. Si crucis et resurrectionis loca non essent in urbe celeberrima, in qua curia, in qua aula militum, in qua scorta, mimi, scurrae et omnia sunt quae solent in caeteris urbibus; vel si monachorum turbis solummodo frequentaretur, expetendum re vera hujuscemodi cunctis monachis esset habitaculum. Nunc vero summae stultitiae est renuntiare saeculo, dimittere patriam, urbes deserere, monachum profiteri, et inter majores populos peraeque vivere quam eras victurus in patria. De toto huc orbe concurritur: plena est civitas universi generis hominum, et tanta utriusque sexus constipatio ut, quod alibi ex parte fugiebas, hic totum sustinere cogaris. Quia igitur fraterne interrogas per quam viam incedere debeas, revelata tecum facie loquor. Si officium vis exercere presbyteri, si episcopatus te vel opus vel honor forte delectat, vive in urbibus et castellis, et aliorum salutem fac lucrum animae tuae. Sin autem cupis esse quod diceris monachus, idest solus; quid facis in urbibus, quae utique non sunt solorum habitacula, sed multorum? Habet unumquodque propositum principes suos. Romani duces imitentur Camillos, Fabricios, Regulos, Scipiones. Philosophi proponant sibi Pythagoram, Socratem, Platonem, Aristotelem. Poetae aemulentur Homerum, Virgilium, Menandrum, Terentium. Historici

Thucydidem, Salustium, Herodotum, Livium. Oratores Lysiam, Gracchos, Demosthenem, Tullium: et ut ad nostra veniamus, episcopi et presbyteri habeant in exemplum apostolos et apostolicos viros; quorum honorem possidentes, habere nitantur et meritum. Nos autem habeamus propositi nostri principes Paulos et Antonios, Julianos, Hilariones, Macarios. Et, ut ad Scripturarum auctoritatem redeam, noster princeps Elias, noster Elisaeus, nostri duces filii prophetarum, qui habitabant in agris et solitudinibus et faciebant sibi tabernacula prope fluenta Jordanis. De his sunt et illi filii Rechab qui vinum et siceram non bibebant, qui morabantur in tentoriis, qui Dei per Jeremiam voce laudantur, et promittitur eis quod non deficiat de stirpe eorum vir stans coram Domino. Hoc reor et septuagesimi psalmi titulum (1) significare: *Filiorum Jonadab et eorum qui primi in captivitatem ducti sunt.* Iste est Jonadab filius Rechab, qui in Regnorum libro scribitur currum ascendisse cum Jehu. Et hujus filii sunt qui, in tabernaculis semper habitantes, ad extremum, propter irruptionem chaldaici exercitus, Jerosolymam intrare compulsi, hanc primi captivitatem sustinuisse dicuntur quod post solitudinis libertatem urbe, quasi carcere, sunt reclusi. Obsecro itaque te ut, quoniam sanctae sororis tuae ligatus es vinculo et non penitus expedito pergis gradu, sive hic sive ibi, multitudines hominum et officia et salutationes et convivia, veluti quasdam catenas fugias voluptatum. Sit vilis et vespertinus cibus, olera et legumina: interdumque pisciculos pro summis ducas deliciis. Qui Christum desiderat, et illo pane vescitur, non quaerat magnopere de quam pretiosis cibis stercus conficiat. Quidquid post gulam non sentitur, idem tibi sit quod panis et legumina. Habes adversus Jovinianum libros de contemtu ventris et gutturis plenius disserentes. Semper in

(1) *Non habet hebraeus textus hunc titulum, sed editio LXX interpretum.*

manu tua sacra sit lectio. Frequenter orandum, et flexo corpore mens erigenda ad Dominum. Crebrae vigiliae, et ventre vacuo saepius dormiendum. Rumusculos et gloriolas et palpantes adulatores, quasi hostes, fuge. Pauperibus et fratribus refrigeria sumptuum manu propria distribue. Rara est in hominibus fides. Non credis verum esse quod dico? Cogita Judae loculos. Humilitatem vestium tumenti animo non appetas. Saecularium et maxime potentium consortia devita. Quid tibi necesse est ea videre crebrius quorum contemptu monachus esse coepisti? Soror praecipue tua matronarum declinet colloquia; nec inter sericas vestes et gemmas circumsedentium foeminarum se sordidatam aut doleat, aut miretur: quia alterum propositi poenitentia, alterum jactantiae seminarium est. Cave ne, quasi fidelis et famosus tuorum quondam dispensator, alienam pecuniam distribuendam accipias. Intelligis quid loquar; dedit enim tibi Dominus in omnibus intellectum. Habeto simplicitatem columbae, ne cuiquam machineris dolos; et serpentis astutiam, ne aliorum supplanteris insidiis. Non multum distat in vitio vel decipere posse vel decipi christianum. Quem senseris tibi aut semper aut crebro de nummis loquentem, excepta eleemosyna, quae indifferenter omnibus patet, institorem potius habeto quam monachum. Praeter victum et vestitum et manifestas necessitates, nihil cuiquam tribuas; ne filiorum panem canes comedant. Verum Christi templum anima credentis est: illam exorna, illam vesti, illi offer donaria, in illa Christum suscipe. Quae utilitas est parietes fulgere gemmis, et Christum in paupere fame periclitari? Jam non sunt tua quae possides, sed dispensatio tibi credita est. Memento Ananiae et Sapphirae. Illi sua timide servaverunt; tu considera ne Christi substantiam imprudenter effundas, idest ne immoderato judicio rem pauperum tribuas non pauperibus, et, secundum dictum prudentissimi viri, liberalitate liberalitas pereat. Noli a respicere ad phaleras et nomina vana Catonum. Ego te, inquit, intus et in cute novi. « Esse christianum, grande est, non videri. Et nescio

quomodo plus placent mundo qui Christo displicent. Haec non, sicut ajunt, sus Minervam, sed ingredientem pelagus amicus amicum monui, malens a te facultatem meam requiri quam voluntatem: ut, in quo ego lapsus sum, tu firmo pergeres gradu. Librum tuum, quem pro Theodosio principe prudenter ornateque compositum transmisisti, libenter legi, et praecipue mihi in eo subdivisio placuit; quumque in primis partibus vincas alios, in penultimis te ipsum superas. Sed et ipsum genus eloquii pressum est et nitidum, et quum tulliana luceat puritate, crebrum est in sententiis: jacet enim (ut ait quidam) oratio in qua tantum verba laudantur. Praeterea, magna est rerum consequentia, et alterum pendet ex altero. Quidquid assumseris, vel finis superiorum vel initium sequentium est. Felix Theodosius, qui a tali Christi oratore defenditur! Illustrasti purpuras ejus, et utilitatem legum futuris saeculis consecrasti. Macte virtute: qui talia habes rudimenta qualis exercitatus miles eris? O si mihi liceret istiusmodi ingenium non per aonios montes, et Heliconis vertices, ut poetae canunt, sed per Sion et Itabyrium et Sina excelsa ducere! Si contingeret docere quae didici et quasi per manus mysteria tradere prophetarum, nasceretur nobis aliquid quod docta Graecia non haberet. Audi ergo, mi conserve, amice, germane; ausculta paulisper quo in Scripturis sanctis calle gradiaris. Totum quod legimus in divinis libris nitet quidem et fulget etiam in cortice, sed dulcius in medulla est. Qui edere vult nucleum, frangat nucem (1). *Revela*, inquit David, *oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua* (*Ps.* 118). Si tantus propheta tenebras ignorantiae confitetur, qua nos putas parvulos et pene lactantes inscitiae nocte circumdari? Hoc autem velamen non solum in facie Moysi, sed et in evangelistis et apostolis positum est. Turbis Salvator in parabolis loquebatur, et, contestans mysticum esse quod dicebatur, ajebat: *Qui habet aures audiendi audiat* (*Luc.* 8).

(1) *Plautus.*

Nisi aperta fuerint universa quae scripta sunt ab eo, qui habet clavem David, qui aperit, et nemo claudit; claudit, et nemo aperit, nullo alio reserante pandeutur. Si haberes hoc fundamentum, immo si quasi extrema manus operi tuo induceretur, nihil pulcrius, nihil doctius, nihil dulcius, nihilque latinius tuis haberemus voluminibus. Tertullianus creber est in sententiis, sed difficilis in loquendo. Beatus Cyprianus, instar fontis purissimi, dulcis incedit et placidus; et quum totus sit in exercitatione virtutum, occupatus persecutionum angustiis, de Scripturis divinis nequaquam disseruit. Inclyto Victorinus martyrio coronatus, quod intelligit, eloqui non potest. Lactantius, quasi quidam fluvius eloquentiae tullianae, utinam tam nostra affirmare potuisset quam facile aliena destruxit! Arnobius inaequalis et nimius est et absque operis sui partitione confusus. Sanctus Hilarius gallicano cothurno attollitur et, quum Graeciae floribus adornetur, longis interdum periodis involvitur et a lectione simpliciorum fratrum procul est. Taceo de caeteris vel defunctis vel etiam adhuc viventibus, super quibus in utramque partem post nos alii judicabunt. Ad te ipsum veniam, symmysten (1), sodalem meum et amicum, amicum, inquam, meum, antequam notum; et precabor ne assentationem in necessitudine suspiceris: quin potius vel errare me aestimato vel amore labi quam amicum adulatione decipere. Magnum habes ingenium et infinitam sermonis supellectilem, et facile loqueris et pure, facilitasque ipsa et puritas mixta prudentiae est. Capite quippe sano, omnes sensus vigent. Huic prudentiae et eloquentiae si accederet vel studium vel intelligentia Scripturarum, viderem te brevi arcem tenere nostrorum, et ascendentem cum Jacob tecta Sion canere in domatibus quod in cubilibus cognovisses. Accingere, quaeso te, accingere. « Nihil sine magno labore vita dedit mortalibus (*Hor. sat.* 9 *lib.* 1). » Nobilem te Ecclesia habeat, ut prius senatus

(1) *Scil. iisdem sacris initiatum.*

habuit. Praepara tibi divitias, quas quotidie eroges, et numquam deficiant dum viget aetas, dum noudum canis spargitur caput, antequam « subeant morbi tristisque senectus, Et labor et dirae rapiat inclementia mortis (*Virg. Georg.* 3). » Nihil iu te mediocre esse, contentus sum: totum summum, totum perfectum desidero. Sanctum Vigilantium presbyterum qua aviditate susceperim, melius est ut ipsius verbis quam meis discas litteris: qui cur tam cito a nobis profectus sit et nos reliquerit, non possum dicere, ne laedere quempiam videar. Tamen quasi praetereuntem et festinantem paululum retinui, et gustum ei nostrae amicitiae dedi, ut per eum discas quid in nobis desideres. Sanctam conservam tuam et tecum in Domino militantem per te salutari volo.

Ad Heliodorum. Epitaphium Nepotiani

(a. 396)

Super Nepotiani presbyteri morte Heliodorum ejus avunculum, altinensem episcopum consolatur; ostenditque mortem non esse timendam, quae a Christo devicta sit; tum, multis propositis veterum ethnicorum exemplis, Nepotiani laudes explicat, et demum ex eorum temporum calamitatibus ad vitae contemtum hortatur.

Grandes materias ingenia parva non sustinent, et in ipso conatu ultra vires ausa succumbunt: quantoque majus fuerit quod dicendum est, tanto magis obruitur qui magnitudinem rei verbis non potest explicare. Nepotianus meus tuus, noster, immo Christi, et quia Christi, idcirco plus noster, reliquit senes desiderii sui jaculo vulneratos et intolerabili dolore confectos. Quem haeredem putavimus, funus tenemus. Cui jam meum sudabit ingenium? cui litterulae placere gestient? ubi est ille ἐργοδιώκτης (1) noster, et cygneo canore vox dulcior? Stupet animus, manus tremit, caligant oculi, lingua balbutit. Quidquid

(1) *Id. institor vel impulsor operis.*

dixero, quia ille non audit, mutum videtur. Stilus ipse, quasi sentiens, et cera subtristior vel rubigine vel situ obducitur. Quotiescumque nitor in verba prorumpere, et super tumulum ejus epitaphii hujus flores spargere, toties lacrymis implentur oculi, et, renovato dolore, totus in funere sum. Moris quondam fuit ut super cadavera defunctorum in concione pro rostris laudes liberi dicerent, et instar lugubrium carminum ad fletus et gemitus audientium pectora concitarent. En rerum in nobis ordo mutatus est, et in calamitatem nostram perdidit sua jura natura. Quod exhibere senibus juvenis debuit, hoc juveni exhibemus senes. Quid igitur faciam? Jungam tecum lacrymas? Sed Apostolus prohibet, christianorum mortuos, dormientes vocans. Et Dominus in Evangelio, *Non est*, inquit, *mortua puella*, *sed dormit* (*Marc.* 5). Lazarus quoque, quia dormierat, suscitatus est. Laeter et gaudeam, quia *raptus est ne malitia immutaret* mentem ejus, quia *placuerat Deo anima illius* (*Sap.* 4). Sed invito et repugnanti per genas lacrymae fluunt, et, inter praecepta virtutum resurrectionisque spem, credulam mentem desiderii frangit affectus. O mors, quae fratres dividis, et amore sociatos crudelis ac dura dissocias? Adduxit urentem ventum Dominus de deserto ascendentem, qui siccavit venas tuas, et desolavit fontem tuum. Devorasti quidem Jonam, sed et in utero tuo vivus fuit. Portasti quasi mortuum, ut tempestas mundi conquiesceret, et Ninive nostra illius praeconio salvaretur. Ille, ille te vicit; ille te jugulavit fugitivus propheta, qui reliquit domum suam, dimisit haereditatem suam, dedit dilectam animam suam in manibus quaerentium eum. Qui per Osee quondam tibi rigidus minabatur: *Ero mors tua, o mors*; *ero morsus tuus, inferne* (*c.* 13). Illius morte tu mortua es: illius morte nos vivimus. Devorasti, et devorata es. Dumque assumpti corporis sollicitaris illecebra, et avidis faucibus praedam putas, interiora tua adunco dente confossa sunt. Gratias tibi, Christe salvator, tua agimus creatura, quod tam potentem adversarium

nostrum, dum occideris, occidisti. Quid autem miserior homine, qui, aeternae mortis terrore prostratus, vivendi sensum ad hoc tantum acceperat ut periret? *Regnavit enim mors ab Adam usque ad Moysen, etiam super eos qui non peccaverunt in similitudinem praevaricationis Adae* (*Rom* 5). Si Abraham, Isaac et Jacob in inferno, quis in caelorum regno? si amici tui sub poena offendentis Adam, et qui non peccaverant, alienis peccatis, tenebantur obnoxii, quid de his credendum est qui dixerunt *in cordibus suis; non est Deus? qui corrupti et abominabiles facti sunt in voluntatibus suis? qui declinaverunt, simul inutiles facti sunt; non est qui faciat bonum, non est usque ad unum* (*Ps.* 13)? Quod si Lazarus videtur in sinu Abrahae locoque refrigerii, quid simile infernus et regna caelorum? Ante Christum Abraham apud inferos: post Christum latro in paradiso. Et idcirco in resurrectione ejus multa dormientium corpora surrexerunt, et visa sunt in caelesti Jerusalem. Tuncque impletum est illud elogium: *Surge, qui dormis, et elevare, et illuminabit te Christus* (*Eph.* 5). Joannes Baptista in eremo personat: *Poenitentiam agite; appropinquavit enim regnum caelorum: a diebus enim Joannis Baptistae regnum caelorum vim patitur, et violenti diripiunt illud* (*Matth.* 2). Flammea illa romphaea, custos paradisi, et praesidentia floribus Cherubim, Christi restincta et reserata sunt sanguine. Nec mirum hoc nobis in resurrectione promitti, quum omnes, qui in carne non secundum carnem vivimus, municipatum habeamus in caelo, et hîc adhuc positis dicatur in terra: *Regnum Dei intra vos est* (*Luc.* 17). Adde quod ante resurrectionem Christi *notus* tantum *in Judaea* erat *Deus: in Israel magnum nomen ejus* (*Ps.* 75). Et ipsi qui noverant eum, tamen ad inferos trahebantur. Ubi tunc totius orbis homines, ab India usque ad Britanniam, a rigida septentrionis plaga usque ad fervores atlantici oceani, tam innumerabiles populi et tantarum gentium multitudines? « Quam variae linguis, habitu, tam vestis, et

armis (*Æn.* 8). » Piscium ritu ac locustarum et velut muscae et culices conterebantur: absque notitia et quum creatores sui omnis homo pecus est. Nunc vero passionem Christi et resurrectionem ejus cunctarum gentium et voces et litterae sonant. Taceo de Hebraeis, Graecis, et Latinis, quas nationes fidei suae in crucis titulo Dominus dedicavit. Immortalem animam et post dissolutionem corporis subsistentem; quod Pythagoras somniavit, Democritus non credidit, in consolationem damnationis suae Socrates disputavit in carcere, Indus, Persa, Gothus, Ægyptius philosophantur. Bessorum feritas, et pellitorum turba populorum, qui mortuorum quondam inferiis homines immolabant, stridorem suum in dulce crucis fregerunt melos, et totius mundi una vox Christus est. Quid agimus, anima? quo nos vertimus? quid primum assumimus? quid tacemus? Exciderunt ne tibi praecepta rhetorum? et occupata luctu, oppressa lacrymis, praepedita singultibus, dicendi ordinem non tenes? Ubi illud ab infantia studium litterarum, et Anaxagorae ac Telamonis semper laudata sententia: Sciebam me genuisse mortalem? Legimus Crantorem, cujus volumen, ad confovendum dolorem suum, sequutus est Cicero; Platonis, Diogenis, Clitomachi, Carneadis, Possidonii ad sedandos luctus opuscula percurrimus, qui diversis aetatibus, diversorum luctum vel libris vel epistolis minuere sunt conati; ut, etiam si nostrum areret ingenium, de illorum posset fontibus irrigari. Proponunt innumerabiles viros et maxime Periclem et Xenophontem socraticum: quorum alter, amissis duobus filiis, coronatus in concione disseruit; alter, quum, sacrificans, filium in bello audisset occisum, deposuisse coronam dicitur, et eamdem capiti reposuisse postquam fortiter in acie dimicantem reperit concidisse. Quid memorem romanos duces, quorum virtutibus, quasi quibusdam stellis, latinae micant historiae? Pulvillus Capitolium dedicans, mortuum, ut nuntiabatur, subito filium se jussit absente sepeliri. L. Paulus septem diebus inter duorum exsequias filiorum trium-

phans urbem ingressus est. Praetermitto Maximos, Catones, Gallos, Pisones, Brutos, Scaevolas, Metellos, Scauros, Marios, Crassos, Marcellos atque Aufidios, quorum non minor in luctu quam in bellis virtus fuit, et quorum orbitates in Consolationis libro Tullius explicavit; ne videar potius aliena quam nostra quaesisse. Quamquam et haec in sugillationem nostri breviter dicta sint, si non praestet fides quod exhibuit infidelitas. Igitur ad nostra veniamus. Non plangam cum Jacob et David filios in lege morientes, sed cum Christo in Evangelio recipiam resurgentes. Judaeorum luctus, christianorum gaudium est. *Ad vesperam demorabitur fletus, et ad matutinum laetitia* (*Ps.* 29). *Nox praecessit, dies autem appropinquavit* (*Rom.* 13). Unde et Moyses moriens plangitur; Jesus absque funere et lacrymis in monte sepelitur. Quidquid de Scripturis super lamentatione dici potest, in eo libro, quo Paulam Romae consolati sumus, breviter explicavimus. Nunc nobis per aliam semitam ad eumdem locum perveniendum est, ne videamur praeterita et abolita quondam calcare vestigia. Scimus quidem Nepotianum nostrum esse cum Christo et sanctorum mixtum choris, quod hîc nobiscum eminus rimabatur in terris, et aestimatione quaerebat ibi videntem cominus dicere: *Sicut audivimus, sic et vidimus in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri* (*Ps.* 47): sed desiderium absentiae ejus ferre non possumus, non illius, sed nostram vicem dolentes. Quanto ille felicior, tanto amplius nos in dolore, quod tali caremus bono. Flebant et sorores Lazarum, quem resurrecturum noverant. Et ut veros hominis exprimeret affectus, ipse Salvator ploravit quem resuscitaturus erat. Apostolus quoque ejus, qui dixit: *Cupio dissolvi et esse cum Christo* (*Philip.* 1); et alibi: *Mihi vivere Christus est, et mori lucrum*, gratias agit, quod Epaphras de mortis sibi vicinia redditus sit, ne haberet tristitiam super tristitiam, non incredulitatis metu, sed desiderio charitatis. Quanto magis tu et avunculus et

episcopus, hoc est, et in carne et in spiritu pater, doles abesse viscera tua, et quasi a te divulsa suspiras? Sed obsecro ut modum adhibeas in dolore, memor illius sententiae: ne quid nimis; obligatoque parumper vulnere, audias laudes ejus cujus semper virtute laetatus es. Nec doleas quod talem amiseris, sed gaudeas quod talem habueris. Et sicut ii qui in brevi tabella terrarum situs pingunt, ita in parvo isto volumine cernas adumbrata, non expressa, signa virtutum, suscipiasque a nobis non vires, sed voluntatem. Haec praecepta sunt rhetorum, ut majores ejus qui laudandus est et eorum gesta altius repetantur, sicque ad ipsum per gradus sermo perveniat: quo videlicet avitis paternisque virtutibus illustrior fiat, et aut non degenerasse a bonis, aut mediocres ipse ornasse videatur. Ego carnis bona, quae semper et ipse contemsit, in animae laudibus non requiram: nec me jactabo de genere, idest de alienis bonis; quum Abraham, et Isaac, sancti viri, Ismaelem et Esau peccatores genuerint, et e regione, Jephte, in catalogo justorum Apostoli voce numeratus, de meretrice sit natus: *Anima*, inquit, *quae peccaverit, ipsa morietur* (*Ezech.* 18). Ergo quae non peccaverit, ipsa vivet. Nec virtutes nec vitia parentum liberis imputantur. Ab eo tempore censemur ex quo in Christo renascimur. Paulus persecutor Ecclesiae et mane lupus rapax Beniamin, ad vesperam dividit escam, Ananiae ovi submittens caput. Igitur et Nepotianus noster, quasi infantulus vagiens et rudis puer, subito nobis quasi de Jordane nascatur. Alius forsitan scriberet quod ob salutem illius orientem eremumque dimiseris, et me clarissimum sodalem tuum redeundi spe lactaveris, ut primum, si fieri posset, sororem cum parvulo viduam, deinde, si consilium illa respueret, saltem nepotem dulcissimum conservares. Hic est enim ille de quo tibi quondam vaticinatus sum: licet parvulus e collo pendeat nepos. Referret, inquam, alius, quod in palatii militia, sub clamyde et candenti lino corpus ejus cilicio tritum sit: quod stans ante saeculi potestates, lurida jejuniis

ora portaverit: quod adhuc sub alterius indumentis alteri militaverit; et ad hoc habuerit cingulum, ut viduis pupillis, orphanis, oppressis, miserisque subveniret. Mihi non placent dilationes istae imperfectae servitutis Dei. Et centurionem Cornelium, ut lego, justum statim audio baptizatum. Verumtamen velut incunabulo quaedam nascentis fidei comprobemus: ut qui sub alienis signis devotus miles fuit, donandus laurea sit postquam suo regi coeperit militare. Balteo posito, habituque mutato, quidquid castrensis peculii fuit in pauperes erogavit. Legerat enim: *Qui vult perfectus esse vendat omnia quae habet, et det pauperibus, et sequatur me* (*Matth.* 19). Et iterum: *Non potestis duobus dominis servire, Deo et mammonae* (*ib.* 16). Excepta vili tunica et operimento pari, quo, tecto tantum corpore, frigus excluderet, nihil sibi amplius reservavit. Cultus ipse, provinciae morem sequens, nec munditiis nec sordibus notabilis erat: quumque arderet quotidie aut ad Ægypti monasteria pergere aut Mesopotamiae invisere choros, vel certe insularum Dalmatiae, quae altino tantum freto distant, solitudines occupare, avunculum pontificem deserere non audebat, tot in illo cernens exempla virtutum, domique habens unde disceret. In uno atque eodem et imitabatur monachum et episcopum venerabatur. Non, ut in plerisque accidere solet, assiduitas familiaritatem, familiaritas contemtum illius fecerat: sed ita eum colebat quasi parentem; ita admirabatur quasi quotidie novum cerneret. Quid multa? fit clericus et per solitos gradus presbyter ordinatur. Jesu bone, qui gemitus, qui ejulatus, quae cibi interdictio, quae fuga oculorum omnium! Tum primum et solum avunculo iratus est. Querebatur se ferre non posse, et juvenilem aetatem incongruam sacerdotio causabatur. Sed quanto magis repugnabat, tanto magis in se studia omnium concitabat; et merebatur negando quod esse nolebat, eoque dignior erat quo se clamabat indignum. Vidimus Timotheum nostri temporis, et canos in sapientia, electumque a Moyse presbyterum, quem ipse

sciret esse presbyterum. Igitur clericatum non honorem intelligens, sed onus, primam curam habuit ut humilitate superaret invidiam, deinde ut nullam obscoeni in se rumoris fabulam daret; ut qui mordebantur ad aetatem ejus, stuperent ad continentiam; subvenire pauperibus, visitare languentes, provocare hospitio, lenire blanditiis, gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus. Caecorum baculus, esurientium cibus, spes miserorum, solamen lugentium fuit. Ita in singulis virtutibus eminebat, quasi caeteras non haberet. Inter presbyteros et coaequales primus in opere, extremus in ordine. Quidquid boni fecerat, ad avunculum referebat. Si quid forte aliter evenerat quam putarat, illum nescire, se errasse dicebat. In publico episcopum, domi patrem noverat: gravitatem morum hilaritate frontis temperabat: gaudium in risu, non cachinnum, intelligeres. Virgines et viduas Christi honorare ut matres, hortari ut sorores, cum omni castitate. Jam vero, postquam domum se contulerat et, relicto foris clerico, duritiae se tradiderat monachorum, creber in orationibus, vigilans in precando, lacrymas Deo, non hominibus, offerebat: jejunia in aurigae modum pro lassitudine et viribus corporis moderabatur. Mensae avunculi intererat, et sic apposita quaeque libabat ut et superstitionem fugeret, et continentiam servaret. Sermo ejus per omne convivium de Scripturis aliquid proponere, libenter audire, respondere verecunde, recta suscipere, prava non acriter confutare, disputantem contra se magis docere quam vincere. Et ingenuo pudore, qui ornabat aetatem, quid cujus esset, simpliciter confiteri: atque in hunc modum, eruditionis gloriam declinando, eruditissimus habebatur. Illud, ajebat, Tertulliani, istud Cypriani, hoc Lactantii, illud Hilarii est. Sic Minutius Felix, ita Victorinus, in hunc modum est loquutus Arnobius. Me quoque, quia pro sodalitate avunculi diligebat, interdum proferebat in medium. Lectioneque assidua et meditatione diuturna pectus suum bibliothecam fecerat Christi. Quoties ille transmarinis epistolis deprecatus est ut aliquid ad se scriberem! quo-

ties nocturnum de Evangelio petitorem et interpellatricem duri judicis mihi viduam exhibuit! Quumque ego silentio magis quam litteris denegarem et pudore reticentis pudorem suffunderem postulantis, avunculum mihi opposuit precatorem, qui et liberius pro alio peteret et pro reverentia sacerdotii facilius impetraret. Feci ergo quod voluit et brevi libello amicitias nostras aeternae memoriae consecravi. Quo suscepto, Croesi opes et Darii divitias se vicisse jactabat. Illum oculis, illum manibus, illum sinu, illum ore tenebat. Quumque in stratu frequenter evolveret, saepe super pectus soporati dulcis pagina decidebat. Si vero peregrinorum, si amicorum quispiam venerat, laetabatur nostro super se testimonio. Et quidquid minus in opusculo erat, distinctione moderata et pronunciationis varietate pensabat; ut in recitando illo ipse vel placere quotidie vel displicere videretur. Unde hic fervor, nisi ex amore Dei? unde legis Christi indefessa meditatio, nisi ex desiderio ejus qui legem dedit? Alii nummum addant nummo, et in marsupium suffocantes, matronarum opes venentur obsequiis; sint ditiores monachi quam fuerant saeculares; possideant opes sub Christo paupere, quas sub locuplete diabolo non habuerant; et suspiret eos Ecclesia divites, quos tenuit mundus ante mendicos. Nepotianus noster, aurum calcans, schedulas consectatur. Sed sicut sui in carne contemptor est et paupertate incedit ornatior, ita totum Ecclesiae investigat ornatum. Ad comparationem quidem superiorum modica sunt quae dicturi sumus, sed et in parvis idem animus ostenditur. Ut enim creatorem non in caelo tantum miramur et terra, sole, oceano, elephantis, camelis, equis, bubus, pardis, ursis, leonibus, sed et in minutis quoque animalibus, formica, culice, muscis, vermiculis et istiusmodi genere, quorum magis corpora scimus quam nomina, eandemque in cunctis veneramur solertiam: ita mens Christo dedita, aeque et in majoribus et in minoribus intenta est, sciens etiam pro otioso verbo reddendam esse rationem. Erat ergo sollicitus si niteret altare,

si parietes absque fuligine, si pavimenta tersa si janitor creber in porta, vela semper in ostiis, si sacrarium mundum, si vasa luculenta; et in omnes caerimonias pia sollicitudo disposita, non minus, non majus negligebat officium. Ubicumque eum in ecclesia quaereres, invenires. Nobilem virum Q. Fabium miratur antiquitas, qui etiam romanae scriptor historiae est; sed magis ex pictura quam ex litteris nomen invenit: et Beselehel nostrum plenum sapientia et spiritu Dei Scriptura testatur. Hyram quoque filium mulieris tyriae, quod alter tabernaculi, alter templi supellectilem fabricati sint. Quomodo enim laetae segetes et uberes agri, interdum culmis aristisque luxuriant: ita praeclara ingenia et mens plena virtutibus in variarum artium redundat elegantiam. Unde et apud Graecos philosophus ille laudatur qui omne quo uteretur, usque ad pallium et annulum, manu sua factum gloriatus est. Hoc idem possumus et de isto dicere, qui basilicas Ecclesiae et martyrum conciliabula diversis floribus et arboris comis, vitiumque pampinis adumbrarit, ut, quidquid placebat in ecclesia, tam dispositione quam visu, presbyteri laborem et studium testaretur. Macte virtute: cujus talia principia, qualis finis erit? O miserabilis humana conditio, et sine Christo vanum omne quod vivimus! Quid te subtrahis? quid tergiversaris oratio? quasi enim mortem illius differre possimus, et vitam facere longiorem, sic timemus ad ultimum pervenire. *Omnis caro foenum, et omnis gloria ejus quasi flos foeni* (*Is.* 40). Ubi nunc decora illa facies, ubi totius corporis dignitas, qua, veluti pulchro indumento, pulchritudo animae vestiebatur? Marcescebat, proh dolor! flante austro lilium; et purpura violae in pallorem sensim migrabat. Cumque febribus aestuaret, et venarum fontes hauriret calor, lasso anhelitu tristem avunculum consolabatur. Laetus erat vultus, et, universis circa plorantibus, solus ipse ridebat. Projicere pallium, manus extendere, videre quod alii non videbant, et, quasi in occursum se erigens, salutare venientes: intelligeres illum non emori, sed emigrare; et

mutare amicos, non relinquere. Volvuntur per ora lacrymae, et obfirmato animo non queo dolorem dissimulare quem patior. Quis crederet in tali illum tempore nostrae necessitudinis recordari, et, luctante anima, studiorum scire dulcedinem? Apprehensa avunculi manu, Hanc, inquit, tunicam, qua utebar in ministerio Christi, mitte dilectissimo mihi aetate patri, fratri collegio; et quidquid a te nepoti debebatur affectus, in illum transfer quem mecum pariter diligebas. Atque in talia verba defecit, avunculi manum mei recordatione contrectans. Scio quod nolueris amorem in te civium sic probare, et affectum patriae magis quaesisse in prosperis. Sed hujuscemodi officium in bonis jucundius est, in malis gratius. Tota hunc civitas, tota plauxit Italia. Corpus terra suscepit, anima Christo reddita est. Tu nepotem quaerebas, Ecclesia sacerdotem. Praecessit te successor tuus. Quod tu eras, ille post te judicio omnium merebatur. Atque ita ex una domo duplex pontificatus egressa est dignitas; dum in altero gratulatio est quod tenuerit, in altero moeror quod raptus sit ne teneret. Platonis sententia est, omnem sapientium vitam meditationem esse mortis. Laudant hoc philosophi et in caelum usque ferunt. Sed multo fortius Apostolus: *Quotidie*, inquit, *morior per gloriam vestram* (1 *Cor.* 15). Aliud est enim coronari, aliud agere; aliud vivere moriturum, aliud mori victurum. Ille moriturus est ex gloria, iste moritur semper ad gloriam. Debemus igitur et nos animo praemeditari quod aliquando futuri sumus et quod, velimus, nolimus, abesse longius non potest. Nam si nongentos vitae excederemus annos, ut ante diluvium vivebat humanum genus, et Mathusalem nobis tempora donarentur, tamen nihil esset praeterita longitudo quae esse desisset; etenim inter eum qui decem vixit annos et illum qui mille, postquam idem vitae finis advenerit et irrecusabilis mortis necessitas, transactum omne tantumdem est; nisi quod senex magis onustus peccatorum fasce proficiscitur. « Optima quaeque dies miseris mortalibus aevi

Prima fugit: subeunt morbi, tristisque senectus Et labor, et durae rapit inclementia mortis (*Virg. Georg.* 3).» Naevius poeta, « Pati, inquit, necesse est multa mortalem mala. » Unde et Niobem, quia multum fleverit, in lapidem et diversas bestias commutatam finxit antiquitas. Et Hesiodus, natales hominum plangens, gaudet in funere. Prudenterque Ennius « Plebes, ait, in hoc regei antestat loco: licet lacrymare plebei, regei honeste non licet. » Ut regi, sic episcopo; immo minus episcopo, quam regi: ille enim nolentibus praeest, hic volentibus: ille terrore subjicit, hic servituti donatur: ille corpora custodit ad mortem, hic animas servat ad vitam. In te oculi omnium diriguntur: domus tua et conversatio, quasi in specula constituta, magistra est publicae disciplinae. Quidquid feceris, id sibi omnes faciendum putant. Cave ne committas quod aut qui reprehendere volunt, digne lacerasse videantur, aut qui imitari, cogantur delinquere. Vince, quantum potes, immo etiam plus quam potes, mollitiem animi tui, et ubertim fluentes lacrymas reprime, ne grandis pietas in nepotem apud incredulas mentes desperatio putetur in Deum. Desiderandus est tibi quasi absens, non quasi mortuus; ut illum exspectare, non amisisse videaris. Verum quid ago, medens dolori quem jam reor et tempore et ratione sedatum, ac non potius replico tibi vicinas regum miserias et nostri temporis calamitates, ut non tam plangendus sit qui hac luce caruerit, quam gratulandum ei qui de tantis malis evaserit? Constantius, arianae fautor haereseos, dum contra inimicum paratur et concitus fertur ad pugnam, in Mopsi viculo moriens, magno dolore hosti reliquit imperium. Julianus, proditor animae suae et christiani jugulator exercitus, Christum sensit in Media, quem primum in Gallia denegarat: dumque romanos propagare vult fines, perdidit propagatos. Jovianus, gustatis tantum imperialibus bonis, foetore prunarum suffocatus interiit; ostendens omnibus quid sit humana potentia. Valentinianus, vastato genitali solo et inultam patriam derelinquens, vomitu sanguinis extinctus.

est. Hujus germanus Valens, gothico bello victus in Thracia, eumdem locum et mortis habuit et sepulcri. Gratianus, ab exercitu suo proditus et obviis ab urbibus non receptus, ludibrio hosti fuit: cruentaeque manus vestigia, parietes tui, Lugdune, testantur. Adolescens Valentinianus et pene puer, post fugam, post exsilia, post recuperatum multo sanguine imperium, haud procul ab urbe fraternae mortis conscia necatus est, et cadaver exanime suspendio infamatum. Quid loquar de Procopio, Maximo, Eugenio, qui utique, dum rerum potirentur, terrori gentibus erant? Omnes capti steterunt ante ora victorum, et (quod potentissimis quondam miserrimum est) prius ignominia servitutis quam hostili mucrone confossi sunt. Dicat aliquis: Regum talis conditio est, « feriuntque summos fulgura montes (*Hor. od* 10. *l.* 2). » Ad privatas veniam dignitates, nec de his loquar qui biennium excedunt: atque, ut caeteros praetermittam, sufficit nobis trium nuper consularium diversos exitus scribere. Abundantius egens Pityunte exsulat. Ruffini caput pilo Constantinopolim gestatum est: et abscissa manus dextera, ad dedecus insatiabilis avaritiae, ostiatim stipem mendicavit. Timasius, praecipitatus repente de altissimo dignitatis gradu, evasisse se putat quod Assae vivit inglorius. Non calamitates miserorum, sed fragilem humanae conditionis narro statum. Horret animus temporum nostrorum ruinas persequi. Viginti et eo amplius anni sunt quod inter Constantinopolim et alpes julias quotidie romanus sanguis effunditur. Scythiam, Thraciam, Macedoniam, Dardaniam, Daciam, Thessaliam, Achajam, Epiros, Dalmatiam, cunctasque Pannonias Gothus, Sarmata, Quadus, Alanus, Hunni, Vandali, Marcomanni vastant, trahunt, rapiunt. Quot matronae, quot virgines Dei et ingenua nobiliaque corpora his belluis fuere ludibrio! Capti episcopi, interfecti presbyteri, et diversorum officia clericorum. Subversae ecclesiae, ad altaria Christi stabulati equi, martyrum effossae reliquiae, « ubique luctus, ubique gemitus et plurima mortis imago. » Ro-

manus orbis ruit, et tamen cervix nostra erecta non flectitur. Quid putes nunc animi habere Corinthios, Athenienses, Lacedaemonios, Arcadas, cunctamque Graeciam, quibus imperant barbari? Et certe paucas urbes nominavi in quibus olim fuere regna non modica. Immunis ab his malis videbatur oriens et tantum nunciis consternatus. Ecce tibi anno praeterito ex ultimis Caucasi rupibus immissi in nos non jam Arabiae, sed septentrionis lupi, tantas brevi provincias percurrerunt. Quot monasteria capta! quantae fluviorum aquae humano cruore mutatae sunt! Obsessa Antiochia et urbes reliquae, quas Halis, Cydnus, Orontes, Euphratesque praeterfluunt: tracti greges captivorum: Arabia, Phoenice, Palaestina, Ægyptus timore captivae. « Non mihi si linguae centum sint, oraque centum; Ferrea vox, omnia poenarum percurrere nomina possim (*Aen.* 6). » Neque enim historiam proposui scribere, sed nostras breviter flere miserias. Alioquin ad haec merito explicanda et Thucydides et Sallustius muti sint. Felix Nepotianus, qui haec non videt: felix, qui ista non audit. Nos miseri, qui aut patimur, aut patientes fratres nostros tanta perspicimus; et tamen vivere volumus, eosque qui his carent flendos potius quam beatos putamus. Olim offensum sentimus, nec placamus Deum. Nostris peccatis barbari fortes sunt, nostris vitiis romanus superatur exercitus; et quasi non haec sufficerent cladibus, plus pene bella civilia quam hostilis mucro consumpsit. Miseri Israelitae, ad quorum comparationem Nabuchodonosor servus Dei scribitur! Infelices nos, qui tantum displicemus Deo, ut, per rabiem barbarorum, illius in nos ira desaeviat! Ezechias egit poenitentiam, et centum octoginta quinque millia Assiriorum ab uno angelo una nocte deleta sunt. Josaphat laudes Domini concinebat, et Dominus pro laudante superabat. Moyses contra Amalech non gladio, sed oratione pugnavit. Si erigi volumus, prosternamur. Proh pudor et stolida usque ad incredulitatem mens! Romanus exercitus, victor orbis et dominus, ab his vincitur, hos pavet,

horum terretur aspectu qui ingredi non valent; qui, si terram tetigerint, se mortuos arbitrantur. Et non intelligimus prophetarum voces: *Fugient mille, uno persequente* (*Is.* 30)? Nec amputamus causas morbi, ut morbus pariter auferatur, statimque cernamus sagittas pilis, tiaras galeis, caballos equis cedere. Excessimus consolandi modum; et dum unius mortem flere prohibemus, totius orbis mortuos planximus. Xerses, ille rex potentissimus, qui subvertit montes, maria constravit, quum de sublimi loco infinitam hominum multitudinem, et innumerabilem vidisset exercitum, flesse dicitur quod post centum annos nullus eorum, quos tunc cernebat, superfuturus esset. O si possemus in talem ascendere speculam de qua universam terram sub nostris pedibus cerneremus! Jam tibi ostenderem totius orbis ruinas; gentes gentibus, et regnis regna collisa: alios torqueri, alios necari, alios absorberi fluctibus, alios ad servitutem trahi: hic nuptias, ibi planctum: illos nasci, istos mori: alios affluere deliciis, alios mendicare: et non Xersis tantum exercitum, sed totius mundi homines qui nunc vivunt, in brevi spatio defuturos. Vincitur sermo rei magnitudine, et minus est omne quod dicimus. Redeamus igitur ad nos et, quasi e coelo descendentes, paulisper nostra videamus. Sentisne, obsecro te, quando infans, quando puer, quando juvenis, quando robustae aetatis, quando senex factus sis? Quotidie morimur, quotidie commutamur; et tamen acternuos nos esse credimus. Hoc ipsum quod dicto, quod scribitur, quod relego, quod emendo, de vita mea tollitur; quot puncta notarii, tot meorum damna sunt temporum. Scribimus atque rescribimus: transeunt maria epistolae, et, scindente sulcum carina, per singulos fluctus aetatis nostrae momenta minuuntur. Solum habemus lucri quod Christi nobis amore sociamur. *Charitas patiens est, benigna est: charitas non zelatur, non agit perperam, non inflatur, omnia sustinet, omnia credit, omnia sperat, omnia patitur: charitas numquam excidit.* Haec semper vivit in pectore

ob hanc Nepotianus noster absens, praesens est et, per tanta terrarum spatia divisus, utraque complectitur manu. Habemus mutuae obsidem caritatis. Jungamur spiritu, stringamur affectu: et fortitudinem mentis, quam beatus papa Chromatius ostendit in dormitione germani, nos imitemur in filio. Illum nostra pagella decantet, illum cunctae litterae sonent. Quem corpore non valemus, recordatione teneamus; et cum quo loqui non possumus, de eo loqui numquam desinamus.

TRANQUILLINO.

(a. 396, vel seq.)

Tranquillinum amicum docet quatenus amplectendus ac legendus Origenes sit.

Majora spiritus vincula esse quam corporum, si olim ambigebamus, nunc probavimus; dum et mihi sanctitas tua haeret animo, et ego tibi Christi amore conjungor. Vere enim et simpliciter candidissimo pectori tuo loquor: ipsa schedula et muti apices litterarum inspirant in nos tuae mentis affectum. Quod dicis Origenis multos errore deceptos, et sanctum filium meum Oceanum illorum insaniae repugnare, et doleo simul et gaudeo; dum aut supplantati sunt simplices, aut ab erudito viro errantibus subvenitur. Et quia meae parvitatis quaeris sententiam, utrum, secundum fratrem Faustinum, penitus respuendus sit, an, secundum quosdam, legendus ex parte; ego Origenem propter eruditionem sic interdum legendum arbritror quo modo Tertullianum, Novatum, Arnobium, Apollinarium et nonnullos ecclesiasticos scriptores, graecos pariter et latinos, ut bona eorum eligamus, vitemus contraria, juxta Apostolum dicentem: *Omnia probate, quod bonum est tenete* (1 *Thess.* 5). Caeterum, qui vel in amorem ejus nimium vel in odium stomachi sui pravitate ducuntur, videntur mihi illi maledicto prophetico subjacere: *Vae his qui dicunt bonum malum, et malum bonum; qui faciunt amarum dulce,*

et dulce amarum (*Is.* 5)! Nec enim propter doctrinam ejus parva suscipienda sunt dogmata, nec, propter dogmatum pravitatem, si quos commentarios in Scripturas sanctas utiles edidit, penitus respuendi sunt. Quod si contentiosum inter se amatores ejus et obtrectatores funem duxerint, ut nihil medium appetant, nec servent modum, sed totum aut probent aut improbent, libentius piam rusticitatem quam doctam blasphemiam eligam. Sanctus frater Tatianus diaconus te impendio resalutat.

Ad Theophilum.

(a. 397)

Significat, respondens Theophilo, nihil sibi esse antiquius quam Christi jura servare, gratias agens interim de commonitione circa canones ecclesiasticos, nec probans quod ille remissius ageret in causa origenistarum.

Meminit Beatitudo tua quod eo tempore quo nobiscum tacebas numquam ab officio meus sermo cessaverit, nec consideraverim quid tu pro dispensatione tunc faceres, sed quid me facere conveniret. Et tunc, sumptis Dignationis tuae epistolis, fructum aliquem cepisse me video evangelicae lectionis. Si enim duri judicis sententiam crebra mulieris inflexit petitio, quanto magis paterna viscera interpellatione sedula molliuntur! Quod de canonibus ecclesiasticis mones, gratias agimus. *Quem enim diligit Dominus, corripit; et flagellat omnem filium quem recipit* (*Hebr.* 12). Sed tu scito nobis nihil esse antiquius quam Christi jura servare; nec patrum transferre terminos, semperque meminisse romanam fidem apostolico ore laudatam, cujus se esse participem alexandrina ecclesia gloriatur. Super nefaria haeresi, quod multam patientiam geris, et putas Ecclesiae visceribus incubantes tua posse corrigi lenitate, multis sanctis displicet: ne, dum paucorum poeniteutiam praestolaris, nutrias audaciam perditorum, et factio robustior fiat. Vale in Christo.

Ad Fabiolam, de veste sacerdotali.

(a. 397 vel super.)

Explicatis initio in spiritualem sensum quae de victimarum partibus sancita, enarratisque eodem modo legibus quae summis sacerdotibus veteri in lege praescriptae erant, singulas vestium species quibus tam majores quam minores ejus temporis pontifices uterentur, mystice, ad animarum profectum, docte eleganterque exponit.

Usque hodie in lectione veteris Testamenti super faciem Moysi velamen positum est. Loquitur glorificato vultu, et populus loquentis gloriam ferre non sustinet. Quum autem conversi fuerimus ad Dominum, auferetur velamen, occidens littera moritur, vivificans spiritus suscitatur. Dominus enim spiritus est, et lex spiritalis. Unde et David orabat in psalmo: *Revela oculos meos; et considerabo mirabilia de lege tua* (*Ps.* 118). *Numquid de bubus cura est Deo* (1 *Cor.* 9)? Utique non. Multo magis de jecore bovis, arietis et hircorum et armo dextro pectore et ventre, quo stercora digeruntur: quorum duo in esum accipiunt sacerdotes; tertium Phinees meretur in praemium. De victimis salutaribus adeps, quo pectus obvolvitur, et pinnula jecoris offeruntur super altare: ipsum vero pectus et brachium dexterum dantur Aaron et filiis ejus legitimum sempiternum a filiis Israel. Sensus in corde est, habitaculum cordis in pectore. Quaeritur ubi sit animae principale. Plato in cerebro, Christus monstrat in corde. *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* (*Matth.* 5). Et *De corde procedunt cogitationes malae* (*ib.* 15). Et *Quid cogitatis nequam in cordibus vestris* (*ib.* 9)? Voluptas et concupiscentia, juxta eos qui de physicis disputant, consistit in jecore. Hujus pinnulam, in diversa volitantem et per oculorum fenestras erumpentem foras, offerunt sacerdotes Deo; ut postquam opere dixerint Deo: *Holocaustum tuum pingue fiat* (*Ps.* 19), et concupiscentiam, libidinis seminarium, igne spiritus

concremaverint, mereantur accipere praemium, pectus et brachium. In pectore mundas cogitationes, legis notitiam, dogmatum veritatem: in brachio bona opera et pugnam contra diabolum et armatam manum; ut quod mente conceperint, exemplo probent. Jesus enim *coepit facere et docere*. Ipsum quoque pectusculum appellatur ἐπίθεμα, id est *additamentum*, sive *praecipuum* et *egregium*: *thenupha* quippe hoc magis sonat. Ex quo intelligimus, juxta illud Malachiae: *Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirunt ex ore ejus* (c. 2), praecipuam debere esse in sacerdotibus legis doctrinaeque notitiam; et additamento gratiae spiritualis, talem virum institui qui possit contradicentibus resistere, et nihil in se sinistri habere operis quod ducat ad tartarum: sed dextrum brachium et separatum, ut, opera sacerdotis, comparatione virtutum ejus a cunctis hominibus separata sint. Haec de victimis et iis quae offeruntur in altari et quae sacerdotibus dantur a Domino. Caeterum et alia tria, exceptis primitiis hostiarum, et de privato et de macello publico, ubi non religio, sed victus necessitas est, sacerdotibus membra tribuuntur, brachium, maxilla et venter. De brachio jam diximus. Maxilla eloquentem eruditumque significat: ut, quod pectore concipimus, ore promamus. Venter, receptaculum ciborum, in scorto madianitide sacerdotali pugione confossus, universos hominum labores et momentanea blandimenta gulae, stercoris fine condemnat; et ostendit mentibus consecratis Deo, totum quod curamus, quod voramus, in secessum projici. Unde et Apostolus, *Esca*, inquit, *ventri*, *et venter escis*: *Deus autem et hunc et illas destruet* (1 *Cor.* 6). Et e contrario de luxuriosis: *Quorum Deus venter est*, *et gloria in confusione eorum* (*Philipp.* 3). Vituli pulverem, quem adoraverat Israel, in contemptum superstitionis, in potum accepit populus, ut discat contemnere quod in secessum projici viderat. Praecipitur sacerdotibus ne, ministraturi in templo, vinum et siceram bibant, ne ebrietate et crapula et curis hujus vitae praegraventur corda eorum; nec

partem habeant in terra, nisi solum Deum, ut nulla debilitate insignes sint; ne truncis auribus, laeso oculo, simis naribus, claudo pede, cutis colore mutato; quae omnia referuntur ad animae vitia. Voluntas enim in homine, non natura damnatur. Si quis e sacerdotibus semine fluxerit, ad sacerdotalem mensam probibetur accedere; et e contrario vidua cujus cum Sara defecerunt muliebria, propter continentiam et castitatem recipitur in domum patris et de templi aerario alitur. Quod si filios habuerit, redditur soboli suae, ut, juxta Apostolum, iis ministretur *quae vere viduae sunt* (1 *Tim.* 5) et ut, quae de sacerdotalibus sustentatur cibis, nullius alterius amore teneatur. Vicinus et mercenarius excluduntur a convivio sacerdotum: servis ciborum reliquiae conceduntur. Jam tunc rejiciebantur Phygelus et Hermogenes, et recipiebatur Onesiphorus. Primitiae ciborum et omnium frugum atque pomorum offeruntur antistiti: ut, habens victum atque vestitum, absque ullo impedimento securus et liber serviat Domino. Primogenita mundorum animalium accipiunt sacerdotes, immundorum pretia. Hominum quoque primi partus redimuntur: et quia conditio una nascendi est, pretium aequaliter offertur sic moderatum et leve ut nec dives intumescat, nec tenuis praegravetur. Æditui et janitores accipiunt decimas: et rursum decimas decimarum offerunt sacerdotibus; tanto illis minores, quanto ipsi majores populo. Quadraginta octo civitates ad habitandum levitis et sacerdotibus separantur; sex urbes fugitivorum trans Jordanem et intra Jordanem eliguntur; et finis exsilii mors pontificis est. Universa, quae festinus sermo perstrinxit, et quorum pulsavi tantum nec aperui sacramenta, ad cunctos pertinent sacerdotes. Pontifex autem quantis polleat privilegiis, dicam breviter. *Caput*, inquit, *suum non discooperiet* (*Lev.* 21). Habet cidarim, et nomen Dei portat in fronte; diademate ornatus est regio, ad perfectam Christi venit aetatem, semper ejus gloria protegendus est: et vestimenta sua non scindet, quia candida sunt, quia impolluta, quia agnum sequentia

et de attonsae ovis confecta velleribus. Thamar, amissa pudicitia, scidit tunicam. Cáiphas, perdito sacerdotio, rupit publice vestimenta. *Super omnem animam quae mortua est non ingredietur.* Ubicumque peccatum est, et in peccato mors, illuc pontifex non accedit. *Anima quae peccaverit, ipsa morietur.* (*Ezech.* 18) Quamvis ille sit dives, quamvis potens et multitudinem offerat victimarum, si mortuus est, non tangitur a pontifice, non videtur. Quod si resurgit et ad vocem Salvatoris egreditur de sepulcro et fasciis peccatorum solutis incedit, intrabit ad eum pontifex, et ibi faciet mansionem et cum resurgente prandebit. *Super patre suo et matre sua non inquinabitur.* Multa nos facere cogit affectus; et dum propinquitatem respicimus corporum, corporis et animae offendimus creatorem. Qui amat patrem aut matrem super Christum non est eo dignus. Discipulus ad sepulturam patris ire desiderans Salvatoris prohibetur imperio. Quanti monachorum, dum patris matrisque miserentur, suas animas perdiderunt! Super patre et matre pollui nobis non licet: quanto magis super fratre, sororibus, consobrinis, familia, servulis? Genus regale et sacerdotale sumus. Illum attendamus patrem qui numquam moritur aut qui pro nobis moritur, et qui ideo vivens mortuus est ut nos mortuos vivificaret. Si quid habemus de Ægypto quod princeps mundi suum possit agnoscere, tenenti Ægyptiae cum pallio relinquamus. Sindone opertus adolescens vinctum Dominum sequebatur: incurrisset in laqueos, nisi expeditus et nudus persequentium declinasset impetum. Reddamus parentibus quae parentum sunt; si tamen vivunt, si servientes Domino filios suos praeferri sibi gloriantur. *Et de sanctis non egredietur: et non polluet sanctificationem Dei sui.* Pro otioso quoque verbo rationem reddituri sumus; et omne quod non aedificat audientes in periculum vertitur loquentium. Ego si fecero, si dixero quippiam quod reprehensione dignum est, de sanctis egredior et polluo vocabulum Christi, in quo mihi blandior: quanto magis pontifex et episcopus, quem oportet esse sine crimine

tantarumque virtutum ut semper moretur in sanctis et paratus sit victimas offerre pro populo, sequester hominum et Dei, et carnes agni sacro ore conficiens, *quia sanctum oleum Dei sui super eum est?* Non egredietur de sancto, ne vestimentum, quo indutus est, polluat. Quotquot enim in Christo baptizati sumus, Christum induimus. Servemus tunicam quam accepimus, sanctam custodiamus in sancto. Ille montanus habitator qui de Jerusalem descendebat in Jericho non prius vulneratus est quam nudatus. Infunditur ei oleum, medicamentum lene et misericordia temperatum: et quia debuit negligentiae sentire cruciatum, vini austeritate mordetur; ut per oleum ad poenitentiam provocetur, per vinum sentiat severitatem judicantis. *Uxorem virginem accipiet; viduam autem et ejectam et meretricem non accipiet, sed virginem de genere suo; et non contaminabit semen suum in populo. Ego Dominus, qui sanctifico eum.* Scio pontificem, cui praecepta nunc dantur, a plerisque Christum intelligi, et id quod dictum est, *Super patre et matre non inquinabitur*, de virginali Mariae partu edisseri; multoque facilior est super Domino interpretatio, qui audit in psalmo (109): *Tu es sacerdos in aeternum, secundum ordinem Melchisedech*; et in Zacharia: *Audi, Jesu sacerdos magne* (*c.* 3); et cui sordida peccatorum nostrorum vestimenta tolluntur, ut recipiat gloriam quam habuit apud Patrem prius quam mundus esset. Sed, ne quis me vim facere Scripturae putet, et sic amare Christum ut historiae auferam veritatem, interpretabor in membris quod referatur ad caput; intelligam de servis quod impleatur in domino. Quamquam gloria domini gloria famulorum sit. Et ubicumque opportunitas loci tulerit, sic de vero lumine disputabo ut derivetur ad eos quibus Christus donavit ut lumen sint. Pontifex iste, quem mosaicus sermo describit, viduam ejectam et meretricem non ducit uxorem. Vidua est cujus maritus est mortuus: ejecta quae marito vivente projicitur: meretrix quae multorum libidini patet. *Sed accipiet*, inquit, *uxorem virginem, et de genere suo*;

non alienigenam; ne in mala terra nobilium seminum frumenta degeneret. Non meretricem, quae multis exposita est amatoribus. Non ejectam, quae etiam priori conjugio indigna fuit. Non viduam, ne pristinarum meminerit voluptatum; sed illam animam quae non habet maculam neque rugam, quae cum Christo renata innovatur de die in diem, de qua Apostolus loquitur: *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo* (2 *Cor.* 11). Nolo discipulam conjugem pontificis quidquam habere de veteri homine. Si consurreximus cum Christo, ea quae sursum sunt sapiamus. Praeteritorum obliti, futurorum avidi. Infelix Simon, quia post baptismum de antiquo matrimonio cogitabat nec ad virginalem venerat puritatem, Petri consortio indignus fuit. Compulisti me, Fabiola, litteris tuis ut de Aaron tibi sacerdotio scriberem et vestimentis. Ego plus obtuli, ut de cibis et primitiis sacerdotum et de observatione pontificis praefatiunculam struerem. Egressa de Sodomis et ad montana festinans, non vis habitare in parva urbe Segor. Transcendens proselytos, praeteris Israelitas, dimittens leviticum gradum praepete penna transvolans sacerdotes, ad pontificem venis. Sed dum vestes ejus et rationale pectoris diligenter inquiris, nostra tibi displicuere consortia. Et tu quidem optato frueris otio et juxta Babylonem bethleemitica forsitan rura suspiras. Nos in Ephrata, tandem pace reddita, vagientem de praesepi audimus infantem, et querimonias ejus ac voculas ad tuas aures cupimus pervenire. Legimus in Exodo tabernaculum, mensam, candelabrum, altare, columnas, tentoria, coccum, byssum, hyacinthum, purpuram, ex auro, argento, aere vasa diversa, tabernaculum divisum in tria, duodecim panes per singulas hebdomadas mensae impositos, in candelabro septem lucernas, altare hostiis holocaustisque expositum, crateras, scyphos thuribula, phialas, mortariola, paxillos, pelles rubras, pilos caprarum et ligna imputribilia. Tanta et talia offeruntur in tabernaculo Dei ut nullus desperet salutem. Alius aurum sensuum, alius argentum eloquii, alius vo-

cem aeris exhibeat. Totus mundus in tabernaculi describitur sacramento. Primum et secundum vestibulum omnibus patet. Aqua enim et terra cunctis mortalibus data sunt. In Sanctis vero Sanctorum, quasi ad aethera et in caelum, paucorum introitus et volatus est. Duodecim panes duodecim mensium significant circulum. Septem lucernae septem errantia astra demonstrant. Et ne longum faciam (neque enim propositum mihi nunc est de tabernaculo scribere), veniam ad sacerdotalia vestimenta: et antequam mysticam scruter intelligentiam, more judaico, quae scripta sunt, simpliciter exponam: ut, postquam vestitum videris sacerdotem, et oculis tuis omnis ejus patuerit ornatus, tunc singulorum causas pariter exquiramus. Discamus primum communes sacerdotum vestes atque pontificum. Lineis feminalibus, quae usque ad genua et poplites veniunt, verenda celantur, et superior pars sub umbilico vehementer adstringitur; ut, si quando expediti mactant victimas, tauros et arietes trahunt, portantque onera et in officio ministrandi sunt, etiam si lapsi fuerint et femora revelaverint, non pateat quod opertum est. Inde et gradus altaris prohibentur fieri, ne inferior populus ascendentium verenda conspiciat: vocaturque lingua hebraea hoc genus vestimenti *machnase*, graece περισκελῆ, a nostris *feminalia*, vel *bracae* usque ad genua pertingentes. Refert Josephus (nam aetate ejus adhuc templum stabat, et necdum Vespasianus et Titus Jerosolymam subverterant, et erat ipse de genere sacerdotali, multoque plus intelligitur quod oculis videtur quam quod aure percipitur) haec feminalia de bysso retorta ob fortitudinem solere contexi et, postquam incisa fuerint, acu consui: non enim posse in tela hujuscemodi fieri. Secunda ex lino tunica est ποδήρης, idest talaris, duplici sindone, quam et ipse Josephus byssinam vocat, appellaturque *chotonath*, idest χιτών, quod hebraeo sermone in *lineam* vertitur. Haec adhaeret corpori et tam arcta est et strictis manicis ut nulla omnino in veste sit ruga, et usque ad crura descendat. Volo pro legentis facilitate abuti ser-

mone vulgato. Solent militantes habere lineas, quas camisias vocant, sic aptas membris et astrictas corporibus ut expediti sint vel ad cursum vel ad praelia, dirigendo jacula, tenendo clypeum, ense vibrando et quocumque necessitas traxerit. Ergo et sacerdotes, parati in ministerium Dei, utuntur hac tunica ut, habentes pulchritudinem vestimentorum, nudorum celeritate discurrant. Tertium genus est vestimenti quod illi appellant *abanet*, nos cingulum vel baltheum vel zonam possumus dicere; Babylonii novo vocabulo *hemian* vocant: diversa vocabula ponimus, ne quis erret in nomine. Hoc cingulum in similitudinem pellis colubri, qua exuit senectutem, sic in rotundum textum est ut marsupium longius putes. Textum est autem subtegmine cocci, purpurae, hyacinthi et stamine byssino ob decorem et fortitudinem; atque ita polymita arte distinctum ut diversos flores ac gemmas artificis manu non textas, sed additas arbitreris. Lineam tunicam, de qua supra diximus, inter umbilicum et pectus hoc stringunt baltheo, qui, quatuor digitorum habens latitudinem et ex una parte ad crura dependens, quum ad sacrificia cursu et expeditione opus est, in laevum humerum retorquetur. Quartum genus est vestimenti, rotundum pileolum, quale pictum in Ulyxi conspicimus, quasi sphaera media sit divisa, et pars una ponatur in capite: hoc Graeci et nostri τιάραν, nonnulli galerum vocant, Hebraei *misnepheth:* non habet acumen in summo nec totum usque ad comam caput tegit, sed tertiam partem a fronte inopertam relinquit, atque ita in occipitio vitta constrictum est ut non facile labatur ex capite. Est autem byssinum et sic fabre opertum linteolo ut nulla acus vestigia forinsecus appareant. His quatuor vestimentis, idest feminalibus, tunica linea, cingulo quod purpura, cocco, bysso, hyacintoque contexitur, et pileo, de quo nunc diximus, tam sacerdotes quam pontifices utuntur. Reliqua quatuor proprie pontificum sunt: quorum primum est *mail*, idest tunica talaris, tota hyacinthina, ex lateribus ejusdem coloris assutas habens manicas et in superiori

parte, qua collo induitur, aperta, quod vulgo capitium vocant, oris firmissimis ex se textis, ne facile rumpantur. In extrema parte, id est ad pedes, septuaginta duo sunt tintinnabula, et totidem mala punica, iisdem contexta coloribus ut supra cingulum. Inter duo tintinnabula unum malum est, inter duo mala unum tintinnabulum, ut alterutrum sibi media sint: causaque redditur. Idcirco tintinnabula vesti apposita sunt ut, quum ingreditur pontifex in Sancta Sanctorum, totus vocalis incedat, statim moriturus, si hoc non fecerit. Sextum est vestimentum quod hebraica lingua dicitur *ephod*. Septuaginta ἐπωμίδα, idest *superhumerale*, appellant. Aquila ἐπένδυμα, nos *ephod* suo ponimus nomine. Et ubicumque in Exodo, sive in Levitico superhumerale legitur, sciamus apud Hebraeos ephod appellari. Hoc autem esse pontificis vestimentum, et in quadam epistola scripsisse me memini, et omnis Scriptura testatur sacrum quiddam esse et solis conveniens pontificibus. Nec statim illud occurrat quod Samuel, qui levita fuit, scribitur in Regnorum primo libro habuisse aetatis adhuc parvulae *ephod-bad*, idest *superhumerale lineum*: quum David quoque ante arcam Domini idem portasse referatur. Aliud est enim ex quatuor supradictis coloribus, idest hyacintho, bysso, cocco, purpura, et ex auro habere contextum; aliud, in similitudinem sacerdotum, simplex et lineum. Auri laminae, idest bracteae, mira tenuitate teduntur: ex quibus secta fila torquentur, cum subtegmine trium colorum, hyacinthi, cocci, purpurae, et cum stamine byssino; et efficitur palliolum mirae pulcritudinis, perstringens fulgore oculos in modum caracallarum, sed absque cucullis. Contra pectus nihil contextum est, et locus futuro rationali derelictus. In utroque humero habet singulos lapides clausos et astrictos auro, qui hebraice dicuntur *soom*, ab Aquila et Symmacho et Theodotione onychini, a Septuaginta smaragdi transferuntur; Josephus sardonicas vocat, cum hebraeo Aquilaque consentiens, ut vel colorem lapidum vel patriam demonstrarit. Et in singulis lapidibus sena

patriarcharum nomina sunt, quibus israeliticus populus dividitur. In dextro humero majores filii Jacob, in laevo minores scripti sunt; ut pontifex, ingrediens Sancta Sanctorum, nomina populi, pro quo rogaturus est Dominum, portet in humeris. Septimum vestimentum est mensura parvum, sed cunctis supradictis sacratius. Intende, quaeso, animum, ut quae dicuntur intelligas. Hebraice vocatur *hosen*, graece autem λόγιον; nos *rationale* possumus appellare, ut ex ipso statim nomine scias mysticum esse quod dicitur. Pannus est brevis ex auro et quattuor textus coloribus, hoc est iisdem quibus et superhumerale, habens magnitudinem palmi per quadrum, et duplex, ne facile rumpatur. Intexti sunt enim ei duodecim lapides mirae magnitudinis atque pretii per quatuor ordines, ita ut in singulis versiculis terni lapides collocentur. In primo ordine sardius, topatius, smaragdus ponitur. Symmachus dissentit in smaragdo, ceraunium pro eo transferens. In secundo carbunculus, sapphyrus, jaspis. In tertio ligurius, achates, amethystus. In quarto chrysolitus, onychinus, berillus. Satisque miror cur hyacinthus, pretiosissimus lapis, horum numero non ponatur; nisi forte ipse est alio nomine ligurius. Scrutans eos qui de lapidum atque gemmarum scripsere naturis, ligurium invenire non potui. In singulis lapidibus, secundum aetates, duodecim tribuum sculpta sunt nomina. Hos lapides in diademate principis Tyri et in Apocalypsi Joannis legimus, de quibus extruitur caelestis Jerusalem, et sub horum nominibus et specie, virtutum vel ordo vel diversitas indicatur. Per quatuor rationalis angulos, quatuor annuli sunt aurei, habentes contra se in superhumerali alios quatuor: ut quum appositum fuerit λόγιον, in loco quem in ephod diximus derelictum, annulus veniat contra annulum, et mutuo sibi vittis copulentur hyacinthinis. Porro, ne magnitudo et pondus lapidum contexta stamina rumperet, auro ligati sunt atque conclusi: nec sufficit hoc ad firmitatem, nisi et catenae ex auro fierent, quae ob pulcritudinem fistulis aureis tegerentur, haberentque

et in rationali supra duos majores annulos qui unciuis superhumeralis aureis necterentur, et deorsum alios duos; nam post tergum in superhumerali, contra pectus et stomachum, ex utroque latere erant annuli aurei, qui catenis cum rationalis inferioribus annulis jungebantur; atque ita fiebat ut astringeretur et rationale superhumerali, et superhumerale rationali, ut una textura contra videntibus putaretur. Octava est lamina aurea, idest *sis zaab*, in qua scriptum est nomen Dei hebraicis quatuor litteris, *iod*, *he*, *vau*, *he*, quod apud illos ineffabile nuncupatur. Haec super pileolum lineum et commune omnium sacerdotum in pontifice plus additur, ut in fronte vitta hyacinthina constringatur, totamque pontificis pulchritudinem Dei vocabulum coronet et protegat. Didicimus quae vel communia cum sacerdotibus vel quae specialia pontificis vestimenta sint: et si tanta difficultas fuit in vasis fictilibus, quanta majestas erit in thesauro qui intrinsecus latet? Dicamus igitur prius quod ab Hebraeis accepimus: et, juxta morem nostrum, spiritualis postea intelligentiae vela pandamus. Quattuor colores ad quattuor elementa referuntur, ex quibus universa subsistunt. Byssus terrae deputatur, quia ex terra gignitur. Purpura mari, quia ex ejus cochleolis tingitur. Hyacinthus aëri, propter coloris similitudinem. Coccus igni et aetheri, qui hebraice *sani* appellatur, quod Aquila διάφορον, Symmachus δίβαφον interpretatus est. Pro cocco, juxta latinum eloquium, apud Hebraeos *tholath*, idest vermiculus scribitur: et justum esse commemorant ut pontifex Creatoris non solum pro Israel, sed et pro universo mundo roget, siquidem ex terra et aqua et aëre et igne mundus iste consistit, et haec elementa sint omnium. Unde primum vestimentum lineum terram significat: secundum hyacinthinum, aërem in colore demonstrat, quia de terrenis paulatim ad excelsa sustollimur; et ipsa vestis hyacinthina a capite usque ad talos veniens indicat aërem de caelis usque ad terram fusum. Mala autem punica et tintinnabula in inferioribus posita, fulgura, tonitruaque

demonstrant, sive terram et aquam et omnium elementorum inter se consonantiam, et sic sibi universa perplexa ut in singulis omnia reperiantur. Quod autem supradicti colores auro intexti sunt, id significari volunt quod vitalis calor et divini sensus providentia universa penetret. Superhumerale et duos lapides vel smaragdinos vel onychinos, qui desuper sunt et utrumque humerum tegunt, duo hemisphaeria interpretantur, quorum aliud super terram, aliud sub terra sit; sive solem et lunam, quae desuper rutilant. Zonam illam qua sacerdotis pectus arctatur, et linea tunica, idest terra, constringitur, interpretantur oceanum. Rationale in medio positum terram edisserunt; quae instar puncti, licet omnia in se habeat, tamen a cunctis vallatur elementis. Duodecim lapides vel zodiacum interpretantur circulum, vel duodecim menses; et singulis versiculis singula assignant tempora, et his ternos deputant menses. Nec alicui gentilis videatur expositio. Non enim si caelestia et Dei dispositionem idolorum nominibus infamarunt, idcirco Dei est neganda providentia, quae certa lege currit et fertur et regit omnia. Nam et in Job Arcturum, et Orionem, et *mazuroth*, hoc est zodiacum circulum, et caetera astrorum nomina legimus: non quod eadem apud Hebraeos vocabula sint, sed quod nos non possumus, quae dicuntur, nisi consuetis vocibus, intelligere. Pulchre autem hoc ipsum quod in medio est appellatur rationale. Ratione enim cuncta sunt plena, et terrena haerent caelestibus; imo ratio terrenorum et temporum, caloris et frigoris, et duplex inter utraque temperies, de caeli cursu et ratione descendit. Unde et rationale cum ephod fortius stringitur. Porro quod dicitur in ipso rationali ἀλήθεια esse et δήλωσις, idest *manifestatio* atque *doctrina* vel *veritas*, hoc ipsum significat quod numquam in Dei ratione mendacium sit, sed et ipsa veritas multis signis et argumentis monstretur hominibus, et usque ad mortales veniat. Unde factum est ut rationem solis et lunae et anni et mensium et temporum et horarum, tempestatum quoque, serenitatis at-

que ventorum et rerum omnium nosceremus, accipientes insitam a Deo sapientiam, et ipso habitatore atque doctore, domicilii sui nobis et fabricae scientiam demonstrante. Super omnia cidaris et vitta hyacinthina caelum monstrant: et auri lamina, quae in fronte pontificis est, inscriptumque nomen Dei, universa quae subter sunt, Dei arbitrio gubernari. Idipsum ego puto sub aliis nominibus et in Cherubim et quatuor animalibus figuratum, quae ita sibi permixta sunt et haerent ut in uno inveniantur et caetera; et quod instauter et ante se vadant et non revertantur. Labuntur enim tempora, et praeterita relinquentia ad futura festinant. Quod autem semper in motu sunt, illud significant quod et philosophi suspicantur, currere mundum suo ordine et incessabiliter, velut rotam in suo axe, torqueri: unde et rota in rota est, idest tempus in tempore, et annus in semetipsum revolvitur, et ipsae rotae elevantur ad caelum; et super chrystallum thronus ex sapphyro est, et super thronum similitudo sedentis, cujus inferiora ignea sunt, superiora electrina, ut demonstrent quae inferiora sunt, igne et purgatione indigere, quae sursum, in conditionis suae puritate persistere. Et quo modo hîc in habitu sacerdotis auri lamina est desuper, ita in Ezechiele electrum in pectore et in vertice collocatur. Justum ergo erat, sicut supra ex parte diximus, ut pontifex Dei, creaturarum omnium typum portans in vestibus suis, indicaret cuncta indigere misericordia Dei; et quum sacrificaret ei, expiaretur universalis conditio, ut non pro liberis ac parentibus e propinquis, sed pro cuncta creatura et voce et habitu precaretur. Tetigimus expositionem hebraicam, et, infinitam sensuum sylvam alteri tempori reservantes, quaedam futurae domus stravimus fundamenta. De feminalibus lineis hoc solent dicere: ratio feminum et generationis ad carnem pertinens, terrae per eam deputatur. Unde et ad Adam loquitur Deus: *Terra es, et in terram ibis* (*Gen.* 3). Causasque hujus rei, quomodo de parvulo semine et foedissimis initiis tanta vel hominum vel diver-

sarum rerum pulcritudo nascatur, esse obvolutas et humanis oculis non patere. Legimus in Levitico, juxta praeceptum Dei, Moysen lavisse Aaron et filios ejus: jam tunc purgationem mundi et rerum omnium sanctitatem Baptismi sacramenta signabant. Non accipiunt vestes, nisi lotis prius sordibus: nec ordinantur ad sacra, nisi in Christo novi homines renascantur. Vinum enim novum in novis utribus mittitur. Quod autem Moyses lavat, legis indicium est. *Habent Moysen et prophetas; ipsos audiant.* Et: *Ab Adam usque ad Moysen omnes peccaverunt.* Praeceptis Dei lavandi sumus, et quum, parati ad indumentum Christi, tunicas pelliceas deposuerimus, tunc induemur veste linea, nibil in sese mortis habente, sed tota candida; ut, de Baptismo consurgentes, cingamus lumbos in veritate, et tota pristinorum peccatorum turpitudo celetur. Unde et David: *Beati quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata* (*Ps.* 31). Post feminalia et lineam tunicam, induimur hyacinthino vestimento, et incipimus de terrenis ad alta conscendere. Haec ipsa hyacinthina tunica a Septuaginta *ὑποδύτης*, idest *subucula* nominatur, et proprie pontificis est, significatque rationem sublimium non patere omnibus, sed majoribus atque perfectis. Hanc habuerunt Moyses et Aaron et prophetae et omnes quibus dicitur: *In montem excelsum ascende, tu qui evangelizas Sion* (*Is.* 40). Nec sufficit nobis priorum absolutio peccatorum, Baptismi gratia, doctrina secretior, nisi habuerimus et opera. Unde jungitur et ephod, idest superhumerale, quod rationali copulatur; ut non sit laxum neque dissolutum, sed haereant sibi invicem et auxilio sint. Ratio enim operibus, et opera ratione indigent; ut, quod mente percipimus, opere perpetremus. Duoque lapides in superhumerali vel Christum significant et Ecclesiam, duodecim apostolorum, qui ad praedicationem missi sunt, nomina continentes, vel litteram et spiritum, in quibus continentur legis universa mysteria. In dextera spiritus, in laeva littera est. Per litteras ad verba descendimus, per verba venimus ad

sensum. Quam pulcher ordo et ex ipso habitu sacramenta demonstrans! In humeris opera sunt, in pectore ratio. Unde et pectusculum comedunt sacerdotes. Hoc autem rationale duplex est: apertum et absconditum, simplex et mysticum, duodecim in se lapides habens et quatuor ordines, quos quatuor puto esse virtutes, prudentiam, fortitudinem, justitiam, temperantiam, quae sibi haerent invicem et, dum mutuo miscentur, duodenarium efficiunt numerum; vel quatuor evangelia, quae in Apocalypsi describuntur plena oculis et Domini luce radiantia mundum illuminant. In uno quatuor, et in quatuor singula. Unde et δήλωσις, et ἀλήθεια, idest *doctrina et veritas* in pectore sacerdotis est. Quum enim indutus quis fuerit veste multiplici, consequens est veritatem, quam corde retinet, sermone proferre: et ob id in rationali veritas est, idest scientia, ut noverit quae docenda sint; et manifestatio atque doctrina, ut possit instruere alios quod mente concepit. Ubi sunt qui innocentiam sacerdoti dicunt posse sufficere? Vetus lex novae congruit: idipsum Moyses quod Apostolus. Ille sacerdotis scientiam ornat in vestibus, iste Timotheum et Titum instruit disciplinis. Sed et ipse vestimentorum ordo praecipuus. Legamus Leviticum. Non prius rationale, et sic superhumerale, sed ante superhumerale et deinceps rationale. *A mandatis tuis*, inquit, *intellexi* (*Ps.* 118): prius faciamus, et sic doceamus; ne doctrinae auctoritas cassis operibus destruatur. Hoc est quod in propheta legimus: *Seminate vobis in justitia, et metite fructum vitae; illuminate vobis lumen scientiae* (*Os.* 10). Primum seminate in justitia, et fructum vitae aeternae metite: postea vobis scientiam vindicate. Nec statim absoluta perfectio est, si quis superhumerale et rationale habet, nisi haec ipsa inter se forti compagine solidentur et sibi invicem connexa sint, ut et operatio rationi, et ratio operibus haereat, et, his praecedentibus, doctrina sequatur et veritas. Quatuor elementa, de quibus supra diximus, et duos lapides vel onychinos vel smaragdinos, et gemmas

duodecim quae ponuntur in rationali, si esset tempus ut discuterem, singulorum naturas et causas tibi exponerem; et quid unusquisque valeat, et quomodo virtutibus singulis comparentur, plenius quaesita demonstrarem. Sufficiat quod et sanctus papa Epiphanius egregium super hoc volumen edidit; quod si legere volueris, plenissimam scientiam consequeris. Ego jam mensuram epistolae excedere me intelligo, et excipientis ceras video esse completas. Unde ad reliqua transeo, ut tandem finiatur oratio. Lamina aurea rutilat in fronte: nihil enim nobis prodest omnium rerum eruditio, nisi Dei scientia coronemur. Lineis induimur, ornamur hyacinthinis, sacro baltheo cingimur, dantur nobis opera. Rationale in pectore ponitur; accipimus veritatem, profert sermo doctrinam: imperfecta sunt universa, nisi tam decoro currui dignus quaeratur auriga, et super creatura creator insistens regat ipse quae condidit. Quod olim in lamina monstrabatur, nunc in signo ostenditur crucis. Auro legis sanguis Evangelii pretiosior est. Tunc signum, juxta Ezechielis vocem, gementibus figebatur in fronte, nunc portantes crucem dicimus: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine* (*Ps.* 4). Bis in Exodo legimus, praecipiente Domino, et Moyse jussa faciente, octo vestium genera pontificis. In Levitico de septem tantum scriptum est; et refertur quomodo Moyses fratrem suum Aaron illis induerit; de solis feminalibus nihil dicitur, hac, ut arbitror, causa quod ad genitalia nostra et verenda lex non mittit manum, sed ipsi secretiora nostra et confusione digna tegere et velare debemus, et conscientiam puritatis feminum Deo judici reservare. De caeteris virtutibus, verbi gratia, sapientia, fortitudine, justitia, temperantia, humilitate, mansuetudine, liberalitate, possunt et alii judicare: pudicitiam sola novit conscientia; et humani oculi hujus rei certi judices esse non possunt, absque his qui passim, in morem brutorum animalium, libidini sunt expositi. Unde et Apostolus, *De virginibus*, inquit, *praeceptum Domini non habeo* (1 *Cor.* 7); quasi

Moyses loquatur; feminalibus ego non vestio, nec impono alicui necessitatem: qui vult sacerdos esse, ipse se vestiat. O quantae virgines et quantorum sperata pudicitia in die judicii dehonestabitur! quantorum infamata pudicitia a Deo judice coronabitur! Ipsi igitur assumamus feminalia, ipsi nostra verenda operiamus: non quaeramus alienos oculos. Ita tegantur genitalia ut nullorum oculis pateant; ne, quando intramus Sancta Sanctorum, si qua apparuerit turpitudo, morte moriamur. Jam sermo finitur et ad superiora retrahor. Tanta debet esse scientia et eruditio pontificis Dei ut et gressus ejus et motus et universa vocalia sint. Veritatem mente concipiat, et toto eam habitu resonet et ornatu; ut quidquid agit, quidquid loquitur, sit doctrina populorum. Absque tintinnabulis enim et diversis coloribus et gemmis floribusque virtutum nec Sancta ingredi potest nec nomen antistitis possidere. Haec ad unam lucubratiunculam, quum jam funis solveretur a litore, et nautae crebrius inclamarent, propero sermone dictavi, quae memoria tenere poteram et quae diuturna in rationali pectoris mei lectione congesseram; satis intelligens magis me loquendi impetu quam judicio scribentis fluere, et more torrentis turbidum proferre sermonem. Fertur in indice Septimii Tertulliani liber de Aaron vestibus, qui interim usque ad hanc diem a me non est repertus. Si a vobis propter celebritatem urbis fuerit inventus, quaeso ne meam stillam illius flumini comparetis. Non enim magnorum virorum ingeniis, sed meis sum viribus aestimandus.

Ad Castrutium.

(a. 397)

Castrutio e Pannonia, qui, ut Hieronymum inviseret, navigare constituerat, gratias agit, eumque consolatur de caecitate oculorum, docens eam aliquoties a Deo propitio immitti.

Sanctus filius meus Heraclius diaconus mihi retulit quod cupiditate nostri Cissam usque venisses et homo pannonius, idest terrenum animal, non timueris adriatici ma-

ris aestus et aegei atque jonii subire discrimina. Et nisi te pius fratrum retinuisset affectus, voluntatem opere complesses. Habeo itaque gratias et in acceptum refero. In amicis enim non res quaeritur, sed voluntas. Quia alterum ab inimicis saepe praebetur, alterum sola caritas tribuit. Simulque obsecro ne imbecillitatem corporis, quam sustines, de peccato tibi existimes evenisse. Quod quidem et apostoli suspicantes de eo qui natus erat caecus ex utero, interrogantesque Dominum Salvatorem: *Iste peccavit, an parentes ejus, ut caecus nasceretur?* audiunt: *Neque hic peccavit, nec parentes ejus, sed ut manifestentur opera Dei in ipso* (*Jo.* 9). Quantos enim cernimus ethnicos atque Judaeos, haereticos atque diversorum dogmatum homines volutari in caeno libidinum, madere sanguine, feritate lupos, rapacitate milvos vincere; et nihilominus flagellum non appropinquare tabernaculis eorum nec eos cum hominibus verberari, et idcirco superbire contra Deum et transire usque ad caelum os eorum? Quum sanctos e contrario viros sciamus aegrotationibus miseriis et egestate torqueri, qui forsitan dicunt: *Ergo frustra sanctificavi animam meam, et lavi inter innocentes manus meas* (*Ps.* 72). Et statim se reprehendentes ajunt: Et *Si narravero sic, ecce nationem filiorum tuorum reprobavi* (*ib.*). Si caecitatis causam putas esse peccatum, et id Dei inferre iram, quod crebro medici remediantur, insimulabis Isaac, qui in tantum lucis istius expers fuit ut etiam cui nollet, errore deceptus, benediceret. Referes crimen in Jacob, cujus caligaverat acies: et, quum interioribus oculis et spiritu prophetali longe post futura prospiceret, et Christum cerneret de stirpe regia esse venturum, Ephraim et Manassem videre non poterat. Quis inter reges Josia sanctius? Aegyptio mucrone interfectus est (1). Quid Petro, quid Paulo sublimius? Neronianum gladium cruentarunt. Et (ut de hominibus taceam)

(1) *Nempe a Pharaone Nechao Ægypti rege in Mageddo.* 4. *Reg.* 23.

Dei Filius sustinuit ignominiam crucis: et tu putas beatos qui felicitate istius saeculi et deliciis perfruuntur? Magna ira est quando peccantibus non irascitur Deus. Unde et in Ezechiele ad Jerusalem: *Jam*, inquit, *non irascar tibi; zelus meus recessit a te* (*c.* 16). *Quem enim diligit Dominus*, *corripit* (*Prov.* 3); et *castigat omnem filium quem recipit* (*Hebr.* 12). Non erudit pater, nisi quem amat. Non corrigit magister discipulum, nisi eum quem ardentioris cernit ingenii. Medicus, si cessaverit curare, desperat. Quod si responderis: quo modo Lazarus recepit mala in vita sua, libenter nunc tormenta patiar, ut futura mihi gloria reservetur: *Non enim vindicabit Dominus bis in idipsum* (*Nahum* 1). Job, vir sanctus et immaculatus et justus in generatione sua, cur tanta perpessus sit, ipsius volumine continetur. Et ne, veteres replicando historias, longum faciam et excedam mensuram epistolae, brevem tibi fabulam (1) referam quae infantiae meae temporibus accidit. Beatus Antonius quum a sancto Athanasio Alexandriae episcopo, propter confutationem haereticorum (2), in urbem Alexandriam esset accitus, et isset ad eum Didymus, vir eruditissimus, captus oculis, inter caeteras sermocinationes quas de Scripturis sanctis habebant, quum ejus admiraretur ingenium, et acumen animi collaudaret, sciscitans ait: Num tristis es quod oculis carnis careas? Quum ille pudore reticeret, secundo tertioque interrogans, tandem elicuit ut moerorem animi simpliciter fateretur. Cui Antonius, Miror, ait, prudentem virum ejus rei dolere damno quam formicae et muscae et culices habent, et non laetari illius possessione quam sancti soli et apostoli meruerunt. Ex quo pervides quod multo melius sit spiritu videre quam carne, et illos oculos possidere in quo peccati festuca non possit incidere. Nos, licet hoc anno non veneris, tamen non desperamus adventum tuum. Quod si sanctus diaconus,

(1) *Id. narratiunculam.*
(2) *Arianorum.*

portitor litterarum, tuis rursum amplexibus fuerit irretitus et illo comitante huc veneris, libenter suscipiam dispensationis moram magnitudine foenoris duplicari.

Ad Magnum, oratorem urbis Romae.

(a. 397)

Magno cuidam, rhetori romano, quem Ruffinus subornarat ut quaereret ab Hieronymo cur in opusculis suis saecularium litterarum exempla poneret, rationem reddit, ostenditque quatenus id liceat et quorum exemplo id faciat.

Sebesium nostrum tuis monitis profecisse non tam epistola tua quam ipsius poenitudine didicimus. Et mirum in modum plus correptus placuit quam errans laeserat. Certaverunt inter se indulgentia parentis et filii pietas; dum alter praeteritorum non meminit, alter in futurum quoque officia pollicetur. Unde et mutuo nobis tibique gaudendum est; quia nos filium recepimus, tu discipulum comprobasti. Quod autem quaeris in calce epistolae, cur in opusculis nostris saecularium litterarum interdum ponamus exempla, et candorem Ecclesiae ethnicorum sordibus polluamus, breviter responsum habeto. Nunquam hoc quaereres, nisi te totum Tullius possideret, si Scripturas sanctas legeres, si interpretes earum, omisso Volcatio, evolveres. Quis enim nesciat et in Moyse et in Prophetarum voluminibus quaedam assumpta de gentilium libris, et Salomonem philosophis Tyri et nonnulla proposuisse et aliqua respondisse? Unde in exordio Proverbiorum commonet ut intelligamus sermones prudentiae, versutiasque verborum, parabolas et obscurum sermonem, dicta sapientum et aenigmata, quae proprie dialecticorum et philosophorum sunt. Sed et Paulus apostolus Epimenidis poetae abusus versiculo est scribens ad Titum: *Cretenses semper mendaces, malae bestiae, ventres pigri* (*c.* 1). cujus heroici hemistichium postea Callimachus usurpavit. Nec mirum, si apud Latinos metrum non servet ad ver-

bum expressa translatio, quum Homèrus, eadem lingua versus in prosam, vix cohaereat. In alia quoque epistola Menandri ponit senarium: *Corrumpunt mores bonos confabulationes pessimae.* Et apud Atheuienses in Martis curia disputans, Aratum testem vocat: *Ipsius enim et genus sumus*, quod graece dicitur: τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν; et est clausula versus heroici. Ac ne parum hoc esset, ductor christiani exercitus et orator invictus pro Christo causam agens, etiam inscriptionem fortuitam arte torquet in argumentum fidei. Didicerat enim a vero David extorquere de manibus hostium gladium, et Goliae superbissimi caput proprio mucrone truncare. Legerat in Deuteronomio Domini voce praeceptum, mulieris captivae radendum caput, supercilia, omnes pilos et ungues corporis amputandos, et sic eam habendam in conjugio. Quid ergo mirum, si et ego sapientiam saecularem, propter eloquii venustatem et membrorum pulchritudinem, de ancilla atque captiva Israelitidem facere cupio; et si quidquid in ea mortuum est idololatriae, voluptatis, erroris, libidinum vel praecido vel rado, et mixtus purissimo corpori vernaculos ex ea genero Domino Sabaoth? Labor meus in familiam Christi proficit; stuprum in alienam auget numerum conservorum. Osee accepit uxorem fornicariam Gomer filiam Debelain, et nascitur ei de meretrice filius Jezrael, qui vocatur *semen Dei.* Isaias novacula acuta barbam et crura radit peccantium. Et Ezechiel in typo fornicationis Jerusalem tondet caesariem suam: ut quidquid in ea absque sensu et vita est auferatur. Cyprianus, vir eloquentia pollens et martyrio, Firmiano narrante, mordetur cur, adversus Demetrianum scribens, testimoniis usus sit prophetarum et apostolorum, quae ille ficta et commentitia esse diecebat, et non potius philosophorum et poetarum, quorum auctoritati, ut ethnicus, contraire non poterat. Scripserunt contra nos Celsus atque Porphyrius. Priori Origenes, alteri Methodius, Eusebius et Apollinaris fortissime responderunt: quorum Origenes octo scripsit libros; Methodius usque ad decem millia procedit versuum; Euse-

bius et Apollinaris viginti quinque et triginta volumina condiderunt. Lege eos, et invenies nos, comparatione eorum, imperitissimos, et post tanti temporis otium, vix quasi per somnium, quod pueri didicimus, recordari. Julianus augustus septem libros, in expeditione parthica, adversum Christum evomuit, et, juxta fabulas poetarum, suo se ense laceravit. Si contra hunc scribere tentavero, puto interdices mihi ne rabidum canem philosophorum et stoicorum doctrinis, id est Herculis clava, repercutiam? quamquam Nazarenum nostrum et, ut ipse solebat dicere, Galilaeum, statim in praelio senserit, et mercedem linguae putidissimae conto ilia perfossus acceperit. Josephus, antiquitatem approbans judaici populi, duos libros scripsit contra Appionem alexandrinum grammaticum, et tanta saecularium profert testimonia ut mihi miraculum subeat quomodo vir hebraeus et ab infantia sacris in litteris eruditus cunctam Graecorum bibliothecam evolverit. Quid loquar de Philone, quem vel alterum vel judaeum Platonem critici pronuntiant? Curram per singulos. Quadratus, apostolorum discipulus et atheniensis pontifex ecclesiae, nonne Adriano principi, Eleusinae sacra inviseuti, librum pro nostra religione tradidit? et tantae admirationi omnibus fuit ut persecutionem gravissimam illius excellens sedaret ingenium? Aristides philosophus, vir eloquentissimus, eidem principi Apologeticum pro christianis obtulit contextum philosophorum sententiis: quem imitatus postea Justinus, et ipse philosophus, Antonino Pio et filiis ejus senatuique librum contra gentiles tradidit, defendens ignominiam crucis, et resurrectionem Christi tota praedicans libertate. Quid loquar de Melitone sardensi episcopo? quid de Apollinario hierapolitanae ecclesiae sacerdote, Dionysioque Corinthiorum episcopo et Tatiano et Bardesane et Irenaeo Photini martyris successore, qui origines haereseon singularum, ex quibus philosophorum fontibus emanarint, multis voluminibus explicarunt? Pantaenus, stoicae sectae philosophus, ob praecipuae eruditionis gloriam, a Demetrio Alexandriae episcopo

missus est in Indiam, ut Christum apud Brachmanas et illius gentis philosophos praedicaret. Clemens alexandrinae ecclesiae presbyter, vir meo judicio omnium eruditissimus, octo scripsit Stromatum libros et totidem ὑποτυπώσεων (1) et alium contra gentes, Paedagogi quoque tria volumina. Quid in illis indoctum, immo quid non de media philosophia est? Hunc imitatus Origenes, decem scripsit Stromateas, christianorum et philosophorum inter se sententias comparans, et omnia nostrae religionis dogmata de Platone et Aristotele, Numenio, Coruutoque confirmans. Scripsit et Melchiades contra gentes volumen egregium. Hippolytus quoque et Apollonius romanae urbis senator propria opuscula condiderunt. Exstant et Julii africani libri, qui temporum scripsit historias; et Theodori, qui postea Gregorius appellatus est, viri apostolicorum signorum atque virtutum; et Dionysii alexandrini episcopi; Anatolii quoque laodicenae ecclesiae sacerdotis, necnon presbyterorum Pamphili, Pierii, Luciani, Malchionis, Eusebii caesariensis episcopi et Eustachii antiocheni et Athanasii alexandrini; Eusebii quoque emisseni, et Thriphilii cypri et Asterii scythopolitae et Serapionis confessoris; Titi quoque bostreusis episcopi, cappadodocumque Basilii, Gregorii et Amphilochii: qui omnes in tantum philosophorum doctrinis atque sententiis suos refarciunt libros ut nescias quid in illis primum admirari debeas, eruditionem saeculi, an scientiam Scripturarum. Veniam ad Latinos. Quid Tertulliano eruditius, quid acutius? Apologeticus ejus et contra gentes libri cunctam saeculi obtinent disciplinam. Minutius Felix, causidicus romani fori, in libro cui titulus Octavius est et in altero contra mathematicos (si autem inscriptio non mentitur auctorem) quid gentilium scripturarum dimisit intactum? Septem libros adversus gentes Arnobius edidit; totidemque discipulus ejus Lactantius, qui de ira quoque et opificio Dei duo volumina condidit; quos si legere vo-

(1) *Nempe exemplarium, seu illustrationum.*

lueris, dialogorum Ciceronis in eis ἐπιτομὴν (1) reperies. Victorino martyri in libris suis licet desit eruditio, tamen non deest eruditionis voluntas. Cyprianus, quod idola dii non sint, qua brevitate, qua historiarum omnium scientia, quorum verborum et sensuum splendore perstrinxit! Hilarius, meorum confessor temporum et episcopus, duodecim Quintiliani libros et stilo imitatus est et numero; brevique libello quem scripsit contra Dioscorum medicum, quid in litteris possit, ostendit. Juvencus presbyter, sub Constantino historiam Domini Salvatoris versibus explicavit, nec pertimuit Evangelii majestatem sub metri leges mittere. De caeteris vel mortuis vel viventibus taceo, quorum in scriptis et vires manifestae sunt et voluntas. Nec statim prava opinione fallaris contra gentes hoc esse licitum, in aliis disputationibus dissimulandum: quia omnes pene omnium libri, exceptis iis qui cum Epicuro litteras non didicerunt, eruditionis doctrinaeque plenissimi sunt. Quamquam ego illud magis reor quod dictandi venit in mentem, non te ignorare quod semper a doctis viris usurpatum est, sed per te mihi proponi ab alio quaestionem, qui forte, propter amorem historiarum Salustii, Calpurnius cognomento Lanarius sit. Cui quaeso ut suadeas ne vescentium dentibus edentulus invideat, et oculos caprearum talpa contemnat. Dives, ut cernis, ad disputandum materia; sed jam epistolaris augustia finienda est.

(1) *Scil. compendium.*

Ad Ruffinum (1) presbyterum
De jurgio duarum meretricum et judicio Salomonis.

(a. 398)

Recentis cum Ruffino amicitiae officiis breviter perstrictis, jurgium duarum meretricum interpretatur allegorice de Ecclesia ex gentibus congregata ac Judaeorum synagoga.

Multum in utramque partem crebro fama mentitur, et tam de bonis mala, quam de malis bona falso rumore concelebrat. Unde et ego gaudeo quidem super testimonio erga me sanctitatis tuae et amore sancti presbyteri Eusebii, nec dubito quin me publice praedicetis, sed tacitum vestrae prudentiae judicium pertimesco. Itaque obsecro ut magis memineritis mei et dignum vestra laude faciatis. Quod primus ad officium provocasti, et mihi secundae in rescribendo partes datae sunt, non venit de incuria in amicos, sed de ignorantia; si enim scissem, praeoccupassem sermonem tuum. Interpretatio judicii Salomonis super jurgio duarum mulierum meretricum, quantum ad simplicem historiam pertinet, perspicua est; quod puer annorum duodecim, contra aetatis suae mensuram, de intimo humanae naturae judicarit affectu. Unde et admiratus est et pertimuit illum omnis Israel, quod scilicet eum manifesta non fugerent qui tam prudenter abscondita deprehendisset. Quantum autem ad tipycos pertinet intellectus, dicente Apostolo: *Haec omnia in figura contingebant illis; scripta sunt autem de nobis, in quos fines saeculorum decurrerunt* (1 *Cor.* 10), quidam Graecorum autumant super synagoga et Ecclesia sentiendum et ad illud tempus cuncta referenda quando, post crucem et resurrectionem, tam in Israel quam in gentium populo verus Salomon, id est *pacificus*, regnare coeperit. Quod autem adulterae

(1) *Ruffinus iste alius ab aquilejensi est.*

et meretrices synagoga et Ecclesia dicantur in Scripturis, nulla dubitatio est. Et hoc prima fronte videtur esse blasphemum: caeterum, si recurramus ad prophetas, Osee videlicet, qui accepit uxorem fornicariam et generavit filios fornicationis, et deinde adulteram; et ad Ezechiel, qui Jerusalem, quasi meretricem, arguit quod sequuta sit amatores suos et divaricaverit omni transeunti pedes, lupanarque in loco celebri extruxerit, animadvertemus Christum idcirco venisse ut meretrices donaret matrimonio, et de duobus gregibus unum ovile faceret, medioque pariete destructo, in easdem caulas oves prius morbidas congregaret. Hae sunt duae virgae quae junguntur in Ezechiel et de quibus per Zachariam Dominus refert: *Et assumsi mihi duas virgas; unam vocavi decorem, et alteram vocavi funiculum, et pavi gregem* (*c.* 11). Mulier quoque illa meretrix in Evangelio quae pedes Jesu lacrymis lavat et crine detergit, et cui peccata omnia dimittuntur, manifeste pingit Ecclesiam de gentibus congregatam. Haec idcirco in prima fronte replicavi, ne cui videatur incongruum, si meretrices dicantur synagoga et Ecclesia, quarum una, Salomonis judicio, filii possessione donata est. Prudens quaerat auditor quomodo meretrix sit Ecclesia, quae *non habet maculam neque rugam* (*Eph.* 5). Non dicimus Ecclesiam permansisse meretricem, sed fuisse. Nam et in Simonis leprosi domo Salvator scribitur inisse convivium (*Matth.* 26): utique non quia leprosus erat eo tempore quo habebat hospitem Salvatorem, sed quia leprosus ante fuerat. Matthaeus quoque in catalogo apostolorum publicanus dicitur, non quo permauserit publicanus post apostolicam dignitatem, sed quia prius fuerit publicanus: ut ubi superabundavit peccatum, superabundaret gratia. Simulque considera quid dicat Ecclesia contra synagogam calumniatricem. *Ego et mulier haec habitabamus in domo una* (3 *Reg.* 3). Post resurrectionem enim Domini Salvatoris, una de utroque populo ecclesia congregata est; et quam eleganter: *Peperi*, inquit, *apud eam in cubiculo*. Ecclesia enim de

gentibus, quae non habebant prius legem et prophetas, peperit in domo synagogae; nec egressa est cubiculo, sed ingressa. Unde dicit in Cantico canticorum: *Introduxit me rex in cubiculum suum* (c. 1). Et iterum: *Et quidem non spernam te. Assumens introducam te in domum matris meae et in cubiculum ejus quae concepit me* (c. 3). *Tertia autem die postquam ego peperi, peperit et haec.* Si consideres Pilatum lavantem manus atque dicentem: *Mundus ego sum a sanguine justi hujus* (*Matth.* 27); si centurionem ante patibulum confitentem: *Vere hic erat filius Dei* (*Marc.* 15); si eos qui ante passionem per Philippum Dominum videre desiderant, haud ambiges primam peperisse Ecclesiam et postea natum populum Judaeorum, pro quo Dominus precabatur: *Pater, ignosce eis; quod enim faciunt, nesciunt* (*Luc.* 23). Unaque die crediderе tria millia, et alia die quinque millia. *Et eramus simul* (multitudinis enim credentium erat cor unum et anima una), *nullusque alius in domo nobiscum, exceptis nobis duabus;* non blasphemantium Judaeorum, non gentilium idolis servientium. *Mortuus est autem filius mulieris hujus nocte.* Dum enim legis sequitur observantiam et gratiae Evangelii jugum mosaicae doctrinae copulat, tenebrarum errore cooperta est. *Oppressitque eum mater sua dormiens;* quae non poterat dicere: *Ego dormio, et cor meum vigilat* (*Cant.* 5). *Media nocte consurgens, tulit filium de latere* (Ecclesiae) *dormientis et in suo collocavit sinu.* Relege totam ad Galatas Apostoli epistolam, et animadvertes quomodo filios Ecclesiae suos facere synagoga festinet, et dicat Apostolus: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis* (*Gal.* 4). Vivum tulit non ut possideret, sed ut occideret. Non enim amore fecit hoc filii, sed aemulae odio, et suum mortuum per legis caeremonias in sinum Ecclesiae supposuit. Longum est, si velim per singula currere; quomodo per apostolum Paulum et ecclesiasticos viros intellexit Ecclesia non esse suum fi-

lium qui tenebatur in lege; et in luce cognoverit quem in tenebris non videbat. Inde jurgium ortum est, praesente rege, altera dicente: *Filius tuus mortuus est, meus autem vivit;* altera respondente: *Mentiris; filius quippe meus vivit, et filius tuus mortuus est*: atque in hunc modum contendebant coram rege. Tunc rex Salomon (qui manifeste Salvator accipitur, secundum psalmum septuagesimum primum, qui titulo Salomonis inscribitur; ubi nulla dubitatio est, quin cuncta quae dicuntur non Salomoni mortuo, sed Christi conveniant majestati) simulat ignorantiam, et humanos pro dispensatione carnis mentitur affectus, sicut et in alio loco: *Ubi posuistis Lazarum* (*Jo.* 11)? Et ad mulierem fluentem sanguine: *Quis me tetigit* (*Matth.* 9)? Gladium postulat, de quo dixerat: *Nolite putare quod venerim pacem mittere super terram; non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim dividere hominem contra patrem suum, et filiam contra matrem suam, et nurum contra socrum suam; et inimici hominis domestici ejus* (*Ib.* 10); et tentat naturam naturae Dominus, vultque, secundum utriusque voluntatem, viventem filium in legem gratiamque dividere; non quod probet, sed quod ad arguendum calumniam synagogae hoc velle se dicat. Illa, quae nolebat Ecclesiae filium in gratia vivere nec per baptismum liberari, libenter habet dividi puerum, non ut possideat, sed ut interficiat. Ecclesia quem scit suum esse libenter concedit aemulae, dum vivat saltem apud adversariam; ne, inter legem divisus et gratiam, Salvatoris mucrone feriatur. Unde dicit Apostolus (*Gal.* 5.): *Ecce ego Paulus dico vobis quod, si legem observatis, Christus vobis nihil prodest.* Haec sub allegoriae nubilo dicta sint. Caeterum, optime novit prudentia tua non easdem esse regulas in tropologiae umbris quae in historiae veritate Quod sicubi pedem offendimus, et sapienti lectori frivolum videatur esse quod scripsimus, culpam in auctorem referat. Nos enim et haec ipsa, in lectulo decumbentes longaque aegrotatione confecti, vix notario celeriter scri-

benda dictavimus, non ut impleremus materiam, sed ne tibi in principio amicitiarum aliquid imperanti videremur negare. Ora nobis a Domino sospitatem, ut, post duodecim menses quibus jugi languore confectus sum, possim aliquid dignum vestrae scribere voluntati: et ignosce, si scatens oratio cursu non solito fluat. Non enim eodem lepore dictamus quo scribimus: quia in altero saepe stilum vertimus, iterum quae legi digna sint scripturi; in altero quidquid in buccam venerit celeri sermone convolvimus. Caninium libenter vidi, qui narrare tibi poterit quam difficile et periculosum manus dexterae usque in praesentem diem, quo ista dictavi, vulnus sustinuerim.

Ad Theodoram viduam.

(a. 399)

Theodoram Lucinii viduam consolatur de morte mariti, cujus virtutem et castitatem praecipue laudat.

Lugubri nuntio consternatus super sancti et venerabilis mihi dormitione Lucinii, vix brevem epistolam dictare potui: non quod ejus vicem doleam, quem scio ad meliora transisse, dicente Moyse: *Transiens videbo visionem hanc magnam* (*Ex.* 9); sed quod torquear desiderio non meruisse me ejus viri videre faciem quem in brevi tempore huc venturum esse credebam. Verum est illud super necessitate mortis prophetale vaticinium, quod fratres dividat, et carissima inter se nomina crudelis et dura dissociet. Sed habemus consolationem, quia Domini sermone jugulatur, et ad eam dicitur: *Ero mors tua, o mors; ero morsus tuus, inferne* (*Os.* 13); et in consequentibus: *Adducet urentem ventum Dominus de deserto ascendentem, qui siccabit omnes venas ejus, et desolabit fontem illius* (Is. 11). Exivit enim virga de radice Jesse, et flos de virginali frutice pullulavit; qui loquitur in Cantico canticorum: *Ego flos campi, et lilium convallium* (*c* 3). Flos noster mortis interitus; ideoque et mortuus est, ut mors illius morte moreretur. Quod autem de deserto di-

citur adducendus, virginalis uterus demonstratur, qui absque coitu et semine viri Deum nobis fudit infantem, qui calore Spiritus Sancti exsiccaret fontes libidinum, et caneret in psalmo: *In terra deserta et invia et inaquosa, sic in sancto apparui tibi* (62). Adversum ergo mortis duritiam et crudelissimam necessitatem hoc solatio erigimur, quod brevi visuri sumus eos quos dolemus absentes. Neque enim mors, sed dormitio et somnus appellatur. Unde et beatus Apostolus vetat de dormientibus contristari: ut quos dormire novimus, suscitari posse credamus et post digestum soporem vigilare cum sanctis et cum angelis dicere: *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis.* (*Luc.* 3). In caelo, ubi non est peccatum, gloria est et perpetua laus et indefessa praeconia. In terra autem, ubi seditio, bella atque discordiae, pax imprecanda est, et pax non in omnibus, sed in his qui bonae voluntatis sunt, et salutationem audiunt apostolicam: *Gratia vobis et pax a Deo Patre, et Domino nostro Jesu Christo multiplicetur:* ut in pace sit locus ejus, et habitatio ejus in Sion, idest *in specula*, in sublimitate dogmatum atque virtutum, in anima credentis; cujus quotidie angelus videt faciem Dei, et revelato vultu gloriam Dei contemplatur. Unde obsecro te et currentem, ut ajunt, impello, ut Lucinium tuum desideres quidem ut fratrem, sed gaudeas regnare cum Christo. *Quia raptus est, ne malitia immutaret mentem ejus. Placita enim erat Deo anima illius, et in brevi spatio tempora multa complevit.* (*Sap.* 4). Nos dolendi magis, qui quotidie stamus in praelio peccatorum, vitiis sordidamur, accipimus vulnera et de otioso verbo reddituri sumus rationem. Ille jam securus et victor te aspicit de excelso et favet laboranti: et juxta se locum preparat, eodem amore et eadem caritate qua, oblitus officii conjugalis, in terra quoque sororem te habere coeperat, immo fratrem, quia casta conjunctio sexum non habet nuptialem. Et si adhuc in carne positi et renati in Christo, non sumus *graecus et barbarus, servus et liber, masculus et foemina, sed omnes*

in eo unum sumus (*Matth.* 22, *Luc.* 20), quanto magis, quum corruptivum hod induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem, *non nubent, neque nubentur, sed erunt sicut angeli in caelis?* Quando dicit: *non nubent, neque nubentur, sed erunt sicut angeli in caelis*, non natura et substantia corporum tollitur, sed gloriae magnitudo monstratur. Neque enim scriptum est: *Erunt angeli*, sed: *sicut angeli.* Ubi similitudo promittitur, veritas denegatur. *Erunt*, inquit, *sicut angeli*, idest similes angelorum: ergo homines esse non desinent. Inclyti quidem et angelico splendore decorati, sed tamen homines, ut Aposto'us Apostolus sit, et Maria Maria, et confundatur haeresis (1), quae ideo incerta et magna promittit ut quae certa et moderata sunt auferat. Et quia haereseos semel fecimus mentionem, qua Lucinius noster dignae eloquentiae tuba predicari potest? Qui spurcissima per Hispanias Basilidis haeresi saeviente et, instar pestis et morbi, totas inter Pyrenaeum et oceanum vastante provincias, fidei ecclesiasticae tenuit puritatem, nequaquam suscipiens Armagil, Barbelon, Abraxas, Balsamum et ridiculum Leusiboram, caeteraque magis portenta quam nomina, quae ad imperitorum et muliercularum animos concitandos, quasi de hebraicis fontibus hauriunt, barbaro simplices quosque terrentes sono, ut, quod non intelligunt, plus mirentur. Refert Irenaeus, vir apostolicorum temporum et Papiae, auditoris evangelistae Joannis, discipulus, episcopusque ecclesiae lugdunensis, quod Marcus quidam, de Basilidis gnostici stirpe descendens, primum ad Gallias venerit, et eas partes per quas Rhodanus et Garumna fluunt sua doctrina maculaverit; maximeque nobiles foeminas, quaedam in occulto mysteria repromittens, hoc errore seduxerit, magicis artibus et secreta corporum voluptate amorem sui concilians. Inde Pyraeneum transiens, Hispanias occuparit, et hoc studii habuerit ut divitum domos et in ipsis foeminas maxime appeteret, quae du-

(1) *Origenistarum.*

cuntur variis desideriis, semper discentes et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes. Hoc ille scripsit ante annos circiter trecentos, et scripsit in iis libris quos adversus omnes haereses doctissimo et eloquentissimo sermone composuit Ex quo perpendat prudentia tua qua Lucinius noster laude sit dignus, qui clausit aurem, ne audiret judicium sanguinis; et omnem substantiam suam dispersit et dedit pauperibus, ut justitia ejus maneret in aeternum; nec patriae suae largitate contentus, misit Jerosolymarum et alexandrinae ecclesiae tantum auri, quanto multorum possit inopiae subveniri. Quod quum multi mirentur et praedicent, ego in illo magis laudabo fervorem et studium Scripturarum. Quo ille desiderio opuscula nostra flagitavit, et missis sex notariis (quia in hac provincia latini sermonis scriptorum penuria est), describi sibi fecit quaecumque ab adolescentia usque in praesens tempus dictavimus? Non nos honoravit, qui parvuli et minimi christianorum omnium sumus et, ob conscientiam peccatorum, bethleemitici ruris saxa incolimus; sed Christum, qui honoratur in servis suis, et apostolis repromittit, dicens: *Qui vos recipiunt, me recipiunt; et qui me recipiunt, recipiunt eum qui me misit.* (*Matth.* 10) Itaque, carissima filia, hanc epistolam amoris mei in illum habeto epitaphium: et quidquid posse me, scieris in opere spirituali, audacter impera: ut sciant saecula post futura eum qui dicit in Isaia: *Posuit me ut sagittam electam, in pharetra sua abscondit me* (*c.* 49), duos viros, tantis maris atque terrarum inter se spatiis separatos, suo acumine vulnerasse, ut, quum mutuo in carne se nesciant, amore spiritus copulentur.

Subscriptio.

Sanctam te corpore et spiritu servet ille Samarites, idest *servator* et *custos*, de quo in psalmo scribitur: *Non dormitabit neque dormiet qui custodit Israel* (*Ps.* 120); ut Hir, qui interpretatur *vigil*, qui descendit ad Danielem, ad te quoque veniat, et possis dicere: *Ego dormio, et cor meum vigilat* (*Cant.* 5).

Ad Oceanum, de morte Fabiolae.

(a. 399)

Fabiolam nobilem foeminam laudat quod, post lapsum ad Christum conversa, sanctissimam vereque christianam egerit vitam, gloriosumque meruerit videre finem.

Plures anni sunt quod super dormitione Blaesillae Paulam venerabilem foeminam, recenti adhuc vulnere, consolatus sum. Quartae aestatis circulus volvitur ex quo, ad Heliodorum episcopum Nepotiani scribens epitaphium, quidquid habere potui virium in illo tunc dolore consumsi. Ante hoc ferme biennium, Pammachio meo, pro subita peregrinatione Paulinae, brevem epistolam dedi, erubescens ad disertissimum virum plura loqui et ei sua ingerere, ne non tam consolari amicum viderer quam stulta jactantia docere perfectum. Nunc mihi, fili Oceane, volenti et ultro appetenti, debitum munus imponis, quo, pro novitate virtutum, veterem materiam novam faciam. In illis enim vel parentis affectus vel moeror avunculi vel desiderium mariti temperandum fuit et, pro diversitate personarum, diversa de Scripturis adhibenda medicamina. In praesentiarum tradis mihi Fabiolam, laudem christianorum, miraculum gentilium, luctum pauperum, solatium monachorum. Quidquid primum arripuero, sequentium comparatione vilescit. Jejunium praedicem? sed praevalescunt eleemosynae. Humilitatem laudem? sed major est fidei ardor. Dicam appetitas sordes et in condemnationem vestium sericarum plebejum cultum et servilia indumenta quaesita? Plus est animum deposuisse quam cultum. Difficilius arrogantia quam auro caremus et gemmis. His enim abjectis, interdum gloriosis tumemus sordibus et vendibilem paupertatem populari aurae offerimus. Celata virtus et conscientiae fota secreto Deum solum judicem respicit. Unde novis mihi est efferenda praeconiis, et, ordine rhetorum praetermisso, tota de conversionis ac poenitentiae incunabulis assumenda. Alius forsitan, scholae

memor, Q. Maximum, « Unum qui nobis, cunctando, restituit rem (*Aen.* 6) », et totam Fabiorum gentem proferret in medium: diceret pugnas, describeret praelia, et per tantae nobilitatis gradus Fabiolam venisse jactaret, ut, quod in virga non poterat, in radicibus demonstraret. Ego diversorii bethleemitici et praesepis dominici amator, in quo virgo puerpera Deum fudit infantem, ancillam Christi, non de nobilitate veteris historiae, sed de Ecclesiae humilitate producam. Et quia statim in principio quasi scopulus quidam et procella mihi obtrectatorum ejus opponitur, quod, secundum sortita matrimonium, prius reliquerit, non laudabo conversam, nisi prius ream absolvero. Tanta prior maritus vitia habuisse narratur ut ne scortum quidem et vile mancipium ea sustinere posset. Quae si voluero dicere, perdam virtutem foeminae, quae maluit culpam subire dissidii quam corporis sui infamare partem, et maculas ejus detegere. Hoc solum proferam quod verecundae matronae et christianae satis est. Praecepit Dominus uxorem non debere dimitti, excepta causa fornicationis: et si dimissa fuerit, manere innuptam. Quidquid viris jubetur, hoc consequenter redundat in foeminas. Neque enim adultera uxor dimittenda est, et vir moechus tenendus. *Si quis meretrici jungitur, unum corpus facit* (1 *Cor.* 6); ergo et quae scortatori impuroque sociatur, unum cum eo corpus efficitur. Aliae sunt leges Caesarum, aliae Christi: aliud Papinianus, aliud Paulus noster praecipit. Apud illos viris impudicitiae frena laxantur et, solo stupro atque adulterio condemnato, passim per lupanaria et ancillulas libido permittitur; quasi culpam dignitas faciat, non voluntas. Apud nos, quod non licet foeminis aeque non licet viris; et eadem servitus pari conditione censetur. Dimisit ergo, ut ajunt, vitiosum; dimisit illius et illius criminis noxium; dimisit (pene dixi) quod, clamante vicinia, uxor sola non prodidit. Sin autem arguitur quare, repudiato marito, non innupta permanserit, facile culpam fatebor, dum tamen referam necessitatem. *Melius est*, inquit Apostolus, *nu-*

bere quam uri (*ib.* 7). Adolescentula erat, viduitatem suam servare non poterat. Videbat aliam legem in membris suis repugnantem legi mentis suae, et se vinctam et captivam ad coitum trahi. Melius arbitrata est aperte confiteri imbecillitatem suam, et umbram quandam miserabilis subire conjugii quam sub gloria univirae opera exercere meretricum. Idem Apostolus vult viduas adolescentulas nubere, filios procreare, nullam dare occasionem adversario maledicti gratia Et protinus, cur hoc velit, exponit: *Jam enim quaedam abierunt retro post Satanam* (1 *Tim.* 5). Igitur et Fabiola, quia persuaserat sibi et putabat a se virum jure dimissum, nec Evangelii vigorem noverat, in quo nubendi universa causatio, viventibus viris, foeminis amputatur, dum multa diaboli vitat vulnera, unum incauta vulnus accepit. Sed quid ego in abolitis et antiquis moror, quaerens excusare culpam cujus poenitentiam ipsa confessa est? Quis hoc crederet, ut post mortem secundi viri in semetipsam reversa (quo tempore solent viduae negligentes, jugo servitutis excusso, agere se liberius, adire balneas, volitare per plateas, vultus circumferre meretricios), saccum indueret ut errorem publice fateretur; et tota urbe spectante romana, ante diem Paschae in basilica quondam Laterani (1), qui caesariano truncatus est gladio, staret in ordine poenitentium, episcopo, presbyteris et omni populo collacrymantibus, sparsum crinem, ora lurida, squalidas manus, sordida colla submitteret (2)? Quae peccata fletus iste non purget? quas inveteratas maculas haec lamenta non

(1) *Plautii Laterani, qui (ut Tacitus, Annal. lib. XV, cap. 60, tradit), in Neronem conjurasse deprehensus,* plenus constantis silentii trucidatus est. *Ejus palatium in Coelio monte postea incoluit Constantinus, tum Sylvestro papae dono dedit, a quo in basilicam s. Joannis, quae ad hanc usque diem de nomine Laterani appellatur, conversum est.*

(2) *Varii erant olim poenitentium publice gradus: primus scil. flentium, secundus audientium, prostratorum tertius, quartus consistentium.*

abluant? Petrus trinam negationem trina confessione delevit. Aaron sacrilegium et conflatum ex auro vituli caput fraternae correxere preces. David sancti et mansuetissimi viri homicidium pariter et adulterium, septem dierum emendavit fames. Jacebat in terra, volutabatur in cinere et, oblitus regiae potestatis, lumen quaerebat in tenebris. Illumque tantum respiciens quem offenderat, lacrymabili voce dicebat: *Tibi soli peccavi, et malum coram te feci*; et: *Redde mihi laetitiam salutaris tui, et spiritu principali confirma me* (*Ps.* 50). Atque ita factum est ut qui me prius docuerat virtutibus suis quomodo stans non caderem, doceret per poenitentiam quomodo cadens resurgerem. Quid tam impium legimus inter reges quam Achab, de quo Scriptura dicit: *Non fuit alius talis ut Achab, qui venundatus est ut faceret malum in conspectu Domini* (3 *Reg.* 21)? Hic quum propter sanguinem Nabuthae correptus fuisset ab Elia et audisset iram Domini per prophetam: *Occidisti et insuper possedisti: et ecce ego inducam super te malum, et demetam posteriora tua*, et reliqua; scidit vestimenta sua, et operuit cilicio carnem suam, jejunabatque in sacco, et ambulabat demisso capite. Tunc factus est sermo Dei ad Eliam thesbyten, dicens: *Nonne vidisti Achab humiliatum coram me? Quia ergo humiliatus est mei causa, non inducam malum in diebus ejus.* O felix poenitentia, quae ad se Dei traxit oculos, quae furentem sententiam Dei, confesso errore, mutavit! Hoc idem et Manassen in Paralipomenon, et Niniven fecisse legimus in Propheta; publicanum quoque in Evangelio. E quibus primus non solum indulgentiam sed et regnum recipere meruit; alter impendentem Dei fregit iram; tertius, pectus verberans pugnis, oculos non levabat ad caelum; et multo justificatior recessit publicanus humili confessione vitiorum quam pharisaeus superba jactatione virtutum. Non est loci hujus ut poenitentiam praedicem et, quasi contra Montanum Novatumque (1) scribens, dicam illam

(1) *Hi duo haeretici lapsis poenitentiam denegabant.*

hostiam Domino esse placabilem; et: *Sacrificium Deo spiritum contribulatum* (*Ps.* 50); et: *Malo poenitentiam peccatoris, quam mortem* (*Ez.* 18); et: *Exsurge, exsurge, Jerusalem* (*Is.* 60); et multa alia quae prophetarum clangunt tubae. Hoc unum loquar quod et legentibus utile sit et praesenti causae conveniat. Non est confusa Dominum in terris, et ille eam non confundetur in caelo. Aperuit cunctis vulnus suum, et decolorem in corpore cicatricem flens Roma conspexit. Dissuta habuit latera, nudum caput, clausum os. Non est ingressa ecclesiam Domini, sed extra castra cum Maria sorore Moysi separata consedit, ut, quam sacerdos ejecerat, ipse revocaret. Descendit de solio deliciarum suarum, accepit molam, fecit farinam, et discalceatis pedibus transivit fluenta lacrymarum. Sedit super carbones ignis. Hi ei fuere in adjutorium. Faciem, per quam secundo viro placuerat, verberabat, oderat gemmas, linteamina videre non poterat, ornamenta fugiebat. Sic dolebat quasi adulterium commisisset, et multis impendiis medicaminum unum vulnus sanare cupiebat. Diu morati sumus in poenitentia in qua, velut in vadosis locis, resedimus, ut major nobis et absque ullo impedimento se laudum ejus campus aperiret. Recepta sub oculis omnis Ecclesiae communione quid fecit? scilicet in die bona malorum non oblita est, et post naufragium rursum tentare noluit pericula navigandi. Quin potius omnem censum quem habere poterat (erat autem amplissimus et respondens generi ejus) dilapidavit ac vendidit et in pecuniam congregatum usibus pauperum praeparavit; et prima omnium νοσοκομεῖον (1) instituit, in quo aegrotantes colligeret de plateis, et consumta languoribus atque inedia miserorum membra foveret. Describam ego nunc diversas hominum calamitates, truncas nares, effossos oculos, semiustos pedes, luridas manus, tumentes alvos, exile femur, crura turgentia, et de exesis ac putridis carnibus vermiculos bullientes?

(1) *Locus recipiendis curandisque aegrotis deputatus.*

Quoties morbo regio et paedore confectos humeris suis ipsa portavit? Quoties lavit purulentam vulnerum saniem, quam alius aspicere non valebat? Praebebat cibos propria manu, et spirans cadaver sorbitiunculis irrigabat. Scio multos divites et religiosos ob stomachi angustiam exercere hujusmodi misericordiam per aliena ministeria, et clementes esse pecunia, non manu. Quos equidem non reprobo, et teneritudinem animi nequaquam interpretor infidelitatem: sed sicut imbecillitati stomachi veniam tribuo, sic perfecte mentis ardorem in caelum laudibus fero. Magna fides ista contemnit. Scio quid in Lazaro dives purpuratus aliquando non fecerit, quali superba mens retributione damnata sit. Ille quem despicimus, quem videre non possumus, ad cujus intuitum nobis vomitus erumpit, nostri similis est, de eodem nobiscum formatus est luto, iisdem compactus elementis. Quidquid patitur, et nos pati possumus. Vulnera ejus existimemus propria; et omnis animi in alterum duritia, clementi in nosmetipsos cogitatione frangetur. « Non mihi si linguae centum sint, oraque centum, Ferrea vox (*Æn.* 6), » Omnia morborum percurrere nomina possim » quae Fabiola in tanta miserorum refrigeria commutavit, ut multi pauperum sani languentibus inviderent. Quamquam illa simili liberalitate erga clericos et monachos ac virgines fuerit. Quod monasterium non illius opibus sustentatum est? quem nudum et clinicum non Fabiolae vestimenta texerunt? in quorum se indigentiam non effudit praeceps et festina largitio? Angusta misericordiae ejus Roma fuit. Peragrabat ergo insulas et totum etruscum mare, Volscorumque provinciam et reconditos curvorum littorum sinus, in quibus monachorum consistunt chori, vel proprio corpore vel transmissa per viros sanctos ac fideles munificentia circumibat. Unde repente et contra opinionem omnium Jerosolymam navigavit, ubi, multorum excepta concursu, nostro parumper usa est hospitio: cujus societatis recordans, videor mihi adhuc videre quam vidi. Jesu bone! quo illa fervore, quo studio intenta erat divinis volumi-

nibus? et veluti quamdam famem satiare desiderans, per Prophetas, Evangelia, Psalmosque currebat: quaestiones et proponens, et solutas recondens in scriniolo pectoris sui. Nec vero satiabatur audiendi cupidine, sed addens scientiam, addebat dolorem; et quasi oleum flammae adjiciens, majoris ardoris fomenta capiebat. Quodam die quum in manibus Moysi Numeros teneremus, et me verecunde rogaret quid sibi vellet nominum tanta congeries; cur singulae tribus in aliis atque aliis locis varie jungerentur; quomodo Balaam ariolus sic futura Christi mysteria prophetarit ut nullus propemodum prophetarum tam aperte de eo vaticinatus sit; respondi ut potui, et visus sum interrogationi ejus satisfacere. Revolvens ego librum, pervenit ad eum locum ubi catalogus describitur omnium Mansionum per quas de Ægypto egrediens populus pervenit usque ad fluenta Jordanis. Quumque causas quaereret et nationes singularum; in quibusdam haesitavi, in aliis inoffenso cucurri pede, in plerisque simpliciter ignorantiam confessus sum. Tunc vero magis coepit urgere et, quasi non mihi liceret nescire quod nescio, expostulare ac se indignam tantis mysteriis dicere. Quid plura? Extorsit mihi negandi verecundia ut proprium ei opus hujuscemodi disputatiunculae pollicerer, quod usque in praesens tempus, ut nunc intelligo, Domini voluntate dilatum, reddetur memoriae illius; ut sacerdotalibus prioris ad se voluminis induta vestibus, per mundi hujus solitudinem gaudeat se ad terram repromissionis aliquando venisse. Verum, quod coepimus, prosequamur. Quaerentibus nobis dignum tantae foeminae habitaculum, quum illa ita solitudinem cuperet ut diversorio Mariae carere nollet, ecce subito, discurrentibus nunciis, oriens totus intremuit, ab ultima Moeotide inter glacialem Tanain et Massagetarum immanes populos, ubi Caucasi rupibus feras gentes Alexandri claustra cohibent, erupisse Hunnorum examina, quae, pernicibus equis huc illucque volitantia, caedis pariter ac terroris cuncta complerent. Aberat tunc romanus exercitus et bellis civilibus in Italia

tenebatur. Hanc gentem Herodotus refert sub Dario rege Medorum viginti annis orientem tenuisse captivum et ab Ægyptiis atque Æthiopibus annuum exegisse vectigal. Avertat Jesus ab orbe romano tales ultra bestias. Insperati ubique aderant, et, famam celeritate vincentes, non religioni, non dignitatibus, non aetati parcebant, non vagientis miserabantur infantiae. Cogebantur mori qui nondum vivere coeperant; et nescientes malum suum inter hostium manus ac tela ridebant. Consonus inter omnes rumor, petere eos Jerosolymam, et ob nimiam auri cupiditatem ad hanc urbem percurrere. Muri neglecti pacis incuria sarciebatur. Antiochia obsidebatur. Tyrus, se volens a terra abrumpere, insulam quaerebat antiquam. Tunc et nos compulsi sumus parare naves, esse in littore, adventum hostium praecavere et, saevientibus ventis, magis barbaros metuere quam naufragium, non tam propriae saluti quam virginum castimoniae providentes. Erat illo tempore quaedam apud nos dissensio (1), et barbarorum pugnam domestica bella superabant. Nos in oriente tenuerunt jam fixae sedes et inveteratum sanctorum locorum desiderium. Illa, quae tota in sarcinis erat et in omni urbe peregrina, reversa est ad patriam, ut ibi pauper viveret ubi dives fuerat, manens in alieno quae multos prius hospites habuit, et (ne sermonem longius protraham) in conspectu romanae urbis pauperibus erogaret quod, illa teste, vendiderat. Nos hoc tantum dolemus, quod pretiosissimum de sanctis locis monile perdidimus. Recepit Roma quod amiserat, et procax ac maledica lingua gentilium oculorum testimonio confutata est. Laudent caeteri misericordiam ejus, humilitatem, fidem; ego ardorem animi plus laudabo. Librum quo Heliodorum quondam juvenis ad eremum cohortatus sum tenebat memoriter; et romana cernens moenia, inclusam se esse plangebat. Oblita sexus, fragilitatis immemor, ac solitu-

(1) *Celebris nempe illa cum Joanne hierosolymitano ac Ruffino, in causa origenistarum.*

dinis tantum cupida, ibi erat, ubi animo morabatur. Non poterat teneri consiliis amicorum : ita ex urbe, quasi de vinculis, gestiebat erumpere. Dispensationem pecuniae et cautam distributionem genus infidelitatis vocabat. Non aliis distributionem eleemosynarum tribuere ; sed, suis pariter effusis, ipsa pro Christo stipes optabat accipere. Sic festinabat, sic impatiens erat morarum ut illam crederes profecturam. Itaque, dum semper paratur, mors eam invenire non potuit imparatam. Inter laudes foeminae subito mihi Pammachius meus exoritur. Paulina dormit ut iste vigilet. Praecedit maritum ut Christo famulum derelinquat. Hic haeres uxoris, et haereditatis alii possessores. Certabant vir et foemina quis in portu Abrahae tabernaculum figeret : et erat haec inter utrumque contentio quis humanitate superaret. Vicit uterque, et uterque superatus est. Ambo se victos et victores fatentur, dum quod alter cupiebat, uterque perfecit. Jungunt opes, sociant voluntates, ut quod aemulatio dissipatura erat, concordia cresceret. Necdum dictum, jam factum. Emitur hospitium, et ad hospitium turba concurrit. *Non est enim labor in Jacob, nec dolor in Israel* (*Num.* 23). Adducunt maria quos in gremio suo terra suscipiat. Mittit Roma properantes, quos navigaturos littus molle confoveat. Quod Publius semel fecit in insula Melita erga unum Apostolum, et (ne contradictioni locum tribuam) in una navi, hoc isti et frequenter faciunt et in plures; non solum inopum necessitas sustentatur, sed prona in omnes munificentia aliquid et habentibus providet. Xenodochium in portu romano situm totus pariter mundus audivit. Sub una aestate didicit Britannia quod Ægyptus et Parthus noverant vere. Quod scriptum est : *Timentibus Dominum omnia cooperantur in bonum* (*Rom.* 8), in obitu tantae foeminae vidimus comprobatum. Quodam praesagio futurorum ad multos scripserat monachos ut venirent et se gravi onere laborantem absolverent, faceretque sibi de iniquo mammona amicos qui eam reciperent in aeterna tabernacula. Venerunt, amici facti sunt :

dormivit illa quo modo voluit et, deposita tandem farcina, levior volavit ad caelum. Quantum haberet viventis Fabiolae Roma miraculum, in mortua demonstravit. Necdum spiritum exhalaverat, necdum debitam Christo reddiderat animam, « Et jam fama volans, tanti praenuncia luctus (*Æn.* 1) », totius urbis populum ad exsequias congregabat, Sonabant psalmi, et aurata templorum tecta reboans in sublime quatiebat Alleluja (1). « Hic juvenum chorus, ille senum, qui carmine laudes Foemineas et facta ferant (*ib.*). » Non sic Furius de Gallis, non Papirius de Samnitibus, non Scipio de Numantia, non Pompejus de Ponti gentibus triumphavit. Illi corpora vicerant, haec spirituales nequitias subjugavit. Audio praecedentium turmas et catervatim in exsequiis ejus multitudinem confluentem. Non plateae, non porticus, non imminentia desuper tecta capere poterant prospectantes. Tunc suos in unum populos Roma conspexit: favebant sibi omnes in gloria poenitentis. Nec mirum si de ejus salute homines exsultarent, de cujus conversione angeli laetabantur in caelo. Hoc tibi, Fabiola, ingenii mei senile munus, has officiorum inferias dedi. Laudavimus saepe virgines, viduas ac maritatas quarum semper fuere candida vestimenta, *quae sequuntur Agnum quocumque vadit* (*Apoc.* 14). Felix praeconium, quod nulla totius vitae sorde maculatur. Procul livor, facessat invidia. Si paterfamilias bonus est, quare oculus noster malus est? Quae inciderat in latrones, Christi humeris reportata est. Multae mansiones sunt apud Patrem. Ubi abundavit peccatum, superabundavit gratia. Cui plus dimittitur, plus amat.

(1) *Canticum hoc laetitiae et laudis a synagoga ad Ecclesiam transiit. Olim fuisse in usu ut in funeribus caneretur, testis est Hieron. Post plura saecula Ecclesia hujus cantici usum temporibus poenitentiae constitutis et in caeremoniis funebribus interdixit.*

Ad Salvinam

(a. 400)

Salvinam mulierem nobilissimam de Nebridii mariti morte consolatur; et post mortui viri laudes, quomodo superstites ex eo parvulos educare qualemque ipsa vitam traducere debeat, docet, et a secundis nuptiis dehortatur.

Vereor ne officium putetur ambitio, et quod illius exemplo facimus qui ait: *Discite a me quia mitis sum et humilis corde* (*Matth.* 11), gloriae facere appetitione dicamur; et non viduam alloqui et in angustia constitutam, sed aulae nos insinuare regali et, sub occasione sermonis, amicitias potentium quaerere. Quod liquido non putabit qui scierit esse praeceptum: *Personam pauperis non accipies in judicio* (*Lev.* 19), ne, sub praetextu misericordiae quod injustum est judicemus. Unusquisque enim non hominum sed rerum pondere judicandus est. Nec diviti obsunt opes, si eis bene utatur: nec pauperem egestas commendabiliorem facit, si inter sordes et inopiam peccata non caveat. Utriusque nobis rei testimonium et Abraham patriarcha et quotidiana exempla suppeditant; quorum alter in summis divitiis amicus Dei fuit, alii quotidie in sceleribus deprehensi poenas legibus solvunt. Alloquimur igitur divitem pauperem, nescientem ipsa quae possidet; neque enim marsupium ejus discutimus, sed animae puritatem. Loquimur ad eam cujus faciem ignoramus, et virtutes novimus, quam nobis fama commendat, cujus venerabiliorem pudicitiam adolescentia facit. Quae mortem juvenis mariti sic flevit ut exemplum conjugii dederit, sic tulit ut eum profectum crederet, non amissum. Orbitatis magnitudo, religionis occasio fuit. Nebridium suum sic quaerit absentem ut in Christo praesentem noverit. Cur ergo ad eam scribimus quam ignoramus? Triplex nimirum causa est. Prima, quia, pro officio sacerdotii, omnes christianos filiorum loco diligimus, et

profectus eorum nostra est gloria. Altera, quia pater defuncti intima mihi necessitudine copulatus fuit. Extrema, quae et validior, quod filio meo Avito roganti negare nihil potui; qui crebris litteris interpellatricem duri judicis viduam superans, et multorum mihi, ad quos ante super eadem materia scripseram, exempla proponens, ita suffudit pudorem neganti· ut plus considerarem quid ille cuperet quam quid me facere conveniret. Alius forsitan laudet Nebridium quod, de sorore generatus Augustae et in materterae nutritus sinu, invictissimo principi (1) ita carus fuit ut ei conjugem nobilissimam quaereret, et bellis civilibus Africam dissidentem hac velut obside sibi fidam redderet. Mihi a principio statim illud est praedicandum, quod, quasi vicinae mortis praescius, inter fulgorem palatii et honorum culmina, quae aetatem anteibant, sic vixit ut se ad Christum crederet profecturum. Sacra narrat historia Cornelium, centurionem cohortis italicae, in tantum acceptum Deo ut angelum ad eum mitteret et omne mysterium quo Petrus de circumcisionis angustiis transferebatur ad praeputii latitudinem, ad illius merita pertinere doceret, qui primus ab Apostolo baptizatus, salutem gentium dedicavit. Scriptum namque est de eo: *Erat vir quidam in Caesarea nomine Cornelius, centurio cohortis quae dicitur italica, religiosus et timens Deum cum omni domo sua, faciens eleemosynas multas plebi, et orans Deum semper* (*Act.* 10). Quidquid de illo dicitur, hoc nomine commutato, in Nebridio meo vendico. Sic religiosus fuit et amator pudicitiae ut virgo sortiretur uxorem; sic timens Deum cum omni domo sua ut, oblitus dignitatis, omne consortium cum monachis haberet et clericis, tantasque elemosynas faceret in populis ut fores ejus pauperum ac debilium obsiderent examina. Certe sic semper orans Deum ut illi, quod optimum esset, eveniret. *Raptus est, ne malitia mutaret mentem ejus, quia placita erat anima illius Deo* (*Sap.* 4). Unde

(1) *Theodosio magno*

et ego possum super eo vere abuti Apostoli voce dicentis: *In veritate cognovi quoniam non est personarum acceptor Deus, sed in omni proposito qui timet Deum et operatur justitiam acceptus est illi* (*Act.* 10). Nihil nocuit militanti paludamentum et baltheus et apparitorum catervae, quia sub habitu alterius alteri militabat. Sicut e contrario aliis nihil prodest vile palliolum, furva tunica, corporis illuvies et simulata paupertas, si nominis dignitatem operibus destruant. Legimus et in Evangelio de alio centurione Domini testimonium: *Nec in Israël tantam fidem inveni* (*Matth.* 8). Et ut ad superiora redeamus, Joseph, qui in egestate et in divitiis dedit experimenta virtutum, qui et servus et dominus docuit animae libertatem, nonne, post Pharaonem, regiis ornatus insignibus, sic Deo carus fuit ut super omnes patriarchas duarum tribuum pater fieret? Daniel et tres pueri sic praeerant Babyloniae opibus et sic erant inter principes civitatis ut habitu Nabuchodonosor, Deo mente servirent. Mardochaeus et Esther, inter purpuram, sericum et gemmas, superbiam humilitate vicerunt, tantique fuere meriti ut captivi victoribus imperarent. Haec illuc tendit oratio ut ostendam juvenem meum conjunctionem sanguinis regalis et affluentiam divitiarum atque insignia potestatis materiam habuisse virtutum, dicente Ecclesiaste: *Sicut protegit sapientia, sic protegit et pecunia* (*c.* 7). Nec statim illud huic testimonio putemus adversum. *Amen dico vobis: difficile dives intrabit in regnum caelorum* (*Matth.* 19). Et rursum: *Dico vobis: facilius est camelum per foramen acus transire quam divitem intrare in regnum caelorum* (*Marc.* 10) Alioquin Zachaeus publicanus, quem ditissimum commemorat Scriptura, contra hanc sententiam salvatus videbitur. Sed quomodo, quod apud homines impossibile est, apud Deum possibile fiat, Apostoli consilium docet scribentis ad Timotheum: *Divitibus hujus saeculi praecipe non superbe sapere nec sperare in incerto divitiarum suarum, sed in Deo vivo, qui praestat nobis omnia abundanter ad fruendum*

(1 *Tim.* 6). Benefaciant, sint divites in operibus bonis, facile tribuant, communicent, thesaurizent sibi bonum fundamentum in futurum, ut apprehendant veram vitam. Didicimus quo modo camelus introire possit per foramen acus; quo modo animal tortuosum, deposito pondere sarcinarum, assumat sibi pennas columbae et requiescat in ramis arboris quae de sinapis semente succrevit. Legimus in Isaia camelos Madian et Epha et Saba aurum et thus ad urbem Domini deportantes. In typo horum camelorum Ismaëlitae negotiatores stactem et thymiama et resinam, quae nascitur in Galaad et cutem vulneribus obducit, Ægyptiis deferunt; tantaeque felicitatis sunt ut emant et vendant Joseph, et mercimonium eorum mundi salus sit. Docet et Æsopi fabula plenum muris ventrem per angustum foramen egredi non valere. Ergo Nebridius meus quotidie illud revolvens. *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et laqueum diaboli et desideria multa* (1 *Tim.* 6). Quidquid et imperatoris largitio et honoris infulae dederant, in usus pauperum conferebat. Noverat enim a Domino esse praeceptum : *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quae habes, et da pauperibus, et veni, sequere me* (*Matth.* 19). Et quia hanc sententiam implere non poterat, habens uxorem et parvulos liberos et multam familiam, faciebat sibi amicos de iniquo mammona, qui se reciperent in aeterna tabernacula. Nec semel abjiciebat sarcinam, quod fecerunt Apostoli, patrem, rete, naviculam relinquentes; sed ex aequalitate aliorum inopiae suam abundantiam communicabat, ut postea illorum divitiae hujus indigentiam sustentarent. Scit ipsa, cui libellus hic scribitur, me non nota, sed audita narrare, nec ex aliquo in me beneficio, scriptorum more Graecorum, gratiam lingua reddere. Procul a christianis ista suspicio. *Habentes victum et vestitum, his contenti sumus* (1 *Tim.* 6). Ubi vile olusculum et cibarius panis et cibus potusque moderatus, ibi divitiae supervacuae, ibi nulla adulatio, quae vel praecipue fructum respicit. Ex quo colligitur fidele esse testimonium quod causas

non habet mentiendi. Ac ne quis putet me solas in Nebridio praedicare eleemosynas, quamquam et has exercuisse sit magnum, de quibus dicitur: *Sicut aqua extinguit ignem, ita eleemosyna extinguit peccatum* (*Eccl.* 3), ad coeteras virtutes ejus veniam, quas singulas in paucis hominibus deprehendimus. Quis fornacem regis babylonii sine adustione ingressus est? Cujus adolescentis aegyptia domina pallium non tenuit? Quae uxor eunuchi (1) nullos creat liberos, voluptate transacta? Quem hominum disputatio illa non terreat? *Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meae, et captivum me ducentem in lege peccati, quae est in membris meis* (*Rom.* 7). Mirum dictu est: nutritus in palatio, contubernalis et condiscipulus Augustorum, quorum mensae ministrat orbis, et terrae ac maria serviunt, inter rerum omnium abundantiam, in primo aetatis flore tantae verecundiae fuit ut virginalem pudorem vinceret, et ne levem quidem obscoeni rumoris iu se fabulam daret. Deinde purpuratorum propinquus, socius, consobrinus, iisdem cum ambobus studiis eruditus, (quae res etiam externorum mentes sibi conciliat), non est inflatus superbia, nec caeteros homines adducta fronte contemsit, sed, cunctis amabilis, ipsos principes amabat ut fratres, venerabatur ut dominos, et in illorum salute suam salutem positam fatebatur. Ministros autem eorum et universum ordinem palatii, quo regalis frequentatur ambitio, sic sibi caritate sociarat ut qui merito inferiores erant, officiis se pares arbitrarentur. Difficile factu est gloriam virtute superare et ab his diligi quos praecedas. Quae vidua non hujus auxilio sustentata est? quis pupillus non in eo reperit patrem? Totius orientis episcopi ad hunc miserorum preces et laborantium desideria conferebant: quidquid ab

(1) *Paulo implicatiorem sententiam sic vulgo explicant: quae eunuchi uxor est, quae, sola voluptate contenta, non aliis viris admisceatur ut liberos creet? Obvio enim sensu eunuchi nomen hic loci accipitur.*

imperatore poscebat, eleemosyna in pauperes, pretium captivorum, misericordia in afflictos erat. Unde et ipsi principes libenter praestabant quod sciebant non uni sed pluribus indulgeri. Quid ultra differimus? *Omnis caro foenum, et omnis gloria ejus quasi flos foeni* (*Is.* 40). Reversa est terra in terram suam: dormivit in Domino, et appositus est ad patres suos plenus dierum ac luminis et nutritus in senectute bona. Cani enim hominis sunt sapientia ejus. In brevi aetate tempora multa complevit. Tenemus pro eo dulcissimos liberos. Uxor haeres pudicitiae pretium est. Nebridius pusio patrem quaerentibus exhibet. « Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat (*Æn.* 3). » Scintilla vigoris paterni lucet in filio: et similitudo morum per speculum carnis erumpens « Ingentes animos angusto in pectore versat. » Jungitur ei germana, rosarum et liliorum calathus, eboris ostrique commercium: sic refert ore patrem ut ad venustatem propensior sit; sic matrem mixta similitudine pingit ut in uno corpore utrumque agnoscas; ita suavis est et mellitula ut honor sit omnium propinquorum. Hanc tenere non dedignatur Augustus, hanc fovere in sinu regina laetatur: certatim ad se omnes rapiunt, pendet ex collo, haeret in brachiis singulorum, garrula atque balbutiens linguae offensione fit dulcior. Habes igitur, Salvina, quos nutrias, in quibus virum absentem tenere te credas. *Ecce haereditas Domini, filii merces, fructus ventris* (*Ps.* 126). Pro uno homine duos filios recepisti: auctus est numerus caritatis. Quidquid debebas marito, redde filiis: amore praesentium absentis desiderium tempera. Non est parvi apud Deum meriti bene filios educare. Audi Apostolum commonentem: *Vidua eligatur non minus annorum sexaginta, quae fuerit unius viri uxor, in bonis operibus habens testimonium; si filios educavit, si hospitalis fuit, si sanctorum pedes lavit, si afflictis abundanter praebuit, si omne opus bonum subsecuta est* (1 *Tim.* 5). Didicisti catalogum virtutum tuarum, quid debeas nomini tuo, quibus meritis secundum pudicitiae gradum possideas. Nec te moveat

quod sexagenaria eligatur vidua, et putes adolescentulas ab Apostolo reprobari. Et te crede eligi ab eo qui discipulo dixerat: *Nemo adolescentiam tuam contemnat* (*ib.*); non continentiam sed aetatem. Alioquin omnes quae ante sexaginta annos viduatae sunt hac lege accipient maritos. Sed quia rudem Christi instituebat ecclesiam, et omni ordini providebat, praecipueque pauperibus, quorum ei cura cum Barnaba fuerat demandata, illas vult Ecclesiae opibus sustentari quae propriis manibus non queunt laborare, quae vere viduae sunt, quas et aetas probat et vita. Heli sacerdos offendit Deum ob vitia liberorum. Ergo e contrario placatur Deus virtutibus eorum, *si permanserint in fide et caritate et sanctitate cum pudicitia. O Timothee, te ipsum castum custodi* (1 *Tim.* 2). Absit ut sinistrum quippiam mihi de te suspicari liceat: sed ex abundantia lubricam aetatem monuisse pietatis est. Quae dicturus sum, non tibi, sed puellaribus annis dicta intellige. *Vidua quae in deliciis est, vivens mortua est* (2 *Tim.* 5). Hoc vas electionis loquitur, et de illo profertur thesauro, qui confidenter ajebat: *An experimentum quaeritis ejus qui in me loquitur Christus* (2 *Cor.* 13)*?* Hoc ille pronuntiat qui libere sub persona sua fragilitatem humani corporis fatebatur. *Non enim, quod volo bonum, hoc operor, sed, quod nolo, malum* (*Rom.* 7). *Et propterea subjicio et redigo in servitutem corpus meum, ne, aliis praedicans, ipse reprobus inveniar* (1 *Cor.* 9). Si ille timet, quis nostrum potest esse securus? Si David amicus Domini, et Salomon amabilis ejus, victi sunt quasi homines, ut et ruinae nobis ad cautionem, et poenitudinis ad salutem exempla praeberent, quis in lubrica via lapsum non metuat? Procul sint a conviviis tuis phasides aves, crassi turtures, attagen jonicus et omnes aves quibus amplissima patrimonia avolant. Nec ideo te carnibus vesci non putes, si suum, leporum atque cervorum et quadrupedum animantium esculentias reprobes; non enim haec pedum numero, sed suavitate gustus judicantur. Scimus ab Apo-

stolo dictum: *Omnis creatura Dei bona est, et nihil rejiciendum quod cum gratiarum actione percipitur* (1 *Tim.* 3). Sed idem loquitur: *Bonum est vinum non bibere, et carnem non manducare* (*Rom.* 14). Et in alio loco: *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria* (*Eph.* 5). Omnis creatura Dei bona est. Audiant haec mulieres quae sollicitae sunt quomodo placeant viris. Comedant carnes quae carni serviunt, quarum fervor despumat in coitum, quae, maritis alligatae, generationi ac liberis daut operam. Quarum uteri portant foetus, earum et intestina carnibus impleantur. Tu vero, quae in tumulo mariti sepelisti omnes pariter voluptates, quae litam purpurisso et cerussa faciem super feretrum ejus lacrymis diluisti. quae pullam tunicam, nigrosque calceolos candidae vestis et aurati socci depositione sumsisti, nihil habes necesse aliud, nisi perseverare in jejunio. Pallor et sordes gemmae tuae sint: plumarum mollities juvenilia membra non foveat: balnearum calor novum adolescentulae sanguinem non incendat. Audi quid ex persona viduae continentis ethnicus poeta decantet: « Ille meos, primus qui me sibi junxit, amores Abstulit; ille habeat secum servetque sepulcro (*Æn.* 4). » Si tanti vilissimum vitrum, quanti pretiosissimum margaritum? Si sic communi lege naturae damnat omnes gentilis vidua voluptates, quid exspectandum est a vidua christiana, quae pudicitiam suam non solum ei debet qui defunctus est, sed et ei cum quo regnatura est? Quaeso te, ne generalia monita et conveniens puellari sermo personae suspicionem tibi injuriae moveant, et arbitreris me objurgantis animo scribere, non timentis, cujus votum est te nescire quae metuo. Tenera res in foeminis fama pudicitiae est; quasi flos pulcherrimus, cito ad levem marcescit auram, levique flatu corrumpitur, maxime ubi et aetas consentit ad vitium, et maritalis deest auctoritas, cujus umbra tutamen uxoris est. Quid facit vidua inter familiae multitudinem, inter ministrorum greges? quos nolo contemnat ut famulos, sed ut viros erubescat. Certe, si ambitiosa domus haec officia

flagitat, praeficiat his senem honestis moribus, cujus honor dominae dignitas sit. Scio multas, clausis ad publicum foribus, non caruisse infamia servulorum, quos suspectos faciebat aut cultus immoderatus aut crassi corporis nitor aut aetas apta libidini aut ex conscientia amoris occulti securus animi tumor, qui, etiam bene dissimulatus, frequenter erumpit in publicum, et conservos, quasi servos, despicit. Hoc ex abundantia dictum sit, ut omni diligentia custodias cor tuum, et caveas quidquid de te fingi potest. Non ambulet juxta te calamistratus procurator, non histrio factus in foeminam, non cantoris diabolici venenata dulcedo, non juvenis cultus et nitidus. Nihil artium scenicarum, nihil tibi in obsequiis molle jungatur. Habeto tecum viduarum et virginum choros, habeto tui sexus solatia. Ex ancillarum quoque moribus dominae judicantur. Certe, quum tecum sancta sit mater, et lateri tuo amita haereat virgo perpetua, non debes periculose externorum consortia quaerere, de tuorum societate secura. Semper in manibus tuis sit divina lectio, et tam crebrae orationes ut omnes cogitationum sagittae, quibus adolescentia percuti solet, hujusmodi clypeo repellantur. Difficile est, quin potius impossibile, perturbationum initiis carere quempiam, quas significantius Graeci προπαθείας vocant: nos, ut verbum vertamus e verbo, *antepassiones* possumus dicere, eo quod, incentiva vitiorum, omnium titilleut animos, et quasi in meditullio nostrum judicium sit, vel abjicere cogitata vel recipere. Unde et naturae Dominus in Evangelio loquebatur: *De corde exeunt cogitationes malae, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiae* (*Matth.* 19). Ex quo perspicuum est, juxta alterius libri testimonium, proclivius esse cor hominis a pueritia ad malum, et inter opera carnis et spiritus, quae Apostolus enumerat, mediam animam fluctuare, nunc haec, nunc illa cupientem. « Nam vitiis nemo sine nascitur. Optimus ille est qui minimis urgetur (*Hor. sat.* 3 *lib.* 2) »; velut si « Egregio inspersos reprehendas corpore

naevos (*Sat.* 6). » Hoc est quod aliis verbis Propheta significat: *Turbatus sum, et non sum locutus* (*Ps.* 76). Et in eodem volumine: *Irascimini, et nolite peccare* (*Ps.* 4). Et illud Architae tarentini ad villicum negligentem: Jam te verberibus enecassem, nisi iratus essem. *Ira enim viri justitiam Dei non operatur* (*Jac.* 20). Quod de una perturbatione dictum est, referamus ad caeteras. Sicut irasci hominis est, et iram non perficere christiani, sic omnis caro concupiscit quidem ea quae carnis sunt, et quibusdam illecebris ad mortiferas animam voluptates trahit; sed nostrum est voluptatis ardorem majore Christi amore restinguere, et lasciviens jumentum frenis inediae subjugare, ut non libidinem, sed cibos quaerat ac desideret, et sessorem Spiritum sanctum moderato atque composito portet incessu. Quorsum ista? Ut hominem esse te noveris, et passionibus humanis, nisi caveris, subjacère. De eodem cuncti facti sumus luto, iisdem compacti exordiis; in serico et in pannis eadem libido dominatur, nec regum purpuras timet, nec mendicantium spernit squalorem. Multoque melius est stomachum te dolere quam mentem: imperare corpori quam servire: gressu vacillare quam pudicitia. Nec statim nobis poenitentiae subsidia blandiantur, quae sunt infelicium remedia. Cavendum est vulnus quod dolore curatur. Aliud est integra nave et salvis mercibus portum salutis intrare, aliud, nudum haerere tabulae, et crebris fluctuum recursibus ad asperrima saxa collidi. Nesciat vidua digamiae indulgentiam, nec noverit illud Apostoli: *Melius est nubere quam uri* (1 *Cor.* 7). Tolle quod pejus est, uri; et per se bonum non erit nubere. Procul sint haereticorum (1) calumniae. Scimus *honorabiles nuptias et cubile immaculatum* (*Hebr.* 13). Etiam de paradiso expul-

(1) *Puta novatianorum, montanistarum, cataphrygum, qui secundas nuptias damnabant: nisi si proprius adversarios suos ipse intelligit ac sugillat, qui locum Pauli a s. doctore in perversum trahi sensum ac perperam explicari tantopere calumniabantur.*

sus Adam unam uxorem babuit. Primus Lamech, maledictus et sanguinarius et de Cain stirpe descendens, unam costam divisit in duas (1), et plantarium digamiae protinus diluvii poena subvertit. Unde illud Apostoli, quod fornicationis metu indulgere compellitur, scribens ad Timotheum: *Volo adolescentulas nubere, filios procreare, matres familias esse, nullam occasionem dare adversario maledicti causa* (1 *Tim.* 5). Cur indulserit, statim subjecit: *Jam quaedam declinaverunt post Satanam.* Ex quo intelligimus illum non stantibus coronam, sed jacentibus manum porrigere. Vide qualia sint secunda matrimonia, quae lupanaribus praeferuntur, quia *declinaverunt quaedam post Satanam.* Ideo adolescentula vidua, quae se non potest continere vel non vult, maritum potius accipiat quam diabolum. Pulcra nimirum et appetenda res quae Satanae comparatione suscipitur. Fornicata est quondam et Jerusalem, et divaricavit pedes suos omni transeunti. In Ægypto primum devirginata est, et ibi fractae sunt mammae ejus. Quumque ad deserta venisset et, morarum Moysi ductoris impatiens, quasi oestro libidinis furibunda dixisset: *Isti sunt dii tui, Israël, qui te duxerunt de terra Ægypti* (*Ex.* 32), accepit praecepta non bona et justificationes pessimas, in quibus non viveret, sed puniretur. Quid ergo mirum, si et lascivientibus viduis, de quibus in alio loco Apostolus dixerat: *Quum luxuriatae fuerint in Christo, nubere volunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt* (1 *Tim.* 5), concessit digamiae praecepta non bona et justificationes pessimas; ita secundum indulgens maritum, ut et tertium et, si liberet, etiam vicesimum, ut scirent sibi non tam viros datos quam adulteros amputatos? Haec, filia in Christo carissima, inculco et crebrius repeto, ut, posteriorum oblita, in priora te extendas, habens tui ordinis, quas sequaris, Judith de hebraea historia et Annam filiam Phanuelis de Evangelii claritate,

(1) *Primus nimirum duas habuit uxores.*

quae diebus et noctibus versabantur in templo, et orationibus atque jejuniis thesaurum pudicitiae conservabant. Unde et altera, in typo Ecclesiae, diabolum capite truncavit; altera Salvatorem mundi prima suscepit, sacramentorum conscia futurorum. Illud in calce sermonis quaeso, ut brevitatem libelli non de inopia eloquii vel de materiae sterilitate, sed de pudoris magnitudine existimes accidisse, dum vereor me ignotis diu iugerere auribus, et occultum legentium judicium pertimesco.

Ad Theophilum

(a. 400.)

Laudat prudentiam Theophili, cujus opera victa est factio origenistarum.

Nuper Tuae Beatitudinis percepi scripta, emendantia vetus silentium et me ad solitum officium provocantia. Unde licet per sanctos fratres Priscum et Eubulum tuus ad nos sermo cessaverit; tamen, quia vidimus illos zelo fidei concitatos raptim Palaestinae lustrasse regiones et dispersos regulos usque ad suas latebras persecutos, breviter scribimus quod totus mundus exsultet et in tuis victoriis glorietur, erectumque Alexandriae vexillum crucis et adversus haeresim trophaea fulgentia gaudens populorum turba prospectet. Macte virtute, macte zelo fidei: ostendisti quod hucusque taciturnitas dispensatio fuit, non consensus. Libere enim reverentiae tuae loquor. Dolebamus te nimium esse patientem et, ignorantes magistri gubernacula, gestiebamus in interitum perditorum: sed, ut video, exaltasti manum diu et suspendisti plagam ut ferires fortius. Super susceptione cujusdam non debes contra urbis hujus dolere pontificem: quia nihil tuis litteris praecepisti, et temerarium fuit de eo quod nesciebat ferre sententiam; tamen reor illum nec audere nec velle te in aliquo laedere.

Ad Theophilum

(a. 400)

Respondet cuidam Theophili epistolae, laudatque eum, per quem non solum Ægyptus et Syria, sed et Italia omnis liberata sit ab haeresi.

Duplicem mihi gratiam Beatitudinis Tuae litterae praestiterunt, quod et sanctos et venerabiles Agathonem episcopum et diaconum Athanasium habuerint portitores et adversum sceleratissimam haeresim zelum fidei demonstrarint. Vox Beatitudinis Tuae in toto orbe pertonuit, et, cunctis Christi ecclesiis laetantibus, diaboli venena siluere. Nequaquam amplius antiquus serpens sibilat, sed contortus et evisceratus, in cavernarum tenebris delitescens, solem clarum ferre non sustinet. Equidem super hac re et antequam scriberes, ad occidentem epistolas miseram, ex parte haereticorum strophas meae linguae hominibus indicans. Ex dispensatione Dei factum puto ut eodem tempore tu quoque ad Anastasium papam scriberes et nostram, dum ignoras, sententiam roborares. Verum, a te nunc admoniti, magis studium accommodabimus ut hic et procul simplices ab errore revocemus. Nec timeamus subire odia quorumdam; nec enim debemus hominibus placere, sed Deo: quamquam ardentius ab illis defendatur haeresis quam a nobis oppugnetur. Simulque obsecro ut, si qua synodica habes, ad me dirigas, quo possim, tanti pontificis auctoritate firmatus, liberius et confidentius pro Christo ora reserare. Vincentius presbyter, ante biduum quam hanc epistolam darem, de urbe venit, et suppliciter te salutat, crebroque sermone concelebrat, Romam et totam pene Italiam tuis post Christum epistolis liberatam. Adnitere ergo, papa amantissime atque beatissime, et per omnem occasionem ad occidentales episcopos scribe, ut mala germina, acuta, ut ipse significas, succidere falce non cessent.

Ad Theophilum

(a. 400)

Excusat se Theophilo, quod paschalem ejus epistolam serius verterit, impeditus partim obitu Paulae, partim suo morbo.

Ex eo tempore quo Beatitudinis Tuae accepi epistolas, juncto paschali libro (1), usque in praesentem diem ita et moerore luctus et solicitudine ac diversis super statu Ecclesiae hinc inde rumoribus exagitatus sum ut vix volumen tuum potuerim in latinum sermonem vertere. Optime enim nosti, juxta veterem sententiam, Non esse tristem eloquentiam, maxime si ad aegritudinem animi accedat corporis aegritudo. Et hanc ipsam epistolam febre aestuans et quintum jam diem decumbens lectulo nimia festinatione dictavi, breviter indicans Beatitudini Tuae magnum me laborem sustinuisse in translatione ejus, ut omnes sententias pari venustate transferrem, et grecae eloquentiae latinum aliqua ex parte responderet eloquium. In principio philosopharis, et generaliter agens, dum omnes erudis, unum jugulas (2): in reliquis autem, quod vel difficillimum est, rhetoricae eloquentiae jungis philosophos, et Demosthenem atque Platonem nobis consocias. O quanta dicuntur in luxuriam, quantis praeconiis extollitur continentia! et de intimis sapientiae disciplinis, diei ac noctis, lunae cursus ac solis ratio, mundi istius natura describitur: et hanc ipsam disputationem (3) ad Scripturarum refers auctoritatem, ne in paschali libro vi-

(1) *Theophilus librum de paschate scripsit.*
(2) *Origenem.*
(3) *Magna fuit olim de die paschali quaestio: hinc multa coacta concilia contra quartodecimanos, qui paschalem solemnitatem die decimaquarta lunae, in quamcumque diem incideret, celebrabant, contra receptam a saniori ecclesiarum parte consuetudinem, quae ad dominicam post decimamquartam, lunam illam consignaverant.*

dearis de saecularibus quidquam fontibus mutuatus. Quid plura? In his laudare te verear, ne assentandi crimen incurram. Optimus liber est et in philosophis, et agens susceptam causam absque invidia personarum. Unde obsecro te ignoscas tarditati meae: ita enim sanctae et venerabilis Paulae (1) confectus sum dormitione ut, absque translatione hujus libri, usque in praesentiarum nihil aliud divini operis scripserim. Perdidimus enim, ut ipse nosti, repente solatium, quod (ut conscientiae nostrae testis est Dominus) non ad proprias ducimus necessitates, sed ad sanctorum refrigeria, quibus illa solicite serviebat. Sancta et venerabilis te filia tua Eustochium, quae nullam pro matris absentia recipit consolationem, te universa fraternitas (2) suppliciter salutat. Libros (3), quos dudum scripsisse te nuntiasti, vel legendos nobis vel vertendos transmitte. Vale in Christo.

Ad Augustinum

(a. 402)

Acceptis Augustini epistolis quae continent quaestionem de mendacio officioso, dubitans etiamnum an ejus sit, negat se responsurum, nisi sit certus de auctore. Meminit et Ruffini ficto nomine.

In ipso profectionis articulo sancti filii nostri Asterii hypodiaconi, necessarii mei, beatitudinis tuae literae ad me pervenerunt, quibus satisfacis, te contra parvitatem meam librum Romam non misisse. Hoc nec ego factum audieram, sed epistolae cujusdam quasi ad me scriptae per fratrum nostrum Sysinnium diaconum huc exemplaria pervenerunt: in qua hortaris me ut παλινῳδίαν (4) super

(1) *Ejus vitam descripsit Hieronymus.*
(2) *Fratrum coetus qui solitariam cum Hieronymo vitam agebant.*
(3) *Invectivarum contra s. Jo. Chrysost., qui a Hieron. quidem latine explicati sunt, sed in utroque idiomate perierunt.*
(4) *Palinodiam seu retractationem.*

quodam Apostoli capitulo canam, et imiter Stesichorum inter vituperationem et laudes Helenae fluctuantem, ut qui detrahendo oculos perdiderat, laudando receperit. Ego simpliciter fateor dignationi tuae, licet stylus et ἐπιχειρήματα (1) tua mihi viderentur, tamen non temere exemplaribus litterarum credendum putavi; ne forte, me respondente laesus, juste expostulares quod probare ante debuissem tuum esse sermonem et sic rescribere. Accessit ad moram sanctae et venerabilis Paulae longa infirmitas. Dum enim languenti multo tempore assideremus, pene epistolae tuae, vel ejus qui sub tuo nomine scripserat, obliti sumus, memores illius versiculi: *Musica in luctu, importuna narratio* (*Eccl.* 22). Itaque, si tua est epistola, aperte scribe vel mitte exemplaria veriora: ut absque ullo rancore stomachi in Scripturarum disputatione versemur, et vel nostrum emendemus errorem, vel alium frustra reprehendisse doceamus. Absit autem a me ut quidquam de libris tuae beatitudinis attingere audeam. Sufficit enim mihi probare mea, et aliena non carpere. Caeterum, optime novit prudentia tua unumquemque in suo sensu abundare, et puerilis esse jactantiae, quod olim adolescentuli facere consueverant, accusando illustres viros suo nomini famam quaerere. Nec tam stultus sum ut diversitate explanationum tuarum me laedi putem: quia nec tu laederis, si nos contraria senserimus; sed illa est vera inter amicos reprehensio, si, nostram peram non videntes, aliorum (juxta Persium) manticam consideremus. Superest ut diligas diligentem te, et in Scripturarum campo juvenis senem non provoces. Nos nostra habuimus tempora, et cucurrimus quantum potuimus: nunc, te currente et longa spatia transmeante, nobis debetur otium, simulque (ut cum honore tuo et venia dixerim), ne solus mihi de poetis aliquid proposuisse videaris, memento Daretis et Entelli et vulgaris proverbii: Quod bos lassus fortius figat pedem. Tristes haec dictavimus: utinam mereremur complexus

(1) *Epicheremata. Ita Graeci argumentationes appellant.*

tuos, et collatione mutua vel doceremus aliqua vel disceremus! Misit mihi, temeritate solita, sua maledicta Calpurnius cognomento Lanarius (1), quae ad Africam quoque studio ejus didici pervenire. Ad quae breviter ex parte respondi, et libelli ejus vobis misi exemplaria, latius opus, quum opportunum fuerit, primo quoque missurus tempore: in quo illud cavi, ne in quoquam existimationem laederem christianam, sed tantum ut delirantis imperitique mendacium ac vecordiam confutarem. Memento mei, sancte et venerabilis papa (2). Vide quantum te diligam, ut ne provocatus quidem voluerim respondere; nec crederem tuum esse quod in altero forte reprehenderem. Frater communis (3) suppliciter te salutat.

Ad Augustinum

(a. 403)

Commendat Augustino Praesidium, et salvere jubet Alypium.

Anno praeterito per fratrem nostrum Asterium hypodiaconum dignationi tuae epistolam miseram, promptum reddens salutationis officium; quam tibi arbitror redditam. Nunc quoque per sanctum fratrem meum Praesidium diaconum obsecro primum ut memineris mei, deinde ut bajulum litterarum habeas commendatum, et mihi scias germanissimum, et in quibuscumque necessitas postulaverit foveas atque substentes: non quod aliqua re, Christo tribuente, indigeat, sed quod bonorum amicitias avidissime expetat, et se in iis conjungendis maximum putet bene-

(1) *Ruffinum intelligit, et maledictorum nomine invectivas ejus. Fuit autem Calpurnius Lanarius pessimus quidam homo et obtrectator insignis.*

(2) *Nomen hoc olim commune omnibus episcopis; sed postmodum soli pontifices romani eo donati fuere ex decreto s. Gregorii VII, qui in synodo romana statuit* ut papae nomen unius esset in orbe christiano.

(3) *Paulinianus.*

ficium consecutum. Cur autem ad occidentem navigaverit, ipso poteris narrante cognoscere. Nos in monasterio constituti variis hinc inde fluctibus quatimur, et peregrinationis molestias sustinemus. Sed credimus in eo qui dixit: *Confidite, ego vici mundum* (*Jo.* 16), quod, ipso tribuente et praesule, contra hostem diabolum victoriam consequamur. Sanctum et venerabilem fratrem nostrum papam Alypium ut meo obsequio salutes, obsecro. Sancti fratres qui nobiscum in monasterio Domino servire festinant oppido te salutant. Incolumem te et memorem mei Christus Dominus noster tueatur omnipotens, domine vere sancte et suscipiende papa.

Ad Laetam, de institutione filiae

(a. 403)

Laetam hortatur ut filiam jam inde ab ipsis incunabulis instituat ad pietatem christianam; in quam rem de cultu, de victu deque probe instituenda adolescentia, de studio Scripturarum et cavendis apocryphis saluberrima tradit praecepta.

Apostolus Paulus, scribens ad Corinthios et rudem Christi ecclesiam sacris instruens disciplinis, inter caetera mandata, hoc quoque proposuit, dicens: *Si qua mulier habet virum infidelem, et hic consentit habitare cum ea, non dimittat virum. Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem: et sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem. Alioquin filii vestri immundi essent; nunc autem mundi sunt* (*ep.* 1, *c.* 7). Si cui forte hactenus videbantur nimium disciplinae vincula laxata, et praeceps indulgentia praeceptoris, consideret domum patris tui, clarissimi quidem et eruditissimi viri, sed adhuc ambulantis in tenebris: et intelliget consilium Apostoli profecisse; ut radicis amaritudinem dulcedo fructuum compensaret, et viles virgulae balsama pretiosa sudarent. Tu es nata de impari matrimonio: de te et Toxotio meo Paula generata est. Quis hoc crederet, ut

Albini pontificis neptis de repromissione matris nasceretur? ut praesente et gaudente avo, parvulae adhuc lingua balbutiens Christi *alleluja* resonaret? ut virginem Christi in suo gremio nutriret senex? Et bene feliciterque exspectavimus. Sancta et fidelis domus virum sanctificat infidelem. Jam candidatus est fidei, quem filiorum et nepotum credens turba circumdat. Ego puto etiam ipsum Jovem, si habuisset talem cognationem, potuisse in Christum credere. Despuat licet et irrideat epistolam meam, et me vel stultum vel insanum clamitet: hoc et gener ejus faciebat antequam crederet. Fiunt, non nascuntur christiani. Auratum squalet Capitolium fuligine, et aranearum telis omnia Romae templa cooperta sunt; movetur urbs sedibus suis, et inundans populus ante delubra semiruta currit ad martyrum tumulos. Si non extorquet fidem prudentia, extorqueat saltem verecundia. Hoc, Laeta, religiosissima in Christo filia, dictum sit, ut non desperes parentis salutem, et eadem fide, qua meruisti filiam, et patrem recipias, totiusque domus beatitudine perfruaris, sciens illud a Domino repromissum: *Quae apud homines impossibilia, apud Deum possibilia sunt* (*Luc.* 18). Nunquam est sera conversio. Latro de cruce transit in paradisum. Nabuchodonosor rex Babylonis, post efferationem corporis et cordis, et belluarum in eremo convictum, mentem recepit humanam. Et, ut omittam vetera, ne apud incredulos nimis fabulosa videantur, ante paucos annos propinquus vester Graccus, nobilitatem patriciam sonans nomine, quum praefecturam gereret urbanam, nonne specum Mithrae et omnia portentosa simulacra, quibus Corax, Niphus, Miles, Leo, Perses, Helios, Dromo, Pater initiantur, subvertit, fregit, excussit, et his quasi obsidibus ante praemissis, impetravit baptismum Christi? Solitudinem patitur et in urbe gentilitas, dii quondam nationum cum bubonibus et noctuis in solis culminibus remanserunt. Vexilla militum, crucis insignia sunt. Regum purpuras, et ardentes diadematum gemmas patibuli salutaris pictura condecorat. Jam et aegyptius Serapis

christianus factus est (1). Marnas (2) Gazae luget inclusus, et eversionem templi jugiter pertremiscit. De India, Perside, Æthiopia monachorum quotidie turmas suscipimus. Deposuit pharetras Armenius, Hunni discunt psalterium, Scythiae frigora fervent calore fidei, Getarum rutilus et flavus exercitus ecclesiarum circumfert tentoria; et ideo forsitan contra nos aequa pugnant acie quia pari religione confidunt. Pene lapsus sum ad aliam materiam, et, currente rota, dum urceum facere cogito, amphoram finxit manus. Propositum enim mihi erat, sanctae Marcellae et tuis precibus invitatum, ad matrem, idest ad te, sermonem dirigere, docere quomodo instituere Paulam nostram debeas: quae prius Christo consecrata est quam genita, quam ante votis quam utero concepisti. Vidimus aliquid temporibus nostris de prophetalibus libris (3). Anna sterilitatem alvi foecunditate mutavit, Tu luctuosam foecunditatem vitalibus liberis commutasti. Fidens loquor, accepturam te filios, quae primum foetum Domino reddidisti. Ista sunt primogenita quae offeruntur in lege. Sic natus est Samuel, sic ortus Samson est, sic Joannes Baptista ad introitum Mariae exsultavit et lusit. Audiebat enim verba Domini per os Virginis pertonantis, et de utero matris in occursum ejus gestiebat erumpere. Igitur quae de repromissione nata est dignam habeat ortu suo institutionem parentum. Samuel nutritur in templo, Joannes in solitudine praeparatur. Ille sacro crine venerabilis est, vinum et siceram non bibit, adhuc parvulus cum Domino sermocinatur. Hic fugit urbes, zona pellicea cingitur, locustis alitur ac melle silvestri, et, in typum poenitentiae praedicandae, tortuosissimi animalis vestitur exuviis. Sic erudienda est anima quae futura est templum Dei. Nihil aliud discat audire, nihil loqui, nisi quod ad

(1) *Serapidis templum, jussu Theodosii, a.* 389, *Alexandriae dirutum, aliudque ibi Deo dicatum.*
(2) *Idolum quoddam Gazensium.*
(3) *Juxta hebraici canonis divisionem, Regum libri inter prophetales computantur.*

timorem Dei pertinet. Turpia verba non intelligat, cantica mundi ignoret; adhuc tenera lingua psalmis dulcibus imbuatur. Procul sit aetas lasciva puerorum: ipsae puellae et pedissequae a saecularibus consortiis arceantur, ne, quod male didicerint, pejus doceant. Fiant ei litterae vel buxeae vel eburneae, et suis nominibus appellentur: ludat in eis, ut lusus ipse eruditio sit: et non solum ordinem teneat litterarum, et memoria nominum in canticum transeat, sed et ipse inter se crebro ordo turbetur, et mediis ultima; primis media misceantur, ut eas non sono tantum sed et visu noverit. Quum vero coeperit trementi manu stilum in cera ducere vel alterius superposita manu teneri regantur articuli, in tabula sculpantur elementa: ut per eosdem sulcos inclusa marginibus trahantur vestigia et foras non queant evagari. Syllabas jungat ad praemium, et, quibus illa aetas delectari potest, munusculis invitetur. Habeat et in discendo socias, quibus invideat, quarum laudibus mordeatur. Non objurganda est, si tardior sit, sed laudibus excitandum est ingenium, ut et vicisse gaudeat et victa doleat. Cavendum in primis ne oderit studia; ne amaritudo eorum praecepta in infantia, ultra rudes annos transeat. Ipsa nomina, per quae consuescit paulatim verba contexere, non sint fortuita, sed certa et coacervata de industria, Prophetarum videlicet atque Apostolorum, et omnis ab Adam patriarcharum series de Matthaeo Lucaque descendat: ut, dum aliud agit, futurae memoriae praeparetur. Magister probae aetatis et vitae atque eruditionis est eligendus: nec, puto, erubescet vir doctus id facere in propinqua vel nobili virgine quod Aristoteles fecit in Philippi filio, ut ipse librariorum utilitate initia traderet litterarum. Non sunt contemnenda quasi parva, sine quibus magna cousistere non possunt. Ipse elementorum sonus et prima institutio praeceptorum aliter de erudito, aliter de rustico ore profertur. Unde et tibi est providendum ne, ineptis blanditiis foeminarum, dimidiata dicere verba filia consuescat, et in auro atque purpura ludere;

quorum alterum linguae, alterum moribus officit: ne discat in tenero quod ei postea dediscendum est. Graecorum eloquentiae multum ab infantia sermo matris contulisse scribitur. Hortensii oratio inter paternos sinus coaluit. Difficulter eraditur quod rudes animi perbiberunt. Lanarum conchylia quis in pristinum candorem revocet? Recens testa diu et saporem retinet et odorem quo primum imbuta est. Graeca narrat historia Alexandrum, potentissimum regem orbisque domitorem, et in moribus et in incessu, Leonidis paedagogi sui non potuisse carere vitiis, quibus adhuc parvulus fuerat infectus. Proclivis est enim malorum aemulatio: et quorum virtutes assequi nequeas, cito imitaris vitia. Nutrix ipsa non sit temulenta, non lasciva, non garrula: habeat modestam gerulam, nutritium gravem. Quum avum viderit, in pectus ejus transiliat, de collo pendeat: nolenti *alleluja* decantet. Rapiat eam avia: patrem risibus agnoscat: sit omnibus amabilis: et universa propinquitas rosam ex se natam gaudeat. Discat statim quam habeat et alteram aviam, quam amitam: cui imperatori, cui exercitui tyruncula nutriatur. Illas desideret, ad illas tibi minitetur abscessum. Ipse habitus et vestitus doceat eam, cui promissa sit. Cave ne aures ejus perfores, ne cerussa et purpurisso consecrata Christo ora depingas, nec collum auro et margaritis premas, nec caput gemmis oneres, nec capillum irrufes, et ei aliquid de gehennae ignibus auspiceris. Habeat alias margaritas, quibus postea venditis, emptura est pretiosissimum margaritum. Praetextata, nobilissima quondam foemina, jubente viro Hymettio, qui patruus Eustochii virginis fuit, habitum ejus cultumque mutavit, et neglectum crinem mundano more texuit sibi, vincere cupiens et virginis propositum et matris desiderium. Et ecce eadem nocte cernit in somnis venisse ad se angelum terribili voce minitantem poenas, et haec verba frangentem: Tu ne ausa es viri imperium praeferre Christo? tu caput virginis Dei tuis sacrilegis attrectare manibus? quae jam nunc arescent, ut sentias excruciata

quid feceris: et, finito mense quinto, ad inferna duceris. Si autem perseveraveris in scelere, et marito simul orbaberis et filiis. Omnia per ordinem expleta sunt, et seram miserae poenitentiam velox signavit interitus. Sic ulciscitur Christus violatores templi sui, sic gemmas et pretiosissima ornamenta defendit. Et hoc retuli non quod insultare velim calamitatibus infelicium, sed ut moueam cum quanto metu et cautione servare debeas quod Deo spopondisti. Heli sacerdos offendit Deum ob vitia liberorum. Episcopus fieri non potest qui filios habuerit luxuriosos, non subditos. At e contrario de muliere scribitur quod *salva fiet per filiorum generationem, si permanserit in fide et caritate et sanctificatione cum pudicitia* (1 *Tim.* 2). Si perfecta aetas et sui juris imputatur parentibus, quanto magis lactens et fragilis, quae, juxta sententiam Domini, ignorat dextram et sinistram, idest, boni et mali differentiam? Si sollicita provides ne filia percutiatur a vipera, cur non eadem cura provideas ne feriatur a malleo universae terrae? ne bibat de aureo calice Babylonis? ne egrediatur cum Dina et velit videre filias regionis alienae? ne ludat pedibus, ne trahat tunicas? Venena non dantur, nisi melle circumlita; et vitia non decipiunt, nisi sub specie umbraque virtutum. Et quomodo, inquies, peccata patrum filiis non redduntur, nec filiorum parentibus, sed *anima quae peccaverit, ipsa morietur* (*Ezech.* 18)? Hoc de his dicitur qui possunt sapere, de quibus in Evangelio scriptum est: *Ætatem habet, loquatur pro se* (*Jo.* 9). Qui autem parvulus est et sapit ut parvulus, donec ad annos sapientiae veniat, et Pythagorae littera Y (1) eum perducat ad bivium, tam bona ejus quam mala parentibus imputantur. Nisi forte existimas christianorum filios, si baptisma non receperint, ipsos tantum reos esse peccati, et non etiam scelus referri ad eos qui dare noluerint, maxime eo tempore

(1) *Hanc pro humanae vitae symbolo veteres celebrant; brachiorum enim alterum virtutis, alterum vitiorum viam refert.*

quo contradicere non poterant qui accepturi erant; sicut e regione salus infantium, majorum lucrum est. Offerre necne filiam, potestatis tuae fuit; quamquam alia sit tua conditio, quae prius eam voluisti quam conciperes: ut autem oblatam non negligas, ad periculum tuum pertinet. Qui claudam et mutilam et qualibet sorde maculatam obtulerit hostiam, sacrilegii reus est; quanto magis qui partem corporis sui et illibatae animae puritatem regis amplexibus parat, si negligens fuerit, punietur? Postquam grandiuscula esse coeperit et in exemplum sponsi sui crescere sapientia, aetate et gratia apud Deum et homines, pergat ad templum veri patris cum parentibus suis, sed cum illis non egrediatur e templo. Quaerant eam in itinere saeculi inter turbas et frequentiam propinquorum, et nusquam alibi reperiant, nisi in adyto Scripturarum, Prophetas et Apostolos de spiritualibus nuptiis sciscitantem. Imitetur Mariam, quam Gabriel solam in cubiculo suo reperit: et ideo forsitan timore perterrita est quia virum, quem non solebat, aspexit. Æmuletur eam, de qua dicitur: *Omnis gloria ejus filiae regis ab intus* (*Ps.* 44). Loquatur et ipsa electo, caritatis jaculo vulnerata: *Introduxit me rex in cubiculum suum* (*Cant.* 1). Numquam exeat foras, ne inveniant eam qui circumeunt civitatem, ne percutiant et vulnerent, et auferant theristrum pudicitiae, et nudam in sanguine derelinquant: quin potius, quum aliquis ostium ejus pulsaverit, dicat: *Ego murus, et ubera mea turris* (*ib.* 8). *Lavi pedes meos, non possum inquinare eos* (*ib.* 5). Non vescatur in publico, idest in parentum convivio, ne videat cibos quos desideret. Et licet quidam putent majoris esse virtutis, praesentem contemnere voluptatem; tamen ego arbitror securioris continentiae esse nescire quod quaeras. Legi quondam in scholis puer: « Ægre reprehendas quod sinis consuescere (1). » Discat jam nunc et vinum non bibere, in quo est luxuria. Ante annos robustae aetatis

(1) *Apud Publium Syrum mimum.*

periculosa est teneris gravis abstinentia: usque ad id tempus, si necessitas postulaverit, et balneas adeat, et vino utatur modico propter stomachum, et carnium edulio sustentetur, ne prius deficiant pedes quam currere incipiant. Et hoc dico juxta indulgentiam, non juxta imperium, timens debilitatem, non docens luxuriam. Alioqui, quod iudaica superstitio ex parte facit in rejectione quorumdam animalium atque escarum, quod et Indorum brachmani, et Ægyptiorum gymnosophistae in polentae et orizae et pomorum solo observant cibo, cur virgo Christi non faciat in toto? Si tanti vitrum, quare non majoris sit pretii margaritum? Quae nata est ex promissione sic vivat ut illi vixerunt qui de repromissione generati sunt. Æqua gratia aequum habeat et laborem. Surda sit ad organa: tibia, lyra, cythara, cur facta sint, nesciat. Reddat tibi pensum quotidie de Scripturarum floribus carptum. Ediscat graecorum versuum numerum. Sequatur statim latina eruditio: quae si non ab initio os tenerum composuerit, in peregrinum sonum lingua corrumpitur, et externis vitiis sermo patrius sordidatur. Te habeat magistram, te rudis imitetur infantia. Nihil in te et in patre suo videat, quod si fecerit, peccet. Mementote vos parentes virginis et magis eam exemplis doceri posse quam voce. Cito flores pereunt, cito violas et lilium et crocum pestilens aura corrumpit. Nusquam absque te procedat in publicum. Basilicas martyrum et ecclesias sine matre non adeat. Nullus ei juvenis, nullus cincinnatus arrideat. Vigiliarum dies et solemnes pernoctationes sic virguncula nostra celebret ut ne transversum quidem unguem a matre discedat. Nolo de ancillulis suis aliquam plus diligat, cujus crebro auribus insusurret. Quidquid uni loquitur, hoc omnes sciant. Placeat ei comes, non compta, neque formosa atque lasciva, quae liquido gutture carmen dulce moduletur, sed gravis, pallens, sordidata, subtristis. Praeponatur ei probae fidei ac morum et pudicitiae virgo veterana, quae illam doceat et assuescat exemplo ad orationes et psalmos nocte consurgere, mane hymnos canere, tertia, sexta, nona hora

stare in acie quasi bellatricem Christi, accensaque lucerna reddere sacrificium vespertinum. Sic dies transeat, sic nox inveniat laborantem. Orationi lectio; lectioni succedat oratio. Breve videbitur tempus quod tantis operum varietatibus occupatur. Discat et lanam facere, tenere colum, ponere in gremio calathum, rotare fusum, stamina pollice ducere. Spernat bombycum telas, Serum vellera et aurum in fila lentescens. Talia vestimenta paret quibus pellatur frigus, non quibus vestita corpora nudentur. Cibus ejus olusculum sit et simila, raroque pisciculi. Et ne gulae praecepta longius traham, de quibus in alio loco plenius sum locutus, sic comedat ut semper esuriat, ut statim post cibum possit legere, orare et psallere. Displicent mihi, in teneris maxime aetatibus, longa et immoderata jejunia, in quibus junguntur hebdomades, oleum in cibo ac poma vetantur. Experimento didici asellum in via, quum lassus fuerit, diverticula quaerere. Faciant hoc cultores Isidis et Cybeles, qui gulosa abstinentia phasides aves ac fumantes turtures vorant, ne scilicet cerealia dona contaminent. Hoc in perpetuo jejunio sit praeceptum, ut longo itineri vires perpetes suppetant, ne, in prima mansione currentes, in mediis corruamus. Caeterum, ut ante scripsi, in quadragesima continentiae vela pandenda sunt et tota aurigae retinacula equis laxanda properantibus. Quamquam alia sit conditio saecularium, alia virginum et monachorum. Saecularis homo in quadragesima ventris ingluviem decoquit, et, in cochlearum morem succo victitans suo, futuris dapibus ac saginae aqualiculum parat. Virgo et monachus sic in quadragesima suos dimittant equos ut sibi meminerint semper esse currendum. Finitus labor major, infinitus moderatior est. Ibi enim respiramus, hic perpetuo incedimus. Si quando ad suburbana pergis, domi filiam non relinquas: nesciat sine te nec possit vivere; et quum sola fuerit, pertimescat. Non habeat colloquia saecularium, et malarum virginum contubernia. Non intersit nuptiis servulorum, neque familiae perstrepentis lusibus misceatur. Scio praecepisse quosdam ne virgo Christi cum eunuchis

lavet, nec cum maritatis foeminis: quia alii non deponunt animos virorum, aliae tumentibus uteris praeferunt foeditatem. Mihi omnino in adulta virgine lavacra displicent; quae se ipsam debet erubescere, et nudam videre non posse. Si enim vigiliis et jejuniis macerat corpus suum et in servitutem redigit, si flammam libidinis et incentiva ferventis aetatis extinguere cupit continentiae frigore, si appetitis sordibus turpare festinat naturalem pulchritudinem: cur e contrario balnearum fomentis sopitos ignes suscitat? Pro gemmis et serico, divinos codices amet, in quibus non auri et pellis babylonicae vermiculata pictura, sed ad fidem placeat emendata et erudita distinctio. Discat primo psalterium, his se canticis avocet, et in Proverbiis Salomonis erudiatur ad vitam. In Ecclesiaste consuescat quae mundi sunt calcare. In Job virtutis et patientiae exempla sectetur. Ad Evangelia transeat, numquam ea positura de manibus. Apostolorum Acta et Epistolas tota cordis imbibat voluntate. Quumque pectoris sui cellarium his opibus locupletaverit, mandet memoriae Prophetas, Heptateuchum et Regum et Paralipomenon libros, Esdrae quoque et Esther volumina. Ad ultimum, sine periculo discat Canticum canticorum: ne, si in exordio legerit, sub carnalibus verbis spiritualium nuptiarum epithalamium non intelligens, vulneretur. Caveat omnia apocrypha: et si quando ea non ad dogmatum veritatem, sed ad signorum reverentiam legere voluerit, sciat non eorum esse quorum titulis praenotantur, multaque his admixta vitiosa, et grandis esse prudentiae, aurum in luto quaerere. Cypriani opuscula semper in manu teneat. Athanasii epistolas et Hilarii libros inoffenso decurrat pede. Illorum tractatibus, illorum delectetur ingeniis in quorum libris pietas fidei non vacillet. Caeteros sic legat ut magis judicet quam sequatur. Respondebis: Quomodo haec omnia mulier saecularis, in tanta frequentia hominum, Romae custodire potero? Noli ergo subire onus quod ferre non potes: sed postquam ablactaveris eam cum Isaac et vestieris cum Samuele, mitte aviae et amitae. Redde

pretiosissimam gemmam cubiculo Mariae, et cunis Jesu vagientis impone. Nutriatur in monasterio, sit inter virginum choros, jurare non discat, mentiri sacrilegium putet, nesciat saeculum, vivat angelice, sit in carne sine carne, omne hominum genus sui simile putet. Et, ut caetera taceam, certe te liberet servandi difficultate et custodiae periculo. Melius tibi est desiderare absentem quam pavere ad singula, quid loquatur, cum quo loquatur, cui annuat, quem libenter aspiciat. Trade Eustochio parvulam, cujus nunc et ipse vagitus pro te oratio est. Trade comitem sanctitatis, futuram haeredem. Illam videat, illam amet, illam primis miretur ab annis cujus et sermo et incessus et habitus doctrina virtutum est. Sit in gremio aviae; quae repetat in nepte quidquid praemisit in filia; quae longo usu didicit nutrire, servare, docere virgines; in cujus coronam centenarii quotidie numeri castitas texitur. Felix virgo, felix Paula Toxotii, quae per aviae amitaeque virtutes nobilior est sanctitate quam genere. O si tibi contingeret videre socrum et cognatam tuam et in parvis corpusculis ingentes animos intueri! Pro insita tibi pudicitia non ambigerem quin praecederes filiam, et primam Dei sententiam secunda Evangelii lege mutares; nec tu parvi penderes aliorum desideria liberorum, sed te ipsam magis offerres Deo. Sed quia tempus est amplexandi et tempus longe fieri a complexibus, et uxor non habet potestatem corporis sui, et unusquisque, in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat in Domino, et qui sub jugo est, ita debet currere, ne in luto comitem derelinquat, totum redde in sobole quod in te interim distulisti. Anna filium, quem Deo voverat, postquam obtulit in tabernaculo, numquam recepit; indecens arbitrata ut futurus propheta in ejus domo cresceret quae adhuc alios filios habere cupiebat. Denique, postquam concepit et peperit, non est ausa ad templum accedere et vacua apparere coram Domino, nisi prius redderet quod debebat: talique immolato sacrificio, reversa domum, quinque liberos sibi genuit, quia primogenitum Deo pepererat. Miraris felici-

tatem sanctae mulieris? Imitare fidem. Ipse, si Paulam miseris, et magistrum me et nutritium spondeo. Gestabo humeris, balbutientia senex verba formabo: multo gloriosior mundi philosopho, qui non regem Macedonum, babylonio periturum veneno, sed ancillam et sponsam Christi erudiam, regnis caelestibus offerendam.

Ad Eustochium virginem, epitaphium Paulae matris.

(a. 404)

Paulae vitam enarrat; quam primum a generis nobilitate, tum vero maxime ab animi virtute laudat, quod, Toxotio marito defuncto, totam se Deo voverit et in sancto proposito dies Romae vixerit. Deinde ejus iter diligentissime describit, quo peragratis sacris Judaeae locis atque Ægypto Alexandriam usque, in Bethleem consedit. Ibi quae exstruxit virginum monasteria, quibusque exemplis ac praeceptis rexerit, declarat, ejusque humilitatem, patientiam, contemtum saeculi, in pauperes atque aegrotos charitatem, divinarum Scripturarum scientiam ac fidei puritatem atque alias passim virtutes cumulatissimas praedicat. Denique ejus mortem et funera copiose describit.

Si cuncta corporis mei membra verterentur in linguas, et omnes artus humana voce resonarent, nihil dignum sanctae ac venerabilis Paulae virtutibus dicerem. Nobilis genere, sed multo nobilior sanctitate, potens quondam divitiis, sed nunc Christi paupertate insignior; Graccorum stirps, soboles Scipionum, Pauli haeres, cujus vocabulum trahit, Martiae Papyriae matris Africani vera et germana progenies, Romae praetulit Bethleem, et auro tecta fulgentia informis luti vilitate mutavit. Non moeremus quod talem amisimus, sed gratias agimus quod habuimus, immo habeamus. Deo enim vivunt omnia; et quidquid revertitur ad Dominum, in familiae numero computatur. Quamquam amissio illius, caelestis domus habitatio sit; quae quamdiu in corpore fuit, peregrinata est a Domino, et voce semper flebili querebatur, dicens: *Heu mihi, quia peregrinatio mea prolongata est! habitavi*

eum habitantibus Cedar; multum peregrinata est anima mea (*Ps.* 19). Nec mirum si planxerit se versari in tenebris (hoc enim *Cedar* interpretatur), quum mundus in maligno positus sit; et sicut tenebrae illius, ita et lumen ejus; luxque in tenebris luceat, et tenebrae eam non comprehenderunt. Unde et illud crebrius inferebat: *Advena sum et peregrina, sicut omnes patres mei* (*Ps.* 38). Et iterum: *Cupio dissolvi et esse cum Christo* (*Philipp.* 1). Quoties autem infirmitate corpusculi (quam incredibili abstinentia et duplicatis contraxerat jejuniis) vexabatur, hoc in ore volvebat: *Subjicio corpus meum et in servitutem redigo, ne, aliis praedicans* (1 *Cor.* 9), ipsa reproba inveniar. Et: *Bonum est vinum non bibere, et carnem non manducare* (*Rom.* 14). Et: *Humiliavi in jejunio animam meam* (*Ps.* 34) Et: *Totum lectum meum versasti in infirmitate mea* (*Ps.* 40). Et: *Versata sum in miseria, dum mihi configitur spina* (*Ps.* 31). Atque inter doloris aculeos, quos mira patientia sustinebat, quasi apertos sibi caelos aspiceret, loquebatur: *Quis dabit mihi pennas sicut columbae, et volabo et requiescam* (*Ps.* 54)? Testor Jesum et sanctos ejus ipsumque proprium angelum qui custos fuit et comes admirabilis foeminae, me nihil in gratiam, nihil more blandientium loqui: sed quidquid dicturus sum, pro testimonio dicere, et minus ejus esse meritis quam totus orbis canit: sacerdotes mirantur, virginum chori desiderant, monachorum et pauperum turbae deplangunt. Vis, lector, ejus breviter scires virtutes? Omnes suos pauperes pauperior ipsa dimisit. Nec mirum de proximis et familiola, quam in utroque sexu de servis et ancillis in fratres sororesque mutaverat, ista proferre, quum Eustochium virginem et devotam Christo filiam, in cujus consolationem libellus hic cuditur, procul a nobili genere, sola fide et gratia divitem reliquerit. Carpamus igitur narrandi ordinem. Alii altius repetant et a cunabulis ejus ipsisque (ut ita dicam) crepundiis matrem Blaesillam et Rogatum proferant patrem; quorum altera Scipionum Graccorumque progenies est, alter per omnes fere Grae-

ciae usque hodie stemmatibus et divitiis ac nobilitate Agamemnonis fertur sanguinem trahere, qui decennali Trojam obsidione delevit. Nos nihil laudabimus, nisi quod proprium est et de purissimo sanctae mentis fonte profertur. Quamquam Dominus atque Salvator in Evangelio doceat Apostolos, sciscitantes quid sibi redditurus sit qui omnia sua pro nomine ejus dimiserunt, centuplum in praesentiarum recepturos, et in futuro vitam aeternam. Ex quo intelligimus non laudis esse possidere divitias, sed pro Christo eas contemnere: non tumere ad honores, sed pro Dei fide eos parvi pendere. Vere quod pollicitus est servis suis et ancillis Salvator, reddidit in praesenti. Nam quae unius urbis contemsit gloriam, totius orbis opinione celebratur. Quam Romae habitantem nullus extra Romam noverat, latentem in Bethleem et barbara et romana terra miratur. Cujus enim gentis homines ad sancta loca non veniunt? Quis autem in sanctis locis, praeter Paulam, quod plus inter homines miraretur, invenit? Haec, sicut inter multas gemmas pretiosissima gemma micat, et jubar solis parvos igniculos stellarum obruit et obscurat, ita cunctorum virtutes et potentias sua humilitate superavit; minimaque fuit inter omnes, ut omnium major esset; et quanto se plus dejiciebat, tanto magis a Christo sublevabatur. Latebat et non latebat. Fugiendo gloriam, gloriam merebatur, quae virtutem quasi umbra sequitur, et, appetitores sui deserens, appetit contemptores. Sed quid ago, narrandi ordinem praetermittens? dum in singulis teneor, non servo praecepta dicendi. Tali igitur stirpe generata, juncta est viro Toxotio, qui Æneae et Juliorum altissimum sanguinem trahit. Unde etiam filia ejus Christi virgo Eustochium *Julia* nuncupatur, et ipse « Julius a magno demissum nomen Julo (*Æneid.* 2). » Et haec didicimus, non quod habentibus grandia sint, sed quod contemnentibus mirabilia. Saeculi homines suscipiunt eos qui his pollent privilegiis; nos laudamus qui pro Salvatore ista despexerint: et mirum in modum, quos habentes parvipendimus,

si habere noluerint, praedicamus. His, inquam, orta majoribus et foecunditate ac pudicitia probata, primum viro, deinde propinquis, et totius urbis testimonio, quum quinque liberos edidisset, Blaesillam, super cujus morte eam Romae consolatus sum; Paulinam, quae sanctum et admirabilem virum et propositi et rerum suarum Pammachium reliquit haeredem, ad quem super obitu ejus parvulum libellum edidimus; Eustochium, quae nunc in sanctis locis virginitatis et Ecclesiae monile pretiosum est; Ruffinam, quae immaturo funere pium matris animum consternavit; et Toxotium, post quem parere desiit, ut intelligeres eam non diu servire voluisse officio conjugali, sed mariti desiderio, qui mares optabat liberos, edidisse. Postquam vir mortuus est, ita eum planxit ut prope ipsa moreretur: ita se convertit ad Domini servitutem ut ejus mortem videretur optasse. Quid ergo referam, amplae et nobilis domus et quondam opulentissimae, omnes pene divitias in pauperes erogatas? Quid in cunctos clementissimum animum et bonitatem, etiam in eos quos numquam viderat, evagantem? Quis inopum moriens non illius vestimentis obvolutus est? Quis clinicorum non ejus facultatibus sustentatus est? quos curiosissime tota urbe perquirens, damnum putabat, si quisquam debilis et esuriens cibo sustentaretur alterius. Spoliabat filios, et inter objurgantes propinquos, majorem se eis haereditatem, Christi misericordiam, dimittere loquebatur. Nec diu potuit excelsi apud saeculum generis et nobilissimae familiae visitationes et frequentiam sustinere. Moerebat honore suo, et ora laudantium declinare ac fugere festinabat: quumque orientis et occidentis episcopos ob quasdam ecclesiarum dissensiones Romam imperiales litterae contraxissent (1), vidi admirabiles viros Chri-

(1) *Puta ad romanam synodum anni 382, quae sub Damaso papa, Gratiani, Valentiniani junioris ac Theodosii jussibus coacta est ad compescendas antiochenae ecclesiae turbas, factionesque episcoporum, qui eam simul obtinebant, Paulini et Flaviani.*

stique pontifices, Paulinum antiochenae urbis episcopum, et Epiphanium Salaminae Cypri, quae nunc Constantia dicitur; quorum Epiphanium etiam hospitem habuit, Paulinum, in aliena manentem domo, quasi proprium humanitate possedit. Quorum accensa virtutibus, per momenta patriam deserere cogitabat. Non domus, non liberorum, non familiae, non possessionum, non alicujus rei quae ad saeculum pertinet memor: sola, si dici potest, et incomitata ad eremum Antoniorum atque Paulorum pergere gestiebat: tandemque exacta hyeme, aperto mari, redeuntibus ad ecclesias suas episcopis, et ipsa voto cum eis ac desiderio navigavit. Quid ultra differo? Descendit ad portum, fratre, cognatis, affinibus et, quod his majus est, liberis prosequentibus et clementissimam matrem pietate vincere cupientibus. Jam carbasa tendebantur, et remorum ductu navis in altum protrahebatur. Parvus Toxotius supplices manus tendebat in litore. Ruffina, jam nubilis, ut suas exspectaret nuptias, tacens fletibus obsecrabat. Et tamen illa siccos tendebat ad caelum oculos, pietatem in filios pietate in Deum superans. Nesciebat se matrem, ut Christi probaret ancillam. Torquebantur viscera, et, quasi a suis membris distraheretur, cum dolore pugnabat: in eo cunctis admirabilior quod magnam vinceret caritatem. Inter hostium manus et captivitatis duram necessitatem nihil crudelius est quam parentes a liberis separari. Hoc contra jura naturae plena fides patiebatur, immo gaudens animus appetebat: et amorem filiorum majore in Deum amore contemnens, in sola Eustochio, quae et propositi et navigationis ejus comes erat, acquiescebat. Sulcabat interim navis mare, et, cunctis qui cum ea vehebantur litora respicientibus, ipsa aversos tenebat oculos, ne videret quos sine tormento videre non poterat. Fateor, nulla sic amavit filios, quibus, antequam proficisceretur, cuncta largita est, exhaeredans se in terra ut haereditatem inveniret in caelo. Delata ad insulam Pontiam, quam clarissimae quondam foeminarum sub Domitiano principe, pro confessione nominis christiani,

Flaviae Domitillae nobilitavit exsilium; vidensque cellulas in quibus illa longum martyrium duxerat, sumtis fidei alis, Jerosolymam et sancta loca videre cupiebat. Tardi erant venti, et omnis pigra velocitas. Inter Scyllam et Charybdim adriatico se credens pelago, quasi per stagnum venit Methonem, ibique refocillato paullulum corpusculo « Et sale tabentes artus in litore ponens, per Maleam et Cytheram, sparsasque per aequor Cycladas.:.. et crebris freta concita terris (*Æn.* 1) » post Rhodum et Lyciam, tandem vidit Cyprum, ubi sancti et venerabilis Epiphanii pedibus provoluta, decem ab eo diebus retenta est, non in refectionem, ut ille arbitrabatur, sed in opus Dei, ut re comprobatum est. Nam omnia illius regionis lustrans monasteria, prout potuit, refrigeria sumtuum fratribus dereliquit, quos amor sancti viri de toto illuc orbe conduxerat. Inde brevi cursu transfretavit Seleuciam, de qua ascendens Antiochiam, sancti confessoris Paulini modicum caritate detenta, media hyeme, calente ardore fidei, foemina nobilis, quae prius eunuchorum manibus portabatur, asello sedens profecta est. Omitto Caeles Syriae, et Phoenicis iter (neque enim hodoeporicon ejus disposui scribere); ea tantum loca nominabo quae sacris voluminibus continentur. Beryto romana colonia et antiqua urbe Sydone derelicta, in Sareptae littore Eliae est ingressa turriculam, in qua, adorato Domino Salvatore, per arenas Tyri, in quibus genua Paulus fixit, pervenit Acco, quae nunc Ptolemais dicitur, et per campos Mageddo, Josiae necis conscios, intravit terram Philistum. Mirata ruinas Dor, urbis quondam potentissimae; et, versa vice, Stratonis turrim, ab Herode rege Judaeae in honorem Caesaris Augusti Caesaream nuncupatam, in qua Cornelii domum, Christi vidit ecclesiam et Philippi aediculas et cubicula quatuor virginum prophetarum. Deinde Antipatrida, semirutum oppidulum, quod de patris nomine Herodes vocaverat; et Lyddam versam in Diospolim, Dorcadis atque Æneae resurrectione ac sanitate inclytam. Haud procul ab ea Arimathiam viculum Joseph, qui Dominum

sepelivit; et Nobe, urbem quondam sacerdotum, nunc tumulum occisorum. Joppen quoque, fugientis portum Jonae et (ut aliquid perstringam de fabulis poetarum) religatae ad saxum Andromedae spectatricem. Repetitoque itinere, Nicopolim, quae prius Emmaus vocabatur, apud quam in fractione panis cognitus Dominus, Cleophae domum in ecclesiam dedicavit. Atque inde proficiscens ascendit Bethoron inferiorem et superiorem, urbes a Salomone conditas, sed varia postea bellorum tempestate deletas: ad dexteram aspiciens Ajalon et Gabaon, ubi Jesus filius Nave, contra quinque reges dimicans, soli imperavit et lunae, et Gabaonitas, ob dolos et insidias foederis impetrati, in aquarios lignariosque damnavit. In Gabaa, urbe usque ad solum diruta, paululum substitit, recordata peccati ejus et concubinae in frusta divisae et tribus Beniamin et trecentos viros propter Paulum apostolum reservatos. Quid diu moror? Ad laevam mausoleo Helenae derelicto, quae Adiabenorum regina in fame populum frumento juverat, ingressa est Jerosolymam, urbem trinominem, *Jebus*, *Salem*, *Jerusalem*, quae ab Ælio postea Hadriano de ruinis et cineribus civitatis in Æliam suscitata est. Quumque proconsul Palestinae, qui familiam ejus optime noverat, praemissis apparitoribus, jussisset parari praetorium, elegit humilem cellulam: et cuncta loca tanto ardore ac studio circumivit ut, nisi ad reliqua festinaret, a primis non posset abduci. Prostrataque ante crucem, quasi pendentem Dominum cerneret, adorabat. Ingressa sepulcrum, resurrectionis osculabatur lapidem, quem ab ostio monumenti amoverat angelus: et ipsum corporis locum in quo Dominus jacuerat, quasi sitiens desideratas aquas, fideli ore lambebat. Quid ibi lacrymarum, quantum gemituum, quid doloris effuderit, testis est cuncta Jerosolyma, testis est ipse Dominus, quem rogabat. Unde egrediens, ascendit *Sion*, quae in *arcem* vel *speculam* vertitur. Hanc urbem quondam expugnavit et reaedificavit David. De expugnata scribitur: *Vae tibi, civitas Ariel* (*Is.* 29), idest, *leo Dei*, et quondam for-

tissima, *quam expugnavit David*: et de ea quae aedificata est, dictum est: *Fundamenta ejus in montibus sanctis; diligit Dominus portas Sion, super omnia tabernacula Jacob* (*Ps.* 86). Non eas portas quas hodie cernimus in favillam et cinerem dissolutas: sed portas quibus non praevalet infernus et per quas credentium ad Christum ingreditur multitudo. Ostendebatur illi columna ecclesiae porticum sustinens infecta cruore Domini, ad quam vinctus dicitur flagellatus. Monstrabatur locus ubi super centum viginti credentium animas Spiritus Sanctus descendisset, ut Joelis vaticinium compleretur. Deinde, pro facultatula sua, pauperibus atque conservis pecunia distributa, perrexit Bethleem, et in dextera parte itineris stetit ad sepulcrum Rachel, in quo Beniamin, non, ut mater vocaverat moriens, *Benoni*, hoc est *filius doloris mei*, sed, ut pater prophetavit in spiritu, *filium dextrae*, procreavit. Atque inde Bethleem ingressa et in specum Salvatoris introiens, posquam vidit sacrum virginis diversorium, et stabulum in quo *agnovit bos possessorem suum, et asinus praesepe Domini sui* (*Is.* 1), ut illud impleretur, quod in eodem propheta scriptum est: *Beatus qui seminat super aquas, ubi bos et asinus calcant* (*ib.* 32), me audiente jurabat, cernere se oculis fidei infantem pannis involutum, vagientem in praesepi Dominum, Magos adorantes, stellam fulgentem desuper, matrem Virginem, nutricium sedulum, pastores nocte venientes ut viderent verbum quod factum erat; et jam tunc evangelistae Joannis principium dedicarent: *In principio erat Verbum; et Verbum caro factum est* (*c.* 1) parvulos interfectos, Herodem saevientem, Joseph et Mariam fugientes in Ægyptum; mixtisque gaudio lacrymis, loquebatur: Salve, *Bethleem*, *domus panis*, in qua natus est ille panis qui de caelo descendit. Salve, *Ephrata*, regio *uberrima*, atque καρποφόρος, cujus fertilitas Deus est. De te quondam Michaeas vaticinatus est: *Et tu, Bethleem domus Ephrata, non minima es in millibus Juda. Ex te mihi egredietur qui sit princeps in Israël*:

et egressus ejus ab initio a diebus aeternitatis. Propterea dabis eos usque ad tempus parientis. Pariet, et reliquiae fratrum ejus convertentur ad filios Israel (*c.* 5). In te enim natus est princeps qui ante Luciferum genitus est: cujus de patre nativitas omnem excedit aetatem. Et tamdiu in te davidici generis origo permansit, donec virgo pareret, et reliquiae populi credentis in Christum converterentur ad filios Israel et libere praedicarent: *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei: sed quoniam repulistis illud, et indignos vos judicastis aeternae vitae, ecce convertimur ad gentes* (*Act.* 13). Dixerat enim Deus: *Non veni nisi ad oves perditas domus Israël* (*Matth.* 15). Et eo tempore Jacob super eo verba completa sunt: *Non deficiet princeps ex Judá, et dux de femoribus ejus, donec veniat cui repositum est, et ipse erit exspectatio gentium* (*Gen.* 49). Bene David jurabat, bene vota faciebat, dicens: *Si introiero in tabernaculum domus meae, si ascendero in lectum strati mei, si dedero somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, et requiem temporibus meis, donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob* (*Ps.* 131), et statim quid desideraret exposuit, atque oculis prophetalibus, quem nos venisse jam credimus, ille venturum esse cernebat. *Ecce audivimus illum in Ephrata, invenimus eum in campis silvae* (*ib.*). *Zo* quippe sermo hebraicus, ut te docente didici, non Mariam matrem Domini, hoc est αὐτὴν, sed ipsum, idest αὐτὸν, significat. Unde loquitur confidenter: *Introibimus in tabernaculum ejus, adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus.* Et ego, misera atque peccatrix, digna sum judicata deosculari praesepe in quo Dominus parvulus vagiit? orare in spelunca in qua virgo puerpera Dominum fudit infantem? Haec requies mea, quia Domini patria est. Hic habitabo, quoniam Salvator elegit eam. *Paravi lucernam Christo meo* (*Ps.* 131). *Anima mea illi vivet, et semen meum serviet ipsi* (*Ps.* 21). Haud procul inde descendit ad turrim *Ader*, idest *gregis*; juxta quam Jacob pavit

greges suos, et pastores nocte vigilantes audire meruerunt: *Gloria in excelsis Deo, et super terram pax hominibus bonae voluntatis* (*Luc.* 2). Dumque servant oves, invenerunt Agnum Dei puro et mundissimo vellere, quod in ariditate totius terrae caelesti rore completum est, et cujus sanguis tulit peccata mundi, et exterminatorem Ægypti litus in postibus fugavit. Statimque concito gradu coepit per viam vetere pergere quae ducit Gazam, ad *potentiam*, vel ad *divitias* Dei, et tacita secum volvere quomodo eunuchus aethiops, gentium populos praefigurans, mutaverit pellem suam: et dum vetus relegit instrumentum, fontem reperit Evangelii. Atque inde ad dexteram transit. A Bethsur venit *Escol*, quae in *botrum* vertitur. Unde, in testimonium terrae fertilissimae et in typum ejus qui dicit: *Torcular calcavi solus, et de gentibus non est vir mecum* (*Is.* 63), exploratores botrum mirae magnitudinis portaverunt. Nec post longum spatium intravit Sarae cellulas, videns incunabula Isaac et vestigia quercus Abraham, sub qua vidit diem Christi et laetatus est. Atque inde consurgens, ascendit Chebron: haec est *Cariath-arbe*, idest *oppidum virorum quatuor*, Abraham, Isaac, Jacob et Adam magni, quem ibi conditum, juxta librum Jesu Nave, Hebraei autumant; licet plerique Caleb quartum putent, cujus ex latere memoria monstratur. His inspectis, noluit pergere ad *Cariath-sepher* idest *viculum litterarum*: quia contemnens occidentem litteram, repererat spiritum vivificantem. Magisque mirabatur superiores et inferiores aquas quas Othoniel filius Jephone Kenez pro australi terra et arida possessione susceperat, et quarum ductu siccos prioris instrumenti agros faciebat irriguos, ut redemptionem veterum peccatorum in aquis baptismi reperiret. Altera die, orto jam sole, stetit in supercilio *Caphar Barucha*, idest *villae benedictionis*: quem ad locum Abraham Dominum prosecutus est. Unde latam despiciens solitudinem ac terram quondam Sodomae et Gomorrhae, Adamae et Seboim, contemplata est balsami vineas in Engaddi, et Segor, vitulam consternan-

tem, quae prius *Bala* vocabatur, et in *Zoaram*, idest *parvulam*, syro sermone translata est. Recordabatur speluncae Loth, et versa in lacrymas, virgines socias admonebat cavendum esse vinum, in quo est luxuria, cujus opus Moabitae sunt et Ammonitae. Diu haereo in meridie, ubi sponsa cubantem reperit sponsum, et Joseph inebriatus est cum fratribus suis. Revertar Jerosolymam et per Thecuam atque Amos rutilantem montis Oliveti lucem aspiciam, de quo Salvator ascendit ad Patrem. In quo per annos singulos vacca rufa in holocaustum Domino cremabatur, et cujus cinis expiabat populum Israel: in quo, juxta Ezechielem, Cherubim de templo transmigrantes ecclesiam Domini fundaverunt. Post ingressa sepulcrum Lazari, Mariae et Marthae vidit hospitium; et *Bethphage, villam sacerdotalium maxillarum;* et locum in quo pullus lasciviens gentium Dei frena suscepit, Apostolorumque stratus vestibus mollia terga praebuit ad sedendum. Rectoque itinere descendebat Jericho, recogitans illum de Evangeliô vulneratum ac, sacerdotibus et levitis, mentis feritate praetereuntibus, clementiam *Samaritae*, idest *custodis* qui semiuecem suo jumento impositum ad stabulum Ecclesiae deportavit. Et locum *Adomim*, quod interpretatur *sanguinum*, quia multus in eo sanguis crebris latronum fundebatur incursibus. Et arborem sycomorum Zachaei, idest bona poenitentiae opera, quibus cruenta dudum et noxia rapinis peccata calcabat, excelsumque Dominum de excelso virtutum intuebatur: et juxta viam caecorum loca, qui, receptis luminibus, utriusque populi credentis in Dominum sacramenta praemiserant. Ingressa Jericho, vidit urbem quam fundavit Hiel in Abiram primogenito suo, et cujus portas posuit in Segub novissimo filiorum. Intuita est castra Galgalae, et acervum praeputiorum, et secundae circumcisionis mysterium; et duodecim lapides, qui, de Jordanis illuc translati alveo, duodecim Apostolorum fundamenta firmaverant; et fontem quondam legis amarissimum et sterilem, quem verus Elisaeus sua condivit sapientia et in dulcorem ubertatemque convertit. Vix

nox transierat, ferventissimo aestu venit ad Jordanem, stetit in ripa fluminis, et, orto sole, solis justitiae recordata est; quomodo in medio amnis alveo sicca sacerdotes posuerint vestigia; et ad Eliae et Elisaei imperium, stantibus ex utraque parte aquis, iter unda praebuerit; pollutasque diluvio aquas et totius humani generis interfectione maculatas suo Dominus mundaverit baptismate. Longum est, si velim de valle *Agor* dicere, idest *tumultus atque turbarum*, in qua furtum et avaritia condemnata est: et de *Bethel domo Dei*, in qua super nudam humum nudus et pauper dormivit Jacob; et posito subter caput lapide, qui in Zacharia septem oculos habere describitur et in Isaia lapis dicitur angularis, vidit scalam usque ad caelum tendentem in qua Dominus desuper innitebatur, ascendentibus porrigens manum et negligentes de sublimi praecipitans. Sepulcra quoque in monte Ephraim Jesu filii Nave, et Eleazari filii Aron sacerdotis, e regione venerata est; quorum alter conditus est in Tamnathsare a septentrionali parte montis Gaas, alter in Gabaa filii sui Phinees: satisque mirata est quod distributor possessionum sibi montana et aspera delegisset. Quid narrem Silo, in qua altare dirutum hodieque monstratur, et raptum Sabinarum a Romulo tribus beniamitica praecucurrit? Transivit *Sichem*, non, ut plerique errantes legunt, *Sichar*, quae nunc *Neapolis* appellatur, et ex latere montis Garizim exstructam circa puteum Jacob intravit ecclesiam: super quo residens Dominus, sitiensque et esuriens, Samaritanae fide satiatus est; quae quinque mosaicorum voluminum viris, sextoque, quem se habere jactabat, errore Dosithei (1) derelicto, verum Messiam et verum reperit Salvatorem. Atque inde divertens, vidit duodecim patriarcharum sepulcra: et *Sebastem*, idest Samariam, quae in honorem Augusti ab Herode graeco sermone *Augusta* est nominata. Ibi siti sunt Elisaeus et Abdias prophetae et (quo major inter natos mulierum non

(1) *Hic haereticus, coaevus ac socius Simonis magi, sectam ciborum ac voluptatum insignem continentiam praeseferentem instituit.*

fuit) Joannes Baptista. Ubi multis intremuit consternata mirabilibus: namque cernebat variis daemones rugire cruciatibus, et ante sepulcra sanctorum ululare homines more luporum, vocibus latrare canum, fremere leonum, sibilare serpentum, mugire taurorum Alios rotare caput et post tergum terram vertice tangere, suspensisque pede foeminis, vestes non defluere in faciem. Miserebatur omnium, et per singulos, effusis lacrymis, Christi clementiam deprecabatur. Et sicut erat invalida, ascendit pedibus montem, in cujus duabus speluncis, persecutionis et famis tempore, Abdias propheta centum prophetas aluit pane et aqua. Inde cito itinere percucurrit Nazareth, nutriculam Domini; Cana et Capharnaum, signorum ejus familiares; lacum Tyberiadis, navigante Domino sanctificatum; et solitudinem in qua multa populorum millia paucis saturata sunt panibus, et de reliquiis vescentium repleti sunt cophini duodecim tribuum Israël. Ascendebat montem Thabor, in quo transfiguratus est Dominus. Aspiciebat procul montes Hermon et Hermoniim et campos latissimos Galilaeae, in quibus Sisara et omnis exercitus ejus, Barach vincente, prostratus est: torrens Cison, qui mediam planitiem dividebat; et oppidum juxta Naim, in quo viduae suscitatus est filius, monstrabatur. Dies me prius quam sermo deficiet, si voluero cuncta percurrere quae Paula venerabilis fide incredibili pervagata est. Transibo ad Ægyptum; et in Sochoth atque apud fontem Samson, quem de molari maxillae dente produxit, subsistam parumper et arentia ora colluam, ut refocillatus videam Morasthim, sepulcrum quondam Micheae prophetae, nunc ecclesiam. Et ex latere derelinquam Chorreos et Gettheos, Maresa, Idumaeam, et Lachis, et per arenas mollissimas pergentium vestigia subtrahentes, latamque eremi vastitatem, veniam ad Ægypti fluvium *Sior*, qui interpretatur *turbidus*: et quinque Ægypti transeam civitates, quae loquuntur lingua chananitide; et terram Gessen et campos Taneos, in quibus fecit Deus mirabilia. Et urbem No, quae postea versa est in Alexandriam: et oppidum Do-

mini Nitriam, in quo purissimo virtutum nitro sordes lavantur quotidie plurimorum. Quod quum vidisset, occurrente sibi sancto et venerabili episcopo Isidoro (1) confessore et turbis innumerabilibus monachorum, ex quibus multos sacerdotalis et leviticus sublimabat gradus, laetabatur quidem ad gloriam Domini, sed se indignam tanto honore fatebatur. Quid ergo narrem Macarios, Arsenios, Serapionas et reliqua columnarum Christi nomina? Cujus non intravit cellulam? quorum pedibus non advoluta est? Per singulos sanctos Christum se videre credebat; et quidquid in illos contulerat, in Dominum se contulisse laetabatur. Mirus ardor et vix in foemina credibilis fortitudo. Oblita sexus et fragilitatis corporeae, inter tot millia monachorum cum puellis suis habitare cupiebat. Et forsitan, cunctis eam suscipientibus, impetrasset, ni majus sanctorum locorum retraxisset desiderium. Atque propter ferventissimos aestus, de Pelusio Majomam navigatione perveniens, tanta velocitate reversa est ut avem putares. Nec multo post in sancta Bethleem mansura perpetuo, angusto per triennium mansit hospitiolo, donec exstrueret cellulas ac monasteria et diversorum peregrinorum juxta viam conderet mansiones in qua Maria et Joseph hospitium non invenerant. Huc usque iter ejus descriptum sit quod multis virginibus et filia comite peragravit. Nunc virtus latius describatur, quae ipsius propria est, et in qua exponenda, Deo judice ac teste, profiteor me nihil addere, nihil in majus attollere more laudantium; sed, ne rerum excedam fidem, multa detrahere et ne apud detractores et genuino me semper dente rodentes fingere puter et cornicem Æsopi alienis coloribus adornare. Quae prima christianorum virtus est, tanta se humilitate dejecit ut qui eam non vidisset et pro celebritate nominis videre gestisset, ipsam esse non crederet, sed ancillularum ultimam. Et quum frequentibus choris virginum cingeretur, et veste et voce et habitu et incessu minima omnium

(1) *Pelusiota, qui et Damiatae dictus est.*

erat. Numquam post viri mortem usque ad diem dormitionis suae cum ullo comedit viro, quamvis eum sanctum et in pontificali sciret culmine constitutum. Balneas, nisi periclitans, non adiit. Mollia, etiam in gravissima febre, lectuli strata non habuit, sed super durissimam humum, stratis ciliciolis, quiescebat; si tamen illa quies dicenda est quae jugibus pene orationibus dies noctesque jungebat, illud implens de psalterio: *Lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo* (*Ps.* 6). In qua fontes crederes lacrymarum; ita levia peccata plangebat ut illam gravissimorum criminum crederes ream. Quumque a nobis crebrius moneretur ut parceret oculis et eos servaret evangelicae lectioni, ajebat: Turpanda est facies quam contra Dei praeceptum purpurisso et cerussa et stibio saepe depinxi. Affligendum corpus quod multis vacavit deliciis. Longus risus perpeti compensandus est fletu. Mollia linteamina et serica pretiosissima asperitate cilicii commutanda. Quae viro et saeculo placui, nunc Christo placere desidero. Si inter tales tantasque virtutes castitatem in illa voluero praedicare, superfluus videar: in qua, etiam quum saecularis esset, omnium Romae matronarum exemplum fuit; quae ita se gessit ut numquam de illa etiam maledicorum quidquam auderet fama confingere. Nihil animo ejus clementius, nihil erga humiles blandius fuit. Non appetebat potentes, nec tamen superbos et gloriolam quaerentes fastidio despiciebat. Si pauperem videbat, sustentabat: si divitem, ad benefaciendum hortabatur. Liberalitas sola excedebat modum. Et usuras tribuens, versuram quoque saepius faciebat, ut nullî stipem rogantium denegaret. Fateor errorem meum: quum in largiendo esset profusior, arguebam, illud proferens de Apostolo: *Non ut aliis sit refrigerium, vobis autem tribulatio; sed ex aequalitate in hoc tempore, ut vestra abundantia sit ad illorum inopiam, et illorum abundantia sit ad vestram inopiam* (2 *Cor*. 8). Et hoc de Evangelio Salvatoris: *Qui habet duas tunicas, det alteram non habenti* (*Luc.* 3). Et providendum

esse ne, quod libenter faceret, semper facere non posset; multaque hujuscemodi, quae illa mira verecundia et sermone parcissimo dissolvebat, testem invocans Deum, se pro illius nomine cuncta facere, et hoc habere voti ut mendicans ipsa moreretur, ut unum nummum filiae non dimitteret, et in funere suo aliena sindone involveretur. Ad extremum inferebat: Ego si petiero, multos inveniam qui mihi tribuant: iste mendicans si a me non acceperit quae ei possum etiam de alieno tribuere, et mortuus fuerit, a quo ejus anima requiretur? Ego cautiorem in re familiari esse cupiebam: sed illa, ardentior fide, toto Salvatori animo jungebatur, et pauperem Dominum pauper spiritu sequebatur, reddens ei quod acceperat, pauper pro ipso effecta. Denique consecuta est quod optabat, et in grandi aere alieno filiam dereliquit, quod, huc usque debens, non suis viribus, sed Christi se confidit misericordia reddituram. Solent pleraeque matronarum buccinatoribus suis dona conferre, et, in paucos largitate profusa, manum a caeteris retrahere: quo illa omnino carebat vitio; ita enim singulis suam pecuniam dividebat ut singulis necessarium erat non ad luxuriam, sed ad necessitatem. Nemo ab ea pauperum vacuus reversus est. Quod obtinebat non divitiarum magnitudine, sed prudentia dispensandi, illud semper replicans: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur* (*Matth.* 5). Et: *Sicut aqua extinguit ignem, ita eleemosyna extinguit peccatum* (*Eccl.* 3). Et: *Facite vobis amicos de iniquo mammona. qui vos recipiant in aeterna tabernacula* (*Luc.* 16). Et: *Date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis* (*ib.* 12). Et verba Danielis regem Nabuchodonosor monentis ut eleemosynis redimeret peccata sua. Nolebat in his lapidibus pecuniam effundere qui cum terra et saeculo transituri sunt, sed in vivis lapidibus qui volvuntur super terram, de quibus in Apocalypsi Joannis civitas magni regis exstruitur, quos in sapphirum et smaragdum et jaspidem et caeteras gemmas esse vertendos Scriptura commemorat. Verum haec possunt esse com-

munia cum paucis; et scit diabolus non in summo virtutum culmine posita. Unde loquitur ad Dominum post amissam Job substantiam, post eversam domum, post liberos interfectos: *Corium pro corio, et omnia quae habuerit homo dabit pro anima sua. Sed extende manum tuam, et tange ossa ejus et carnes, nisi in faciem benedixerit tibi* (*Job.* 2). Scimus plerosque dedisse eleemosynam, sed de proprio corpore nihil dedisse: porrexisse egentibus manum, sed, carnis voluptate superatos, dealbasse ea quae foris erant, et intus plenos fuisse ossibus mortuorum. At non Paula talis; quae tantae continentiae fuit ut prope mensuram excederet, et debilitatem corporis nimiis jejuniis ac labore contraheret. Quae, exceptis diebus festis, vix oleum in cibo caperet, ut ex hoc uno aestimetur quid de vino et liquamine et piscibus et lacte et melle et ovis et reliquis quae gustui suavia sunt judicarit. In quibus sumendis quidam se abstinentissimos putant: et si his ventrem ingurgitaverint, tutam pudicitiam suspicantur. Semper quidem virtutes sequitur invidia, « feriuntque summos Fulgura montes (*Horat.*). » Nec mirum si hoc de hominibus loquar, quum etiam Dominus noster pharisaeorum zelo sit crucifixus, et omnes sancti aemulos habuerint: in paradiso quoque serpens fuerit, cujus invidia mors introivit in orbem terrarum. Suscitaverat ei Dominus Adad idumaeum, qui eam colaphizaret, ne se extolleret; et quasi quodam stimulo carnis saepius admonebat, ne magnitudo virtutum altius raperet, et aliarum vitiis foeminarum, se in excelso crederet constitutam. Ego ajebam livori esse cedendum, et dandum insaniae locum: quod fecisset Jacob in fratre suo Esau, et David in pertinacissimo inimicorum Saul; quorum alter in Mesopotamiam fugerit, alter se allophylis tradiderit, malens hostibus quam invidis subjacere. At illa respondebat: Juste haec diceres, si diabolus contra servos Dei et ancillas non ubique pugnaret, et ad omnia loca fugientes non praecederet: si non sanctorum locorum amore retinerer, et Bethleem meam in alia reperire

possem parte terrarum. Cur enim non patientia livorem superem? cur non humilitate frangam superbiam, et percutienti maxillam offeram alteram? Dicente apostolo Paulo: *Vincite in bono malum* (*Rom.* 12). Nonne apostoli gloriabantur quando pro Domino sunt passi contumeliam? Nonne ipse Salvator humiliavit se, formam servi accipiens, et factus est obediens Patri usque ad mortem, et mortem crucis, ut nos sua passione salvaret? Job, nisi certasset et vicisset in praelio, non accepisset coronam justitiae, nec audisset a Domino: *Putas me aliter locutum tibi quam ut appareres justus* (*Job.* 4)? Beati dicuntur in Evangelio qui persecutionem patiuntur propter justitiam. Secura scit conscientia, quod non propter peccata patiamur; et afflictio in saeculo materia praemiorum est. Si quando procacior fuisset inimicus et usque ad verborum jurgia prosilisset, illud psalterii decantabat: *Quum consisteret adversum me peccator, obmutui et silui a bonis* (*Ps.* 38). Et rursus: *Ego autem quasi surdus non audiebam, et quasi mutus non aperiens os suum* (*Ps.* 37). Et: *Factus sum sicut homo non audiens et non habens in ore suo increpationes.* In tentationibus, Deuteronomii verba volvebat: *Tentat vos Dominus Deus vester ut sciat si diligatis Dominum Deum vestrum de toto corde vestro et de tota anima vestra* (*c.* 13). In tribulationibus et angustiis, Isaiae replicabat eloquia: *Qui ablactati estis a lacte, qui abstracti ab ubere, tribulationem super tribulationem exspectate, spem super spem; adhuc pusillum propter malitiam labiorum, propter linguam malignam* (*c.* 28). Et Scripturae testimonium in consolationem suam edisserebat: ablactatorum esse, eorum scilicet qui ad virilem aetatem pervenissent, tribulationem super tribulationem sustinere, ut spem super spem mereantur accipere. *Scientes quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit* (*Rom.* 5). Et: *Quod si is qui foris est homo noster corrumpatur, ille qui intus est innovetur* (2 *Cor.* 4). Et: *In praesentiarum*

leve et momentaneum tribulationis nostrae, aeternae gloriae pondus operatur in nobis, non aspicientibus quae videntur, sed quae non videntur. Quae enim videntur, temporalia sunt; quae autem non videntur, aeterna. Nec longum fore tempus, etiam si humanae impatientiae tardum videatur, quin Dei statim sequatur auxilium, dicentis: *Tempore opportuno exaudivi te, et in die salutis auxiliatus sum tibi* (*Is.* 49). Nec dolosa labia et linguas iniquorum esse metuendas, quum Domino adjutore laetemur, et ipsum debeamus audire per prophetam monentem: *Nolite timere opprobria hominum, et blasphemias eorum ne metueritis: sicut enim vestimentum, sic comedit eos vermis: et sicut lanam, sic devoravit eos tinea* (*ib.* 51). Et: *Per patientiam vestram possidebitis animas vestras* (*Luc.* 21). Et: *Non sunt condignae passiones hujus temporis ad futuram gloriam quae revelabitur in nobis* (*Rom.* 8). Et alibi: *Tribulationem super tribulationem sustinere* (*Eph.* 3); ut patienter agamus in omnibus quae accidunt nobis. *Patiens enim vir multum prudens: qui autem pusillanimis est, vehementer insipiens* (*Prov.* 14). In languoribus et crebra infirmitate dicebat: *Quando infirma sum, tunc fortis sum* (2 *Cor.* 12). Et: *Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus, donec mortale hoc induat immortalitatem, et corruptivum hoc vestiatur incorruptione* (*ib.* 4). Et iterum: *Sicut superabundant passiones Christi in nobis, ita et per Christum abundavit et consolatio* (1 *Cor.* 15). Ac deinde: *Ut socii passionum estis, sic eritis et consolationis* (2 *Cor.* 1). In moerore cantabat: *Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me? Spera in Deo quoniam adhuc confitebor illi salutare vultus mei et Deus meus* (*Ps.* 41). In periculis loquebatur: *Qui vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me* (*Luc.* 9). Et rursum: *Qui vult animam suam salvam facere, perdet eam* (*ib.*). Et: *Qui perdiderit animam suam propter me, salvam eam faciet* (*Matth.* 16). Quando dispendia rei familiaris, et

eversio totius patrimonii nuntiabatur, ajebat: *Quid enim prodest homini, si totum mundum lucrifecerit, et animae suae damnum habuerit? aut quam dabit homo commutationem pro anima sua* (*ib.*). Et: *Nudus exivi de utero matris meae, nudus et redeam. Sicut Domino placuit, ita factum est. Sit nomen Domini benedictum* (*Job.* 1). Et illud: *Nolite diligere mundum, neque ea quae sunt in mundo. Quoniam omne quod in mundo est, desiderium carnis est et concupiscentia oculorum et superbia vitae hujus: quae non est ex patre, sed ex mundo. Et mundus transit et concupiscentia ejus* (1 *Jo.* 2). Scio ei scriptas infirmitates gravissimas liberorum et maxime Toxotii sui quem diligebat plurimum. Quumque illud virtute complesset: *Turbata sum, et non sum locuta* (*Ps.* 76) in haec verba prorupit: *Qui amat filium aut filiam plus quam me, non est me dignus* (*Matth.* 10). Et orans ad Dominum, loquebatur: *Posside, Domine, filios mortificatorum* (*Ps.* 78), qui pro te quotidie mortificant corpora sua. Novi susurronem quemdam (quod genus hominum vel perniciosissimum est) quasi benevolum nuntiasse quod pro nimio fervore virtutum quibusdam videretur insana, et cerebrum illius dicerent confovendum. Cui illa respondit: *Theatrum facti sumus mundo et angelis et hominibus* (1 *Cor.* 4). Et: *Nos stulti propter Christum; sed stultum Dei sapientius est hominibus* (*ib.* 1). Unde et Salvator loquitur ad Patrem: *Tu scis insipientiam meam* (*Ps.* 68). Et iterum: *Tamquam prodigium factus sum multis, et tu adjutor fortis. Ut jumentum factus sum apud te, et ego semper tecum* (*Ps.* 70). Quem in Evangelio et propinqui quasi mentis impotem ligare cupiebant, et adversarii suggillabant, dicentes: *Daemonium habet et samaritanus est* (*Jo.* 8). Et: *In Beelzebub principe daemoniorum ejicit daemonia* (*Matth.* 12). Sed nos audiamus Apostolum cohortantem: *Haec est gloria nostra, testimonium conscientiae nostrae; quoniam in sanctitate et sinceritate et in gratia Dei conversati sumus in mundo* (1 *Cor.* 1). Et Dominum dicentem ad apostolos:

Ideo mundus odit vos, quoniam non estis de mundo. Si enim essetis de mundo, amaret utique mundus quod suum erat (*Jo.* 15). Et ad ipsum Dominum verba vertebat: *Tu nosti cordis abscondita* (*Rom.* 8). Et: *Haec omnia venerunt super nos, nec sumus obliti tui, nec inique egimus in testamento tuo, nec aversum est retrorsum cor nostrum* (*Ps.* 43). Et: *Propter te mortificati sumus tota die, reputati sumus ut oves occisionis* (*Ps.* 117). Sed *Dominus auxiliator meus; non timebo quid faciat mihi homo.* Legi enim: *Fili honora Dominum, et confortaberis; et, extra Dominum, nullum timueris* (*Prov.* 7). His et talibus testimoniis, quasi armatura Dei, et adversus omnia quidem vitia, sed praecipue instruebat se contra invidiam saevientem, et, patiendo injurias, furorem rabidi pectoris mitigabat. Denique usque ad diem mortis, et hujus patientia, et aliorum zelus omnibus patuit: qui suum rodit auctorem, et, dum aemulum laedere nititur, in semetipsum proprio furore bacchatur. Dicam et de ordine monasterii, quomodo sanctorum continentiam in suum verterit lucrum. Seminabat carnalia ut meteret spiritualia: dabat terrena ut caelestia tolleret: brevia concedebat ut pro his aeterna mutaret. Post virorum monasterium, quod viris tradiderat gubernandum, plures virgines, quas e diversis provinciis congregarat, tam nobiles quam medii et infimi generis, in tres turmas monasteriaque divisit: ita dumtaxat ut, in opere et in cibo separatae, psalmodiis et orationibus jungerentur. Post *Alleluja* cantatum (quo signo vocabantur ad Collectam) nulli residere licitum erat. Sed prima seu inter primas veniens caeterarum opperiebatur adventum, pudore et exemplo ad laborem eas provocans, non terrore. Mane, hora tertia, sexta, nona, vespere, noctis medio, per ordinem psalterium cantabant (1). Nec licebat cuiquam soro-

(1) *Haec nempe erat consuetudo in multis, et maxime Ægypti ecclesiis ac coetibus monachorum, ut psalmi non, ut hodie fit, alternis versiculis ab omnibus simul, sed a singulis singuli decantarentur; idque est quod per*

rum ignorare psalmos et non de Scripturis sanctis quotidie aliquid discere. Die tantum dominico ad ecclesiam procedebant, ex cujus habitabant latere (1). Et unumquodque agmen matrem propriam sequebatur: atque inde pariter revertentes, instabant operi distributo et vel sibi vel caeteris indumenta faciebant. Si qua erat nobilis, non permittebatur de domo sua habere comitem, ne, veterum actuum memor, et lascivientis infantiae errorem refricaret antiquum et crebra confabulatione renovaret. Unus omnium habitus. Linteamine ad tergendas solum manus utebantur. A viris tanta separatio ut a spadonibus quoque eas sejungeret, ne ullam daret occasionem linguae maledicae, quae sanctos carpere solita est in solatium delinquendi. Si qua vel tardior veniebat ad psalmos vel erat in opere pigrior, variis eam modis aggrediebatur. Si erat iracunda, blanditiis: si patiens, correptione, illud Apostoli imitans; *Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in spiritu lenitatis et mansuetudinis* (1 *Tim.* 6)? Excepto victu et vestitu, nullam habere quidquam patiebatur, dicente Paulo: *Habentes victum et vestitum, his contenti sumus*; ne consuetudine plus habendi, praeberet locum avaritiae, quae nullis expletur opibus et quanto amplius habuerit, plus requirit, et neque copia neque inopia minuitur. Jurgantes inter se, sermone lenissimo foederabat. Lascivientem adolescentularum carnem crebris et duplicatis frangebat jejuniis, malens ei stomachum dolere quam mentem. Si vidisset aliquam comptiorem, contractione frontis et vultus tristitia arguebat errantem, dicens: Munditiam corporis atque vestitus, animae esse immunditiam. Et turpe verbum atque lascivum numquam de ore virgineo proferendum: quibus signis libidinosus animus ostenditur; et per exteriorem hominem interioris hominis vitia demonstrantur. Quam linguosam, garrulam

ordinem psalterium canere *Hieronymus hic atque alibi*, *tum alii ejus et sequioris aevi scriptores vocant.*

(1) *Erat ad antrum nativitatis Christi, quam Constantinus atque Helena exstruxerant.*

ac procacem rixisque perspexerat delectari et saepius commonitam nolle converti, inter ultimas et extra conventum sororum, ad fores tricliuii orare faciebat et separatim cibum capere; ut quam objurgatio non correxerat, emendaret pudor. Furtum quasi sacrilegium detestabatur. Et quod inter saeculi homines vel leve putatur vel nihil, hoc in monasteriis gravissimum dicebat esse delictum. Quid memorem clementiam et sedulitatem in aegrotantes, quas miris obsequiis et ministeriis confovebat? Quumque aliis languentibus large praeberet omnia, et esum quoque exhiberet carnium; si quando ipsa aegrotasset, sibi non indulgebat, et in eo inaequalis videbatur quod in aliis clementiam, in se duritiam commutabat. Nulla juvenum puellarum sano et vegeto corpore tantae se dederat continentiae, quantae ipsa fracto et senili debilitatoque corpusculo. Fateor, in hac re pertinacior fuit, ut sibi non parceret, et nulli cederet admonenti. Referam quod expertus sum. Mense julio ferventissimis aestibus incidit in ardorem febris, et post desperationem, quum Dei misericordia respirasset, et medici persuaderent ob refectionem corporis vino opus esse tenui et parco, ne, aquam bibens, in hydropem verteretur; et ego clam beatum papam Epiphanium rogarem ut eam moneret, immo compelleret vinum bibere: illa, ut erat prudens et solertis ingenii, statim sensit insidias, et subridens, meum esse quod ille diceret, intimavit. Quid plura? quum beatus pontifex post multa hortamenta exisset foras, quaerenti mihi quid egisset, respondit: Tantum profeci ut seni homini pene persuaserit ne vinum bibam. Haec refero, non quod inconsideranter et ultra vires sumpta onera probem, monente Scriptura: *Super te onus ne levaveris;* sed quod mentis ejus ardorem et desiderium fidelis animae ex hac quoque probare velim perseverantia decantantis: *Sitivit anima mea in te, quam multipliciter tibi caro mea* (*Ps.* 62). Difficile est modum tenere in omnibus. Et vere, juxta philosophorum sententiam, *μεσότης ἡ ἀρετὴ*,

ὑπερβολὴ κακία (1) reputantur. Quod nos una et brevi sententiola exprimere possumus: « Ne quid nimis. » Quae in contemptu ciborum tantam habebat pertinaciam in luctu mitis erat, et suorum mortibus frangebatur, maxime liberorum. Nam et in viri et filiarum dormitione semper periclitata est. Et quum os, stomachumque signaret, et matris dolorem crucis niteretur impressione lenire, superabatur affectu, et credulam mentem parentis viscera consternabant, animoque vincens, fragilitate corporis vincebatur: quam semel languor arripiens, longo tempore possidebat; ut et nobis inquietudinem et sibi discrimen afferret. In quo illa laetabatur, per momenta commemorans: *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus* (*Rom.* 7)? Dicat prudens lector pro laudibus me vituperationem scribere. Testor Jesum, cui illa servivit et ego servire cupio, me utramque in partem nihil fingere, sed quasi christianum de christiana, quae sunt vera, proferre, idest historiam scribere, non panegyricum, et illius vitia, aliorum esse virtutes. Vitia loquor secundum animum meum, et omnium sororum ac fratrum desiderium, qui illam diligimus et absentem quaerimus. Caeterum illa implevit cursum suum, fidemque servavit; et nunc fruitur corona justitiae, sequiturque Agnum quocumque vadit. Saturatur, quia esurivit, et laeta decantat: *Sicut audivimus, ita et vidimus in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri* (*Ps.* 47). O beata rerum commutatio! Flevit, ut semper rideret. Despexit lacus contritos, ut fontem Dominum reperiret. Vestita cilicio est, ut nunc albis vestimentis uteretur et diceret: *Scidisti saccum meum, et induisti me laetitia* (*Ps.* 29). Cinerem sicut panem manducabat, et potionem suam cum fletu miscebat, dicens: *Fuerunt mihi lacrymae meae panes die ac nocte* (*Ps.* 41), ut in aeternum pane angelorum vesceretur et caneret: *Gustate et videte quoniam suavis est Dominus* (*Ps.* 33). Et: *Eructavit cor meum verbum*

(1) *Id.*: *modus virtus est, vitium nimietas.*

bonum: dico ego opera mea regi (*Ps.* 44). Et Isaiae, immo Domini per Isaiam, in se cerneret verba compleri: *Ecce qui serviunt mihi, manducabunt; vos autem esurietis. Ecce qui serviunt mihi, bibent; vos autem sitietis. Ecce qui serviunt mihi, laetabuntur; vos autem confundemini. Ecce qui serviunt mihi, exsultabunt in gaudio; vos autem clamabitis ob dolorem cordis, et propter contritionem spiritus ululabitis* (*c.* 65). Dixeram lacus eam semper fugisse contritos, ut fontem Dominum reperiret, ut posset laeta cantare: *Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus. Quando veniam et apparebo ante faciem Dei* (*Ps.* 41)? Tangam ergo breviter quomodo haereticorum coenosos devitaverit lacus, et eos instar habuerit ethnicorum. Quidam veterator callidus (1) atque, ut sibi videbatur, doctus et sciolus, me nesciente, coepit ei proponere quaestiones et dicere: Quid peccavit infans, ut a daemone corripiatur? In qua aetate resurrecturi sumus? Si in ipsa qua morimur; ergo nutricibus post resurrectionem opus erit. Sin aliter, nequaquam erit resurrectio mortuorum, sed transformatio in alios. Diversitas quoque sexus maris ac feminae erit, aut non erit? Si erit, sequentur et nuptiae et concubitus, sed et generatio. Si non erit, sublata diversitate sexus, eadem corpora non resurgent; *Aggravat enim terrena inhabitatio sensum multa cogitantem* (*Sap.* 9): sed tenuia erunt et spiritualia, dicente Apostolo: *Seminatur corpus animale, resurget corpus spirituale* (1 *Cor.* 15). Ex quibus omnibus probare cupiebat, rationales creaturas ob quaedam vitia et antiqua peccata in corpora esse delapsas; et pro diversitate et meritis peccatorum tali vel tali conditione generari ut vel corporum sanitate gauderent et parentum divitiis ac nobilitate, vel, in morbidas carnes et domus inopum venientes, poenas pristinorum luerent delictorum, et praesenti saeculo atque cor-

(1) *Hunc Palladium fuisse Baronius putat, quod ille uno anno in Bethleem vixerit atque origenistarum erroribus addictus cum primis fuerit.*

poribus, quasi carcere, clauderentur. Quod quum audisset et ad me retulisset, indicans hominem, mihique incubuisset necessitas nequissimae viperae ac mortiferae bestiae resistendi, de quibus Psalmista commemorat, dicens: *Ne tradas bestiis animas confitentium tibi* (*Ps* 73); et: *Increpa, Domine, bestias calami* (*Ps.* 67), qui, scribentes iniquitatem, loquuntur contra Dominum mendacium, et elevant in excelsum os suum; conveni hominem, et orationibus ejus quam decipere nitebatur, brevi interrogatione conclusi: Utrum crederet futuram resurrectionem mortuorum, an non? Qui quum se credere respondisset; intuli: Eadem resurgent corpora, an altera? quum dixisset, eadem; sciscitatus sum: In eodem sexu, an in altero? Ad interrogata reticenti, et instar colubri huc atque illuc transferenti caput, ne feriretur: Quia, inquam, taces, ego mihi pro te respondebo, et consequentiam inferam. Si non resurget mulier ut mulier, neque masculus ut masculus, non erit resurrectio mortuorum; quia sexus membra habet, membra autem totum corpus efficiunt. Si autem sexus et membra non fuerint, ubi erit resurrectio corporum, quae sine sexu non constant et membris? Porro si corporum non fuerit resurrectio, nequaquam erit resurrectio mortuorum. Sed et illud quod de nuptiis objicis: Si eadem membra fuerint, sequi nuptias; a Salvatore dissolvitur dicente: *Erratis nescientes Scripturas neque virtutem Dei; in resurrectione enim mortuorum non nubent neque nubentur, sed erunt similes angelorum* (*Matth.* 22). Ubi dicitur, non nubent, neque nubentur; sexuum diversitas demonstratur. Nemo enim de lapide et ligno dicit: non nubent, neque nubentur; quae naturam nubendi non habent: sed de his qui possint nubere, et gratia Christi ac virtute non nubant. Quod si opposueris: quomodo ergo erimus similes angelorum, quum inter angelos non sit masculus et foemina? breviter ausculta. Non substantiam nobis angelorum, sed conversationem et beatitudinem Dominus repromittit. Quomodo et Joannes Baptista, antequam decollaretur, angelus appel-

tatus est; et omnes sancti ac virgines Dei etiam in isto saeculo vitam in se exprimunt angelorum. Quando enim dicitur: *Eritis similes angelorum*, similitudo promittitur, non natura mutatur. Simulque responde: quomodo illud interpreteris quod Thomas Domini resurgentis palpaverit manus, et viderit lancea latus ejus perforatum? Et Petrus in littore stantem viderit Dominum, et partem assi piscis ac favum mellis comedentem? Qui stabat, profecto habebat pedes. Qui monstravit latus vulneratum, utique et ventrem et pectus habuit, sine quibus non sunt latera ventri et pectori cohaerentia. Qui locutus est, lingua et palato ac dentibus loquebatur. Sicut enim plectrum chordis, ita lingua illiditur dentibus et vocalem reddit sonum. Cujus palpatae sunt manus, consequenter et brachia habuit. Quum igitur omnia membra habuisse dicatur, necesse est ut totum corpus habuerit, quod conficitur ex membris: non utique foemineum, sed virile, idest ejusdem sexus in quo mortuus est. Quod si obtenderis: ergo et nos post resurrectionem comedemus? Et quomodo clausis ingressus est januis, contra naturam pinguium et solidorum corporum? Audies: Noli propter cibum, resurrectionis fidem in calumniam trahere. Nam et archisynagogi filiae resuscitatae jussit cibum dari. Et Lazarus, quatriduanus mortuus, cum ipso scribitur iniisse convivium, ne resurrectio eorum phanthasma putaretur. Sin autem clausis ingressus est januis, et idcirco spirituale et aereum corpus niteris approbare: ergo et antequam pateretur, quia contra naturam graviorum corporum super mare ambulavit, spirituale corpus habuit. Et Apostolus Petrus, qui et ipse super aquas pendulo incessit gradu, spirituale corpus habuisse credendus est, quum potentia magis et virtus ostendatur Dei quando sit aliquid contra naturam. Et tu scias in signorum magnitudine, non naturae mutationem sed Dei omnipotentiam demonstrari. Qui ambulabat fide, coepit infidelitate mergi, nisi eum manus Domini sublevasset dicentis: *Modicae fidei, quare dubitasti* (*Jo.* 31)? Miror autem te obdurare frontem, loquente Domino: *Infer di-*

gitum tuum huc, et tange manus meas ; et porrige manum tuam, et mitte in latus meum, et noli esse incredulus, sed fidelis (Jo. 20). Et alibi: *Videte manus meas et pedes meos , quia ipse ego sum. Palpate et videte , quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere. Et quum hoc dixisset, ostendit eis manus et pedes* (*Luc.* 24). Ossa audis et carnem et pedes et manus; et globos mihi stoicorum (1), atque aëria quaedam deliramenta confingis. Porro si quaeris cur infans a daemone corripiatur qui peccata non habuit; aut in qua aetate resurrecturi simus , quum diversa aetate moriamur ; ingratis suscipies : *Judicia Dei abyssus multa* (*Ps.* 35). Et : *O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei! quam inscrutabilia sunt judicia ejus et investigabiles viae ejus ! Quis enim cognovit sensum Domini ; aut quis consiliarius ejus fuit* (*Rom.* 11) *?* Ætatum autem diversitas non mutat corporum veritatem. Quum enim corpora quotidie nostra fluant et aut crescant aut decrescant ; ergo tot erimus homines , quot quotidie commutamur ? aut alius fui quum decem annorum essem , alius quum triginta, alius quum quinquaginta , alius quum jam toto cano capite sum ? Igitur, juxta ecclesiarum traditiones et apostolum Paulum, illud est respondendum : quod in virum perfectum et in mensuram aetatis plenitudinis Christi resurrecturi sumus, in qua et Adam Judaei conditum autumant; et Dominum Salvatorem legimus surrexisse ; et multa alia quae de utroque Testamento in suffocationem haeretici protuli. Ex quo die ita coepit hominem detestari et omnes qui ejusdem dogmatis erant ut eos voce publica hostes Domini proclamaret. Et haec dixi non ut breviter haeresim confutarem, cui multis voluminibus respondendum est ; sed ut fidem tantae foeminae ostenderem , quae maluit inimicitias hominum subire perpetuas quam Dei offensam amicitiis noxiis provocare. Dicam

(1) *Censebant stoici bonorum animas post hanc vitam in coelestibus globis habitare.*

ergo, ut coeperam: nihil ingenio ejus docilius fuit. Tarda erat ad loquendum, velox ad audiendum: memor illius praecepti: *Audi, Israel, et tace* (*Deut.* 27). Scripturas sanctas tenebat memoriter: et quum amaret historiam, et hoc veritatis diceret fundamentum, magis tamen sequebatur intelligentiam spiritualem; et hoc culmine aedificationem animae protegebat. Denique compulit me ut vetus et novum Instrumentum cum filia, me disserente, perlegeret. Quod propter verecundiam negans, propter assiduitatem tamen et crebras postulationes ejus praestiti, ut docerem quod didiceram, non a me ipso, idest a praesumtione, pessimo praeceptore, sed ab illustribus Ecclesiae viris. Sicubi haesitabam et nescire me ingenue confitebar, nequaquam mihi voluit acquiescere, sed jugi interrogatione cogebat ut e multis variisque sententiis, quae mihi videretur probabilior, indicarem. Loquar et aliud, quod forsitan aemulis videatur incredibile. Hebraeam linguam, quam ego ab adolescentia multo labore ac sudore ex parte didici et infatigabili meditatione non desero, ne ipse ab ea deserar, discere voluit et consecuta est: ita ut psalmos hebraice caneret, et sermonem absque ulla latinae linguae proprietate personaret. Quod quidem usque hodie in sancta filia ejus Eustochio cernimus, quae ita semper adhaesit matri et ejus obedivit imperiis ut numquam absque ea cubaret, numquam procederet, numquam cibum caperet, ne unum quidem nummum haberet potestatis suae, sed et paternam et maternam substantiolam a matre distribui pauperibus laetaretur, et pietatem in parentem, haereditatem maximam et divitias crederet. Non debeo silentio praeterire quanto exsultaverit gaudio quod Paulam neptem suam, ex Laeta et Toxotio genitam, immo voto et futurae virginitatis repromissione conceptam, audierat in cunis et crepitaculis balbutiente lingua *Alleluja* cantare, aviaeque et amitae nomina dimidiatis verbis frangere. In hoc solo patriae desiderium habuit; ut filium, nurum, neptem, renunciasse saeculo, et Christo servire cognosceret. Quod et impetravit ex parte. Nam

neptis Christi flammeo reservatur: nurus aeternae se tradens pudicitiae, socrus opera, fide et eleemosynis sequitur, et Romae conatur exprimere quod Jerosolymis illa complevit. Quid agimus, anima? cur ad mortem ejus venire formidas? Jamdudum prolixior liber cuditur, dum timemus ad ultima pervenire, quasi tacentibus nobis et in laudibus illius occupatis differri possit occubitus. Hucusque prosperis navigavimus ventis, et crispantia maris aequora labens carina sulcavit. Nunc in scopulos incurrit oratio, et, tumentibus fluctuum montibus, praesens utrique nostrum intentatur naufragium, ita ut cogamur dicere: *Praeceptor, salvos nos fac, perimus* (*Marc.* 4); et illud: *Exsurge, ut quid obdormis, Domine* (*Ps.* 43)? Quis enim possit siccis oculis Paulam narrare morientem? Incidit in gravissimam valetudinem; immo, quod optabat, invenit, ut nos desereret et plenius Domino jungeretur. In quo languore, Eustochii filiae probata semper in matrem pietas magis ab omnibus comprobata est. Ipsa assidere lectulo, flabellum tenere, sustentare caput, pulvillum supponere, fricare pedes, manu stomachum confovere, mollia strata componere, aquam calidam temperare, mappulam apponere, omnium ancillarum praevenire officia, et quidquid alia fecisset, de sua mercede putare subtractum. Quibus illa precibus, quibus lamentis et gemitu inter jacentem matrem et specum Domini discurrit, ne privaretur tanto contubernio, ne illa absente viveret, ut eodem feretro portaretur! Sed, o mortalium fragilis et caduca natura! et nisi Christi fides nos extollat ad caelum, et aeternitas animae promittatur, cum bestiis ac jumentis corporum una conditio est. Idem occubitus justo et impio, bono et malo, mundo ac immundo, sacrificanti et non sacrificanti. Sicut bonus, ita et qui peccat. Sicut qui jurat, ita et is qui juramentum metuit. Similiter et homines et jumenta in favillam et cinerem dissolvuntur. Quid diu immoror, et dolorem meum differendo facio longiorem? Sentiebat prudentissima foeminarum adesse mortem, et,

frigente alia parte corporis atque membrorum, solum animae teporem in sacro pectore palpitare, nihilo minus, quasi ad suos pergeret, alienosque desereret, illos versiculos susurrabat: *Domine, dilexi decorem domus tuae et locum habitationis gloriae tuae* (*Ps.* 25). Et: *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum! Concupiscit et deficit anima mea in atria Domini* (*Ps.* 83). Et: *Elegi abjecta esse in domo Dei mei magis quam habitare in tabernaculis peccatorum* (*ib.*) Cumque a me interrogaretur cur taceret, cur nollet respondere inclamanti, an doleret aliquid, graeco sermone respondit, nihil se habere molestiae, sed omnia quieta et tranquilla perspicere. Post haec obmutuit et clausis oculis, quasi jam mortalia despiceret, usque ad exspirationem animae eosdem repetebat versiculos, ut quod dicebat, vix audire possemus; digitumque ad os tenens, crucis signum pingebat in labiis. Defecerat spiritus et anhelabat in mortem; animaque, erumpere gestiens, ipsum stridorem quo mortalium vita finitur in laudes Domini convertebat. Aderant Jerosolymorum et aliarum urbium episcopi, et sacerdotum inferioris gradus ac levitarum innumerabilis multitudo. Omne monasterium, virginum et monachorum chori repleverant. Statimque ut audivit sponsum vocantem: *Surge, veni, proxima mea, speciosa mea, columba mea. Quoniam ecce hyems transiit et recessit, pluvia abiit sibi* (*Cant.* 2); laeta respondit: *Flores visi sunt in terra, tempus sectionis advenit* (*ib.*). Et, *Credo videre bona Domini in terra viventium* (*Ps.* 26). Ex hinc non ululatus, non planctus, ut inter saeculi homines fieri solet, sed psalmorum linguis diversis examina concrepabant. Translataque episcoporum manibus, et cervicem feretro subjicientibus; quum alii pontifices lampadas cereosque praeferrent; alii choros psallentium ducerent, in media ecclesia speluncae Salvatoris est posita. Tota ad funus ejus palaestinarum urbium turba convenit. Quem monachorum latentium in eremo cellula sua tenuit? Quam virginum cubiculorum secreta texerunt? Sacrilegium pu-

tabat qui non tali foeminae ultimum reddidisset officium. Viduae et pauperes, in exemplum Dorcadis, vestes ab ea praebitas ostendebant. Omnis inopnm multitudo matrem et nutritiam se perdidisse clamabat. Quodque mirum sit, nihil pallor mutaverat faciem, sed ita dignitas quaedam et gravitas ora compleverat ut eam putares non mortuam sed dormientem. Graeco, latino, syroque sermone psalmi in ordine personabant: non solum triduo, donec subter ecclesiam et juxta specum Domini conderetur; sed per omnem hebdomadam, cunctis qui venerant suum funus et proprias credentibus lacrymas. Venerabilis virgo filia ejus Eustochium, quasi ablactata super matrem suam, abstrahi a parente non poterat: deosculari oculos, haerere vultui, totum corpus amplexari, et se cum matre velle sepeliri. Testis est Jesus, ne unum quidem nummum ab ea filiae derelictum, sed, ut ante jam dixi, derelictum magnum aes alienum; et, quod his difficilius est, fratrum et sororum immensam multitudinem, quos sustentare arduum, et abjicere impium est. Quid hac virtute mirabilius, foeminam nobilissimae familiae, magnis quondam opibus, tanta fide omnia dilargitam ut ad egestatem pene ultimam perveniret? Jactent alii pecunias et in corbonam Dei aera congesta, funalibusque aureis dona pendentia. Nemo plus dedit pauperibus quam quae sibi nihil reservavit. Nunc illa divitiis fruitur, et his bonis *quae nec oculus vidit nec auris audivit nec in cor hominis ascenderunt* (1 *Cor.* 2). Nostram vicem dolemus, et invidere potius gloriae ejus videbimur, si voluerimus diutius flere regnantem. Secura esto, Eustochium; magna haereditate ditata es. Pars tua Dominus: et quo magis gaudeas, mater tua longo martyrio coronata est. Non solum enim effusio sanguinis in confessione reputatur, sed devotae quoque mentis servitus immaculata quotidianum martyrium est. Illa corona de rosis et violis plectitur, ista de liliis. Unde et in Cantico scribitur canticorum: *Fratruelis meus candidus et rubicundus;* et in pace et in bello eadem praemia vincentibus tribuens. Mater, in-

quam, tua audivit Abraham: *Exi de terra tua et de cognatione tua, et veni in terram quam ostendam tibi* (*Gen.* 12). Et per Jeremiam Dominum praecipientem: *Fugite de medio Babylonis et salvate animas vestras* (*c.* 48). Et usque ad diem mortis suae non est reversa in Chaldaeam; nec ollas Ægypti et virulentias carnium desideravit, sed, choris comitata virgineis, civis est Salvatoris effecta, et de parvula Bethleem coelestia regna conscendens dicit ad veram Noemi: *Populus tuus, populus meus, et Deus tuus, Deus meus* (*Ruth* 1). Hunc tibi librum ad duas lucubratiunculas, eodem, quem tu sustines, dolore dictavi. Nam quotiescumque stilum figere volui et opus exarare promissum, toties obriguerunt digiti, cecidit manus, sensus elanguit. Unde et inculta oratio votum scribentis absque ulla elegantia et verborum lepore testatur. Vale, o Paula, et cultoris tui ultimam senectutem orationibus juva. Fides et opera tua Christo te sociant; praesens facilius, quod postulas, impetrabis. Exegi monumentum aere perennius, quod nulla destruere possit vetustas. Incidi elogium sepulcro tuo, quod huic volumini subdidi, ut, quocumque noster sermo pervenerit, te laudatam, te in Bethleem conditam lector agnoscat.

Sequitur titulus sepulcri.

Scipio quam genuit, Pauli fudere parentes,
Graccorum soboles, Agamennonis inclyta proles,
Hoc jacet in tumulo; Paulam dixere priores.
Eustochii genitrix, romani prima senatus;
Pauperiem Christi et bethlemitica rura secuta est.

In fronte speluncae.

Aspicis angustum praecisa in rupe sepulcrum?
Hospitium Paulae est caelestia regna tenentis.
Fratrem, cognatos, Romam patriamque relinquens,
Divitias, sobolem, bethlemiti conditur antro.
Hic praesepe tuum, Christe; atque hic mystica Magi
Munera portantes, hominique, Deoque dedere.

Dormivit sancta et beata Paula VII kalend. feb., tertia sabbati post solis occubitum. Sepul*. est V kalend. ea-

rumdem, Honorio Augusto sexies et Aristaeneto consulibus. Vixit in sancto proposito Romae annos quinque, Bethleem annos viginti. Omne vitae tempus implevit annis quinquaginta sex, mensibus octo, diebus viginti et uno.

Ad Riparium presbyterum.

(a. 404)

Admonitus Riparii presbyteri litteris quod Vigilantius doceret martyrum non esse colendos cineres, damnaretque solemnes christianorum ad eorum sepulchra vigilias, hac epistola quasi meditatur ac praeludit ad pugnam, ostendens se paratum ad refellendum hominis errorem, si libros illius ad se mittat.

Acceptis primum litteris tuis, non respondere, superbiae est; respondere, temeritatis. De iis enim rebus interrogas quae et proferre et audire sacrilegium est. Ais Vigilantium, qui κατ' ἀντίφρασιν (1) hoc vocatur nomine (nam Dormitantius rectius diceretur), os foetidum rursum aperire, et putorem spurcissimum contra sanctorum martyrum proferre reliquias: et nos, qui eas suscipimus, appellare cinerarios et idololatras, qui mortuorum hominum ossa veneremur. O infelicem hominem et omni lacrymarum fonte plangendum, qui, haec dicens, non se intelligat esse samaritanum et judaeum, qui corpora mortuorum pro immundis habent, et etiam vasa quae in eadem domo fuerint polllui suspicantur, sequentes occidentem litteram et non spiritum vivificantem. Nos autem non dico martyrum reliquias, sed ne solem quidem et lunam, non angelos, non archangelos, non Cherubim, non Seraphim et omne nomen quod nominatur et in praesenti saeculo et in futuro colimus et adoramus, ne serviamus creaturae potius quam creatori, qui est benedictus in saecula. Honoramus autem reliquias martyrum ut eum, cujus sunt martyres, adoremus. Honoramus servos ut honor servorum redundet ad Dominum, qui ait: *Qui vos suscipit,*

(1) *Scil. per antiphrasim, seu contrariam locutionem.*

me suscipit (*Matth.* 10). Ergo Petri et Pauli immundae sunt reliquiae? ergo Moysi corpusculum immundum erit, quod juxta hebraicam veritatem ab ipso sepultum est Domino? et quotiescumque apostolorum et prophetarum et omnium martyrum basilicas ingredimur, toties idolorum templa veneramur? accensique ante tumulos eorum cerei idololatriae insignia sunt? Plus aliquid dicam, quod redundet in auctoris caput, et insanum cerebrum vel sanet aliquando vel deleat, ne tantis sacrilegiis simplicium animae subvertantur. Ergo et Domini corpus in sepulcro positum immundum fuit? et angeli, qui candidis vestibus utebantur, mortuo cadaveri atque polluto praebebant excubias, ut post multa saecula Dormitantius somniaret, immo eructaret immundissimam crapulam, et, cum Juliano persecutore, sanctorum basilicas aut destrueret aut in templa converteret? Miror sanctum episcopum, in cujus parochia esse presbyter dicitur, acquiescere furori ejus, et non virga apostolica, virgaque ferrea confringere vas inutile et tradere in interitum carnis ut spiritus salvus fiat. Meminerit illius dicti; *Si videbas furem, currebas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas* (*Ps.* 49). Et in alio loco: *In matutino interficiebam omnes peccatores terrae, ut disperderem de civitate Domini omnes operantes iniquitatem* (*Ps.* 100). Et iterum: *Nonne odientes te, Domine, odio habui, et super inimicos tuos tabescebam? Perfecto odio oderam illos* (*Ps.* 138). Si non sunt honorandae reliquiae martyrum, quomodo legimus: *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus* (*Ps.* 115)? Si ossa eorum polluunt contingentes, quomodo Elisaeus mortuus mortuum suscitavit, et dedit vitam corpus quod, juxta Vigilantium, jacebat immundum? Ergo omnia castra israelitici exercitus et populi Dei fuere immunda quia Joseph et patriarcharum corpora portabant in solitudine, et ad sanctam terram immundos cineres pertulerunt? Joseph quoque, qui in typo praecessit Domini Salvatoris, sceleratus fuit, qui tanta ambitione Jacob in Hebron ossa portavit ut immundum patrem avo

et atavo sociaret immundis et mortuum mortuis copularet? O praecidendam linguam a medicis, immo insanum curandum caput! ut qui loqui nescit, discat aliquando reticere. Ego ego vidi hoc aliquando portentum, et testimoniis Scripturarum, quasi vinculis Hippocratis, volui ligare furiosum: sed abiit, excessit, evasit, erupit et inter Adriae fluctus Cotiique regis alpes, in nos declamando, clamavit. Quidquid enim amens loquitur, vociferatio et clamor est appellandus. Tacita me forsitan cogitatione reprehendas cur in absentem invehar. Fatebor tibi dolorem meum. Sacrilegium tantum patienter audire non possum. Legi enim seiromasten (1) Phinees, austeritatem Eliae, zelum Simonis chananaei, Petri severitatem Ananiam et Sapphiram trucidantis Paulique constantiam, qui Elymmam magum viis Domini resistentem aeterna caecitate damnavit. Non est crudelitas, pro Deo pietas. Unde et in lege dicitur: *Si frater tuus et amicus et uxor quae est in sinu tuo, depravare te voluerit a veritate, sit manus tua super eos, et effundes sanguinem eorum, et auferes malum de medio Israel* (*Deut.* 13). Iterum dicam: Ergo martyrum immundae sunt reliquiae? Et quid passi sunt apostoli ut immundum Stephani corpus tanta funeris ambitione praecederent, et facerent ei planctum magnum, ut eorum luctus in nostrum gaudium verteretur? Nam quod dicis eum vigilias exsecrari, facit et hoc contra vocabulum suum, ut velit dormire Vigilantius, et non audiat Salvatorem dicentem: *Sic non potuistis una hora vigilare mecum? Vigilate et orate, ut non intretis in tentationem* (*Matth.* 26). *Spiritus promptus est, sed caro infirma* (*Marc.* 14). Et in alio loco propheta decantat: *Media nocte surgebam ut confiterer tibi super judicia justitiae tuae* (*Ps.* 118) Dominum quoque in Evangelio legimus pernoctasse, et apostolos clauso carcere tota nocte vigilasse, ut illis psallentibus terra quateretur, custos carceris crederet, magistratus et civitas terrerentur. Loquitur Paulus: *Orationi insistite, vigilantes in ea* (*Coloss.* 4).

(1) *Sic vocant LXX lanceam qua scortum madianitidem Phinees confodit.*

Et in alio loco: *In vigiliis frequenter* (2 *Cor.* 11). Dormiat itaque Vigilantius, et ab exterminatore Ægypti cum Ægyptiis dormiens suffocetur. Nos dicamus cum David: *Non dormitabit neque dormiet qui custodit Israel* (*Ps.* 120); ut veniat ad nos sanctus, et *Air*, qui interpretatur *vigil.* Et si quando propter peccata nostra dormierit, dicamus ad eum: *Exsurge, quid dormitas, Domine* (*Matth.* 8)? excitemusque illum et, navicula fluctuante, clamemus: *Magister, salvos nos fac, perimus.* Plura dictare volueram, si non epistolaris brevitas pudorem nobis tacendi imponeret: et si tu librorum ipsius ad nos voluisses mittere cantilenas, ut scire possemus ad quae rescribere deberemus. Nunc autem aerem verberavimus, et non tam illius infidelitatem, quae omnibus patet, quam nostram fidem aperuimus. Caeterum, si volueris, longiorem nos adversum eum librum scribere, mitte naenias illius et ineptias, ut Joannem Baptistam audiant praedicantem: *Jam securis ad radices arborum posita est. Omnis arbor quae non facit fructum bonum excidetur et in ignem mittetur* (*ib.* 3).

Ad Augustinum.

(a. 405)

Resalutat Augustinum, excusans quod liberius responderit; et rursum de cucurbita meminit, rogatque ut, omissis contentiosis quaestionibus, deinceps secum invicem amice conferant et placide versentur in campo sacrarum Scripturarum.

Quum a sancto fratre nostro Firmo sollicite quaererem quid ageres, sospitem te laetus audivi. Rursum, quum tuas litteras non dico sperarem, sed exigerem, nesciente te, ex Africa profectum se esse dixit. Itaque reddo tibi per eum salutationis officia qui te unico amore complectitur; simulque obsecro ut ignoscas pudori meo, quod diu, ut rescriberem praecipienti negare non potui. Nec ego tibi, sed causa causae respondit. Et si culpa est respondisse, quaeso ut patienter audias; multo major est provocasse.

Sed facessant istiusmodi quaerimoniae: sit inter nos pura germanitas, et deinceps non quaestionum, sed caritatis ad nos scripta mittamus. Sancti fratres qui nobiscum Domino serviunt affatim te salutant. Sanctos qui tecum Christi leve trahunt jugum, praecipue sanctum et suspiciendum papam Alypium, ut meo obsequio salutes, precor. Incolumem te et memorem mei Christus Deus noster tueatur omnipotens, domine vere sancte et beatissime papa. Si legisti librum explanationum in Jonam, puto quod ridiculam cucurbitae non recipias quaestionem. Sin autem amicus qui me primus gladio petiit, stylo repulsus est, sit humanitatis tuae atque justitiae accusantem reprehendere, non respondentem. In Scripturarum, si placet, campo, sine nostro invicem dolore, ludamus.

Ad matrem et filiam in Gallia commorantes.

(a. 405)

Docet viduis et virginibus vitandam esse domesticam consuetudinem eorum unde sit periculum vel pudicitiae vel famae. Argumentum epistolae ipse copiosius exponit in praefatione.

Retulit mihi quidam frater e Gallia, se habere sororem virginem matremque viduam quae in eadem urbe divisis habitarent cellulis, et, vel ob hospitii solitudinem vel ob custodiendas facultatulas, praesules sibi quosdam clericos assumsissent, ut majore dedecore jungerentur alienis quam a se fuerant separatae. Quumque ego ingemiscerem, et multo plura tacendo quam loquendo significarem, Quaeso te, inquit, corripias eas litteris tuis, et ad concordiam revoces, ut mater filiam, et filia matrem agnoscat. Cui ego: Optimam, inquam, mihi injungis provinciam, ut alienus conciliem quas filius fraterque non potuit. Quasi vero episcopalem cathedram teneam, et non clausus cellula ac procul a turbis remotus vel praeterita plangam vitia vel vitare nitar praesentia. Sed et incongruum est latere corpore, et lingua per totum orbem vagari. Et ille,

Nimium, ait, formidolosus es. Ubi illa quondam constantia in qua, multo sale orbem defricans, lucilianum quippiam retulisti? Hoc est, ajo, quod me fugat et labra dividere non sinit. Postquam enim arguendo crimina factus sum criminosus et, juxta tritum vulgi sermone proverbium, jurgantibus et nugantibus cunctis, nec aures me credo habere nec tactum, ipsique parietes in me maledicta resonarunt, *et in me psallebant qui bibebant vinum* (*Ps.* 68), coactus malo, tacere didici, rectius esse arbitrans *ponere custodiam ori meo, et ostium munitum labiis meis* (*Ps.* 38); quam declinare *cor meum in verba malitiae* et, dum carpo vitia, in vitium detractionis incurrere. Quod quum dixissem: Non est, inquit, detrahere, verum dicere, nec privata correptio generalem facit doctrinam; quum aut rarus aut nullus sit qui sub hujus culpae reatum non cadat. Quaeso ergo te, ne me, tanto itinere vexatum, frustra venisse patiaris. Scit enim Dominus quod post visionem sanctorum locorum hanc vel maxime causam habui ut cum tuis litteris sorori mederer ac matri. Et ego, Jamjam, inquam, quod vis, faciam; nam et epistolae transmarinae sunt, et specialiter sermo dictatus raro potest invenire quos mordeat. Te autem obsecro ut clam sermonem hunc habeas: quumque portaveris cum pro viatico, si auditus fuerit, laetemur pariter; si autem contemtus (quod et magis reor), ego verba perdiderim, tu itineris longitudinem. Primum vos scire cupio, soror et filia, me non idcirco scribere quia aliquid de vobis sinistrum suspicer, sed, ne caeteri suspicentur, vestram orare concordiam: alioquin (quod absit), si peccatorum vos existimarem glutino cohaesisse, nunquam scriberem, sciremque me surdis narrare fabulam. Deinde hoc obsecro, ut, si mordacius quippiam scripsero, non tam meae putetis austeritatis esse quam morbi. Putridae carnes ferro curantur et canterio: venena serpentina pelluntur antidoto. Quod satis dolet, majori dolore expellitur. Ad extremum hoc dico, quod si etiam haec conscientia criminis vulnus non habeat, habet tamen fama ignominiam. Mater et filia,

nomina pietatis, officiorum vocabula, vincula naturae, secunda post Deum foederatio. Non est laus, si vos diligitis; scelus est quod odistis. Dominus Jesus subjectus erat parentibus suis; venerabatur matrem, cujus ipse erat pater; colebat nutritium, quem nutriverat; gestatumque se meminerat alterius utero, alterius brachiis. Unde et in cruce pendens commendat parentem discipulo, quam nunquam ante crucem dimiserat. Tu vero, filia (jam enim desino ad matrem loqui, quam forsitan et aetas et imbecillitas ac solitudo excusabilem facit) tu, inquam, filia, ejus domum angustam judicas cujus non tibi fuit venter angustus? Decem mensibus utero clausa vixisti, et uno die in uno cubiculo cum matre non duras? An oculos ejus ferre non potes? et quae omnes motus tuos, utpote illa quae genuit, quae aluit et ad hanc perduxit aetatem, facilius intelligit, testem domesticam fugis? Si virgo es, quid times diligentem custodiam? si corrupta, cur non palam nubis? Secunda post naufragium tabula est, quod male coeperis saltem hoc remedio temperare. Neque vero hoc dico quod post peccatum tollam poenitentiam, ut quod male coepit, male perseveret; sed quod desperem in istiusmodi copula divulsionem. Alioqui, si ad matrem migraveris post ruinam, facilius poteris cum ea plangere quod per illius absentiam perdidisti. Quod si adhuc integra es et non perdidisti, serva, ne perdas. Quid tibi necesse est in ea versari domo in qua necesse habeas quotidie aut perire aut vincere? Quis umquam mortalium juxta viperam securos somnos capit? quae, etsi non percutiat, certe sollicitat. Securius est perire non posse quam juxta periculum non perisse. In altero tranquillitas est, in altero gubernatio: ibi gaudemus, hic evadimus. Sed forte respondeas: Non bene morata mater est, res saeculi cupit, amat divitias, ignorat jejunium, oculos stibio linit, vult comta procedere, et nocet proposito meo, nec possum cum hujusmodi vivere. Primum quidem, etiam si talis est, ut causaris, majus habebis praemium, si talem non deseras. Illa te diu portavit in utero, diu aluit et

difficiliores infantiae mores blanda pietate sustinuit. Lavit pannorum sordes, et immundo saepe foedata est stercore. Assedit aegrotanti, et quae pro te sua fastidia sustinuit, tua quoque passa est. Ad hanc perduxit aetatem; ut Christum amares, docuit. Non tibi displiceat ejus conversatio quae te sponso tuo virginem consecravit. Quod si ferre non potes, et delicias ejus fugis, atque (ut hoc vulgo solet dici) saecularis est mater; habes alias virgines, habes sanctum pudicitiae chorum. Quid, matrem deserens, eum eligis qui forsitan suam reliquit sororem et matrem? Illa difficilis, sed iste facilis: illa jurgatrix, ergo iste placabilis. Quaero utrum virum secuta sis, an postea inveneris? Si eum secuta es, manifestum est cur matrem reliqueris. Si postea reperisti, ostendis quid in matris hospitio non potueris invenire. Durus dolor est et meo mucrone me vulnerans. *Qui ambulat*, inquit, *simpliciter, ambulat confidenter* (*Prov.* 10). Tacerem si me non morderet conscientia, et in aliis meum crimen non reprehenderem, nec per trabem oculi mei alterius festucam viderem. Nunc autem, quum, inter fratres procul habitans eorumque fruens contubernio, honeste sub arbitris et videam raro et videar; impudentissimum est ejus te verecundiam non sequi cujus sequi testeris exemplum. Quod si dixeris: Et mihi sufficit conscientia mea; habeo Deum judicem, qui meae vitae est testis; non curo quid loquantur homines; audi Apostolum scribentem: *Providentes bona non solum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus* (*Rom.* 12). Si quis te carpit quod sis christiana, quod sis virgo, non cures quod ideo dimiseris matrem ut in monasterio inter virgines viveres; talis detractio laus tua est. Ubi non luxuria in puella Dei, sed duritia carpitur, crudelitas ista pietas est, illum enim praefers matri quem praeferre juberis et animae tuae. Quem si et ipsa praetulerit, et filiam te sentiet et sororem. Quid igitur? scelus est, sancti viri habere contubernium? Obtorto collo me in jus trahis, ut aut probem quod nolo, aut multorum invidiam subeam. Sanctus

vir numquam a matre filiam sejungit, utramque suscipit et utramque veneratur. Sit quamlibet sancta filia, mater vidua indicium castitatis est. Si coaevus tuus est ille nescio quis, matrem tuam honoret ut suam: si senior, te ut filiam diligat et parentis subjiciat disciplinae. Non expedit amborum famae plus te illum amare quam matrem; ne non videatur in te affectum eligere sed aetatem. Et haec dicerem, si fratrem monachum non haberes, si domesticis careres praesidiis. Nunc vero, proh dolor! inter matrem atque germanum, et matrem viduam fratremque monachum cur se alienus interserit? Bonum quidem est ut te et filiam noveris et sororem. Si autem utrumque non potes, et mater quasi dura respuitur, saltem frater placeat: si frater asperior est, mollior sit illa quae genuit. Quid palles? quid aestuas? quid vultum rubore suffundis, et trementibus labiis impatientiam pectoris contestaris? Non superat amorem matris et fratris, nisi solius uxoris affectus. Audio praeterea te suburbana rura, villarum amoenitates cum affinibus atque cognatis, et istiusmodi generis hominibus circumire. Nec dubito quin vel consobrina vel soror sit, in quarum solatium novi generis ducaris assecla. Absit quippe ut, quamvis proximi sint et cognati, virorum te suspicer captare consortia. Obsecro ergo te, virgo, ut mihi respondeas: Sola vadis in comitatu propinquorum, an cum amasio tuo? Quamvis sis impudens, saecularium oculis eum ingerere non audebis. Si enim hoc feceris, et te et illum familia universa cantabit, vos cunctorum digiti denotabunt. Ipsa quoque soror aut affinis sive cognata, quae in adulationem tui sanctum et nonnum coram te vocant, quum se paululum averterint, portentuosum ridebunt maritum. Sin autem sola ieris (quod et magis existimo), utique inter servos adolescentes, inter maritatas foeminas atque nupturas, inter lascivas puellas et comatos liniatosque juvenes, furvarum vestium puella gradieris. Dabit tibi barbatulus quilibet manum; sustentabit lassam, et pressis digitis aut tentabitur aut tentabit. Erit inter viros matro-

nasque convivium; spectabis aliena oscula, praegustatos cibos, et non absque scandalo tuo in aliis sericas vestes auratasque miraberis. In ipso quoque convivio, ut vescaris carnibus, quasi invita cogeris; ut vinum bibas, Dei laudabitur creatura; ut laves balneis, sordibus detrahetur: et omnes te, quum aliquid eorum quae suadent, si retrectans feceris, puram, simplicem, dominam et vere ingenuam conclamabunt. Personabit interim aliquis cantator ad mensam, et inter psalmos dulci modulamine currentes, quoniam alienas non audebit uxores, te, quae custodem non habes, saepius respectabit, loquetur nutibus, et quidquid metuit dicere, significabit affectibus. Inter has tantas illecebras voluptatum etiam ferreas mentes libido domat, quae majorem in virginibus patitur famem, dum dulcius putat omne quod nescit. Narrant gentilium fabulae, cantibus sirenarum nautas isse in saxa praecipites, et ad Orphei citharam arbores bestiasque ac silicum dura mollita. Difficile inter epulas servatur pudicitia. Nitens cutis sordidum ostendit animum. Legimus in scholis pueri, et spirantia in plateis aera perspeximus, aliquem, ossibus vix haerentem, illicitis arsisse amoribus et ante vita caruisse quam peste. Quid tu facies, puella sani corporis, delicata, pinguis, rubens, aestuans inter carnes, inter vina et balneas, juxta maritos, juxta adolescentulos? Quae etsi rogata non feceris, tamen de forma putes testimonium, si rogeris. Libidinosa mens ardentius inhonesta persequitur, et quod non licet dulcius suspicatur. Vestis ipsa vilis et pulla animi tacentis indicium est; si rugam non habeat; si per terram, ut altior videaris, trahatur; si de industria dissuta sit tunica ut aliquid intus appareat, operiatque quod foedum est, et aperiat quod formosum. Caliga quoque ambulantis nigella ac nitens stridore ad se juvenes vocat: Papillae fasciolis comprimuntur, et crispanti cingulo angustius pectus arctatur. Capilli vel in frontem vel in aures defluunt. Palliolum interdum cadit, ut candidos nudet numeros, et, quasi videri noluerit, celare festinat

quod volens detexerat. Et quando in publico quasi per verecundiam operit faciem, lupanarium arte id solum ostendit quod ostensum magis placere potest. Respondebis: Unde me nosti? et quomodo, tam longe positus, jactas in me oculos tuos? Fratris hoc tui mihi narraverunt lacrimae et intolerabiles per momenta singultus. Atque utinam ille mentitus sit, et magis timens hoc quam arguens dixerit. Sed, mihi crede, nemo mentiens plorat. Dolet sibi praelatum juvenem, non quidem comatum, non vestium sericarum, sed torosulum et in sordibus delicatum, qui ipse sacculum signet, textrinum teneat, pensa distribuat, regat familiam, emat quidquid de publico necessarium est. Dispensator et Dominus et praeveniens officia servulorum, quem omnes rodant famuli, et quidquid domina non dederit, illum clamitent subtraxisse. Querulum servulorum genus est; et quantumcumque dederis, semper eis minus est. Non enim considerant de quanto, sed quantum detur; doloremque suum solis, quod possunt, obtrectationibus consolantur. Ille parasitum, iste impostorem, hic haeredipetam, alius novo quolibet appellat vocabulo. Ipsum jactent assidere lectulo, obstetrices adhibere languenti, portare matulam, calefacere lintea, plicare fasciolas. Facilius mala credunt homines; et quodcumque domi fingitur, rumor in publicum fit. Nec mireris, si ancillae et servuli de vobis ista confingant, quum mater quoque idipsum queratur et frater. Fac igitur quod moneo, quod precor, ut primum matri, dehinc, si id fieri non potest, saltem fratri reconcilieris: aut, si ista tam cara nomina hostiliter detestaris, dividere ab eo quem tuis diceris praetulisse. Si autem et hoc non potes (reverteris enim ad tuos, si illum possis deserere), vel honestius sodali tuo utere. Separentur domus vestrae, dividaturque convivium; ne maledici homines, sub uno tectulo vos manentes, lectulum quoque criminentur habere communem. Potes et ad necessitates tuas quale voluisti habere solatium, et aliqua ex parte publica carere infamia. Quamquam cavenda sit macula quae nullo nitro, secundum Je-

remiam, nulla fullonum herba elui potest. Quando vis ut te videat et invisat, adhibe arbitros, amicos, libertos, servulos. Bona conscientia nullius oculos fugit. Intret intrepidus, securus exeat. Taciti oculi et sermo silens et totius corporis habitus vel trepidationem interdum vel securitatem loquuntur. Aperi, quaeso, aures tuas, et clamorem totius civitatis exaudi. Jam perdidistis vestra vocabula, et mutuo ex vobis cognomina suscepistis: tu illius diceris, et ille tuus. Haec mater audit et frater, paratique sunt et precantur vos sibi dividere, et privatam vestrae conjunctionis infamiam laudem facere communem. Tu esto cum matre, sit ille cum fratre. Audentius diliges sodalem fratris tui: honestius amabit mater amicum filii quam filiae suae. Quod si nolueris, si mea monita rugata fronte contemseris, epistola tibi haec voce libera proclamabit: Quid alienum servum obsides? quid ministrum Christi famulum tibi facis? Respice ad populum, singulorum facies intuere. Ille in ecclesia legit, in te aspiciunt universi; nisi quod pene licentia conjugali de tua infamia gloriaris. Nec jam secreto dedecore potes esse contenta: procacitatem libertatem vocas. *Facies meretricis facta est tibi, nescis erubescere* (*Jer.* 3). Iterum me malignum, iterum suspiciosum et rumigerulum clamitas. Egone suspiciosus? egone malevolus? qui, ut in principio epistolae praefatus sum, ideo scripsi quia non suspicabar. An tu negligens, dissoluta, contemtrix, quae, annos nata viginti quinque, adolescentem necdum bene barbatulum ita brachiis tuis, quasi cassibus, inclusisti? Optimum revera paedagogum qui te moneat, qui asperitate frontis terreat. Et quamquam in nullis aetatibus libido sit tuta, tamen vel cano capite ab aperta defendit ignominia. Veniet, veniet tempus (dies enim allabitur dum ignoras), et iste formosulus tuus, quia cito senescunt mulieres, maxime quae juxta viros sunt, vel ditiorem reperiet vel juniorem. Tunc te poenitebit consilii tui, et taedebit pertinaciae, quando et rem et famam amiseris, quando quod male junctum fuerat dividetur bene. Nisi forte secura es et,

coalescente tanti temporis caritate, dissidium non vereris. Tu quoque, mater, quae propter aetatem maledicta non metuis, noli sic vindicare ut pecces. Magis a te discat filia separari quam tu ab illa sejungi. Habes filium et filiam et generum, immo et contubernalem filiae tuae. Quid quaeris aliena solatia, et ignes jam sopitos suscitas? Honestius est tibi saltem culpam filiae sustentare quam occasionem tuae quaerere. Si tecum filius monachus, pietatis viduitatisque praesidium, quid tibi alienum hominem quaeris in ea praesertim domo quae filium et filiam capere non potuit? Ejus jam aetatis es ut possis nepotes habere ex filia. Invita ad te utrumque: revertatur cum viro quae sola exierat. Virum dixi, non maritum: nemo calumnietur; sexum significare volui, non conjugium. Aut si erubescit et retractat, et domum in qua nata est arbitratur angustam, vos ad ejus hospitium pergite: quamvis arctum sit, facilius matrem et fratrem capere potest quam hominem alienum, cum quo certe in domo una, uno cubiculo, casta manere non poterat. Sint in una domo duae foeminae et duo masculi. Si autem et tertius ille γηροβόσκος (1) tuus abire non vult, et seditiones ac turbas concitat, sit biga, sit triga, frater vester ac filius et sororem illi exhibebit et matrem. Alii vitricum et generum vocitent, ille nutritium appellet et fratrem. Haec ad brevem lucubratiunculam celeri sermone dictavi, volens desiderio postulantis satisfacere et quasi ad scholasticam materiam me exercens. Eadem enim die mane pulsabat ostium qui profecturus erat; simulque ut ostenderem obtrectatoribus meis quod ego possem quidquid veniret in buccam dicere. Unde et de Scripturis pauca perstrinxi, nec orationem meam, ut in caeteris libris facere solitus sum, illarum floribus texui. Extemporalis est dictatio et tanta ad lumen lucernulae facilitate profusa ut notariorum manus lingua praecurreret, et signa ac furta verborum volubilitas sermonum obrueret. Quod idcirco dixi ut qui non ignoscit ingenio, ignoscat vel tempori.

(1) *Id. senum nutritor.*

Ad Julianum

(a. 406)

Julianum quemdam praedivitem, qui intra paucos dies amiserat duas filias et uxorem atque, incursantibus barbaris, bonam possessionum partem, comparatione Job, consolatur et exemplo Pammachii Paulinique exhortatur ad perfectam vitam, hoc est absolutum mundi contemtum, videlicet huc vocante etiam ipsa fortuna.

Filius meus, frater tuus, Ausonius in ipso jam profectionis articulo, quum mihi praesentiam sui tarde dedisset et cito abstulisset atque in puncto temporis salve pariter valeque dixisset, vacuum se redire arbitratus est, nisi mearum aliquid ad te nugarum tumultuario sermone portaret. Jam demisso synthemate equus publicus sternebatur, et nobilem juvenem punicea indutum tunica baltheus ambiebat : et tamen ille apposito notario cogebat loqui quae velociter edita, velox consequeretur manus, et linguae celeritatem prehenderent signa verborum. Itaque non scribentis diligentia, sed dictantis temeritate longum ad te silentium rumpo, offerens tibi nudam officii voluntatem. Extemporalis est epistola, absque ordine sensuum, sine lenocinio et compositione verborum; ut totum in illa amicum, nihil de oratore reperias. In procinctu effusam putes, et abire cupienti ingestum viaticum. Divina Scriptura loquitur: *Musica in luctu intempestiva narratio* (*Eccli* 22). Unde et nos, leporem artis rhetoricae contemnentes et puerilis atque plausibilis eloquii venustatem, ad sanctarum Scripturarum gravitatem confugimus, ubi vera vulnerum medicina est, ubi dolorum certa remedia; in quibus recipit unicum filium mater in feretro, ubi turbae dicitur circumstanti : *Non est mortua puella sed dormit* (*Marc.* 5); ubi et quatriduanus mortuus ad vocem inclamantis Domini ligatus egreditur. Audio te in brevi tempore duas virgunculas filias junctis pene extulisse funeribus, et pudicissimam ac fidissimam conjugem tuam

Faustinam, immo fidei calore germanam, in qua sola post amissos liberos acquiescebas, subita tibi dormitione subtractam; quasi si naufragus in litore latrones reperiat, et, juxta eloquia prophetarum, fugiens ursum, incidat in leonem, extendensque manum ad parietem, a colubro mordeatur. Consequuta rei familiaris damna, vastationem totius barbaro hoste provinciae, et in communi depopulatione privatas possessionum tuarum ruinas, abactos armentorum ac pecorum greges, vinctos occisosque servulos, et in unica filia, quam tibi tam crebrae orbitates fecerant cariorem, electum nobilissimum generum, ex quo, ut omnia taceam, plus moeroris quam gaudii suscepisti. Hic est catalogus tentationum tuarum; haec cum Juliano tyrunculo Christi pugna hostis antiqui. Quae si ad te respicias, grandia sunt: si ad bellatorem fortissimum, ludus et umbra certaminis. Beato Job post malorum examina uxor pessima reservata est ut per eam disceret blasphemare. Tibi sublata est optima ut miseriarum solatium perderes. Aliud est sustinere quam nolis, aliud desiderare quam diligas. Ille in tot mortibus filiorum domus suae ruinam unum habuit sepulcrum, et scissis vestibus, ut parentis monstraret affectum, procidens in terram, adoravit et dixit: *Nudus exivi de utero matris meae, nudus et redeam. Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum* (*Job.* 1). Tu, ut parcissime dicam, inter multorum officia propinquorum, et consolantes amicos, tuorum exsequias prosequutus es. Perdidit ille simul omnes divitias, et, succedentibus sibi malorum nuntiis, ad singulas plagas ferebatur immobilis, complens in se illud de sapiente praeconium. « Si fractus illabatur orbis Impavidum ferient ruinae (*Hor. od. l.* 3). » Tibi major pars derelicta substantiae, ut tantum tenteris, quantum ferre potes. Necdum enim ad eum pervenisti gradum ut totis adversum te cuneis dimicetur. Dives quondam dominus et ditior pater, subito orbus et nudus est. Quumque in omnibus his quae contigerant ei non peccasset coram Domino, nec

quicquam loquutus esset insipiens, exsultans Dominus in victoria famuli sui, et illius patientiam suum ducens triumphum, dixit ad diabolum: *Animadvertisti famulum meum Job, quia non est quisquam similis ei super terram? Homo innocens, verus Dei cultor, abstinens se ab omni malo et adhuc perseverans in innocentia* (*ib* 2). Pulchre addidit: *Et adhuc perseverans in innocentia;* quia difficile est pressam malis innocentiam non dolere, et hoc ipso fide non periclitari quod se videat injuste sustinere quod patitur. Ad quae respondens diabolus, Domino ait: *Corium pro corio et omnia quae habuerit homo dabit pro anima sua: sed extende manum tuam et tange ossa et carnes ejus, nisi in faciem benedixerit tibi* (*ib.*). Callidissimus adversarius et inveteratus dierum malorum novit alia esse quae extrinsecus sunt et a philosophis quoque mundi ἀδιάφορα, hoc est indifferentia, nominantur, in eorumque amissione atque contemptu perfectam non esse virtutem; alia quae intrinsecus et desiderata cogant dolere perdentem. Unde audacter Dei renuit praedicationi, et dicit nequaquam eum debere laudari qui nihil de se, sed totum extra se dederit, qui pro corio suo coria obtulerit filiorum et deposuerit marsupium ut fruatur corporis sanitate. Unde intelligat prudentia tua usque ad hunc terminum pervenisse tentationes tuas, et dedisse te corium pro corio, pellem pro pelle, omniaque quae habes paratum esse dare pro anima tua, necdum autem extentam in te manum Dei, nec tactas carnes, nec ossa confracta. Ad quorum dolorem difficile est non ingemiscere et in faciem Deo benedicere, pro eo quod est maledicere. Unde et Naboth in Regum libris dicitur benedixisse Deum et regem, et idcirco lapidatur a populo. Sciens autem Dominus athletam suum, immo virum fortissimum, etiam in isto extremo perfectoque certamine non posse superari: *Ecce*, inquit, *trado illum tibi; tantum animam illus custodi* (*ib.*) Caro sancti viri datur in diaboli potestatem, et animae sanitas reservatur: ne si illud percussisset in quo sensus est mentis-

que judicium, non esset culpa peccantis, sed ejus qui statum mentis everterat. Laudent ergo te alii, et tuas contra diabolum victorias panegyricis prosequantur: quod laeto vultu mortes tuleris filiarum; quod in quadragesimo die dormitionis earum lugubrem vestem mutaveris, et dedicatio ossium martyris candida tibi vestimenta reddiderit, ut non sentires dolorem orbitatis tuae, quem civitas universa sentiret, sed ad triumphum martyris exsultares; quod sanctissimam conjugem tuam non quasi mortuam, sed quasi proficiscentem deduxeris. Ego te nequaquam adulatione decipiam, nec lubrica laude supplantabo. Loquar illud potius quod tibi audire conducit: *Fili, accedens ad servitutem Dei, praeparato animam tuam ad tentationem* (*Eccli* 2), et: *Quum omnia feceris, dicito: Servus inutilis sum, feci quod facere debui* (*Luc.* 17). Tulisti liberos quos ipse dederas. Recepisti ancillam quam mihi ob breve solatium commodaveras. Non contristor quod recepisti, sed ago gratias quod dedisti. Quondam dives adolescens omnia quae in lege praecepta sunt se implesse jactabat. Ad quem Dominus in Evangelio, *Unum*, inquit, *tibi deest: si vis perfectus esse, vade, vende omnia quae habes, et da pauperibus, et veni, sequere me* (*Matth.* 19). Quia omnia se fecisse dicebat, in primo certamine divitias vincere non potest. Unde et difficile intrant divites in regna caelorum; quae expeditos et alarum levitate subnixos habitatores desiderant. *Vade*, inquit, *et vende*, non partem substantiae, sed *universa quae possides, et da pauperibus*, non amicis, non consanguineis, non propinquis, non uxori, non liberis; plus aliquid addam: nihil tibi ex omnibus metu inopiae reservans, ne cum Anania damneris et Sapphira; sed da cuncta pauperibus, et fac tibi amicos de iniquo mammona, qui te recipiant in aeterna tabernacula, ut me sequaris, ut Dominum mundi possessionem habeas, ut possis canere cum propheta: *Pars mea Dominus* (*Ps.* 15), et ut verus levita nihil de terrena haereditate possideas. Et hoc hortor, si vis esse perfectus, si apostolicae dignitatis

culmen cupis, si sublata cruce Christum sequi, si apprehenso aratro non respicere post tergum, si in sublimi tecto positus pristina vestimenta contemnis, et, ut evadas aegyptiam dominam, saeculi pallium derelinquis. Unde et Elias ad caelorum regna festinans non potest ire cum pallio, sed mundi in mundo vestimenta dimittit. Sed hoc, ais, apostolicae dignitatis est et ejus qui velit esse perfectus. Cur autem tu nolis esse perfectus? Cur, qui in saeculo primus es, non et in Christi familia primus sis? An quia uxorem habueris? Habuit et Petrus: et tamen cum reti eam et navicula dereliquit. Providentissimus Dominus et omnium salutem desiderans, malensque poenitentiam peccatoris quam mortem, abstulit tibi hanc excusationem, ut non illa te retrahat ad terras, sed tu eam sequaris ad paradisi regna trahentem. Bona liberis pares, qui te ad Dominum praecesserunt, ut partes earum non in divitias sororis proficiant, sed in redemptionem animae tuae atque alimenta miserorum. Haec monilia filiae tuae a te expetunt, his gemmis ornari capita sua volunt. Quod periturum erat in serico, vilibus pauperum tunicis servetur. Repetunt a te partes suas, junctae sponso noluut videri pauperes et ignobiles, propria ornamenta desiderant. Nec est quod excuses nobilitatem et divitiarum pondera. Respice sanctum virum Pammachium et ferventissimae fidei Paulinum presbyterum, qui non solum divitias, sed seipsos Domino obtulerunt. Qui contra diaboli tergiversationem nequaquam pellem pro pelle, sed carnes et ossa et animas suas Domino consecrarunt. Qui te et exemplo et eloquio, idest et opere et lingua, possunt ad majora perducere. Nobilis es: et illi; sed in Christo nobiliores. Dives et honoratus: et illi; immo ex divitibus et honoratis: pauperes et inglorii, et idcirco ditiores et magis inclyti, quia pro Christo pauperes et inhonorati. Et tu quidem bene facis quod sanctorum diceris usibus ministrare, fovere monachos, ecclesiis offerre quamplurima. Sed haec rudimenta sunt militiae tuae. Contemnis aurum: contempserunt et mundi philosophi. E quibus

unus, ut caeteros fileam, multarum possessionum pretium projecit in pelagus: Abite, dicens, in profundum malae cupiditates; ego vos mergam, ne ipse mergar a vobis. Philosophus, gloriae animal et popularis aurae vile mancipium, totam simul sarcinam deposuit: et tu te putas in virtutum culmine constitutum, si partem ex toto offeras? Te ipsum vult Dominus hostiam vivam, placentem Deo: te, inquam, non tua. Et ideo variis tentationibus commonet, quia multis plagis et doloribus eruditur Israël. *Et quem diligit Dominus, corripit; flagellat autem omnem filium quem recipit* (*Prov.* 3). Paupercula vidua duo aera minuta misit in gazophylacium. Et quia totum obtulit quod habebat, omnes dicitur in oblatione munerum Dei superasse locupletes, quae non pondere sui sed offerentium voluntate pensantur. Ut multis erogaveris censum tuum, et quidem tua gaudeant liberalitate, tamen multo plures sunt quibus nihil dedisti. Neque enim Darii opes et Croesi divitiae valent explere pauperes mundi. Quod si te ipsum Domino dederis, et apostolica virtute perfectus sequi coeperis Salvatorem, tunc intelliges ubi fueris, et in exercitu Christi quam extremum tenueris locum. Non planxisti filias mortuas, et paternae in genis lacrymae Christi timore siccatae sunt. Quanto major Abraham, qui unicum filium voluntate jugulavit; et quem haeredem mundi futurum audierat, non desperat etiam post mortem esse victurum. Jephte obtulit virginem filiam, et idcirco in enumeratione sanctorum ab Apostolo ponitur. Nolo tantum ea offeras Domino quae potest fur rapere, hostis invadere, proscriptio tollere: quae et accedere possunt et recedere et, instar undarum ac fluctuum, a succedentibus sibi dominis occupantur: atque, ut uno cuncta sermone comprehendam, quae, velis, nolis, in morte dimissurus es. Illud offer quod tibi nullus hostis possit auferre, nullus eripere tyrannus: quod tecum pergat ad inferos, immo ad regna caelorum et ad paradisi delicias. Exstruis monasteria, et multus a te per insulas Dalmatiae sanctorum numerus

sustentatur. Sed melius faceres, si et ipse sanctus inter sanctos viveres. *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum, dicit Dominus* (*Lev.* 19). Apostoli gloriantur quod omnia dimiserint et secuti sint Salvatorem. Et certe, praeter retia et navem, nihil legimus eos dimisisse: et tamen testimonio futuri judicis coronantur, quia, se offerentes, totum dimiserant quod habebant. Haec loquor non in sugillationem operum tuorum vel quod extenuem liberalitatem et eleemosynas tuas, sed quod te nolim inter saeculares esse monachum, et inter monachos saecularem. Totumque a te expetam, cujus audio mentem divino cultui deditam. Si huic consilio nostro vel amicus vel assecla vel propinquus renititur, et te ad delicias splendentis mensae revocat, intelligito eum non de tua anima, sed de suo ventre cogitare, et omnes opes lautaque convivia subita morte finiri. Octo et sex annorum, intra viginti dies, duas filias amisisti, et arbitraris senem diu posse vivere? Cujus ut aetas longa tendatur, audi et David: *Dies vitae nostrae septuaginta anni. Si autem amplius, octoginta: et quidquid superest, labor et dolor est* (*Ps.* 89). Felix et omni dignus beatitudine quem senectus Christo occupat servientem, quem extrema dies Salvatori invenerit militantem, qui non confundetur quum loquetur inimicis suis in porta, cui in introitu paradisi dicetur: *Recepisti mala in vita tua, nunc autem hîc laetare* (*Ps.* 126). Nec enim ulciscetur bis Dominus in eadem re. Divitem purpuratum gehennae flamma suscepit. Lazarus pauper et ulceribus plenus, cujus carnes putridas lambebant canes, et vix de micis mensae locupletis miserabilem sustentabat animam, in sinu Abrahae recipitur et tanto patriarcha parente laetatur. Difficile, immo impossibile est ut et praesentibus quis et futuris fruatur bonis, ut et hîc ventrem et ibi mentem impleat, ut de deliciis transeat ad delicias, ut in utroque saeculo primus sit, ut et in caelo et in terra appareat gloriosus. Quod si tibi tacita cogitatio scrupulum moverit cur monitor ipse non talis sim qualem te esse desidero, et nonnullos vide-

ris in medio itinere corruisse: illud breviter respondebo, non mea esse quae dico, sed Domini Salvatoris; non monere quod ipse possim, sed quid debeat velle qui servus futurus est Christi. Et athletae suis incitatoribus fortiores sunt: et tamen monet debilior ut pugnet ille qui fortior est. Noli respicere Judam negantem, sed Paulum respice confitentem. Jacob, ditissimi patris filius, solus et nudus in baculo suo pergit Mesopotamiam, jacet lassus in itinere, et qui delicatissime a Rebecca matre fuerat educatus, lapide ad caput pro pulvillo utitur. Vidit scalam de terra usque ad caelum, et ascendentes per eam angelos et descendentes, et desuper innitentem Dominum, ut lapsis manum porrigeret, ut ascendentes suo ad laborem provocaret aspectu. Unde et vocatur locus ipse *Bethel*, idest *domus Dei*, in qua quotidie ascenditur atque descenditur. Et sancti enim corruunt, si fuerint negligentes: et peccatores pristinum recipiunt gradum, si sordes fletibus laverint. Hoc ideo dixi ut non te terreant descendentes, sed provocent ascendentes. Numquam exemplum a malis sumitur. Etiam in saeculi rebus semper a meliori parte incitamenta virtutum sunt. Oblitus propositi et epistolaris brevitatis, plura dictare cupiebam: ad materiae quippe dignitatem et ad meritum personae tuae parum est omne quod dicitur. Et ecce tibi noster Ausonius coepit schedulas flagitare, urgere notarios et, hinnitu ferventis equi, ingenioli mei festinus arguere tarditatem. Memento igitur nostri et cura ut in Christo valeas. Atque, ut caetera taceam, domestica sanctae Verae (1) exempla sectare, quae, vere sequuta Christum, peregrinationis molestias sustinet, et sit tibi « tanti dux foemina facti (*Æn.* 1). »

(1) *Juliani creditur soror.*

Ad Rusticum monachum.

(a. 411)

Docet quemadmodum oporteat instituere vitam monachi dignam nomine; monetque in primis vitandam suspectarum foeminarum consuetudinem: tutius autem esse juvenem in coenobio quam in solitudine vitam agere. Tum sero ad docendum et scribendos libros esse veniendum: obtrectatorum familiaritatem modis omnibus fugiendam.

Nihil christiano felicius, cui promittitur regnum caelorum; nihil laboriosius, qui quotidie de vita periclitatur: nihil fortius, qui vincit diabolum: nihil imbecillius qui a carne separatur. Utriusque rei exempla sunt plurima. Latro credit in cruce et statim meretur audire: *Amen dico tibi: hodie mecum eris in paradiso* (*Luc.* 23). Judas de apostolatus fastigio in perditionis tartarum labitur, et nec familiaritati convivii nec intinctione buccellae nec osculi gratia frangitur, ne quasi hominem tradat quem filium Dei noverat. Quid Samaritana vilius? non solum ipsa credit, et post sex viros unum invenit Dominum, Messiamque cognovit ad fontem, quem in templo Judaeorum populus ignorabat, sed et auctor fit salutis multorum, et, apostolis ementibus cibum, esurientem reficit, lassumque sustentat. Quid Salomone sapientius? attamen infatuatur amoribus mulierum. Bonum est sal, nullumque sacrificium absque hujus aspersione suscipitur. Unde et Apostolus praecipit: *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus* (*Col.* 4). Quod si infatuatur, foras projicitur, in tantumque perdit nominis dignitatem ut ne in sterquilinium quidem utile sit, quo solent credentium arva condiri, et sterile animarum solum pinguescere. Haec dicimus ut prima te, fili Rustice, fronte doceamus magna coepisse, et excelsa sectari; et adolescentiae, immo pubertatis incentiva calcantem perfectae quidem aetatis gradum scandere, sed lubricum iter esse per quod ingrederis, nec tantum sequi gloriae post victoriam, quantum

ignominiae post ruinam. Non mihi nunc per virtutum prata ducendus est rivulus, nec laborandum ut ostendam tibi variorum pulchritudinem florum, quid in se lilia habeant puritatis, quid rosa verecundiae possideat, quid violae purpura promittat in regno, quid rutilantium spondeat pictura gemmarum. Jam enim, propitio Deo, stivam tenes, jam tectum atque solarium cum Petro apostolo conscendisti; qui esuriens in Judaeis Cornelii saturatur fide, et famem incredulitatis eorum, gentium conversione restinguit, atque in vase Evangeliorum quadrangulo, quod de caelo descendit ad terram, docetur et discit omnes homines posse salvari. Rursumque quod viderat in specie candidissimi linteaminis in superna transfertur, et credentium turbam de terris ad caelum rapit, ut pollicitatio Domini compleatur: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* (*Matth.* 5). Totum quod apprehensa manu insinuare tibi cupio, quod quasi doctus nauta post multa naufragia rudem conor instruere vectorem, illud est, ut, in quo litore pudicitiae pirata sit, noveris; ubi Charybdis et radix omnium malorum avaritia, ubi scyllaei obtrectatorum canes, de quibus Apostolus loquitur: *Ne mordentes invicem mutuo consumamini*; quo modo, in media tranquillitate securi, lybicis interdum vitiorum syrtibus obruamur; quid venenatorum animantium desertum hujus saeculi nutriat. Navigantes rubrum mare, in quo optandum nobis est, ut verus Pharao cum suo mergatur exercitu, multis difficultatibus ac periculis ad urbem Auxumam (1) perveniunt. Utroque in littore gentes vagae, immo belluae habitant ferocissimae. Semper solliciti, semper armati totius anni vehunt cibaria. Latentibus saxis vadisque durissimis plena sunt omnia, ita ut speculator et doctor in summa mali arbore sedeat, et inde regendae et circumflectendae navis dictata praedicet. Felix cursus est, si post sex menses *supradictae* urbis portum teneant,

(1) *Regia olim Habessinorum urbs, totiusque regni metropolis.*

a quo se incipit aperire oceanus; per quem vix anno perpetuo ad Indiam pervenitur et ad Gangem fluvium (quem *Phison* sancta Scriptura commemorat) qui circumit totam terram Evila, et multa genera pigmentorum de paradisi dicitur fonte devehere. Ubi nascitur carbunculus et smaragdus et margarita candentia et uniones, quibus nobilium foeminarum ardet ambitio; montesque aurei, quos adire, propter gryphas et dracones et immensorum corporum monstra, hominibus impossibile est, ut ostendatur nobis quales custodes habeat avaritia. Quorsum ista? Perspicuum est, si negotiatores saeculi tanta sustinent ut ad incertas perituras que divitias perveniant, et servent cum animae discrimine quae multis periculis quaesierunt: quid Christi negotiatori faciendum est, qui, venditis omnibus, quaerit pretiosissimum margaritum? qui totis substantiae suae opibus emit agrum in quo reperiat thesaurum quem nec fur effodere nec latro possit auferre? Scio me offensurum esse quamplurimos qui generalem de vitiis disputationem, in suam referunt contumeliam et, dum mihi irascuntur, suam indicant conscientiam, multoque pejus de se quam de me, judicant. Ego enim neminem nominabo: nec, veteris comoediae licentia, certas personas eligam atque perstringam. Prudentis viri est ac prudentium foeminarum dissimulare, immo emendare, quod in se intelligunt, et indignari sibi magis quam mihi, nec in monitorem maledicta congerere; qui etsi iisdem teneatur criminibus, certe in eo melior est quod sua ei mala non placent. Audio religiosam te habere matrem, multorum annorum viduam, quae aluit, quae erudivit infantem, ac post studia Galliarum, quae vel florentissima sunt, misit Romam, non parcens sumptibus, et absentiam filii spe sustinens futurorum: ut ubertatem gallici nitoremque sermonis gravitas romana condiret, nec calcaribus in te, sed frenis uteretur; quod et in disertissimis viris Graeciae legimus, qui asianum tumorem attico siccabant sale, et luxuriantes flagellis vineas falcibus reprimebant, ut eloquentiae torcularia non verborum pampinis, sed

sensuum, quasi uvarum, expressionibus, redundarent. Hanc tu suscipe ut parentem, ama ut nutricem, venerare ut sanctam. Nec aliorum imiteris exemplum, qui relinquunt suas, et alienas appetuut: quorum dedecus in propatulo est, sub nominibus pietatis, quaereutium suspecta consortia. Novi ego quasdam, jam maturioris aetatis, libertini generis adolescentibus delectari, et filios quaerere spirituales, paulatimque pudore superato, per ficta matrum nomina erumpere in licentiam maritalem. Aliae sorores virgines deserunt, et externis viduis copulantur. Sunt quae oderunt suos, et non suorum palpantur affectu: quarum impatientia, index animi, nullam recipit excusationem, et cassa impudicitiae velamenta, quasi aranearum fila, dirumpit. Videas nonnullos accinctis renibus, pulla tunica, barba prolixa, a mulieribus non posse discedere, sub eodem manere tecto, simul inire convivia ancillas juvenes habere in ministerio, et, praeter vocabulum nuptiarum, omnia esse matrimonii. Nec haec culpa est christiani nominis, si simulator religionis in vitio sit: quinimo confusio gentilium, quum ea vident ecclesiis displicere quae omnibus bonis non placent. Tu vero, si monachus esse vis, non videri, habeto curam, non rei familiaris, cui renuntiando, hoc esse coepisti, sed animae tuae. Sordidae vestes candidae mentis indicia sint: vilis tunica comtemptum saeculi probet; ita dumtaxat ne animus tumeat, ne habitus sermoque dissentiat. Balnearum fomenta non quaerat qui calorem corporis jejuniorum cupit frigore extinguere. Quae et ipsa moderata sint; ne nimia debilitent stomachum, et majorem refectionem poscentia erumpant in cruditatem, quae parens libidinum est. Modicus ac temperatus cibus et carni et animae utilis est. Matrem ita vide ne per illam alias videre cogaris; quarum vultus cordi tuo haereant et tacitum vivat sub pectore vulnus. Ancillas, quae illi in obsequio sunt, tibi scias esse in insidiis: quia quanto vilior earum conditio, tanto facilior est ruina. Et Joannes Baptista sanctam matrem habuit, pontificisque filius erat; et tamen

nec matris affectu, nec patris opibus vincebatur ut in domo parentum cum periculo viveret castitatis. Vivebat in eremo: et oculis desiderantibus Christum nihil aliud dignabatur aspicere. Vestis aspera, zona pellicea, cibus locustae melque silvestre, omnia virtuti et continentiae praeparata. Filii prophetarum (quos monachos in veteri Testamento legimus) aedificabant sibi casulas prope fluenta Jordanis et, turbis urbium derelictis, polenta et herbis agrestibus victitabant. Quandiu in patria tua es, habeto cellulam pro paradiso: varia Scripturarum poma decerpe: his utere deliciis, harum fruere complexu. Si scandalizat te oculus, pes, manus, projice ea. Nulli parcas, ut soli parcas animae. *Qui viderit*, inquit Dominus, *mulierem ad concupiscendum eam, jam moechatus est eam in corde suo* (*Matth.* 3). *Quis gloriabitur castum se habere cor* (*Prov.* 20)? Astra non sunt munda in conspectu Domini: quanto magis homines, quorum vita tentatio est. Vae nobis, qui, quoties concupiscimus, toties fornicamur! *Inebriatus est*, inquit, *gladius meus in caelo* (*Is.* 54); multo amplius in terra, quae spinas et tribulos generat. Vas electionis, in cujus ore Christus resonabat, macerat corpus suum et subjicit servituti; et tamen cernit naturalem carnis ardorem suae repugnare sententiae, ut, quod non vult, hoc agere compellatur; et, quasi vim patiens, vociferatur, et dicit: *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus* (*Rom.* 7)? Et tu te arbitraris absque lapsu et vulnere posse transire, nisi omni custodia servaveris cor tuum et cum Salvatore dixeris: *Mater mea et fratres mei hi sunt qui faciunt voluntatem Patris mei* (*Matth.* 12)? Crudelitas ista pietas est. Immo quid tam pium quam sanctae matri sanctum filium custodire? Optat et illa te vivere et non videre ad tempus, ut semper cum Christo videat. Anna Samuelem non sibi sed tabernaculo genuit. Filii Jonadab, qui vinum et siceram non bibebant, qui habitabant in tentoriis, et, quas nox compulerat, sedes habebant, scribuntur in psalmo quod primi captivitatem sustinuerint, qui ab exercitu

Chaldaeorum vastante Judaeam urbes introire compulsi sunt. Viderint alii quid sentiant; unusquisque enim suo sensu ducitur. Mihi oppidum carcer, et solitudo paradisus est. Quid desideramus urbium frequentiam qui de singularitate censemur? Moyses, ut praeesset populo Judaeorum, quadraginta annis eruditur in eremo: pastor ovium, hominum factus est pastor. Apostoli de piscatione lacus Genezareth ad piscationem hominum transierunt. Tunc habentes patrem, rete, naviculam, secuti Dominum, protinus omnia reliquerunt, portantes quotidie crucem suam, et ne virgam quidem in manu habentes. Haec dico ut, etiam si clericatus te titillat desiderium, discas quod possis docere, et rationabilem hostiam offeras Christo; ne miles ante quam tyro, ne prius magister sis quam discipulus. Non est humilitatis meae neque mensurae judicare de clericis, et de ministris ecclesiarum sinistrum quippiam dicere. Habeant illi ordinem et gradum suum; quem si tenueris, quomodo tibi in eo vivendum sit, editus ad Nepotianum liber docere te poterit. Nunc monachi incunabula moresque discutimus, et ejus monachi qui, liberalibus studiis eruditus in adolescentia, jugum Christi collo suo imposuit. Primumque tractandum est utrum solus, an cum aliis in monasterio vivere debeas. Mihi quidem placet ut habeas sanctorum contubernium: nec ipse te doceas, et absque doctore ingrediaris viam quam nunquam ingressus es: statimque tibi in partem alteram declinandum sit, et errori pateas plusque aut minus ambules quam necesse est; ne aut currens lasseris, aut moram faciens obdormias. In solitudine cito subrepit superbia; et si parumper jejunaverit, hominemque non viderit, putat se alicujus esse momenti; oblitusque sui, unde et quo venerit, intus corde, lingua foris, vagatur. Judicat contra Apostoli voluntatem alienos servos: quo gula voluerit, porrigit manum; dormit quantum voluerit, nullum veretur, facit quod voluerit: omnes inferiores se putat: crebriusque in urbibus quam in cellula est: et inter fratres simulat verecundiam qui platearum turbis colliditur. Quid igitur?

solitariam vitam reprehendimus? Minime: quippe quam saepe laudavimus; sed de ludo monasteriorum hujuscemodi volumus egredi milites quos eremi dura rudimenta non terreant; qui specimen conversationis suae multo tempore dederint; qui omnium fuerint minimi ut primi omnium fierent; quos nec esuries aliquando nec saturitas superavit; qui paupertate laetantur; quorum habitus, sermo, vultus, incessus, doctrina virtutum est; qui nesciunt, secundum quosdam ineptos homines, daemonum pugnantium contra se portenta confingere, ut apud imperitos et vulgi homines miraculum sui faciant et exinde lucra sectentur. Vidimus nuper et planximus, Croesi opes unius morte deprehensas, urbisque stipes, quasi in usus pauperum congregatas, stirpi et posteris derelictas. Tunc ferrum, quod latebat in profundo, supernatavit aquae: et inter palmarum arbores, myrrhae amaritudo monstrata est. Nec mirum: talem et socium et magistrum habuit qui egentium famem suas fecit esse divitias, et miseris derelicta in suam reservavit miseriam. Quorum clamor tandem pervenit ad caelum et patientissimas Dei vicit aures, ut missus angelus pessimus Nabal carmelio diceret: *Stulte, hac nocte auferent animam tuam a te: quae autem praeparasti cujus erunt* (*Luc.* 12)? Volo ergo te et, propter causas quas supra exposui, non habitare cum matre, et praecipue ne aut offerentem delicatos cibos renuendo contristes; aut, si acceperis, oleum igni adjicias et inter frequentiam puellarum per diem videas quod nocte cogites. Numquam de manu et oculis tuis recedat liber; discatur Psalterium ad verbum, oratio sine intermissione, vigil sensus nec vanis cogitationibus patens. Corpus pariter et animus tendatur ad Dominum. Iram vince patientia. Ama scientiam Scripturarum, et carnis vitia non amabis. Nec vacet mens tua variis perturbationibus, quae, si pectori insederint, dominabuntur tui, et te deducent ad delictum maximum. Facito aliquid operis, ut te semper diabolus inveniat occupatum. Si apostoli, habentes potestatem de Evangelio vivere, la-

borabant manibus suis, ne quem gravarent, et aliis tribuebant refrigeria, quorum pro spiritualibus debebant metere carnalia: cur tu in usus tuos cessura non praepares? Vel fiscellam texe junco, vel canistrum lentis plecte viminibus: sarriatur humus: areolae aequo limite dividantur, in quibus quum olerum jacta fuerint semina, vel plantae per ordinem positae, aquae ducantur irriguae, ut pulcherrimorum versuum spectator assistas. « Ecce supercilio clivosi tramitis undam Elicit: illa cadens raucum per laevia murmur Saxa ciet, scatebrisque arentia temperat arva (*Georg.* I). » Inserantur infructuosae arbores vel gemmis vel surculis: ut parvo post tempore laboris tui dulcia poma decerpas. Apum fabricare alvearia, ad quas te mittunt Salomonis Proverbia, et monasteriorum ordinem ac regiam disciplinam in parvis disce corporibus. Texantur et lina capiendis piscibus, scribantur libri: ut et manus operetur cibum, et animus lectione saturetur. In desideriis est omnis otiosus. Ægyptiorum monasteria hunc morem tenent ut nullum absque operis labore suscipiant, non tam propter victus necessitatem quam propter animae salutem. Ne vagetur perniciosis cogitationibus mens et, instar fornicantis Jerusalem, omni transeunti divaricet pedes suos. Dum essem juvenis, et solitudinis me deserta vallarent, incentiva vitiorum ardoremque naturae ferre non poteram: quem quum crebris jejuniis frangerem, mens tamen cogitationibus aestuabat. Ad quam edomandam, cuidam fratri qui ex Hebraeis crediderat, me in disciplinam dedi: ut, post Quintiliani acumina, Ciceronis fluvios, gravitatemque Frontonis, et lenitatem Plinii, alphabetum discerem, et stridentia anhelantiaque verba meditarer. Quid ibi laboris insumserim, quid sustinuerim difficultatis, quoties desperaverim, quotiesque cessaverim, et contentione discendi rursus incoeperim, testis est conscientia tam mea qui passus sum, quam eorum qui mecum duxerunt vitam. Et gratias ago Domino quod de amaro semine litterarum dulces fructus carpo. Dicam et aliud quod in Ægypto viderim. Graecus

adolescens erat in coenobio, qui nulla abstinentia, nulla operis magnitudine flammam poterat carnis extinguere. Hunc periclitantem pater monasterii hac arte servavit. Imperat cuidam viro gravi ut jurgiis atque conviciis insectaretur hominem et, post irrogatam injuriam, primus veniret ad querimoniam. Vocati testes, pro eo loquebantur qui contumeliam fecerat: flere ille contra mendacium: nullus alius credere veritati: solus pater defensionem suam callide opponere, ne abundantiori tristitia absorberetur frater. Quid multa? ita annus ductus est: quo expleto, interrogatus adolescens super cogitationibus pristinis, an adhuc molestiae aliquid sustineret: Papae! inquit; vivere mihi non licet, et fornicari libeat? Hic si solus fuisset, quo adjutore superasset? Philosophi saeculi solent amorem veterem amore novo, quasi clavum clavo, expellere. Quod et Assuero regi septem principes fecere Persarum, ut Vasthi reginae desiderium aliarum puellarum amore compescerent. Illi vitium vitio, peccatumque peccato medicantur: nos amore virtutum vitia superemus. *Declina*, ait, *a malo et fac bonum: quaere pacem, et persequere eam* (*Ps.* 36). Nisi oderimus malum, bonum amare non possumus. Quin potius faciendum est bonum ut declinemus a malo. Pax quaerenda, ut bella fugiamus: nec sufficit eam quaerere, nisi inventam fugientemque omni studio persequamur quae exsuperat omnem sensum; in qua habitatio Dei est, dicente propheta: *Et factus est in pace locus ejus* (*Ps.* 75). Pulchreque persecutio pacis dicitur, juxta illud Apostoli: *Hospitalitatem persequentes* (*Rom.* 12), ut non levi usitatoque sermone et, ut ita loquar, summis labiis hospites invitemus, sed toto mentis ardore teneamus, quasi afferentes secum de lucro nostro atque compendio. Nulla ars absque magistro discitur. Etiam muta animalia et ferarum greges ductores sequuntur suos. In apibus principes sunt. Grues unam sequuntur ordine litterato. Imperator unus, judex unus provinciae. Roma, ut condita est, duos fratres simul habere reges non potuit, et parricidio dedicatur. In Rebec-

21

cae utero Esau et Jacob bella gesserunt. Singuli ecclesiarum episcopi, singuli archipresbyteri, singuli archidiaconi, et omnis ordo ecclesiasticus suis rectoribus nititur. In navi unus gubernator: in domo unus dominus: in quamvis grandi exercitu unius signum exspectatur. Et ne plura replicando fastidium legenti faciam, per haec omnia ad illud tendit oratio ut doceam te, non tuo arbitrio dimittendum, sed vivere debere in monasterio sub unius disciplina patris consortioque multorum; ut ab alio discas humilitatem, ab alio patientiam; hic te silentium, ille doceat mansuetudinem: non facias quod vis, comedas quod juberis, vestiare quod acceperis, operis tui pensum persolvas, subjiciaris cui non vis, lassus ad stratum venias, ambulansque dormites, et nec dum expleto somno surgere compellaris. Dicas psalmum in ordine tuo, in quo non dulcedo vocis, sed mentis affectus quaeritur, dicente Apostolo: *Psallam spiritu, psallam et mente*; et: *Cantantes in cordibus vestris Domino* (1 *Cor.* 14). Legerat enim esse praeceptum: *Psallite sapienter.* Servias fratribus; hospitum laves pedes; passus injuriam, taceas; praepositum monasterii timeas ut dominum, diligas ut parentem. Credas tibi salutare quidquid ille praeceperit: nec de majorum sententia judices, cujus officii est obedire et implere quae jussa sunt, dicente Moyse: *Audi, Israel, et tace* (*Deut.* 27). Tantis negotiis occupatus, nullis vacabis cogitationibus: et dum ab alio transis ad aliud, opusque succedit operi, illud solum mente tenebis, quod agere compelleris. Vidi ego quosdam qui, postquam renuntiavere saeculo, vestimentis dumtaxat et vocis professione, non rebus, nihil de pristina conversatione mutarunt: res familiaris magis aucta quam imminuta, eadem ministeria servulorum, idem apparatus convivii. In vitro et patella fictili aurum comeditur, et inter turbas et examina ministrorum nomen sibi vindicant solitarii. Qui vero pauperes sunt et tenui substantiola, videnturque sibi scioli, pomparum ferculis similes procedunt in publicum, ut caninam exerceant facundiam. Alii, sublatis in altum humeris et intra se nescio

quid cornicantes, stupentibusque in terram oculis, tumentia verba trutinantur: ut, si praeconem addideris, putes incedere praefecturam. Sunt qui humore cellarum immoderatisque jejuniis, taedio solitudinis ac nimia lectione, dum diebus ac noctibus auribus suis personant, vertuntur in melancholiam, et Hippocratis magis fomentis quam nostris monitis indigent. Plerique artibus et negotiationibus pristinis carere non possunt: mutatisque nominibus institorum, eadem exercent commercia; non victum et vestitum, quod Apostolus praecipit, sed majora, quam saeculi homines, emolumenta sectantes. Et prius quidem ab aedilibus, quos ἀγορανόμους Graeci appellant, vendentium coercebatur rabies, nec erat impune peccatum. Nunc autem sub religionis titulo exercentur injusta compendia, et honor nominis christiani fraudem magis facit quam patitur: quodque pudet dicere, sed necesse est, ut saltem sic ad nostrum erubescamus dedecus, publice extendentes manus pannis aurum tegimus, et, contra omnium opinionem, plenis sacculis morimur divites qui quasi pauperes viximus. Tibi, quum in monasterio fueris, haec facere non licebit: et inolescente paulatim consuetudine, quod primam cogebaris, velle incipies; et delectabit te labor tuus; oblitusque praeteritorum, semper priora sectaberis, nequaquam considerans quid alii mali faciant, sed quid boni tu facere debeas. Neque vero peccantium ducaris multitudine, et te pereuntium turba sollicitet, ut tacitus cogites: Quid? ergo omnes peribunt qui in urbibus habitant? Ecce illi fruuntur suis rebus, ministrant ecclesiis, adeunt balneas, unguenta non spernunt; et tamen in omnium ore versantur. Ad quod et ante respondi et nunc breviter respondeo, me in praesenti opusculo non de clericis disputare, sed monachum instituere. Sancti sunt clerici, et omnium vita laudabilis. Ita ergo age et vive in monasterio ut clericus esse merearis, ut adolescentiam tuam nulla sorde commacules, ut ad altare Christi, quasi de thalamo virgo, procedas, et habeas deforis bonum testimonium; foeminaeque nomen tuum

noverint, et vultum tuum nesciant. Quum ad perfectam aetatem veneris, si tamen vita comes fuerit, et te vel populus vel pontifex civitatis in clericum elegerit, agito quae clerici sunt, et inter ipsos sectare meliores: quia in omni conditione et gradu optimis mixta sunt pessima. Ne ad scribendum cito prosilias et levi ducaris insania. Multo tempore disce quod doceas. Ne credas laudatoribus tuis, immo irrisoribus aurem ne libenter accomodes, qui quum te adulationibus foverint et quodam modo impetem mentis effecerint, si subito respexeris, aut ciconiarum deprehendes post te colla curvari, aut manu auriculas agitari asini, aut aestuantem canis protendi linguam. Nulli detrahas, nec in eo te sanctum putes si caeteros laceres. Accusamus saepe quod facimus: et contra nosmetipsos diserti in nostra vitia invehimur, muti de eloquentibus judicantes. Testudineo Grunnius incedebat ad loquendum gradu et per intervalla quaedam vix pauca verba carpebat, ut eum putares singultire, non proloqui: et tamen quum, mensa posita, librorum exposuisset struem, adducto supercilio, contractisque naribus ac fronte rugata, duobus digitulis concrepabat, hoc signo ad audiendum discipulos provocans. Tum nugas meras fundere, et adversum singulos declamare. Criticum diceres esse Longinum, censoremque romanae facundiae, notare quem vellet et de senatu doctorum excludere. Hic, bene nummatus, plus placebat in prandiis. Nec mirum, si qui multos inescare solitus erat, facto cuneo circumstrepentium garrulorum, procedebat in publicum; intus Nero, foris Cato. Totus ambiguus: ut ex contrariis diversisque naturis unum monstrum novamque bestiam diceres esse compactam, juxta illud poeticum: « Prima leo, postrema draco, media ipsa chimaera. » Nunquam ergo tales videas, nec hujusmodi hominibus appliceris, nec declines cor tuum in verba malitiae et audias: *Sedens adversus fratrem tuum loquebaris, et adversus filium matris tuae ponebas scandalum* (*Ps.* 49). Et iterum: *Filii hominum dentes eorum arma et sagittae.* Et alibi: *Molliti sunt sermones ejus super*

oleum, et ipsi sunt jacula (*Ps.* 56). Et apertius in Ecclesiaste: *Sicut mordet serpens in silentio, sic qui fratri suo occulte detrahit* (*c.* 10). Sed dices: ipse non detraho: aliis loquentibus, quid facere possum? *Ad excusandas excusationes in peccatis* (*Ps.* 140) ista praetendimus. Christus arte non illuditur. Nequaquam mea, sed Apostoli sententia est: *Nolite errare; Deus non irridetur* (*Gal.* 6). Ille in corde, nos videmus in facie. Salomon loquitur in Proverbiis: *Ventus aquilo dissipat nubes, et vultus tristis linguas detrahentium* (*c.* 25). Sicut enim sagitta, si mittatur contra duram materiam, nonnunquam in mittentem revertitur, et vulnerat vulnerantem, illudque completur: *Facti sunt mihi in arcum pravum* (*Ps.* 77). Et alibi: *Qui mittit in altum lapidem, recidet in caput ejus* (*Eccles.* 27); ita detractor, quum tristem faciem viderit audientis, immo ne audientis quidem, sed obturantis aures suas ne audiat judicium sanguinis, illico conticescit, pallet vultus, haerent labia, saliva siccatur. Unde idem vir sapiens: *Cum detractoribus*, inquit, *ne miscearis; quoniam repente veniet perditio eorum, et ruinam utriusque quis novit* (*Prov.* 24)? tam scilicet ejus qui loquitur quam illius qui audit loquentem. Veritas angulos non amat, nec quaerit susurrones. Timotheo dicitur: *Adversum presbyterum accusationem cito non receperis. Peccantem autem coram omnibus argue, ut et caeteri metum habeant* (1. *Tim.* 5). Non est facile de provecta aetate credendum, quam et vita praeterita defendit, et honorat vocabulum dignitatis. Verum, quia homines sumus et interdum, contra annorum maturitatem, puerorum vitiis labimur; si me vis corrigere delinquentem, aperte increpa; tantum ne occulte mordeas. *Corripiet me justus in misericordia et increpabit: oleum autem peccatoris non impinguet caput meum* (*Ps.* 140). *Quem enim diligit Dominus, corripit: castigat autem omnem filium quem recipit* (*Prov.* 3). Et per Isaiam clamat Dominus: *Populus meus, qui beatos vos dicunt, seducunt vos, et semitas pedum vestrorum supplantant* (*c.* 3).

Quid enim mihi prodest, si aliis mala referas mea? si, me nesciente, peccatis meis, immo detractionibus tuis alium vulneres? et, quum certatim omnibus narres, sic singulis loquaris, quasi nulli dixeris alteri? hoc est non me emendare, sed vitio tuo satisfacere. Praecipit Dominus peccantes in nos argui debere secreto vel adhibito teste; et, si audire noluerint, referri ad Ecclesiam, habendosque in malo pertinaces sicut ethnicos et publicanos. Haec expressius loquor ut adolescentem meum et linguae et aurium prurigine liberem; ut renatum in Christo, sine ruga et macula, quasi pudicam virginem exhibeam, castam tam mente quam corpore: ne solo nomine glorietur, et absque oleo bonorum operum, extincta lampade, excludatur a sponso. Habes istic sanctum doctissimumque pontificem Proculum (1), qui viva et praesenti voce nostras schedulas superet, quotidianisque tractatibus iter tuum dirigat, nec patiatur te, in partem alteram declinando, viam relinquere regiam, per quam Israel, ad terram repromissionis properans, se transiturum esse promittit. Atque utinam exaudiatur vox Ecclesiae implorantis: *Domine, pacem da nobis; omnia enim dedisti nobis* (*Is.* 16)! Utinam, quod renuntiamus saeculo, voluntas sit, non necessitas; et paupertas habeat expetita gloriam, non illata cruciatum! Caeterum, juxta miserias hujus temporis et ubique gladios saevientes, satis dives est qui pane non indiget, nimium potens est qui servire non cogitur. Sanctus Exsuperius Tolosae episcopus, viduae sareptensis imitator, esuriens pascit alios, ore et, pallente jejuniis, fame torquetur aliena, omnemque substantiam Christi visceribus erogavit. Nihil illo ditius qui corpus Domini canistro vimineo, sanguinem portat in vitro, qui avaritiam ejecit e templo, qui absque funiculo et increpatione cathedras vendentium columbas, idest dona Spiritus, mensasque subvertit, mammonae et nummula-

(1) *Massiliae episcopum. Hic grandem sibi sanctitatis famam comparaverat, sed magnum postmodum sibi creavit invidiam, usurpata metropolitani dignitate; unde a Zosimo damnatus est.*

riorum aera dispersit; ut domus Dei, domus vocetur orationis et non latronum spelunca. Hujus e vicino sectare vestigia, et caeterorum qui virtutum illius similes sunt, quos sacerdotium et humiliores facit et pauperes. Aut si perfecta desideras, exi cum Abraham de patria et cognatione tua et perge quo nescis. Si habes substantiam, vende et da pauperibus; si non habes, grandi onere liberatus es: nudum Christum nudus sequere. Durum, grande, difficile; sed magna sunt praemia.

Ad Marcellinum et Anapsychiam

(a. 411)

Exponit diversas sententias de origine animae, hortans ut reliqua petant ab Augustino, et indicans quibus ipse sit occupatus studiis.

Tandem ex Africa vestrae litteras unanimitatis accepi: et non me poenitet impudentiae qua, tacentibus vobis, epistolas meas frequenter ingessi ut rescriptum mererer et vos esse sospites, non aliis nuntiantibus, sed vestro potissimum sermone cognoscerem. Super animae statu memini vestrae quaestiunculae, immo maxime ecclesiasticae quaestionis: utrum lapsa de caelo sit, ut Pythagoras philosophus omnesque platonici et Origenes putant; an a propria Dei substantia, ut stoici, Manichaeus et hispana Priscilliani (1) haeresis suspicantur; an in thesauro habeantur Dei olim conditae, ut quidam ecclesiastici stulta persuasione confidunt; an quotidie a Deo fiant et mittantur in corpora, secundum illud quod in Evangelio scriptum est: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor* (*Jo.* 5); an certe ex traduce, ut Tertullianus, Apollinaris et maxima pars occidentalium autumant, ut quomodo corpus ex corpore, sic anima nascatur ex anima, et simili cum brutis animantibus conditione subsistat.

(1) *Auctoris priscillianistarum, quos ita cum manichaeis fuisse mutuo foedere conjunctos ut solis essent nominibus discreti scribit s. Leo. ep.* 93 *ad Turib.*

Super quo quid mihi videretur, in opusculis contra Ruffinum scripsisse me novi, adversus eum libellum quem sanctae memoriae Anastasio episcopo romanae ecclesiae dedit; in quo lubrica et subdola, immo stulta confessione, dum auditorum simplicitati illudere nititur, suae fidei, immo perfidiae illusit: quos libros reor sanctum parentem vestrum habere Oceanum. Olim enim editi sunt, multis Ruffini libris adversus calumnias respondentes. Certe habes ibi virum sanctum et eruditum Augustinum episcopum; qui viva, ut ajunt, voce docere te poterit, et suam, immo per se nostram explicare sententiam. Ezechielis volumen olim aggredi volui et sponsionem creberrimam studiosis lectoribus reddere: sed in ipso dictandi exordio ita animus meus occidentalium provinciarum et maxime urbis romanae vastatione confusus est ut, juxta vulgare proverbium, proprium quoque ignorarem vocabulum; diuque tacui sciens tempus esse lacrymarum. Hoc autem anno, quum tres explicassem libros, subitus impetus barbarorum, de quibus tuus dicit Virgilius: « lateque vagantes Barcaei », et sancta Scriptura de Ismael: *Contra faciem omnium fratrum suorum habitavit* (*Gen.* 16), sic Ægypti limitem, Palaestinae, Phoenicis, Syriae percurrit ad instar torrentis, cuncta secum trahens, ut vix manus eorum misericordia Christi potuerimus evadere. Quod si, juxta inclytum oratorem, silent inter arma leges, quanto magis studia Scripturarum? quae et librorum multitudine et silentio ac librariorum sedulitate, quodque proprium est, securitate et otio dictantium indigent? Duos itaque libros misi sanctae filiae meae Fabiolae: quorum exempla, si volueris, ab ipsa poteris mutuari. Pro angustia quippe temporis alios describere non potui; quos quum legeris, et vestibula videris, facilis conjectura erit qualis ipsa sit futura domus. Sed credo in Dei misericordia, qui nos adjuvit in difficillimo principio supradicti operis, quod ipse adjuvet et in penultimis prophetae partibus, in quibus Gog et Magog bella narrantur; et in extremis, in quibus sacra-

tissimi et inexplicabilis templi aedificatio, varietas, mensuraque describitur. Sanctus frater noster Oceanus, cui vos cupitis commendari, tantus et talis est et sic eruditus in lege Domini ut absque nostro rogatu instituere vos possit, et nostram super cunctis quaestionibus Scripturarum pro modulo communis ingenii explicare sententiam. Incolumes vos et prolixa aetate florentes Christus Deus noster tueatur omnipotens, domini vere sancti.

Ad Principiam virginem, Marcellae viduae epitaphium.

(a. 412)

Laudat Marcellam primae nobilitatis mulierem, quae, septimo a nuptiis mense, viro orbata, deinde Cerealem consulem nuptias ejus ambientem rejecit et monachae vitam prima nobilium foeminarum ausa est Romae profiteri, multas ad idem institutum pertrahens; tum ab ipso Hieronymo Divinas Litteras diligentissime Romae didicit; absenti saepe scripsit; ejusque tandem opera, factio origenistarum, quae in urbe coeperat invalescere, perdita atque extincta est. Obiit paucis diebus post urbem a Gothis direptam.

Saepe et multum flagitas, virgo Christi Principia, ut memoriam sanctae foeminae Marcellae litteris recolam, et bonum quo diu fruiti sumus etiam caeteris noscendum imitandumque describam. Satisque doleo quod hortaris sponte currentem, et me arbitraris indigere precibus, qui ne tibi quidem in ejus dilectione concedam: multoque plus accipiam quam tribuam beneficii tantarum recordatione virtutum. Nam, ut hucusque reticerem et biennium praeterirem silentio, non fuit dissimulationis, ut male existimas, sed tristitiae incredibilis; quae ita meum oppressit animum ut melius judicarem tacere in praesentiarum quam nihil dignum illius laudibus dicere. Neque vero Marcellam tuam, immo meam et (ut verius loquar) nostram omniumque sanctorum et propriae romanae urbis inclytum decus, institutis rhetorum praedicabo, ut exponam illustrem familiam, alti sanguinis decus et stem-

mata per consules et praefectos praetorio decurrentia. Nihil in illa laudabo, nisi quod proprium est, et eo nobilius quod, opibus et nobilitate contemta, facta est paupertate et humilitate nobilior. Orba patris morte, viro quoque post nuptias septimo mense privata est. Quumque eam Cerealis (1), cujus clarum inter consules nomen est, propter aetatem et antiquitatem familiae et insignem (quod maxime viris placere consuevit) decorem corporis ac morum temperantiam, ambitiosius peteret, suasque longaevus polliceretur divitias, et non quasi in uxorem, sed quasi in filiam vellet donationem transfundere; Albinaque mater tam clarum praesidium viduatae domus ultro appeteret, illa respondit: Si vellem nubere, et non aeternae me cuperem pudicitiae dedicare, utique maritum quaererem, non haereditatem. Illoque mandante, posse et senes diu vivere, et juvenes cito mori, eleganter lusit: Juvenis quidem potest cito mori, sed senex diu vivere non potest. Qua sententia repudiatus, exemplo caeteris fuit ut ejus nuptias desperarent. Legimus in Evangelio secundum Lucam: *Et erat Anna prophetissa filia Phanuelis de tribu Aser. Et haec provectae aetatis in diebus plurimis. Vixeratque cum viro suo annis septem a virginitate sua, et erat vidua annis octogintaquatuor: nec recedebat de templo, jejuniisque et obsecrationibus Domino serviens nocte ac die.* Nec mirum, si videre meruit Salvatorem, quem tanto labore quaerebat. Conferamus septem annos septem mensibus, sperare Christum et tenere, natum confiteri et in crucifixum credere, parvulum non negare et virum gaudere regnantem. Non facio ullam inter sanctas foeminas differentiam, quod nonnulli inter sanctos viros et ecclesiarum principes stulte facere consueverunt: sed illo tendit assertio ut, quarum unus est labor, unum et praemium sit. Difficile est in maledica civitate (2) et in urbe in qua orbis

(1) *Novatius Cerealis, qui cum Datiano consul fuit a.* 358.

(2) *Ita passim prisci Romam vocabant.*

quondam populus fuit palmaque vitiorum, si honestis detraherent, et pura ac munda macularent, non aliquam sinistri rumoris fabulam contrahere. Unde quasi rem difficillimam et pene impossibilem optat propheta potius quam praesumit, dicens: *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini* (*Ps.* 118). Immaculatos in via hujus saeculi appellat quos nulla obscoeni rumoris aura macularit: qui opprobrium non acceperint adversus proximos suos. De quibus Salvator in Evangelio: *Esto*, inquit, *benevolus sive bene sentiens de adversario tuo dum es in via cum illo* (*Matth.* 5). Quis umquam de hac muliere, quod displiceret, audivit ut crederet? quis credidit ut non magis se ipsum malignitatis et infamiae condemnaret? Ab hac primum confusa gentilitas est, dum omnibus patuit quae esset viduitas christiana, quam et conscientia et habitu promittebat. Illae enim solent purpurisso et cerussa ora depingere, sericis nitere vestibus, splendere gemmis, aurum portare cervicibus, et auribus perforatis rubri maris pretiosissima grana suspendere, fragrare mure, maritos ita plangere ut tandem dominatu eorum se caruisse laetentur, quaerantque alios, non quibus juxta Dei sententiam serviant, sed quibus imperent. Unde et pauperes eligunt, ut nomen tantum virorum habere videantur qui patienter rivales sustineant; si mussitaverint, illico projiciendi. Nostra vidua talibus usa est vestibus quibus arceret frigus, non membra nudaret: aurum usque ad annuli signaculum repudians, et magis in ventribus egenorum quam in marsupiis recondens. Nusquam sine matre: nullum clericorum aut monachorum (quod amplae domus interdum exigebat necessitas) vidit absque arbitris. Semper in comitatu suo virgines ac viduas, et ipsas graves foeminas habuit: sciens ex lascivia puellarum saepe de dominarum moribus judicari, et qualis quaeque sit, talium consortio delectari. Divinarum Scripturarum ardor erat incredibilis, semperque cantabat: *In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi* (*Ps.* 118). Et illud de perfecto viro: *Et in lege Domini*

voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte (*Ps.* 1). Meditationem legis non in replicando quae scripta sunt, ut Judaeorum existimant pharisaei, sed in opere intelligens, juxta illud apostolicum: *Sive comeditis, sive bibitis, sive quid agitis, omnia in gloriam Domini facientes* (1 *Cor.* 20). Et prophetae verba dicentis: *A mandatis tuis intellexi* (*Ps.* 118); ut postquam mandata complesset, tunc se sciret mereri intelligentiam Scripturarum. Quod et alibi legimus: *Quia coepit Jesus facere et docere* (*Act.* 1). Erubescit enim quamvis praeclara doctrina, quam propria reprehendit conscientia; frustraque ejus lingua praedicat paupertatem et docet eleemosynas qui Croesi divitiis tumet, vilique opertus pallio pugnat contra tineas vestium sericarum. Illi erant moderata jejunia, carnium abstinentia, vini odor magis quam gustus, propter stomachum et frequentes infirmitates. Raro procedebat ad publicum, et maxime nobilium matronarum vitabat domos, ne cogeretur videre quod contemserat. apostolorum et martyrum basilicas secretis celebrans orationibus et quae populorum frequentiam declinarent. Matri in tantum obediens ut interdum faceret quod nolebat. Nam quum illa suum diligeret sanguinem, et, absque filiis et nepotibus, vellet in fratris liberos universa conferre; ista pauperes eligebat, et tamen matri contraire non poterat: monilia et quidquid supellectilis fuit divitibus peritura concedens, magisque volens pecuniam perdere quam parentis animum contristare. Nulla eo tempore nobilium foeminarum noverat Romae propositum monachorum, nec audebat, propter rei novitatem, ignominiosum, ut tunc putabatur, et vile in populis nomen assumere. Haec ab alexandrinis sacerdotibus papaque Athanasio et postea Petro, qui, persecutionem arianae haereseos declinantes, quasi ad tutissimum communionis suae portum, Romam confugerant, vitam beati Antonii adhuc tunc viventis, monasteriorumque in Thebaide, Pachomii et virginum ac viduarum didicit disciplinam. Nec erubuit profiteri quod Christo placere cognoverat. Hanc multos post

annos imitata est Sophronia et aliae; quibus rectissime illud ennianum aptari potest: « Utinam ne in nemore Pelio. » Hujus amicitiis fruita est Paula venerabilis. In hujus cubiculo nutrita Eustochium, virginitatis decus: ut facilis aestimatio sit qualis magistra, ubi tales discipulae. Rideat forsan infidelis lector me in muliercularum laudibus immorari; qui, si recordetur sanctas foeminas comites Domini Salvatoris, quae ministrabant ei de sua substantia, et tres Marias stantes ante crucem, Mariamque proprie *Magdalenen*, quae, ob sedulitatem et ardorem fidei, turritae nomen accepit et prima ante apostolos Christum videre meruit resurgentem, se potius superbiae quam nos condemnabit ineptiarum, qui virtutes non sexu, sed animo judicamus, contemtaeque nobilitatis ac divitiarum majorem gloriam ducimus. Unde et Jesus Joannem evangelistam amabat plurimum; qui propter generis nobilitatem erat notus pontifici, et Judaeorum insidias non timebat, in tantum ut Petrum introduceret in atrium, et staret solus apostolorum ante crucem, matremque Salvatoris in sua reciperet, et haereditatem virginis Domini, virginem matrem filius virgo susciperet Annis igitur plurimis sic suam transegit aetatem ut ante se vetulam cerneret quam adolescentulam fuisse meminisset, laudans illud platonicum, qui philosophiam meditationem mortis esse dixit. Unde et noster Apostolus, *Quotidie*, inquit, *morior propter vestram salutem* (1 *Cor.* 15). Et Dominus juxta antiqua exemplaria: *Nisi quis tulerit crucem suam quotidie et secutus fuerit me, non potest meus esse discipulus* (*Math.* 16). Multoque ante per prophetam Spiritus Sanctus: *Propter te mortificamur tota die, aestimati sumus ut oves occisionis* (*Rom.* 8). Et post multas aetates illa sententia: *Memento semper diem mortis, et numquam peccabis* (*Eccli* 7). Disertissimique praeceptum Satyrici: « Vive memor leti, fugit hora, hoc, quod loquor, inde est (*Pers. sat.* 5) » Sic ergo, ut dicere coeperamus, aetatem duxit et vixit ut semper se crederet esse morituram. Sic induta est vestibus

ut meminisset sepulcri, offerens se hostiam rationabilem, vivam, placentem Deo. Denique, quum et me Romam cum sanctis pontificibus Paulino et Epiphanio ecclesiastica traxisset necessitas (1), quorum alter antiochenam Syriae, alter salaminiam Cypri rexit ecclesiam, et verecunde nobilium foeminarum oculos declinarem, ita egit, secundum Apostolum, *importune, opportune*, ut pudorem meum sua superaret industria. Et quia alicujus tunc nominis esse existimabar super studio Scripturarum, numquam convenit quin de Scripturis aliquid interrogaret: nec ut statim acquiesceret, sed moveret e contrario quaestiones; non ut contenderet, sed ut quaerendo disceret earum solutiones quas opponi posse intelligebat. Quid in illa virtutum, quid ingenii, quid sanctitatis, quid puritatis invenerim, vereor dicere, ne fidem credulitatis excedam, et tibi majorem dolorem incutiam, recordanti quanto bono carueris. Hoc solum dicam, quod, quidquid in nobis longo fuit studio congregatum et meditatione diuturna quasi in naturam versum, hoc illa libavit, hoc didicit atque possedit: ita ut, post profectionem nostram, si de aliquo testimonio Scripturarum esset oborta contentio, ad illam judicem pergeretur. Et quia valde prudens erat et noverat illud quod appellant philosophi τὸ πρέπον, idest decere quod facias, sic ad interrogata respondebat ut etiam sua non sua diceret, sed vel mea vel cujuslibet alterius, ut in eo ipso quod docebat, se discipulam fateretur: Sciebat enim dictum ab Apostolo: *Docere autem mulieri non permitto* (1 *Tim.* 2); ne virili sexui et interdum sacerdotibus, de obscuris et ambiguis sciscitantibus, facere videretur injuriam. In nostrum locum statim audivimus te illius adhaesisse consortio et numquam ab illa ne transversum quidem unguem, ut dicitur, recessisse. Eadem domo, eodem cubiculo usam, ut omnibus in urbe clarissima notum fieret et te matrem, et illam filiam reperisse. Suburbanus ager vobis pro monasterio fuit, et rus electum

(1) *Ad sedandum antiochenum schisma.*

pro solitudine. Multoque ita vixistis tempore ut, ex imitatione vestri, conversatione multarum, gauderemus Romam factam Jerosolymam. Crebra virginum monasteria, monachorum innumerabilis multitudo, ut pro frequentia servientium Deo, quod prius ignominiae fuerat, esset postea gloriae. Interim absentiam nostri mutuis solabamur alloquiis, et, quod carne non poteramus, spiritu reddebamus, semper obviare epistolis, superare officiis, salutationibus praevenire. Non multum perdebat absentia quae jugibus sibi litteris jungebatur. In hac tranquillitate et Domini servitute, haeretica in his provinciis exorta tempestas cuncta turbavit, et in tantam rabiem concitata est ut nec sibi nec ulli bonorum parceret; et quasi parum esset hic universa movisse, navem plenam blasphemiarum, romano intulit portui (1). Invenitque protinus patella operculum, et romanae fidei purissimum fontem lutosa caeno permiscuere vestigia. Nec mirum, si in plateis et in foro rerum venalium, fictus hariolus stultorum verberet nares, et obtorto fuste dentes mordentium quatiat, quum venenata spurcaque doctrina Romae invenerit quos induceret. Tunc librorum περὶ ἀρχῶν (2) infamis interpretatio; tunc discipulus ὄλβιος (3), vere nominis sui, si in talem magistrum non impegisset. Tunc nostrorum διάλυτος (4) contradictio, et pharisaeorum turbata est schola. Tunc sancta Marcella, quae diu se cohibuerat ne per aemulationem quippiam facere videretur, postquam sensit fidem apostolico ore laudatam in plerisque violari ita ut sacerdotes quoque et nonnullos monachorum maximeque saeculi homines in assensum sui traheret ac simplicitati illuderet episcopi, qui de suo ingenio caeteros aestimabat, publice restitit malens Deo placere quam ho-

(1) *Ruffini Romam appulsum notat.*
(2) *Scil.* De regibus.
(3) *Macarium innuit Ruffini discipulum, quod nomen synonymum graece est huic* ὄλβιος, beatus; *ei quippe interpretationem libri* De regibus *Ruffinus inscripserat.*
(4) *Dissoluta.*

minibus. Laudat Salvator in Evangelio villicum iniquitatis, quod contra Dominum quidem fraudulenter, attamen pro se prudenter fecerit. Cernentes haeretici de prava scintilla maxima incendia concitari, et suppositam dudum flammam jam ad culmina pervenisse, nec posse latere quod multos deceperat, petunt et impetrant ecclesiasticas epistolas, ut communicantes Ecclesiae discessisse viderentur. Non multum tempus in medio, succedit in pontificatum vir insignis Anastasius, quem diu Roma habere non meruit (1), ne orbis caput sub tali episcopo truncaretur. Immo idcirco raptus atque translatus est, ne semel latam sententiam precibus suis flectere conaretur, dicente Domino ad Jeremiam: *Ne oraveris pro populo isto, neque depreceris in bonum. Quia si jejunaverint, non exaudiam preces eorum: et si holocausta et victimas obtulerint, non suscipiam eas. In gladio enim et fame et pestilentia ego consumam eos* (c. 14). Dicas: quid haec ad laudem Marcellae? Damnationis haereticorum haec fuit principium: dum adducit testes, qui prius ab eis eruditi et postea ab haeretico fuerant errore correpti; dum ostendit multitudinem deceptorum; dum impia περὶ ἀρχῶν ingerit volumina, quae emendata manu scorpii monstrabantur; dum acciti frequentibus litteris haeretici ut se defenderent, venire non sunt ausi; tantaque vis conscientiae fuit ut magis absentes damnari quam praesentes coargui maluerint. Hujus tam gloriosae victoriae origo Marcella est: tuque caput horum et causa bonorum scis me vera narrare: quae nosti vix de multis pauca me dicere, ne legenti fastidium faciat odiosa replicatio, et videar apud malevolos, sub occasione laudis alterius, stomachum meum digerere. Pergam ad reliqua. De occidentis partibus ad orientem turbo transgressus, minitabatur plurimis magna naufragia. Tunc impletum est: *Putas veniens Filius hominis fidem inveniet super terram*

(1) *Triennio enim et paucis diebus romanam sedem obtinuit: et orbis caput*; *idest Roma*, *sub ejus successore Innocentio truncatum est, sive illa a Gothis capta.*

(*Luc.* 28)? Refrigerata caritate multorum, pauci qui amabant fidei veritatem nostri lateri jungebantur, quorum publice petebatur caput, contra quos opes omnes parabantur; ita ut Barnabas quoque duceretur in illam simulationem, immo apertum parricidium, quod non viribus, sed voluntate commisit. Et ecce universa tempestas Domino flante deleta est, expletumque vaticinium prophetale (*Ps.* 103): *Auferes spiritum eorum, et deficient et in pulverem suum revertentur. In illa die peribunt omnes cogitationes eorum* (*Ps.* 145). Et illud evangelicum; *Stulte, hac nocte auferetur anima tua a te: quae autem praeparasti cujus erunt* (*Luc.* 12)? Dum haec aguntur in Jebus, terribilis de occidente rumor affertur obsideri Romam (1), et auro salutem civium redimi, spoliatosque rursum circumdari, ut, post substantiam, vitam quoque perderent. Haeret vox, et singultus intercipiunt verba dictantis. Capitur urbs quae totum cepit orbem: immo fame perit antequam gladio, et vix pauci, qui caperentur, inventi sunt. Ad nefandos cibos erupit esurientium rabies, et sua invicem membra laniarunt, dum mater non parcit lactenti infantiae, et recipit utero quem paulo ante effuderat. Nocte Moab capta est, nocte cecidit murus ejus. *Deus, venerunt gentes in haereditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum. Posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam: posuerunt cadavera sanctorum tuorum escas volatilibus caeli, carnes sanctorum tuorum bestiis terrae. Effuderunt sanguinem eorum sicut aquam in circuitu Jerusalem, et non erat qui sepeliret* (*Ps.* 78). « Quis cladem illius noctis, quis funera fando explicet, aut possit lacrymis aequare dolorem? Urbs antiqua ruit multos dominata per annos: Plurima perque

(1) *Nimirum a. 409 ab Alarico Gothorum rege, qui urbem invadere ac depopulari potuisset, immensa auri atque argenti vi salutem redemerat populus romanus. Sed anno insequenti cum oblatas ab eodem pacis conditiones respuisset Honorius, ille iterum obsedit Romam et depopulatus est.*

vias sparguntur inertia passim Corpora, perque domos; et plurima mortis imago (*Æn.* 2). » Quum interim, ut in tanta confusione rerum, Marcellae quoque domum cruentus victor ingreditur. Sit mihi fas audita loqui, immo a sanctis viris visa narrare qui interfuere praesentes, qui te dicunt in periculo quoque ei fuisse sociatam. Intrepido vultu excepisse dicitur introgressos: quumque posceretur aurum, et defossas opes vili excusaret tunica, non tamen fecit fidem voluntariae paupertatis. Caesam fustibus flagellisque ajunt non sensisse tormenta, sed hoc lacrymis, hoc pedibus eorum prostratam egisse ne te a suo consortio separarent, ne sustineret adolescentia quod senilis aetas timere non poterat. Christus dura corda mollivit, et inter cruentos gladios invenit locum pietas: quumque et illam et te ad apostoli Pauli basilicam barbari deduxissent, ut vel salutem vobis ostenderent vel sepulcrum in tantam laetitiam dicitur erupisse ut gratias ageret Deo quod te integram sibi reservasset; quod pauperem illam non fecisset captivitas, sed invenisset; quod egeret quotidiano cibo, quod saturata Christo non sentiret esuriem, quod et voce et opere loqueretur: *Nuda exivi de utero matris meae, nuda et redeam. Sicut Domino visum est, ita et factum est: Sit nomen Domini benedictum* (*Job.* 1). Post aliquot dies sano, integro, vegetoque corpusculo obdormivit in Domino, et te paupertatulae suae, immo per te pauperes reliquit haeredes, claudens oculos in manibus tuis, reddens spiritum in tuis osculis, dum inter lacrymas tuas illa rideret, conscientia vitae bonae et praemiis futurorum. Haec tibi, Marcella venerabilis, et haec tibi, Principia filia, una et brevi lucubratione dictavi, non eloquii venustate, sed voluntate in vos animi gratissimi, et Deo et legentibus placere desiderans.

Ad Demetriadem, de servanda virginitate.

(a. 414)

Laudat Demetriadem virginem, Julianae filiam, neptem Probae, quod se Christo consecrarit; hortans ut perseveret utque statim obstet instinctibus diaboli sollicitantis ad turpia. De studio, de jejunio, de obedientia, de fugiendis jocis, caeterisque rebus quae ad virginis institutum pertinent, praecipit.

Inter omnes materias quas ab adolescentia usque ad hanc aetatem vel mea vel notariorum scripsi manu, nihil praesenti opere difficilius. Scripturus enim ad Demetriadem virginem Christi, quae et nobilitate et divitiis prima est in orbe romano, si cuncta virtutibus ejus congrua dixero, adulari putabor: si quaedam subtraxero, ne incredibilia videantur, damnum laudibus ejus mea faciet verecundia. Quid igitur faciam? Quod implere non possum, negare non audeo: tanta est aviae ejus et matris, insignium foeminarum, in jubendo auctoritas; in petendo fides, in extorquendo perseverantia. Neque enim ut novum et praecipuum quiddam a me flagitant, cujus ingenium in hujuscemodi materiis saepe detritum est: sed ne vocis meae pro virili parte desit testimonium in ejus virtutibus explicandis, cujus, ut inclyti oratoris utar sententia, spes magis laudanda est quam res. Quamquam puellares annos fidei ardore superarit, et inde coeperit unde aliis desisse perfectae consummataeque virtutis est. Sit procul obtrectatio, facessat invidia, nullum in ambitione sit crimen: ignoti ad ignotam scribimus, dumtaxat juxta faciem corporalem, alioquin interior homo pulcre sibi cognitus est, illa notitia, qua et Paulus apostolus Colossenses multosque credentium noverat quos ante non viderat. Quantum sit apud me meritum, immo miraculum virginis nostrae hinc potest aestimari quod, occupatus in explanatione templi Ezechielis, quod opus in omnibus Scripturis sanctis vel difficillimum est; et in ea parte delubri

in qua sancta sanctorum et thymiamatis altare describitur, malui parumper uti hoc diverticulo ut de altari, transirem ad altare, et hostiam vivam, placentem Deo ac sine ulla macula, aeternae pudicitiae consecrarem. Scio quod ad imprecationem pontificis (1) flammeum (2) virginale sanctum operuerit caput; et illud apostolicae vocis insigne celebratum sit: *Volo autem vos omnes virginem castam exhibere Christo.* Quando astitit regina a dextris ejus, in vestitu deaurato, circumdata varietate. Qua veste polymita, et multarum virtutum diversitate contexta indutus fuit et Joseph, et regum quondam utebantur filiae. Unde et ipsa sponsa laetatur ac dicit: *Introduxit me rex in cubiculum suum* (*Cant.* 1); sodaliumque respondet chorus: *Omnis gloria filiae regis intrinsecus* (*Ps.* 44). Sed et nostra oratio dabit aliquid emolumenti. Equorum cursus favore pernicior fit. Pugilum fortitudo clamoribus incitatur. Paratas ad praelium acies, strictosque mucrones sermo imperatoris accendit. Igitur, et in opere praesenti avia quidem materque plantaverunt; sed et nos rigabimus, et Dominus incrementum dabit. Rhetorum disciplina est ab avis et atavis et omni retro nobilitate ornare quem laudes; ut ramorum sterilitatem radix foecunda compenset, et quod in fructu non teneas, mireris in trunco. Scilicet nunc mihi Proborum et Olibriorum clare repetenda sunt nomina, et illustris Anicii sanguinis genus: in quo aut nullus aut rarus est qui non meruerit consulatum; aut proferendus Olibrius virginis nostrae pater, quem immatura morte subtractum Roma congemuit. Vereor plura dicere, ne sanctae matris vulnus exasperem et virtutum ejus recordatio fiat doloris instauratio. Pius filius, vir amabilis, clemens dominus, civis affabilis, consul quidem in pueritia, sed morum bonitate senator illustris. Felix morte sua, qui non vidit patriam corruentem: immo felicior sobole, qui Demetriadis proaviae no-

(1) *Aurelii Chartag. episcopi.*
(2) *Velum rubri coloris a recens nuptis adhiberi solitum.*

bilitatem insigniorem reddidit, Demetriadis filiae perpetua castitate. Verum quid ago? oblitus propositi, dum admiror juvenem, laudavi aliquid honorum saecularium, quum in eo mihi virgo magis nostra laudanda sit quod haec universa contemserit, quod se non nobilem, non divitiis praepollentem, sed hominem cogitarit. Incredibilis animi fortitudo, inter gemmas et sericum, inter eunuchorum et puellarum catervas, et adulationem ac ministeria familiae perstrepentis, et exquisitas epulas quas amplae domus praebebat abundantia, appetisse eam jejuniorum laborem, asperitatem vestium, victus continentiam; legerat enim Domini verba dicentis: *Qui mollibus vestiuntur in domibus regum sunt* (*Matth.* 11). Stupebat ad conversationem Eliae, et Joannis Baptistae: quorum uterque zona pellicea astrinxit et mortificavit lumbos suos; alter venisse narratur in spiritu et virtute Eliae praecursor Domini, in utero prophetans parentis, et ante diem judicii judicis voce laudatus. Annae filiae Phanuelis mirabatur ardorem, quae orationibus atque jejuniis usque ad ultimam senectutem in templo Domino serviebat. Quatuor virginum filiarum Philippi desiderabat chorum: et unam se illarum esse cupiebat quae pudicitia virginali prophetiae gratiam consecutae sunt. His et hujuscemodi cogitationibus pascebat animum; nihil ita metuens quam aviam matremque offendere. Quarum quum incitaretur exemplo, voluntate et studiis terrebatur, non quod displiceret eis sanctum propositum, sed quod pro rei magnitudine optare id et appetere non auderent. Æstuabat Christi tyruncula. Oderat ornatum suum et cum Esther loquebatur ad Dominum: *Tu nosti quod oderim insigne capitis mei* (hoc est diadema, quo utebatur quasi regina) *et tantae ducam immunditiae, velut pannum menstruatae* (*Esth.* 14). Ajunt sanctae et nobiles foeminae, quae eam viderunt, quae norunt, quas de litore Galliarum ad habitationem sanctorum locorum, hostium per Africam compulit saeva tempestas, noctibus et secreto, consciis tantum virginibus Dei quae in matris et aviae

comitatu erant, nunquam eam linteaminum, numquam plumarum usam mollitie, sed ciliciolum in nuda humo habuisse pro stratu, jugibus faciem rigasse lacrymis, Salvatoris genibus mente advolutam, ut suum reciperet propositum, ut impleret desiderium, ut aviae animum matrisque molliret. Quid ultra differo? quum jam nuptiarum appropinquaret dies, et futuro matrimonio thalamus pararetur, secreto et absque arbitris, noctemque habens pro solatio, talibus se fertur armasse consiliis: Quid agis, Demetrias? cur pudicitiam tanto pavore defendis? libertate opus est et audacia. Quae sic in pace metuis, quid faceres in martyrio perpetiendo? quae tuorum vultum ferre non potes, quomodo sustineres tribunalia persecutorum? Si te virorum exempla non provocant, hortetur faciatque securam beata martyr Agnes, quae et aetatem vicit et tyrannum, et titulum castitatis martyrio consecravit. Nescis, misera, nescis cui virginitatem tuam debeas. Dudum inter barbaras tremuisti manus: aviae matrisque sinu et palliis tegebaris. Vidisti te captivam, et pudicitiam tuam non tuae potestatis: horruisti truces hostium vultus raptas virgines Dei gemitu tacito conspexisti. Urbs tua, quondam orbis caput, romani populi sepulcrum est: et tu in libyco litore exsulem virum exsul ipsa accipies? quam habitura pronubam? quo deducenda comitatu? Stridor punicae linguae procacia tibi fescennina cantabit. Rumpe moras omnes. *Perfecta Dei dilectio foras mittit timorem.* (1 *Jo.* 4). Assume scutum fidei, loricam justitiae, galeam salutis; procede ad praelium. Habet et pudicitia servata martyrium suum. Quid metuis aviam? quid formidas parentem? forsitan et ipsae velint quod te velle non credunt. His et aliis quampluribus inflammata stimulis, omnem corporis cultum et habitum saecularem, quasi propositi sui impedimenta, projecit: pretiosa monilia et graves censibus uniones ardentesque gemmae redduntur scriniis: vili tunica induitur, viliori tegitur pallio; et insperata aviae genubus repente provolvitur, fletu tantum et planctibus, quae esset, ostendit.

Obstupuit sancta et gravis foemina alienum habitum in nepte conspiciens: mater gaudio stabat attonita: utraque verum non credere, quod verum esse cupiebant. Haesit vox faucibus, et inter ruborem et pallorem metumque atque laetitiam cogitationes variae nutabant. Succumbendum est huic loco, neque narrare aggrediar quod dicendo minus faciam. Ad explicandam incredibilis gaudii magnitudinem et tulliani fluvius siccaretur ingenii, et contortae Demosthenis vibrataeque sententiae tardius languidiusque ferrentur. Quidquid potest cogitare animus, quidquid sermo potest explicare, illo in tempore factum est. Certatim in oscula neptis et filia, mater et avia ruunt. Ubertim flere prae gaudio, jacentem manu attollere, amplexarique trepidantem: agnoscere in illius proposito mentem suam, et gratulari quod nobilem familiam virgo virginitate sua nobiliorem faceret. Invenisse eam quod praestaret generi, quod romanae urbis cineres mitigaret. Jesu bone, quid illud in tota domo exsultationis fuit! Quasi ex radice foecunda multae simul virgines pullularunt; exemplumque patronae et dominae secuta est clientum turba atque famularum. Per omnes domos fervebat virginitatis professio, quarum quum impar esset in carne conditio, unum erat praemium castitatis. Parum loquor. Cunctae per Africam ecclesiae quodam exsultavere tripudio, non solum ad urbes, oppida viculosque, sed ad ipsa quoque magalia celebris fama penetravit. Omnes inter Africam, Italiamque insulae hoc rumore repletae sunt et inoffenso pede longius gaudia cucurrere. Tunc lugubres vestes Italia mutavit, et semiruta urbis Romae moenia pristinum ex parte recepere fulgorem, propitium sibi existimantes Deum in alumnae conversione perfecta. Putares extinctam Gothorum manum, et colluviem perfugarum atque servorum Domini desuper intonantis fulmine concidisse. Non sic post Trebiam, Trasymenum et Cannas, in quibus locis romanorum exercituum caesa sunt millia, Marcelli primum apud Nolam praelio se populus romanus erexit. Minori prius gaudio strata Gallorum agmina, auro

redempta nobilitas, et seminarium romani generis in arce cognovit. Penetravit hic rumor orientis litora, et in mediterraneis quoque urbibus christianae gloriae triumphus auditus est. Quae virginum Christi non hujus se societate jactavit? quae mater non tuum, Juliana, beatum clamavit uterum? Incerta apud infideles sint praemia futurorum. Plus interim recepisti virgo quam obtulisti. Quam sponsam hominis una tantum provincia noverat, virginem Christi totus orbis audivit. Solent miseri parentes et non plenae fidei christiani deformes et aliquo membro debiles filias, quia dignos generos non inveniunt, virginitati tradere. Tanti, ut dicitur, vitrum, quanti margaritum. Certe qui religiosiores sibi videntur, parvo sumptu, et qui vix ad alimenta sufficiat, virginibus dato, omnem censum in utroque sexu saecularibus liberis largiuntur. Quod nuper in hac urbe dives quidam fecit presbyter, ut duas filias in proposito virginali inopes relinqueret, et aliorum ad omnem copiam filiorum luxuriae atque deliciis provideret. Fecerunt hoc multae, proh dolor! nostri propositi foeminae: atque utinam rarum esset exemplum; quod quanto crebrius est, tanto istae feliciores, quae ne plurimarum quidem exempla secutae sunt. Fertur et omnium christianorum laude celebratur; quidquid fuerat nuptiis praeparatum, a sancta Christi synoride (1) virgini traditum, ne sponso fieret injuria: immo ut dotata pristinis opibus veniret ad sponsum, et quod in rebus mundi periturum erat domesticorum Dei sustentaret inopiam. Quis hoc credat? Proba illa, omnium dignitatum et cunctae nobilitatis in orbe romano nomen illustrius, cujus sanctitas et in universos effusa bonitas etiam apud barbaros venerabilis fuit: quam trium liberorum, Probini, Olibrii et Probi, non fatigarunt ordinarii consulatus. Quum, incensis direptisque domibus, in urbe captivitas sit, nunc habitas venundare dicitur possessiones et facere sibi amicos de iniquo mammona, qui se recipiant in

(1) *Aviam intellige et matrem.*

aeterna tabernacula, ut erubescant omnes ecclesiastici ministerii gradus, et cassa nomina monachorum emere praedia, tanta nobilitate vendente. Vix barbarorum effugerat manus, et avulsas de complexu suo virgines fleverat, quum subito intolerabili, quod numquam timuerat, amantissimi filii (1) orbitate percutitur, et quasi futura virginis Christi avia, spe futurorum mortiferum vulnus excepit; probans in se verum esse quod in lyrico carmine super justi praeconio dicitur: « Si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae. » Legimus in volumine Job: *Adhuc isto loquente, venit alius nuncius.* Et in eodem: *Tentatio* (sive, ut melius habetur in hebraico, *militia*) *est vita hominis super terram* (*c.* 1). Ad hoc enim laboramus et in saeculi hujus periclitamur militia ut in futuro saeculo coronemur. Nec mirum hoc de hominibus credere, quum Dominus ipse tentatus sit. Et de Abraham Scriptura testatur quod Deus tentaverit eum. Quam ob causam et Apostolus loquitur: *Gaudentes in tribulatione*; et : *Scientes, quod tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes autem non confundit* (*Rom.* 5). Et in alio loco: *Quis nos separabit a caritate Christi? tribulatio, an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? sicut scriptum est: Quia propter te mortificamur tota die, aestimati sumus ut oves occisionis* (*ib.* 8). Et Isaias hujuscemodi homines cohortatur dicens: *Qui ablactati estis a lacte, qui avulsi ab ubere, tribulationem super tribulationem exspectate, spem super spem.* (*c.* 28). *Non sunt condignae passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis* (*Rom.* 8). Cur ista replicaverim, frequens sermo monstrabit. Quae de medio mari fumantem viderat patriam, et fragili cymbae salutem suam suorumque commiserat, crudeliora invenit Africae litora. Excipitur enim ab eo quem nescias utrum

(1) *Nempe Olybrii, qui Demetriadis pater erat, circa a.* 409 *demortui.*

avarior, an crudelior fuerit; cui nihil dulce, praeter vinum et pretium; et qui, sub occasione partium clementissimi principis, saevissimus omnium exstitit tyrannorum et (ut aliquid loquar de fabulis poetarum), quasi Orcus in tartaro, non tricipitem, sed multorum capitum habuit Cerberum, qui cuncta traheret ac laceraret. « Hic matrum gremiis abducere pactas » negotiatoribus et avidissimis mortalium Syris nobilium puellarum nuptias vendere, non pupillarum, non viduarum, non virginum Christi inopiae parcere, magisque manus rogantium spectare quam vultus. Hanc feram Charybdim, Scyllamque succinctam multis canibus fugiens, barbaros matrona sustinuit, qui nec naufragiis parcerent, nec captivitatibus flecterentur. Imitare crudelis saltem hostem romani imperii (1). Brennus nostri temporis tantum quod invenerat tulit: tu quaeris, quod non invenis. Et mirantur aemuli (virtus enim semper invidiae patet) cur tantarum saecum pudicitiam tacita proscriptione mercata sit, quum et ille partem dignatus sit accipere qui totum potuit auferre, et haec quasi comiti negare non ausa sit quae se intelligebat sub nomine privatae dignitatis tyranno servientem? Sentio me inimicorum patere morsibus, quod adulari videar clarissimae et nobilissimae foeminae: qui accusare non poterunt, si me scierint hucusque tacuisse. Neque enim laudavi in ea umquam antiquitatem generis, divitiarum, et potentiae magnitudinem, viro vivente vel mortuo; quae alii forsitan mercenaria oratione laudaverint. Mihi propositum est stilo ecclesiastico laudare aviam virginis meae, et gratias agere quod voluntatem ejus sua adjuverit voluntate. Alioquin cellula monasterii, vilis cibus, vestisque contenta et aetas vicina jam morti, brevisque temporis viaticum carent omni assentationis infamia. Denique in reliquis partibus, omnis mihi sermo ad virginem dirigetur, et virginem nobilem, et nobilem non minus sanctitate quam genere: cujus quanto sublimior

(1) *Alaricum intellige, Gothorum regem.*

ascensus est, tanto lapsus periculosior. « Unum illud tibi, nata Deo, praeque omnibus unum Praedicam et repetens, iterumque, iterumque monebo » ut animum tuum sacrae lectionis amore occupes, nec in bona terra pectoris tui sementem lolii avenarumque suscipias, ne, dormiente patrefamilias (qui est νοῦς, idest *animus* Deo semper adhaerens), inimicus homo zizania superseminet; sed semper loquaris: *In noctibus quaesivi quem diligit anima mea; ubi pascis, ubi cubas in meridie* (*Cant.* 1)? Et: *Inhaesit post te anima mea: me suscepit dextera tua.* (*Ps.* 62). Illudque Jeremiae: *Non laboravi sequens te; neque enim est dolor in Jacob, nec labor in Israel* (*c.* 17). Quando eras in saeculo ea quae erant saeculi diligebas. Polire faciem purpurisso, et cerussa ora depingere, ornare crinem et alienis capillis turritum verticem struere. Ut taceam de inaurium pretiis, candore margaritarum, rubri maris profunda testantium, smaragdorum virore, cerauniorum flammis, hiacynthorum pelago, ad quae ardent et insaniunt studia matronarum. Nunc autem, quia saeculum reliquisti et secundo post baptismum gradu inisti pactum cum adversario tuo, dicens ei: *Renuntio tibi, diabole, et saeculo tuo et pompae tuae et operibus tuis* (*Matth.* 15 *et Luc.* 9), serva foedus quod pepigisti et esto consentiens pactumque custodiens cum adversario tuo, dum es in via hujus saeculi, ne forte tradat te judici et te de suo aliquid usurpasse convincat, tradarisque ministro, qui ipse est inimicus et vindex, et mittaris in carcerem et in tenebras exteriores, quae quanto a Christo vero lumine separantur, tanto nos majori horrore circumdant; et non inde exeas, nisi solvas novissimum quadrantem, idest minimum quodque delictum; quia et pro otioso verbo reddituri sumus rationem in die judicii. Haec dicta sint non infausto contra te vaticinio, sed pavidi cautique monitoris officio, ea quoque in te quae tuta sunt formidantis. *Si spiritus*, inquit, *potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris* (*Eccles.* 10). Quasi in procinctu et in acie stamus sem-

per ad pugnam. Vult nos loco movere hostis et de gradu decedere; sed solidanda vestigia sunt et dicendum: *Statuit supra petram pedes meos* (*Ps.* 39); et *Petra refugium leporibus* (*Ps.* 103): pro quo multi *herinaceos* legunt. *Herinaceus* animal parvum et fugax et spinarum sentibus praegravatum. Sed ideo Jesus spinis coronatus est et nostra delicta portavit et pro nobis doluit ut de sentibus et tribulationibus foeminarum, ad quas dicitur: *In anxietatibus et doloribus paries, mulier, et ad virum conversio tua, et ipse tui dominabitur* (*Gen.* 3), rosa virginitatis et lilia castitatis nascerentur. Unde et sponsus pascitur inter lilia et inter eos qui vestimenta sua non coinquinaverunt; virgines enim permanserunt audieruntque praeceptum: *Candida sint semper vestimenta tua* (*Eccles.* 9); et, quasi auctor virginitatis et princeps, loquitur confidenter: *Ego flos campi et lilium convallium* (*Cant.* 2). Petra igitur leporum est qui in persecutionibus fugiunt de civitate in civitatem. Nec timent illud propheticum: *Periit fuga a me; montes autem excelsi cervis* (*Ps.* 141); quorum colubri cibus sunt, quos educit puer parvulus de foramine, quando pardus et hoedus requiescunt simul, et bos et leo comedunt paleas, ut nequaquam bos discat feritatem, sed leo doceatur mansuetudinem. Revertamur ad propositum testimonium. *Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris.* Post quod sequitur: *Quia curatio quiescere facit peccata maxima.* Qui versiculus hunc habet sensum: Si in cogitationes tuas coluber ascenderit, omni custodia serva cor tuum, et cum David canito: *Ab occultis meis munda me, Domine, et ab alienis parce servo tuo* (*Ps.* 18); et ad peccatum maximum, quod opere perpetratur, nequaquam pervenies, sed incentiva vitiorum statim in mente jugulabis, et parvulos Babylonis allides ad petram, in qua serpentis vestigia non reperiuntur, cauteque Domino promittes: *Si mei non fuerint dominati, tunc immaculatus ero et emundabor a delicto maximo* (*ib.*). Hoc est quod

alibi Scriptura testatur: *peccata patrum reddam in filios, in tertiam et quartam generationem* (*Num.* 14); ut cogitationes nostras mentisque decretum non statim puniat, sed reddat in posteris, idest in malis operibus et in delictorum perseverantiam; quoniam per Amos loquitur: *Super tribus et quatuor impietatibus illius, et illius civitatis, nonne aversabor eam* (*c.* 1)? Haec cursim, quasi de prato pulcherrimo sanctarum Scripturarum parvos flores carpsisse sufficiat pro commonitione tui, ut et claudas cubiculum pectoris, et crebro signaculo crucis munias frontem tuam, ne exterminator Ægypti in te locum reperiat, sed primogenita, quae apud Ægyptios pereunt, in tua mente salventur, et dicas cum propheta: *Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum; cantabo et psallam. Exsurge, gloria mea; exsurge, psalterium et cithara* (*Ps.* 56). Quam assumere jubetur et Tyrus, multis peccatorum confossa vulneribus: ut agat poenitentiam, et maculas pristinae foeditatis cum Petro amaris lacrymis abluat. Verum nos ignoremus poenitentiam, ne facile peccemus. Illa quasi secunda post naufragium miseris tabula sit: in virgine integra servetur navis. Aliud est quaerere quod perdideris, aliud est possidere quod numquam amiseris. Unde et Apostolus castigabat corpus suum et in servitutem redigebat, ne, aliis praedicans, ipse reprobus inveniretur; corporisque ex persona generis humani inflammatus ardoribus loquebatur: *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus* (*Rom.* 7)? Et iterum: *Scio quia non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum: velle etiam adjacet mihi: ut faciam autem bonum nequaquam. Neque enim, quod volo bonum, sed quod nolo malum, hoc facio.* Et denuo: *Qui in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem non estis in carne sed in spiritu: si tamen spiritus Dei habitat in vobis.* Post cogitationum diligentissimam cautionem, jejuniorum tibi arma sumenda sunt, et canendum cum David: *Humiliavi in jejunio animam meam* (*Ps.* 68). Et: *Cinerem tamquam panem manducavi* (*Ps.* 101)

Et: *Quum molesti erant mihi, induebar cilicio* (*Ps.* 34). Eva per cibum ejecta est de paradiso. Elias, quadraginta dierum exercitatus jejunio, igneo curru rapitur in caelum. Moyses quadraginta diebus ac noctibus familiaritate et sermone Dei pascitur, in se verissimum probans quod dicitur: *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei* (*Matth.* 4). Salvator generis humani, qui virtutum et conversationis suae nobis reliquit exemplum, post baptismum statim assumitur a spiritu ut pugnet contra diabolum, et oppressum atque contritum tradat discipulis conculcandum. Unde et Apostolus loquitur: *Deus autem conteret Satanam sub pedibus vestris velociter* (*Rom.* 16). Et tamen hostis antiquus, post quadraginta dierum jejunium per cibum molitur insidias et dicit: *Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant* (*Matth.* 4). In lege, mense septimo post clangorem tubarum, decimo die mensis, totius gentis hebraeae jejunium est, et exterminatur illa anima de populo suo quae saturitatem praetulerit continentiae. In Job scriptum est de dracone: *Virtus ejus in lumbis ejus, et fortitudo illius super umbilicum ventris ejus* (*c.* 38). Adversum juvenes et puellas aetatis ardore hostis noster abutitur, et inflammat rotam nativitatis nostrae, et implet illud Osee: *Omnes adulterantes, quasi clibanus corda eorum* (*c.* 7), quae Dei misericordia et jejuniorum rigore restringuntur. Haec sunt ignita diaboli jacula, quae simul et vulnerant et inflammant, et a rege babylonio tribus pueris praeparantur, qui succendit fornacem quadraginta novem cubitorum, habens et ipse septem hebdomadas ad perditionem, quas dominus observari jusserat ad salutem. Sed quomodo ibi quartus, speciem habens quasi filii hominis, immensos mitigavit ardores, et inter camini aestuantis incendium docuit flammas calorem amittere, et aliud oculis comminari, aliud praebere tactui; sic et in animo virginali, rore caelesti et jejuniorum frigore, calor puellaris extinguitur et in humano corpore angelorum impetratur conversatio. Quam ob rem et vas

electionis de virginibus se dicit Domini non habere praeceptum: quia contra naturam, immo ultra naturam est non exercere quod nata sis; interficere in te radicem tuam, et sola virginitatis poma decerpere; nescire thorum, omnem virorum horrere contactum, et in corpore vivere sine corpore. Neque vero immoderata tibi imperamus jejunia et enormem ciborum abstinentiam, quibus statim corpora delicata franguntur, et ante aegrotare incipiunt quam sanctae conversationis facere fundamenta. Philosophorum quoque sententia est, μεσότητας ἀρετάς, ὑπερβολὰς κακίας εἶναι, quod latinus ita potest sermo resonare: moderatas esse virtutes; excedentes modum atque mensuram inter vitia reputari. Unde et unus de septem sapientibus. « Ne quid, ait, nimis; » quod tam celebre factum est ut comico quoque versu expressum sit. Sic debes jejunare ut non palpites et respirare vix possis, et comitum tuarum vel porteris vel traharis manibus: sed ut, fracto corporis appetitu, nec in lectione nec in psalmis nec in vigiliis solito quid minus facias. Jejunium non perfecta virtus, sed caeterarum virtutum fundamentum est, et sanctificatio atque pudicitia: sine qua nemo videbit Deum. Gradus praebet ad summa scandentibus, nec tamen, si sola fuerit virginem poterit coronare. Legamus Evangelium sapientium et stultarum virginum, quarum aliae cubiculum sponsi ingrediuntur, aliae; bonorum operum oleum non habentes, extinctis lampadibus excluduntur. Latus est super jejuniis campus: in quo et nos saepe cucurrimus, et multorum proprii habentur libri; ad quorum te mittimus lectionem, ut discas quid boni habeat continentia et quid e contrario mali saturitas. Imitare sponsum tuum. Esto aviae matrique subjecta. Nullum virorum, et maxime juvenum, nisi cum illis, videas. Nullum scias quem illae nesciant. Saecularis quoque sententia est: « Eadem velle, et eadem nolle, ea demum firma amicitia est. » Ut appeteres virginitatem, ut Christi praecepta cognosceres, ut scires quid tibi expediret, quid eligere deberes, illarum te exempla docuerunt, sancta domi instruxit conversatio

Non igitur solum putes tuum esse quod tuum est, sed earum quae suam in te expressere pudicitiam, et honorabilium nuptiarum cubilisque immaculati pretiosissimum germinavere te florem; qui perfectos afferet fructus, si humiliaveris te sub potenti manu Dei, et scriptum semper memineris: *Superbis Deus resistit, humilibus autem dat gratiam* (*Jac.* 4). Ubi autem gratia, non operum retributio, sed donantis est largitas; ut impleatur dictum Apostoli: *Non est volentis neque currentis, sed Dei miserentis* (*Rom.* 9). Et tamen velle et nolle nostrum est: ipsumque quod nostrum est, sine Dei miseratione nostrum non est. Eunuchorum quoque tibi et puellarum ac servulorum mores magis eligantur quam vultuum elegantia; quia in omni sexu et aetate et truncatorum corporum violenta pudicitia animi considerandi sunt, qui amputari, nisi Christi timore, non possunt. Scurrilitas atque lascivia te praesente non habeant locum. Numquam verbum inhonestum audias: aut, si audieris, non inescaris. Perditae mentis homines uno frequenter levique sermone tentant claustra pudicitiae. Ridere et rideri saecularibus derelinque: gravitas tuam personam decet. Catonem quoque (illum dico censorium) et vestrae quondam urbis principem, qui extrema aetate graecas litteras nec erubuit censor, nec desperavit senex discere; et M. Crassum semel in vita scribit risisse Lucilius. Fuerit illa affectata severitas et gloriam quaerens auramque popularem nos affectus et perturbationes, quamdiu in tabernaculo corporis hujus habitamus et fragili carne circumdamur, moderari et regere possumus, amputare non possumus. Unde et Psalmista dicit: *Irascimini, et nolite peccare* (*Ps.* 4). Quod Apostolus edisserens, *Sol*, inquit, *non occidat super iracundiam vestram* (*Eph.* 4): quia et irasci hominis est, et finem iracundiae imponere christiani. Superfluum reor, te monere contra avaritiam: quum generis tui sit et habere et calcare divitias; et Apostolus doceat avaritiam esse idolorum cultum, Dominusque respondeat sciscitanti: *Magister bone, quid boni faciens,*

vitam aeternam possidebo? Si vis esse perfectus, vade, vende omnia quae habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelis, et veni, sequere me (*Matth.* 19). Apostolici fastigii est perfectaeque virtutis vendere omnia et pauperibus distribuere, et sic levem atque expeditum cum Christo ad caelestia subvolare. Nobis, immo tibi, diligens credita est dispensatio, quamquam in hoc omni aetati omnique personae libertas arbitrii relicta sit. *Si vis*, inquit, *esse perfectus*. Non cogo, non impero, sed propono palmam, ostendo praemia: tuum est eligere si volueris in agone atque certamine coronari. Et consideremus quam sapienter sapientia sit locuta: *Vende quae habes*. Cui ista praecipiuntur? nempe illi cui dictum est: *Si vis esse perfectus*. Non partem bonorum tuorum vende, sed *omnia*. Quumque vendideris, quid sequitur? *Et da pauperibus*. Non divitibus, non propinquis, non ad luxuriam, sed ad necessitatem. Sive ille sacerdos sit, sive cognatus et affinis, nihil in illo aliud consideres quam paupertatem. Laudent te esurientium viscera, non ructantium opulenta convivia. In Actis apostolorum, quando Domini nostri adhuc calebat cruor, et fervebat recens in credentibus fides, vendebant omnes possessiones suas, et pretia earum ad apostolorum deferebant pedes, ut ostenderent pecunias esse calcandas; dabaturque singulis, prout cuique opus erat. Ananias et Sapphira, dispensatores timidi, immo corde duplici, et ideo condemnati, quia post votum obtulerunt quasi sua et non ejus cui semel ea voverant, partemque sibi jam alienae substantiae reservaverunt, metuentes famem, quam vera fides non timet, praesentem meruere vindictam, non crudelitate sententiae, sed correptionis exemplo. Denique et Apostolus Petrus nequaquam imprecatur eis mortem, ut stultus Porphyrius calumniatur, sed Dei judicium prophetico spiritu annunciat, ut poena duorum hominum sit doctrina multorum. Ex eo tempore quo virginitati perpetuae consecrata es, tua non tua sunt, immo vere tua, quia Christi esse coeperunt quae, avia vivente vel matre, ipsarum arbitrio dis-

pensanda sunt. Sin autem obierint et somno sanctorum requieverint (scio enim et hoc illas optare, ut te habeant superstitem), quum aetas maturior fuerit, et voluntas gravior, firmiorque sententia, facies quod tibi visum fuerit, immo quod Dominus imperavit; scitura nihil te habituram, nisi quod in bonis operibus erogaveris. Alii aedificent ecclesias, vestiant parietes marmorum crustis; columnarum moles advehant, earumque deaurent capita, pretiosum ornatum non sentientia; ebore argentoque valvas, et gemmis aurata distinguant altaria. Non reprehendo, non abnuo. Unusquisque in sensu suo abundet. Meliusque est hoc facere quam repositis opibus incubare. Sed tibi aliud propositum est. Christum vestire in pauperibus, visitare in languentibus, pascere in esurientibus, suscipere in his qui tecto indigent et maxime in domesticis fidei; virginum alere monasteria, servorum Dei et pauperum spiritu habere curam, qui diebus et noctibus serviunt Domino tuo, qui in terra positi imitantur angelorum conversationem, et nihil aliud loquuntur, nisi quod ad laudes Dei pertinet, habentesque victum et vestitum, his gaudent divitiis, qui plus habere nolunt, si tamen servant propositum. Alioqui, si amplius desiderant, his quoque, quae necessaria sunt, probantur indigni. Haec ad virginem divitem et virginem nobilem sum locutus; nunc tantum ad virginem loquar, idest non ea quae extra te, sed in te sunt, tantum considerans. Praeter psalmorum et orationis ordinem, quod tibi hora tertia, sexta, nona, ad vesperam, media nocte et mane semper est exercendum, statue quot horis sanctam Scripturam ediscere debeas; quanto tempore legere, non ad laborem, sed ad delectationem et instructionem animae. Quumque haec finieris spatia, et frequenter te ad figenda genua sollicitudo animae suscitaverit, habeto lanam semper in manibus, vel staminis pollice fila deducito, vel ad torquenda subtegmina in alveolis fusa vertantur; aliarumque (nela aut in globum collige, aut texenda compone; quae texta sunt, inspice; quae errata, reprehende; quae facienda, consti-

tue. Si tantis operum varietatibus fueris occupata, numquam dies tibi longi erunt; sed quamvis aestivis tendantur solibus, breves videbuntur, in quibus aliquid operis praetermissum est. Haec observans et te ipsam salvabis et alias, et eris magistra sanctae conversationis, multarumque castitatem lucrum tuum facies, Scriptura dicente: *In desideriis est omnis anima otiosi.* Nec idcirco tibi ab opere cessandum est quia, Deo propitio, nulla re indiges: sed ideo cum omnibus laborandum est ut per occasionem operis nihil aliud cogites, nisi quod ad Domini pertinet servitutem. Simpliciter loquar. Quamvis omnem censum tuum in pauperes distribuas, nihil apud Christum erit pretiosius, nisi quod manibus tuis ipsa confeceris, vel in usus proprios vel in exemplum virginum caeterarum, vel quod aviae matrique offeras, majora ab eis in refectionem pauperum pretia receptura. Pene praeterii quod vel praecipuum est. Dum esses parvula et sanctae ac beatae memoriae Anastasius episcopus romanam regeret ecclesiam, de orientis partibus haereticorum saeva tempestas simplicitatem fidei, quae Apostoli voce laudata est, polluere et labefactare conata est. Sed vir ditissimae paupertatis et apostolicae sollicitudinis statim noxium perculit caput, et sibilantia hydrae ora compescuit Et quia vereor, immo rumore cognovi, in quibusdam adhuc vivere et pullulare venenata plantaria, illud te pio caritatis affectu praemonendam puto, ut sancti Innocentii, qui apostolicae cathedrae et supradicti viri successor et filius est, teneas fidem: nec peregrinam, quamvis tibi prudens callidaque videaris, doctrinam recipias. Solent enim hujuscemodi per angulos mussitare et quasi justitiam Dei quaerere: Cur illa anima in illa est nata provincia? Quid causae exstitit ut alii de christianis nascantur parentibus, alii inter feras et saevissimas nationes, ubi nulla Dei notitia est? Quumque hoc quasi scorpionis ictu simplices quosque percusserint, et fistulato vulnere locum sibi fecerint, venena diffundunt. « Putasne frustra infans parvulus, et qui vix matrem risu et vultus hilaritate cognoscat, qui nec

boni aliquid fecit nec mali, a daemone corripitur, morbo opprimitur regio et ea sustinet quae videmus impios homines non sustinere, et sustinere Deo servientes? Si autem judicia sunt, inquiunt, Domini vera, justificata in semetipsis, et nihil apud Deum injustum est, ipsa ratione compellimur ut credamus animas fuisse in caelestibus, et propter quaedam antiqua peccata damnatas in corporibus humanis et, ut ita loquamur, sepultas, nosque in valle lacrymarum poenas luere veterum peccatorum. Unde et propheta dicit: *Priusquam humiliarer ego peccavi* (*Ps.* 118). Et: *Educ de carcere animam meam* (*Ps.* 141). Et: *Iste peccavit, ut caecus ex utero nasceretur, an parentes ejus* (*Jo.* 9)? » et caetera his similia. Haec impia et scelerata doctrina olim in Ægypto et orientis partibus versabatur, et nunc abscondita, quasi in foveis viperarum, apud plerosque versatur, illarumque partium polluit puritatem et quasi haereditario malo serpit in paucis, ut perveniat ad plurimos; quam certus sum quod, si audieris, non recipias. Habes enim apud Deum magistras quarum fides norma doctrinae est. Intelligis quid loquar. Dabit enim tibi Deus in omnibus intellectum; nec statim adversum saevissimam haeresim et multo his nequiora quae dixi responsionem hominis flagitabis: ne non tam prohibuisse videar quam commonuisse; quum praesentis operis sit instruere virginem, non haereticis respondere. Caeterum, omnes fraudolentias eorum et cuniculos quibus nituntur subvertere veritatem, in alio opere, Deo adjuvante, subvertimus; quod si volueris, prompte libenterque mittemus. Ultroneas enim ajunt putere merces, et pretia facilitate decrescunt, quae semper in raritate majora sunt. Solet inter plerosque esse certamen, utrum solitaria, an cum multis vita melior sit: quarum prior praefertur quidem secundae; sed, si in viris periculosa est, ne, abstracti ab hominum frequentia, sordidis et impiis cogitationibus pateant, et pleni arrogantiae et supercilii cunctos despiciant, armentque linguas suas vel clericis vel aliis monachis detrahendo, de

quibus rectissime dicitur: *Filii hominum, dentes eorum arma et sagittae; et lingua eorum gladius acutus* (*Ps.* 56): quanto magis in foeminis, quarum mutabilis fluctuansque sententia, si suo arbitrio relinquatur, cito ad deteriora delabitur? Novi ego in utroque sexu, per nimiam abstinentiam, cerebri sanitatem quibusdam fuisse vexatam, praecipueque in his qui in humectis et frigidis habitavere cellulis, ita ut nescirent quid agerent, quove se verterent, quid loqui, quid tacere deberent. Certe, si rudes saecularium litterarum de tractatibus hominum disertorum quippiam legerint, verbositatem solam discunt absque notitia Scripturarum et, juxta vetus elogium, cum loqui nesciant, tacere non possunt, docentque Scripturas, quas non intelligunt: et quum aliis persuaserint, eruditorum sibi assumunt supercilium, prius imperitorum magistri quam doctorum discipuli. Bonum est igitur obedire majoribus, parere praefectis et post regulas Scripturarum vitae suae tramitem ab aliis discere, nec praeceptore uti pessimo, scilicet praesumptione sua. De talibus foeminis et Apostolus loquitur: *Quae circumferuntur omni vento doctrinae, semper discentes et numquam ad scientiam veritatis pervenientes* (*Eph.* 4. 2 *Tim.* 3). Matronarum maritis ac saeculo servientium tibi consortia declinentur: ne sollicitetur animus, et audias quid vel maritus uxori, vel uxor locuta sit viro. Venenatae sunt hujuscemodi confabulationes, super quarum damnatione saecularem versum assumens Apostolus fecit ecclesiasticum: *Corrumpunt mores bonos confabulationes pessimae* (1 *Cor.* 15). Cujus jambici metrum, dum verbum servat ex verbo, nequaquam expressit latina translatio. Graves foeminae, et maxime viduae ac virgines, tibi comites eligantur; quarum probata est conversatio, sermo moderatus, sancta verecundia. Fuge lasciviam puellarum, quae ornant capita, crines a fronte demittunt, cutem poliunt, utuntur pigmentis, adstrictas habent manicas, vestimenta sine ruga soccosque crispantes, ut sub nomine virginali vendibilius pereant. Mores enim et studia dominarum plerumque ex

ancillarum et comitum moribus judicantur. Illa tibi sit pulcra, illa amabilis, illa habenda inter socias quae se nescit esse pulchram, quae negligit formae bonum, et procedens ad publicum non pectus et colla denudat, nec pallio revoluto cervicem aperit; sed quae celat faciem, et vix uno oculo, qui viae necessarius est, patente ingreditur. Dubito an loquar: sed, velim, nolim, quia crebro fit, dicendum est. Non quo haec in te timere debeam, quae ista forsitan nescias nec umquam audieris, sed quo per occasionem tui caeterae praemonendae sint. Cincinnatulos pueros et calamistratos et peregrini muris olentes pelliculas, de quibus illud Arbitri est: « Non bene olet, qui bene semper olet », quasi quasdam pestes et venena pudicitiae, virgo devitet, ut taceam de caeteris quorum importuna visitatio et se infamat et alias: ut etiam si nihil mali perpetretur, tamen hoc sit vel maximum malum, frustra patere maledictis et morsibus ethnicorum. Nec hoc de omnibus dicimus, sed de his quos Ecclesia ipsa reprehendit, quos interdum abjicit, in quos nonnumquam episcoporum et presbyterorum censura desaevit, ut prope periculosius sit lascivis puellis ad loca religionis quam ad publicum procedere. Quae vivunt in monasterio et quarum simul magnus est numerus, numquam solae, numquam sine matre procedant. De agmine columbarum crebro accipiter unam separat, quam statim invadat et laceret, cujus carnibus et cruore saturetur. Morbidae oves suum relinquunt gregem et luporum faucibus devorantur. Scio ego sanctas virgines, quae diebus festis, propter frequentiam populorum, pedem domi cohibent, nec tunc egrediuntur quando major est adhibenda custodia et publicum penitus devitandum. Ante annos circiter triginta de virginitate servanda edidi librum: in quo necesse fuit mihi ire contra vitia et, propter instructionem virginis quam monebam, diaboli insidias patefacere. Qui sermo offendit plurimos, dum unusquisque, in se intelligens quod dicebatur, non quasi monitorem libenter audivit, sed quasi criminatorem sui operis aversatus est. Veruntamen

quid profuit armasse exercitum reclamantium, et vulnus conscientiae dolore monstrasse? liber manet, homines praeterierunt. Scripsi ad plerasque virgines ac viduas σπουδασμάτια (1), et quidquid dici poterat, in illis opusculis defloratum est: ut aut superfluo eadem a nobis repetantur, aut nunc praetermissa plurimum noceant. Certe et beatus Cyprianus egregium de virginitate volumen edidit, et multi alii, tam latino sermone quam graeco omniumque gentium litteris atque linguis, praecipue in ecclesiis, ἁγνὴ vita laudata est. Sed hoc ad eas pertineat quae necdum elegerunt virginitatem, et exhortatione indigent ut sciant quale sit quod eligere debeant. Nobis electa servanda sunt et quasi inter scorpiones et colubros incedendum, ut, accinctis lumbis, calceatis pedibus, et apprehensis manu baculis, iter per insidias hujus saeculi et inter venena faciamus, ut possimus ad dulces Jordanis pervenire aquas, et terram repromissionis intrare, ut ad domum Dei ascendere ac dicere cum propheta: *Domine, dilexi decorem domus tuae et locum habitationis gloriae tuae* (*Ps.* 25). Et illud: *Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitae meae* (*Ps.* 26). Felix illa conscientia et beata virginitas in cujus corde, praeter amorem Christi, qui est sapientia, castitas, patientia atque justitia, caeteraeque virtutes, nullus alius versatur amor, nec ad recordationem hominis aliquando suspirat, nec videre desiderat quem, quum viderit, nolit dimittere! Sanctum virginuum propositum et caelestis angelorumque familiae gloriam, quarundam non bene se agentium nomen infamat. Quibus aperte dicendum est ut aut nubant, si se non possunt continere, aut contineant, si nolunt nubere. Digna res risu, immo planctu: incedentibus dominis, ancilla virgo procedit ornatior; ut pro nimia consuetudine, quam incomtam videris, dominam suspiceris. Nonnullae separatae et absque arbitris quaerunt hospitia, ut vivant licentius, utantur

(1) *Scil. opuscula.*

balneis, faciantque quod volunt, et devitent conscientias plurimarum. Haec videmus et patimur: et si aureus nummus affulserit, inter bona opera deputamus. Finem jungo principio, nec semel monuisse contentus sum. Ama Scripturas sanctas, et amabit te sapientia: dilige eam, et servabit te: honora illam, et amplexabitur te. Haec monilia in pectore et in auribus tuis haereant; nihil aliud noverit lingua, nisi Christum; nihil possit sonare, nisi quod sanctum est. Aviae tuae tibi semper ac matris in ore dulcedo versetur; quarum imitatio forma virtutis est.

FINIS.

SENTENTIAE POTIORES

QUAE IN SELECTIS HIERONYMI EPISTOLIS

OCCURRUNT.

Non multum distat in vitio vel decipere posse vel decipi.

Adulator blandus inimicus est.

Ægre reprehendas quod sinis consuescere.

Lubricam aetatem monuisse pietatis est.

Non facile credendum quidquid dicitur de provecta aetate, quam vita praeterita defendit, et honorat vocabulum dignitatis.

Amare aliquid necesse est.

Nihil amantibus durum est; nullus difficilis cupienti labor.

Amicitia quae desinere potest vera numquam fuit.

Eadem velle et eadem nolle, ea demum firma amicitia est.

Vera illa necessitudo est et Christi glutino copulata quam non utilitas rei familiaris, non praesentia tantum corporum, non subdola et palpans adulatio, sed Dei timor et Scripturarum studia conciliant.

Melius est inimicitias hominum subire perpetuas quam Dei offensam amicitiis noxiis provocare.

Amicus diu quaeritur, vix invenitur, difficile servatur.

In amicis etiam tuta timemus.

Amor ordinem nescit.

Facilius negligentia potest emendari quam amor nasci.

Difficile inter epulas servatur pudicitia.

Quanto vilior ancillarum conditio, tanto facilior est ruina.

Verum Christi templum anima credentis est.

Munditia corporis atque vestitus, animae immunditia est.
Modicus ac temperatus cibus et carni et animae utilis est.
Nulli parcas ut soli parcas animae.
Nullam animam recipit Deus quae, eo nolente, separatur a corpore.
Plus est animum deposuisse quam cultum.
Nulla ars absque magistro discitur.
Melius est non habere quod tribuam quam petere quod recondam.
Eget semper qui avarus est: nescit mensuram cui tantum deest quod habet, quantum quod non habet.
Non sufficit scire quod bonum est, nisi custodiatur illud quod electum est; quia illud judicii est, hoc laboris; et illud commune cum pluribus, hoc cum paucis.
Nisi oderimus malum, bonum amare non possumus.
Grandis virtutis est in carne carnaliter non vivere.
Animae vigor fit fortior infirmitate carnis.
Caritas non potest comparari nec pretium habet.
Optimus non est consolator quem proprii gemitus vincunt.
Contemnenda non sunt quasi parva sine quibus magna consistere non possunt.
Numquam est sera conversio.
Multo melius est imperare corpori quam servire.
Nitens cutis sordidum ostendit animum.
Desiderium desiderio restinguitur.
Lingua maledica sanctos carpit in solatium delinquendi.
Bonus est Deus, et omnia quae bonus facit, bona sint necesse est.
Celeritate dicendi apud imperitum vulgus admirationem sui facere, indoctorum hominum est.
Difficile factu est gloriam virtute superare, et ab his diligi quos honore praecedas.
Dimicare melius est brevi tempore quam, impatientia unius horae, servire perpetuo.
Multo tempore disce quod doceas.
Discamus in terris quorum nobis scientia perseveret in coelis.

Optimus est dispensator qui nihil sibi reservat.
Unusquisque non hominum, sed rerum pondere judicandus est.
Neç diviti obsunt opes si eis bene utatur ; nec pauperem egestas commendabiliorem facit si inter sordes et inopiam peccata non caveat.
Stultissimum est docere quod noverit ille quem doceas.
Non facit christianum ecclesiastica dignitas.
Gloria episcopi est pauperum inopiae providere.
Speculum mentis est facies.
Non bene fit quod occupato animo fit.
Amare filiorum, timere servorum est.
Nihil prodest biduo triduoque transmisso vacuum portare ventrem, si compensetur saturitate jejunium.
Ingenium docile laudabile est.
Irasci hominis est ; injuriam non facere christiani.
Nihil sine magno labore vita dedit mortalibus.
Nihil tam facile quam vilem plebeculam linguae volubilitate decipere ; quae, quidquid non intelligit, plus miratur.
Ubicumque compendium est, velocior pes, citus sermo, auris attentior. Si damnum fuerit nuntiatum, vultus moerore deprimitur.
Delicatus magister est qui pleno ventre de jejuniis disputat.
Mendaces faciunt ut nec sibi vera dicentibus credatur.
Omnis sapientum vita meditatio mortis est.
Facile contemnit omnia qui se semper cogitat esse moriturum.
Melius est aliquid nescire secure quam cum periculo discere.
Magna ira est quando peccantibus non irascitur Deus.
Plus laudat unusquisque quod possidet.
Esse christianum grande est, non videri.
Tranquillitas saeculi tempestas est.
Difficulter eraditur quod rudes animi perbiberunt.

EPISTOLARUM INDEX

Errata sic corrige.

pag.	lin.		
IV	12	lucupletissima	locupletissima
1	11	deuno	denuo
16	20	gravisus	gavisus
29	28	antennae	antenna
38	1	duam	tuam
64	27	eo	ei
65	23	coeterorum	caeterarum
72	13	et coenobiis	e coenobiis
74	26	existimandae non	existimandae, non
77	24	cantabunt	cantabunt:
91	20	qua-	quae
108	2-3	*plujos*	*pullos*
118	23	prafero	praefero
133	penult.	solus » in	solus ») in
147	1	idest. Regum	idest Regum
178	6	incunabulo	incunabula
201	28-29	e propinquis	et propinquis
205	»	gressos	gressus
206	23	Et *Si*	*Si*
209	15	mirum,	mirum, si
227	13	ego	ergo
228	12	sarciebatur	sarciebantur
254	12	e homines	et homines
262	antep.	*concta*	*coacta*
313	16	puditionis	perditionis
315	21	de me, judicant	de me judicant
333	antep.	Si	Sic
334	17	solem	solum
336	ult.	*truncatum*	*truncatum*
341	32	immunditiae;	immunditiae,
342	26	cantabit:	cantabit.
345	5	imperavit	imperarit

Alia, si qua sunt, leviora lector facili negotio emendabit.